SONJA PETER

Hol van már az az idő…

1.

Jóisten nincs –
de a kéményseprőtől félek.
És a Kócos Petiről szóló könyv
éppen olyan félelmetes, mint a rendőrség.

Ha kinyitom a szemem, és ragyogó, mélyvörös sugarak árasztják el a szobát, akkor süt odakint a nap. Kétszer hunyorgok – zsupsz! átfordulok a másik oldalamra, aztán még egyszer – zsupsz! –, most vissza, és már ki is dörzsöltem szememből az álmot.

Aztán várok.

Egy, kettő, trallala,
a kövér mind ostoba.
Nyáridőben kék az ég…

Csakhogy az emberek azt mondják: papa vörös. Akkor papa a kövér, a sovány fekete én vagyok, és mama zöld… nem, ez nem jó. Mama piros…

És most nyílik az ajtó, és belép Hilde. Hilde nem a mamám. Ő a mama húga. Már ott is van az ablaknál, és széthúzza a függönyöket.

És ezzel mindent elront: papát, a kék eget és engem is, egyszerűen elrontotta a szép csíkokat – a pirosakat, a feketéket, a kékeket és a zöldeket.

Most csupa napfény az egész szoba.

Egy nagyvárosban lakunk, de az a nagyváros tulajdonképpen két városból áll. Ha a felnőttek azt mondják, hogy egy város az egész, akkor az csalás. A mi városunkban rengeteg ház van. A pincékben mindig nagymosást tartanak az asszonyok. Mama nem szokott nagymosást csinálni. Mama dolgozik.

A mi városunkban van egy nagy liget, egy medence, amelyben lubickolni lehet, egy homokozó meg az a ház, amelyikben Werner lakik. Ha kihajolok az ablakon, jelt tudok adni Wernernek. De ha pofákat vágok, azt nem látja, ahhoz messze van a házuk.

A sarkon van a kis bódé. Findeisen úrtól mindig kapok egy szem cukrot. Ha mama pénzt ad, egyedül járok bevásárolni. Ha mama egyedül megy – ezt már kitapasztaltam – fölíratja, amit vesz. Az ilyen dolgokat persze még nem kell tudnom. Papa mindig azt mondja: „Úgyis túl korán megtanulod majd, mennyi gonddal jár az élet.”

A felnőttek néha elfelejtik ezt a csalást az egy várossal. Olyankor azt mondják: „Ma bemegyünk a városba.” És akkor a másik városba kell mennünk.

Az a város, ahol én lakom, nagyon nagy. Hanem az a másik még ennél is sokkal nagyobb, és mindkettőt Drezdának hívják. Az én városomnak viszont két neve is van: Drezda és Leuben.

Az egészen nagy városban van a kommunista párt alkerületi vezetősége – egy soklépcsős, sokszobás házban.

Azokban a szobákban harcolnak – de azok a nők és férfiak, akik ott vannak, igazán nagyon kedvesek.

A harchoz, úgy látszik, sok ember tartozik. Egyszerűen képtelen vagyok befejezni a pont, pont, vesszőcskét, mert folyton nyílik az ajtó, és belép rajta valaki. Az a valaki aztán azt mondja: „Vörös Front, elvtársak!” És nekem le kell tennem a ceruzámat, és föl kell emelnem az öklömet. Aztán mindegyik megkérdezi: „Hadd látom, mi szépet rajzolsz?” Pedig nem is tudok szépet rajzolni, ha mindig zavarnak.

Soha többé nem megyek villamossal.

Ennek az öreg Putené az oka. Mama azt mondja, hogy Putené elvtársnő. De én alaposan megfontoltam a dolgot, és úgy határoztam, hogy néninek szólítom – ezután mindenképpen.

Nagyon jól tudom, a villamoson össze kell húznom magam, hogy kicsi legyek. Erre ő megfogja az orromat meg a hajamat, és azt mondja:

– Hogy te micsoda nagylány lettél! – és utána még butaságot is kérdez: – Talán azt is meg tudod mondani, hány éves vagy?

Hát ilyet csak egy buta néni kérdez. Persze hogy tudom! És azt mondom neki:

– Itt három, de otthon már négy.

Ajaj! Valami baj van!

Mama úgy megijedt, hogy megfogja a kezemet, és belém kapaszkodik. Egész szorosan fogja a kezemet. És mindenki minket néz, a kalauz is.

Mamának olyan nagy és sötét lett a szeme; éppen olyan, mint amikor szomorkodik valamiért.

Én is nagyra meresztem a szememet. Én is szomorú akarok lenni. A Putené miatt, aki egyszerűen nem tudja, hol nyithatja ki az ember a száját.

A kalauz biztosan közülünk való, mert azt mondja:

– Majd ha négyéves leszel, te magad váltasz jegyet nálam.

Csakhogy erre nem lesz szükségem. Soha többé nem megyek villamoson.

Vannak nagyon fontos napok az életünkben. Ez a mai nap is olyan.

Kimegyünk az utcára.

Werner is velünk jön meg a papája is. Az anyja biztosan megint nagymosást csinál. Edith nem jön. Szívesen jönne, de a papám azt mondja, nem vállalhatja a felelősséget. Biztosan arra gondol, hogy Edith kiszaladna a sorból. Nem is olyan nagy baj, hisz Edith apja csak tisztviselő. Papa azt mondja:

– Ma a miénk, munkásoké az utca.

Először csak mi vagyunk öten, aztán sokan leszünk. Az egész város tele van emberekkel. Mindenütt vörös zászlókat visznek.

Először vidámak vagyunk. Énekelünk.

Engem mindig más és más bácsi visz a vállán. Most aztán egészen nagy vagyok. Mindent látok. Már majdnem olyan magasan vagyok, mintha fönt ülnék az óriáskeréken. Werner a saját lábán megy.

Tudtam én előre – ezek már megint nem hagynak minket békén! Nem hagyják, hogy miénk legyen az utca. Egészen összeszorítanak bennünket. Azok az üvöltő autók iszonyú gyorsan közelednek. Mama azt mondja, nem kell félnem. Ami úgy üvölt, az a sziréna. Csak azt akarják, hogy elszaladjunk.

Az emberek már összevissza rohangálnak, de a férfiak azt kiáltják:

– Mindenki őrizze meg a nyugalmát! Ne hagyjuk, hogy provokáljanak bennünket!

Folyton a rendőröket kell figyelnem…

A városban van egy tér, ahol nincsenek galambok. A többi téren sok a galamb, gyakran adok nekik enni. Azon a téren, ahol nincsenek galambok, áll a Gomba. Tényleg olyan, mint egy gomba, pedig csak egy várócsarnok.

A Gomba tetején egy ember áll. Mindjárt beszélni fog. Az az ember Munk. Munk a Párt. Egészen biztos, hogy ő a Párt. – A Párt azt mondta… – hallom sokszor papától vagy mamától.

Eleinte el se tudtam képzelni, ki az a Párt, hiszen még sose láttam. Munkot persze sokszor láttam már. És ő mindig olyasféléket mond, mint papa és mama. Az én papám és az én mamám kommunista.

A rendőrség most verni kezdi Munkot. Gumibottal verik. Pedig csak beszél az emberekhez. És mindenki hallgatta, amit beszélt.

Szörnyű ez a lárma.

Mindenütt rendőrök vannak, és verik az embereket.

Papa levesz a válláról. Sötét van körülöttem, csak nadrágszárak meg szoknyák – és kiabálás!

Mindenem fáj.

Munk – olyan jó ember ő is, mint a papám.

Edith ma nem játszhat velem. Egész nap ott kell ülnie a konyhában.

– Ma jön a Télapó! – mondogatja.

Én nem ismerem a Télapót. Állítólag az erdőből jön a Jézuskával együtt. És minden jó gyereknek hoznak egy csomagot. Úgyhogy Edith most őket várja.

Én nem. Pedig én is jó voltam. Csak egyszer dobáltam ki savanyúcukrot az ablakon, hogy ne legyek mindig egyedül, mert akkor mumpszom volt.

Hilde összeszidott. És most biztosan nem kapok cukrot mamától és papától.

Nem is kell. Csak egyedül nem szeretek lenni.

Én senkinek nem mondom el, amit a szüleim beszélnek. Azt se, hogy mit dolgoznak, és azt se, hogy mindig jönnek hozzánk emberek – ilyet én nem csinálok. Edith mindent elmond. Persze lehet, hogy nekem másféle a fejem, mint az Edithé, mert a mamám mindig azt mondja Hildének:

– Hilde, ezt a kis keményfejűt nem szabad megtörnöd, ezt csak hajlítani lehet.

Megkérdeztem a papámtól, hogy hozzánk is eljön-e a Télapó meg a Jézuska, és ő nem azt mondta, eredj anyádhoz, tőle kérdezd meg. Rám nézett, és azt mondta, hogy még be akarja fejezni a könyvet, amit olvas, aztán majd elmagyarázza.

Papának mindig van ideje, ha valami fontosat kérdezek tőle. t

Mama néha sóhajtozik, hogy papa csak azt csinálja, amihez kedve van. De azért az is fontos, mondja, hogy ő gondoskodik arról, legyen tisztességes ennivalónk. Papa mindent csak a fejével csinál.

Ez nem így van. Papa festeni is szokott. Pirosra festette a konyhakredencet meg az asztalt, a székeket és a padot is, mindent. Pedig ő nem igazi festő. A Grundig Hans meg a Lea, ők igazi festők – meg a Hoffmann-Eugen is. Ők képeket festenek.

Papa könyveket és újságokat nyomtat. Ezért tud mindent. Azt is, hogy a Jézuska nem jöhet el, mert nincs. Papa erről mindent elmondott nekem. Ezek ugyanolyan mesék, mint a Gólyakalifa vagy a Piroska és a farkas. És azt is mondta, hogy a felnőttek éppúgy szeretnek játszani, mint a gyerekek. Olyankor felvesznek egy hosszú piros kabátot, szakállat ragasztanak az állukra, és ők lesznek a Télapó.

Én ezt meg tudom érteni. Én is fel szoktam húzni mama cipőjét, és ilyenkor azt gondolom, hogy mama vagyok.

De kéményseprők igazán vannak! Ha egyedül vagyok, és az ágyamban fekszem, mindig megjelennek a szobában! A kéményseprők a falon is tudnak járni meg a mennyezeten is. De mindig csak olyankor jönnek, mikor sötét van. Ha aztán kiabálok, és mama odajön az ágyamhoz, mindjárt eltűnnek. Biztosan félnek a felnőttektől. Mama azt mondta a papának egyszer:

– Nagyon érzékeny ez a gyerek. Csupa ideg.

Hogy miket gondol a mamám!

Ha ő ott marad mellettem, nem félek. Csakhogy ők folyton gyűlésekre járnak – mind a hárman. Mama, Hilde és papa. Tudom, milyen ott – éppen olyan, mint a tüntetéseken.

Egyszer, amikor én is ott voltam, hangosan kiabáltuk: „Éhség!” Pedig nem is voltam éhes, hiszen még otthon tejet ittam, és vajas kenyeret ettem hozzá. De mama azt mondta, hogy sok gyerek még üres kenyérrel se lakhat jól. És ha csak azok kiabálják, hogy „Éhség!”, az nem

elég. Mindenkinek harcolnia kell azért, hogy elég kenyér legyen a világon. És ha én is együtt kiáltom a többiekkel, hogy „Éhség!”, az a szolidaritás.

A papám a legszívesebben orosz inget visel. Mama kosztümöt hord és hozzá férfikalapot. Én kaptam egy bő ujjú, ráncos blúzt, amit oroszkának hívnak. A többi ember másképp öltözködik.

Azok mást is isznak, mint mi.

Wernert mindig elküldi az apja sörért. Werner anyja azt mondja:

– Jobb, ha itthon issza meg, mint a kocsmában.

Az én papám sose iszik sört. Mi kávét iszunk! Valódi kávét! És akik hozzánk járnak, azok is kávét isznak.

Papa azt mondja, nem tud kávé, cigaretta és könyv nélkül élni. Egyszer, amikor ezt mondta, mama sírt. Már nem tudja, honnan vegye azt a sok pénzt. Mert most a papám is munkanélküli. És hogy a legjobb lesz, ha elutazom Hildével és Willivel – ez Hilde férje – Oroszországba, mondták, mivel itt most egyre élesebb a helyzet.

Szörnyen sokáig kell a vonaton ülnünk. Két nap és három éjszaka. Ez nagyon unalmas!

Mindig nem játszhatom Clausszal. Még olyan kicsi. De valami nagyon izgalmas élményben lesz részem, mondta Hilde. Ugyanis egy folyosón utazunk keresztül.

Csak azt nem tudom, elfér-e majd benne a vonat. A mi otthoni folyosónkon nem férne el. Viszont a mi folyosónknak színes a fala, és lámpák lógnak a plafonról.

Ez az itteni folyosó biztosan nem olyan szép. Még ki se nézhetünk. Egy férfi beszólt, hogy csukjuk be az ablakokat, és húzzuk össze a függönyöket.

Hilde nem tudja megmagyarázni, miért. Csak annyit mond, hogy ez politika, és olyasmit mond, amit nem értek. Amikor papa és mama magyarázza nekem a politikát, akkor mindent értek.

Most odaát vagyunk.

Drezdában akkor mondtuk mindig, hogy „odaát”, amikor a moszkvai nagypapáról és nagymamáról beszéltünk.

Ez az „odaát” nagyon fontos szó lehet, akárcsak a „forradalom.” Papa azt mondta: „Majd ha megcsináljuk a forradalmat, a fejéről a talpára állítjuk a világot.”

Néha csakugyan nem tudom, mi a jó és mi a rossz.

Mert a papám azt is mondta, hogy a világnak nincs se feje, se lába, hanem olyan gömbölyű, mint a labda, és repül a levegőben.

Most persze látni fogom, hogy ideát, ahol már megcsinálták a forradalmat, másféle-e a világ.

Annyira örültem, hogy idejöhetek!

Ez az itteni világ – így gondoltam magamban – olyan lesz, mint otthon, Drezdában, mikor süt a nap, papa és mama velem vannak, mindenféle érdekes történeteket mesélnek, senkinek se kell tüntetésre menni, és nekem nem kell félnem.

És most megáll a vonat – egy igazi pályaudvaron.

Miféle emberek ezek? És hogy tolonganak!

Hogy ez a Hilde milyen buta! Először leültet a sarokba, ölembe teszi Claust, és azt mondja, üljek itt szépen, meg se moccanjak.

Nem fogok megmoccanni. Biztos, hogy nem.

Aztán mégis kiküld a folyosóra, mivel útban vagyok. Kell nekik a hely a cókmókjukhoz.

Idekint meg folyton csak ide-oda lökdösnek az emberek. Fájni nem fáj, de dühös vagyok miatta. Hogy bánnak ezek egy gyerekkel! Ha nem hagyják mindjárt abba, ordítani fogok.

Vagy leköpöm őket! De talán az lesz a legjobb, ha beléjük rúgok. Mindjárt belerúgok annak a kövér asszonynak a lábába.

Hilde kijött, megfogta a kezemet, indulunk a kijárathoz.

Willi a csomagokkal van elfoglalva. Mindent magukkal hoztak, mert Willi kommunista, és Drezdában nincs munkája.

– Oroszországban – mondta – biztosan szükség lesz a két kezemre.

Nahát! Ha én ezt elmesélem Edithnek! El se fogja hinni. De én látom: ezek az egész forradalmat idehozták a pályaudvarra. Mindenütt vörös zászlók és katonák, a Vörös Hadsereg tagjai. Muzsikálnak. És vörös csillag van a sapkájukon.

Nekem is van egy a ruhámon. Egyszerűen kölcsönvettem mamától. Ő persze nem tud róla.

Csak azt tudnám, mi lesz Edithből. Még mindig teljesen tudatlan. Megkérdezte tőlem egyszer, mi az, hogy kommunista. Erre pontosan elmagyaráztam neki: „A kommunista az nem fasiszta és nem szocdem.” De ő ezt nem értette.

Itt, Moszkvában az emberek nagyon jól tudják. Ők tudják, hogy minket gumibottal vernek. Ezért muzsikáltak nekünk a pályaudvaron. Hogy legyen már egyszer valami örömünk.

Hildének és Willinek is nagyon tetszik ez. Hilda azt mondja:

– Milyen jó, hogy éppen a forradalom ünnepére értünk Moszkvába.

Papa biztosan nagyon örülne, mert mindjárt tudtam, hogy a forradalom itt van a pályaudvaron.

A mi családunkban minden együtt van. Nagypapa ezt másképp gondolja, ő azt mondja, hogy a mi családunkban mindenféle van egy rakáson.

A család Moszkvában és Drezdában lakik. Mánya és Nyura oroszul beszélnek – és közben mind a kettő a nagynéném –, mi többiek meg németül.

Marie és Bernd – ők diplomás emberek.

Papa és mama forradalmárok.

Frieda néni – így mondja nagypapa – elfajzott. Egy fasisztához ment feleségül. Nagypapa ezért még a lakásból is kidobta Friedát.

Mi mindnyájan egy szobában alszunk, mert Moszkva még kicsi nekünk.

Nagymama azt mondja, Moszkva olyan nagyja fog nőni, hogy elég legyen annak a sok embernek, aki most mind itt van.

– Micsoda bolond család! – mondják rólunk néha a többiek. De mi vidámak vagyunk. Mindig énekelünk. Dalokat mindenféle nyelven, a *Vörös Wedding*-et is.

Mánya, aki orosz komszomolka és a mi Hansunk felesége – ő is velünk énekli a *Vörös Wedding*et.

Csak amikor odaérünk, hogy ellátjuk a fasiszták baját, meg alaposan befűtünk a burzsoáziának, Mánya nem egészen úgy énekli ezt a részt, mint mi.

Viszont megtanított egy orosz dalra. Igaz, egy kicsit még botladozik közben a nyelvem, de mikor hangosan énekelem az utcán, az emberek megállnak, és rám nevetnek. Ez a dal így kezdődik:

„Sztarij brabancsik… krepko szpal…”

De nekem mégiscsak könnyebbek a német nóták, például az, amelyik arról szól, hogy a vörös trombitás sokáig aludt, de aztán felébredt, és kikergette az országból a fasisztákat.

Nagymama a *Hársfá*t meg az *Erdő mélyén*-t is szokta énekelni. A családunk azt mondja, hogy úgy énekel, mint valami erdei pacsirta.

De most sír a nagymama. Mert én beteg lettem.

Nagymama azt mondja, jó lenne, ha mama visszavinne Németországba. Nagymama nem akarja, hogy meghaljak Moszkvában, mivel már a nővérem is itt halt meg. Az éhezés okozta a halálát, azt mondja. Ez sok évvel ezelőtt történt, én akkor még nem is éltem.

Drezdából csak levelek jönnek, se papa, se mama nem jön.

De én nagyon szeretném, ha otthon lehetnék velük. Nem értem, hogy mért nem jönnek már értem…

Azt hiszem, ez a dolog valamiképpen összefügg a fasisztákkal. Nagypapa ugyanis egyszer az asztalra csapott, és azt mondta: „Hogy Hitler? Soha! Azt a német proletárok nem fogják engedni!”

Papa és mama proletárok, és most vigyáznak, hogy Hitler ne kerüljön hatalomra.

Mindig magam előtt látom a drezdai lakásunkat. Néha azt gondolom, hogy az ottani ágyamban fekszem. Nagymama azt mondja, ez a honvágy.

Minél előbb haza kell mennem. Mindent el kell mesélnem Edithnek és Wernernek. Azt is, hogy voltam Leninnél.

Lenin olyan, mint Munk, aki a Gomba tetejéről beszélt az emberekhez.

De soha többé nem megyek el hozzá. Hisz ott még szólni se szabad. Mivel Lenin halott. Mikor a felnőttek azt mondják, hogy halott, nekem gombóc nő a torkomban. És nagyon kell vigyáznom, hogy ne sírjak. Sokkal jobban szeretem, ha mindenféle történeteket mesélnek róla, és közben nézem a fényképeit.

Olyankor „hunyorgóst” lehet vele játszani. Ha én ráhunyorítok, ő visszahunyorít. A képekről. Olyankor ő nagyon vidám, a Lenin.

Ma van a születésnapom! Ma lettem hatéves. Közben megkopaszodtam, és itt a mamám.

A kopaszságot a kórháznak köszönhetem, mivel skarlátom volt. Ordítottam, mikor a nővér jött az ollóval, hogy levágja a hajamat. És csak beszélt, beszélt, de én egy szót sem értettem belőle.

Aztán jött egy másik, aki tud németül, és vele mindent meg tudtam beszélni. És így már minden olyan egyszerű volt, mert beláttam, amit mondott, hogy a tetű éppen olyan ellenségünk, mint a fehérek vagy a fasiszták. Csupa ellenforradalmár! – mondta. Én pedig igazán nem akarom, hogy a fejemen nyüzsögjenek az ellenforradalmárok.

Az a nővér, aki tud németül, rám nevetett és kijelentette:

– A fehérekkel már végzett a forradalom, most a tetvek következnek.

Igazán butaság volt, hogy annyira féltem az ollótól. A forradalom egyáltalán nem fájt a fejemen.

De az, hogy ma, a születésnapomon folyton azt éneklik, hogy „Ó, Sonja, Sonja, hová lett a szép hajad…”, ez már igazán nem szép tőlük!

Azért a jókedvemet most semmivel se tudják elrontani. Mama magával visz Drezdába!

A postától se vagyunk biztonságban.

Néha persze örülünk, mert jó levelet hoz. De mit csináljunk azokkal, akik pénzt akarnak, és a szüleim nem tudják, honnan szerezzenek?

Papa nem tudja ilyen gyorsan megszokni, hogy nincs pénzünk. Hányszor mondja mama: „De hát muszáj neked azokat a drága cigarettákat szívnod?” Vagy: „Csakugyan szükséged volt azokra a könyvekre, Kurt?” Mama ilyenkor nagyon szomorúan néz, papa pedig fogja magát, és kimegy a folyópartra. Amikor hazajön, egy szép virágcsokrot tesz az asztalra, tovább szívja a drága cigarettákat, és mama szerez pénzt a könyvekre.

Néha levél jön Lipcséből. Ott laknak a papám szülei. „A drága lelkek” – ahogy papa és mama mondja. A levelekben sokszor van egy tízes, mert a nagyszüleim tudják, hogy szükségünk van a pénzre.

Ma Moszkvából jött levél. Mama azt mondja:

– Clara Berlinben van, – Clara nem valamelyik nagynénám. Clara: Clara Zetkin.

Jól ismerem. Moszkvában meglátogattam. Agyban feküdt.

Mama elmagyarázta, hogy az egy szanatórium. De nem látszott igazán betegnek, talán csak egy kicsit öreg már, hisz mindig ott voltak nála az elvtársak.

Mama azt mondta, hogy Clara nagyon okos asszony. Pedig mama tudja. Ő együtt dolgozott Clará-val. Ez akkor volt, amikor papa a Kominternnél dolgozott, és én meg se születtem. Mama mindent felírt, amit Clara mondott. És az a szoba, amelyikben Clara és mama dolgozott, ott van, ahol Lenin fekszik, a Kremlben, a Vörös téren.

Mama azt is mondta, hogy Clarának két gyereke van. Két fia. Ebben, azt hiszem, téved. Egy olyan öregasszonynak nem lehet gyereke. Pedig én úgy szerettem volna játszani velük. Olyan unalmas volt abban a szanatóriumban.

Clara észrevette, hogy unatkozom, és adott egy babát, hogy játsszam vele. Nem volt valami jó játék! Semmijét se tudta mozgatni. Sem a fejét, sem a kezét, sem a lábát. És a ruhája meg a cipője csak rá volt festve.

Másrészt viszont egészen különleges baba volt. Egy igazi kis kaucsukpionír. Clara örökbe nekem adta.

És most Clara itthon van, Berlinben. A moszkvai nagymamám azt írja, hogy látogassuk meg.

Mindig ez a tam-ta-tatam-tam-ta-tatam – én mindjárt megbolondulok tőle. Ezenkívül semmi sem történik. Mama se csinál semmit. Talán ha valami nehezet tudnék… valami rejtvényt vagy olyasmit… de így akármit mondok is, mama semmit sem akar.

Ha bele is kezdünk valamibe, ő mindjárt abbahagyja. Egészen kis ideig játszottuk azt a vicces játékot, hogy „röpül a, röpül az elefánt” meg hasonlók. Az „Amerikából jöttem”-ből se lett semmi.

Aludnom kell – még sokáig utazunk a vonaton.

Tam-ta-tatam-tam-ta-tatam – ezt mondja a vonat.

Meg azt is mondja: Cla-ra, Cla-ra – Ó, Donna Clara…

Mama egészen megrémül. Inkább ne énekeljek Clara néninek. Ezt a dalt semmi esetre sem.

Pedig szerintem nagyon szép. „Ó, Donna Clara… szeress egy kicsit belém…”

De aztán mégis jobbnak láttam, hogy ne énekeljek. Amikor ugyanis megérkeztünk Clarához, olyan ünnepélyes volt minden. Clarának egész háza van egymagának, és még csak nem is köszönhettem neki. Csak a kabátomat kellett levetnem, és le kellett ülnöm egy nagy kerek párnára – Clara mellé.

Clara egy szép támlásszéken ült – olyan volt, akár egy trón –, és a lábát rajta „tartotta azon a gömbölyű párnán.

Egy szót se szólhattam – csak amikor vége volt a zenének.

A szobában ugyanis férfiak voltak, és hegedültek meg zongoráztak.

Hosszú ideig maradtunk Claránál. Megengedték, liogy kint játsszam a kertben. Mama alaposan kialudta magát. És reggelire tej volt mézes zsömlével.

Most már azt is tudom, hogy mama nem tévedett, mikor azt mondta, hogy Clarának gyerekei vannak – csak azért nem tudtam játszani velük, mert már olyan nagyok, mint mama.

Drezdában már nem olyan jó, mint régen volt.

– Az ember már a saját lakásában se vehet szabadon lélegzetet – mondja papa.

Mindig van valami zűr. Ha a vécére akarunk menni, mindig foglalt.

Ez az egész azért van, mert most nálunk laknak Richterék. Három felnőtt ember.

Először csak egy szobát vettek el. A konyhába is kijárnak. Most meg már a hálószobából is kitúrtak bennünket. Mama azt mondta:

– Már nem tudjuk megfizetni a lakbért, és hát Richterék nem a legrosszabbak.

Én ki nem állhatom őket! Még zászlójuk sincs. Nem is akarják, hogy legyen. Tudom, mert hangosan veszekedtek mamával, mikor papa nem volt itthon. És abba se akarták hagyni a veszekedést. Hogy nem így állapodtak meg… hiszen ez életveszélyes… és mama majd meglátja, mi lesz ennek a vége… ők mindenesetre nyugalmat akarnak… és abból a lakásból, amelyikben ők laknak, semmiféle zászlót nem lógatnak ki.

Mama mégis kitűzte. És utána kiálltunk az ablak elé, az utcára. Mivel ez egészen különleges nap: ma választják a birodalmi gyűlési képviselőket!

Mama elmagyarázta nekem:

– Ma mindenkinek ki kell mondania, hogy a kommunisták vagy a nácik mellett van-e.

A mi házunkban mindenféle népek vannak.

Az ilyen különleges napokon az ablakokon lehet látni. A földszinten egy vörös zászló van kitűzve, az a miénk. És egy, amin három nyíl van. Az a szabóé, aki néha engem is magával visz a munkástornaegyletbe. Ő ugyanis szocdem. Margót szülei is vörös zászlót tűznek ki. Van egy fekete-vörös-arany meg egy horogkeresztes zászló is.

Ez a szerencsénk.

Aki a horogkeresztes zászlót kitűzte, az az SA-nál van. Ahogy ott állunk a zászlónk előtt, és vigyázunk rá, hogy senki ne bántsa, jön lefelé az utcán az SA. Hogy azok hogy ordítanak: „Németország, ébredj!” meg ilyeneket – és akkor meglátnak bennünket.

Olyan gyorsan ment az egész. Először azt gondoltam: most mindjárt idejönnek, és bántani fognak bennünket. De aztán látom, hogy csak egy jön, az, aki a házunkban lakik, rákiabál a mamára…

Mikor befejezte, egészen halkan azt mondja:

– Én már nem tudom megvédeni magukat, Frölichné asszony.

Mama később azt mondja papának:

– Az az ember szégyellte magát. De a gyereket, Kurt, őt biztonságba kell helyeznünk.

Már késő este van, mikor ezt mondja. Én mindent hallok. Hiszen most már csak egy szobánk van.

2.

Holnaptól „Heil Hitler”-rel kell köszönnünk –
és a pártnak nincs joga,
hogy elpusztuljon – mondja mama.
De ha még egyszer magamra hagynak,
nem akarok élni.

Egy feje tetején álló cukros zacskó meg egy szalag a hasán, az az A betű. Rajzolok egy egészen nagyot. Piros szoknyával és kék szalaggal.

Vogt úr mellettem áll és nézi. Nagyon ijesztő volt, ahogy odaállt mellém. A színesem megcsúszott. Elmázoltam az egészet. És ez azért történt, mert Vogt úr megkérdezte, hogy miért festem ki a cukros zacskómat.

– Azért, mert az olyan cukros zacskó, amelyik fejre áll, nem cukros zacskó – mondom. – Az két pucér láb. És pucér láb szalaggal, olyan nincs.

Ezt Vogt úr is belátja. Ha akarom – mondja – nem kell cukros zacskót rajzolnom. Már igazi A-t is írhatok. Egy vonal föl, egy vonal le, és a közepén egy keresztbe.

Az utolsó órán egy dalt énekelünk.

Vogt úr hirtelen nagyon szomorú lesz.

– Ma – mondja –, ma még köszönhetünk egymásnak úgy, hogy „jó reggelt”. De holnaptól fogva, gyerekek, úgy kell köszönnünk: „Heil Hitler!”

Bárcsak megkérdezhetném a papámat!

Nem tudom, mit csináljak. Legjobb lesz, ha egyáltalán nem megyek iskolába. Akkor nem kell azt mondanom, hogy „Heil Hitler!”, mert azt csak a fasiszták mondják.

A többi gyereknek jó. Nekik itt van a papájuk és a mamájuk. Nekem most csak Max van meg a nagymamám.

Max nem tudja, hogy Maxnak hívom. Ő a nagypapám. A nagymamámat Minnának hívják. De neki mindig úgy mondom, hogy nagymama. Nagypapának azt mondom, hogy Max, mert ő a barátom is.

Itt, Lipcsében még egyáltalán nincs más barátom, csak ő. Meg a tanítóm, Vogt úr. Vele van egy nagy közös titkom. Ő tudja, mért nincsenek most szüleim.

Nagymama azt mondta:

– Tudod, még szerencséje ennek a gyereknek, hogy ehhez a tanítóhoz került. Remélhetőleg nem teszik ki az iskolából.

A titok komoly dolog. Ami titkos, azt senki se láthatja, senki se tudhatja. Csak azok, akiknek közös titkuk a titok.

Vogt úr azt kérdezi tőlem: „Mennyi ötször kettő?” Ezt meg szabad mondanom. De az iskola mást is tudni akar, mindent.

És mindig olyan egyszerűen kezdődik.

Ma így volt: először mind azt mondták: „Heil Hitler!” Én nem. Most már tudom, hogyan kell csinálnom. Csak mozgatom a számat, de nem mondok semmit. Egészen jól megy.

Aztán sorba álltunk. Vogt úr megmutatta, hogyan kell kezet mosni. Vogt úrnak szép tiszta a keze, a körme egész rövidre van vágva. Így – mondja, és megmutatja a kezét, hogy olyan legyen a miénk is. A baktériumok miatt, amiket le kell mosnunk, mert a baktériumoktól betegek leszünk.

Vogt úr okosan teszi, hogy ezt csinálja. Némelyik, gyerek olyan koszos az osztályomban, hogy csak úgy nyüzsögnek rajta a baktériumok.

Utána meg azt mondta Vogt úr, hogy szeretné, ha mindnyájan barátok lennénk. De a barátoknak ismerniük kell egymást. Ezért most úgy teszünk, mint a felnőttek, és meg fogunk ismerkedni egymással.

Először ő mutatkozott be. Megmondta, hogy Waltetnak hívják, és van egy felesége meg három lánya, szeret tanítani, és a Plaussiger úton lakik.

Ha kedvünk van, meg is látogathatjuk. Szereti a vendégeket.

Mikor befejezte, azt mondta, hogy most mi meséljünk magunkról – hol lakunk, mit dolgoznak a szüleink, van-e testvérünk, és van-e mindegyikünknek saját ágya, és hogy hol csináljuk meg a leckénket. Azt is tudni akarta, hogy a családban mindenki egészséges-e, vagy van-e, aki beteg.

Ez nagyon jó volt.

Közben arra gondoltam, hogy utána megkérdezem Evát, akar-e a barátnőm lenni. Neki ugyanis van egy fiútestvére, saját ágya, és az apukája munkanélküli, mint az enyém.

Miközben erre gondoltam, azt mondta Vogt tanító úr, hogy én is mondjam el, hol lakom meg minden. Ez a része még egyszerű volt.

– A nagyszüleimnél – feleltem.

De utána arra is kíváncsi volt, milyen ember a papám, és mit csinál a mamám. De én nem tudtam, hogy ezek titkok-e, hogy el szabad-e mondanom.

Tudni persze mindent tudok – papa betűszedő. Munkanélküli. Nekem két ágyam is van. Egy Drezdában és egy Lipcsében. De a családban azt mondták, hogy Kurt és Else, mármint a papám és a mamám il-legálisok. Az olyasmi, mint a bújócska. Elbújtak az SA meg a rendőrök elől. De ha most elmondom, hogy papa Drezdában van, akkor talán megtalálják.

Annyira tele volt a fejem a sok titokzatossággal, hogy már gondolkozni se tudtam. A többiek meg azt hitték, hogy buta vagyok, és kinevettek.

Pedig nem vagyok buta. És mégse mondtam meg! Csak néztem Vogt úrra.

Vogt úr akkor odajött hozzám, megsimogatta a fejemet, és így szólt:

– Az apukád foglalkozását nyugodtan megmondhatod. Másra meg nem is vagyunk kíváncsiak.

Egyszerre elmúlt minden félelmem. Megint tudtam már gondolkodni, és azt mondtam:

– A papám olyan okos, mint a tanító úr, mert ő csinálja az összes könyvet. És ha a szüleimnek megint lesz munkájuk, hazamegyek.

Nem kérdeztem meg Evát, hogy akar-e a barátnőm lenni. Egészen egyedül megyek az utcán. És mindig azon kell gondolkoznom: mért nem lehetek, otthon, papánál meg mamánál?

Ma sok gyerek elmondta az osztályban, hogy a szüleinek nincs munkája. És azok mégse küldik el otthonról a gyereküket.

Én nem akarok vajat enni. És játékra sincs szükségem. Nagymama hazudik, mikor azt mondja, hogy a szüleim nem tudnának nekem enni adni. A többi szülő is tud enni adni a gyerekének.

És ha már mindenáron el akarnak bújni, akkor vinnének engem is magukkal a rejtekhelyükre. Nagyon jól tudják, hogy nem árulom el őket.

Holtbiztos, hogy nagymama hazudott. Talán már nem is bujkálnak a szüleim. Talán már…

Nem!

Azt akarom, hogy csak munkanélküliek legyenek.

Nem akarom, hogy börtönben legyenek.

– Megint csavarogtál – mondja nagymama. Evés után mindjárt kiküld nagypapához, a kertbe.

Nagypapa mindig kint van a kertben.

Nagymama mindig bent van a lakásban.

Nagypapa nagyon aranyos. Gömbölyű feje van és kopasz. Se haja, se szakálla. De aranykeretes szemüvege, az van, meg sétapálcája is.

Most mindjárt megkérdeztem tőle, hogy Vogt tanító úr esetleg nem szocdem-e.

Nagypapa nem szereti, ha ilyesmiket kérdezek tőle. Olyankor mindig megpróbál másról beszélni. Azt mondja: „Mi az már megint? Nem kérdezhetnél esetleg valami mást? Kérdezd meg például, hogy miért kék a szilva.”

De én tudni akarom, hogy a tanítóm szocdem-e. Biztosra veszem, hogy Max meg fogja mondani.

Nagymama sose mond nekem semmit. Hogy miket tud felelni, ha kérdezek tőle valamit: „Hagyd ezt a butaságot – mondja –, menj szépen, és játsszál a babáddal.” Vagy: „Ez nem tartozik ilyen kislányokra” – meg ehhez hasonlókat.

De nagypapa a barátom is, ezért is hívom Maxnak, és a barátok mindent elmondanak egymásnak.

Persze a nagyokkal, nehéz dolga van az embernek, még ha a barátai is.

Ha néhanapján későn jövök haza az iskolából, és a nagypapám megkérdezi tőlem, hogy eleget kószáltam-e, és én azt kérdezem tőle, hogy miért kíváncsi erre, akkor azt mondja:

– Ha kérdezlek, felelj tisztességesen.

De ha én megkérdezem tőle, hogy szocdem-e a tanítóm, én se kapok tőle tisztességes feleletet. Ő is azt kérdezi tőlem, hogy miért vagyok erre kíváncsi.

Max előtt nincs titkom.

Neki nyugodtan megmondhatom, hogy azért kérdezem, mert Vogt úr egyszer jó, máskor meg rossz.

Ma is ilyesféleképpen volt. Ha nem köszönök „Heil Hitler”-rel – és Vogt úr tudja ezt –, nem szid össze. Úgy tesz, mintha észre se venné. De aztán megint mindenféléket kérdez tőlem. Ez pedig rossz. Mivel ő pontosan tudja, hogy sok mindent nem szabad elmondanom.

Max most megint csak dünnyög magában.

De én értem, hogy mit dünnyög:

– Hogy magyarázzam ezt meg a gyereknek? Hisz úgysem érti – meg ilyesmiket.

Dünnyögés közben nem szabad zavarnom Maxot.

Ha megállók, és csak várok, néha elég sokáig, olyankor így szól:

– Na, gyere ide. Próbáljuk meg!

Azt, hogy szocdem, egyáltalán ne mondjam, mondja Max. Mivel különböző szocdemek vannak. Olyanok is, akik barátai a gazdagoknak. Azokat nyugodtan szidhatom. És ez a szó, hogy szocdem, ma csúfolódásnak számít, akárcsak az, hogy „kommün”.

No persze én nem tudhatom, hogy ki az, aki a gazdagok barátja, mert ez most nagyon nehéz dolog.

Vogt úr, mondja Max, szociáldemokrata volt. Jó ember, aki tudja, hogy papa és mama kommunista, és ezért szeret engem.

Vogt úrnak most nehéz a dolga. Ha kérdez tőlem valamit, előfordulhat, hogy valamit elárulok. Ha nem kérdez, csodálkoznak a többiek. Éppen a Frölich lányt – gondolják majd. De hiszen Frölichék kommunisták. Lehet, hogy az öreg Max és Vogt tanító úr egy húron pendül? És akkor Vogt úr nem maradhat tanító?

Max meg én szerződést kötünk egymással: ha idegenek kérdeznek tőlem valamit, én azt mondom: „Tessék megkérdezni a nagypapámat.”

Ha barátok kérdeznek tőlem valamit, és én nem tudom biztosan, hogy megmondhatom-e, akkor is azt mondom: „Kérdezzétek meg a nagypapámat.”

Max a legjobb barátom!

Most még egy titkom van. De azt még Maxnak se mondhatom meg.

Talán mamának – vagy papának?

Legjobb, ha senkinek se mondom el!

Szeretnék hamarosan férjhez menni.

Szerelmes vagyok Schnuggiba! Az osztályomban minden lány szerelmes belé. Amikor bejön az osztályba, mindig ezt énekeljük: „Ha belép a drága Schnuggi, örül annak itt mindenki.”

Vajon észreveszi-e?

Schnuggi már a nyolcadik osztályba jár. Hozzánk olyankor jön be, ha a tanító úr nem ér rá, ő vigyáz, hogy ne rendetlenkedjünk. Ez így szokás az első osztályban. De nem számít. Schnuggi tudja, hogy mi már nagyok vagyunk. Sose mondja, hogy „Na, mi van, kis pockok?”

Vele nagyszerűen lehet játszani az iskola udvarán. Olyan igazi nagyoknak való játékokat. Olyant, hogy parasztok vagyunk, és begyűjtjük a szénát, aztán feleséget választunk magunknak, vagy olyant, hogy hét szép leányzó egy szépséges legénynek adja a szívét.

Én mindig Schnuggit választom. Ha már elvitte valaki, inkább kiállók a játékból.

A többi fiú túl kicsi hozzám, különben is buták. Csak az egyszeregyet tudják néha jobban, mint én. Az egyszerhárom – az nagyon nehéz. A legjobb az egyszerkettő, az egyszeröt meg az egyszertíz. Azokat oda-vissza tudom.

Iskola után mindig hazakísérem Schnuggit. Vagyis: mögötte megyek. Schnuggi a város keleti részében lakik.

– Azok ott vörösek voltak – mondta nagypapa aztán egy kicsit rózsaszínűek lettek, de most már megbarnultak. Semmi osztályöntudat.

Schnugginak szép hullámos szőke a haja – igazán illünk egymáshoz. Ez ugyanis fontos, ha az ember össze akar házasodni. De Schnuggi még nem tudja, hogy össze fogunk házasodni. Meg se fordul utánam az utcán. Miért is fordulna meg, mikor azt se tudja, hogy szerelmes vagyok belé.

Nagy fájdalom van bennem. És attól minden olyan más.

Kék és fekete, zöld meg piros karikák ugrálnak a szemem előtt. És pici arany csillagok hullanak rám. Mikor már egész közel vannak hozzám, pici napok lesznek, igazi napocskák. Aztán egymásba keverednek.

A sok pici napból egy lesz. Egyre közelebb jön hozzám. Mindjárt megéget.

De aztán mégis elmegy, megeszi a nagy feketeséget, s a zöld meg piros karikákat fekete pontokká változtatja.

A fekete pontok mögött nagy fehérség látszik, és kis fekete emberek nőnek ki belőle. Egyre többen lesznek – harmincan!

Harmincan vannak. Meg se kell számolnom. Tudom.

A harminc fekete ember a papámat kergeti.

Meg a torony is itt van. Egészen fönt, a kerek tető alatt van egy kis ablak, olyan kicsi, mint egy pont. Aztán nőni kezd, már a rácsokat is látom.

Mama integet az ablakból. Oda akarok menni hozzá.

Egy hatalmas zöld réten megyek, ami tele van margarétával meg almafával. A torony egyre nagyobb lesz, én meg egyre kisebb leszek. A mamám ekkor leereszti a haját, olyan, mint egy szépséges királynő. Már egészen közel vagyok hozzá, hallom a hangját. A nevemet mondja, beszél hozzám.

És ekkor hirtelen már nem is a mamám az – nem is királyné.

A nagymamám az. Fölém hajol. Jó hűvös a keze. A homlokomra teszi. Azt mondja:

– Mindjárt elmúlik a lázad. Igyál, kicsikém.

Az előbb még láttam a csészét, meg akartam fogni. De most már csak egy fehér folt, messze tőlem.

Mert nagyon mélyen bennem ott van a fájdalom, és az mindig visszahúz abba a kékségbe meg feketeségbe.

– Idegláz – mondta az orvos. És azt is mondta: – Ne csinálj többé ilyen bolondságot.

Legszívesebben kiabálnék vele. Azt mondanám neki: „Nem én vagyok az oka. A nagyok tehetnek róla, mind. Nagymama, a tanító úr meg Max is, a nagypapám.”

De látom a nagymamám szomorú arcát, és már nem tudom, hogy tehet-e róla.

Fáradt vagyok. Egyedül akarok lenni, nézni akarom, ahogy a porszemek táncolnak a napfényben, magamhoz akarom szorítani a paprikajancsimat, sírni akarok, de úgy, hogy ne kelljen szégyellnem magam a nagyok előtt.

– Fegyenckölök! – ezt Traudl mondta.

Tegnapelőtt volt vagy tegnap?

Hát látszik rajtam? Fegyenckölök!

Tegnap volt. Nem tudom. Minden nap egyforma.

Én Sonja voltam, Kurt és Else gyereke, a szüleimé, akik Drezdában laknak, nincs munkájuk, és nem tudnak nekem enni adni. Traudl az unokatestvérem, az iskolából jött. Éppen ki akartam menni játszani az udvarra. És mivel egy házban lakunk, találkoztunk.

Megkérdeztem tőle, hogy magával visz-e délután a fürdőbe. Mert egyedül nem mehetek. Traudl, aki idősebb nálam, azt mondta, hogy a barátnőivel akar menni. De biztosan hazudott. És én meg is mondtam neki: tudom, hogy a fiúkkal akar menni. Mire ő azt mondta: „Csak zavarnál bennünket, te töpörtyű." Erre én azt kiabáltam, hogy „buta liba" meg „hülye tyúk", meg hogy „szerelmes vagy" vagy ilyesmit. Ő mindenesetre dühös lett rám, és az arcomba kiáltotta:

– És te… te meg fegyenckölök vagy!

Ekkor jött először a nagy fájdalom. Nem én kiáltottam, az kiáltott ki belőlem:

– Nem! Nem igaz!

Hallottam. Az egész házban csend volt. Csak az a kiáltás, a fájdalom meg én – semmi más.

Nem sírtam. Mert a fájdalmamban nagy öröm is volt: akkor mégis szeretnek a szüleim. Csak azért, mert nincs munkájuk, nem küldtek volna el otthonról.

Fegyházban vannak.

Mért nem mondták meg a felnőttek? Hazudósak – mind hazudós. És a fájdalom a hazugságtól lett.

Most már felkelhetek. Iskolába is mehetek újra. Elmúlt, vége. „Egészséges vagy" – mondja a nagypapám.

Reggelinél ülünk hármasban: nagypapa, nagymama meg én. Nagypapa előtt egy nagy csuporban túró, kis darabokat vág le a kenyérből, belemártja a túróba… rám nevet.

– Kenyér meg túró, csak együtt, úgy jó… Ki túrót eszik magába, meggörbül ám a lába…

Mindig ilyen mondásai vannak.

Nem szeretem hallgatni az ilyeneket. A legjobban azzal bosszant fel, ha azt mondja: „Ma nincs semmi, hát koplalunk, de holnap jót falatozunk."

Nem tudom, miért beszélnek ilyeneket a nagyok.

Lehet, hogy a felnőttek másféle dolgokon mulatnak, mint a gyerekek. A felnőttek nem értenek meg semmit.

Ha azt mondom, hogy húsvétra kis színes tojáscukrot szeretnék, biztos, hogy csokoládétojást vesznek. Kapja meg a gyerek a legjobbat! Folyton ezt hallom. Könyöröghetek, ahogy akarok – akkor se kapok tojáscukrot.

Nagymama azt mondta a szomszédasszonynak, hogy igénytelen gyerek vagyok. Ez biztosan valami jó dolog.

És a finom, drága marcipán már egészen fekete a piszoktól. Eldugtam a babakocsiba. Ha meglátják, nagymama majd megint azt mondja: „Ejnye, kicsikém!" És nagypapa azt mondja nagymamának: „Vegyél neki másikat!"

De nekem nem kell marcipán.

Ezt mostanáig titokban tartottam. Nem hazudtam, csak nem szóltam semmit.

Arról se fogok szólni, hogy tudom, a szüleim be vannak zárva. És azt senki nem láthatja meg rajtam, hogy fegyenckölök vagyok.

Titokban a tükör elé álltam. Mindent alaposan megnéztem magamon. Akármi volt is, semmi nem változott rajtam.

Csak én magam tudom, hogy valami megváltozott: amióta bennem volt az a nagy fájdalom, azóta két életem van.

Vajon másoknak is két életük van?

Ez a kettős élet olyan, mint a macska-egér játék. Néha én vagyok a macska, néha meg az egér. Az egér, akit üldöznek, és a macska, aki üldözi az egeret. Mikor belesek a kulcslyukon,

akkor egér vagyok, mikor pedig azt gondolom: egyszer elkaplak benneteket, egyszer majd mindent megtudok, olyankor macska vagyok. Hát ez az én kettős életem.

A leskelődés meg a hallgatózás nagyon nehéz ám.

Elsősorban a miatt a rengeteg mondás miatt. „Ki a falnál hallgatózik, szégyenkezve elkotródik”, vagy: „Légy becsületes, és ne félj senkitől”, vagy: „Amit nem kívánsz magadnak, másoknak se kívánd…”

Nagypapa mondásai! Valahogy utamban vannak. Megnehezítik, hogy eljussak az ágyamtól az ajtóig, amelyik a nappaliba nyílik. Mert leskelődni és hallgatózni csak a kulcslyukon át tudok, és azt is csak este.

Napközben nálunk semmi nem történik.

Csak este, amikor nagymama lehúzza az asztal fölé a zöld üvegernyős, piros meg sárga gyöngyökkel díszített lámpát, mikor az asztalon áll a két fehér kávésbögre, mikor a kötőtűk táncolnak a nagymama kezében, és nagypapa elzárja a detektoros rádiót, és leteszi a fejhallgatót – ilyenkor talán szerencsém lesz egyszer, és megtudok valamit.

Tudom, hogy nem tisztességes dolog, amit csinálok. Lábujjhegyen odaosonni, titokban hallgatózni – de mit tegyek, ha egyszer a nagyok semmit nem mondanak el nekem?!

Milyen sokáig tart már megint. Egészen hideg lett a lábam. Almos vagyok.

Na végre, megszólal a nagymamám:

– Nemsokára itt lesznek.

Biztosan a szüléimről van szó.

Most meg a nagypapám:

– Hermann Liebmann meghalt, mama… per nélkül!

Mindig közbejön valami, és elrontja az örömömet. De nagymama azt mondta, hogy nemsokára itt lesznek.

Idejönnek! Azt akarom, hogy jöjjenek ide!

Ha egész éjszaka nem alszom, és mindig csak azt mondom magamban, hogy jöjjenek ide, akkor… akkor biztosan így is lesz!

Csak az, hogy Hermannt megölték. Birodalmi gyűlési képviselő volt. Az olyan talán veszélyesebb a nácikra, mint a kommunisták?

Azt akarom, hogy úgy legyen, mert akkor a papám meg a mamám életben marad.

De az is lehet, hogy a nácik most mindenkitől félnek. Az olyanoktól is, mint Hermann. Pedig ő csak szocdem volt, mint Hugo bácsi.

No igen, de Hugo bácsi gyáva alak, aki belebújik a fenekükbe – mondta nagypapa ez megalázkodik, ez a szalonproletár, ez a reakciós, ez nem akarja megégetni az ujját.

Nem, Hermann nem ilyen volt.

– A gyávaságával nem megy semmire – mondta még nagypapa Hugo bácsira.

Az igaz, hogy mindnyájunkat agyon akarnak lőni. A nácik maguk megmondják… még énekelnek is róla: „A Vörös Frontot puska végre kapjuk…”

De papa és mama idejön! Talán imádkoznom kellene érte.

Tudom én, hogy nincs jóisten… de most szeretném, ha lenne. Ő biztosan nagyon erős. Ha van isten, muszáj, hogy segítsen rajtunk…

Hannes segített nekem. Hannes Hugo bácsi fia. Traudl bátyja. És a segítségből az lett, hogy veszekedés tört ki a családban. Először miattam veszekedtek. Aztán elfeledkeztek rólam. De a veszekedés folyt tovább. A végén megint én voltam az oka.

Néha már azt gondolom, a családnak egyszerűen azért van rám szüksége, hogy folyton veszekedhessenek. Olyankor úgy érzem, egy kör közepén kuporgok, akár a nyuszi a gödörben, és a hangjuk fölöttem ugrál. Nagyon gyorsan. Egyszer hangosan, máskor halkan – mérgesen vagy szomorúan –, egészen elborítanak azok a hangok.

Én meg csak ülök és várok. Majd csak mondják már, hogy mehetek vagy nem. Így volt ez május 1-én is. Nem a napsugár csiklandozására ébredtem. Nagypapa és nagymama beszélgetnek. Arra ébredtem föl.

Május elseje! Az év legszebb napja. Igazi ünnepnap. A mi ünnepünk!

– Papával és mamával mindig korán indultunk a május elsejére – dünnyögöm magam elé.

Egyenesen megkérdezni már rég nem merek valamit.

– Most nincsenek itt a szüleid.

Megkaptam a feleletet. A nagymamámtól.

Nagypapa nem szól semmit. Egészen közel tartja az újságot az orrához, mintha el akarna bújni.

De az új ruhám ott van a széken az ablaknál, és ez mégiscsak jelent valamit. Fehér vászonruha. Nagymama éjjelig fönnmaradt, eltisztázta a varrásokat. Grete néni csak késő este lett kész a ruhámmal.

Előzőleg valóságos harc folyt a szegély miatt.

– Legyen kék a szegély, kicsikém! – Ne, piros legyen! – De a kék szebb. – Nekem a piros tetszik jobban!

És most ott van a ruha a széken. Piros szegéllyel!

Mellette egy pár piros csíkos fehér zokni. Új az is meg a fehér vászoncipő is a fényes gyöngyház gombokkal.

De a legszebb mind közül: a koszorú! Csupa pici piros rózsa meg zöld levél.

Ez az én ünneplő ruhám. Amint beléptem a szobába, mindjárt észrevettem.

Nem is tudom, miért nem ugrottam a nagymamám nyakába, és miért nem mondtam meg neki, hogy mennyire örülök. Azt hiszem, néha a levegőben van, amit mondana az ember.

És most megint az történik, hogy mást mondok, mint amit szeretnék. Ahelyett hogy azt mondanám: köszönöm, azt kérdezem: minek ez?

– Minek ez a ruha?

És már ahogy kimondom, tudom, hogy megbántottam a nagymamámat.

Egészen nyugodt maradt, leveszi a csíptetőt az orráról, leteszi, föláll, csak annyit mond:

– Persze, minek – és kimegy a szobából.

– Ne állj itt, mint borjú az újkapu előtt! – Ez nagypapa hangja.

Én nem vagyok borjú – de nem mondom ki, amit gondolok, a gondolat befelé csúszik, mintha lenyeltem volna, belülről rángat, fölrántja a fejemet. Nem! Nincs benne semmi más, csak ez a „nem”. Hadd lássa Max. De milyen kicsi lett egyszerre ez a „nem”. A szemem átnedvesedik, csak attól, hogy a nagypapám szemébe nézek, az ő nagy, barna, jóságos szemébe. Ott állok előtte, egészen közel hozzá, s ő átöleli a vállamat, és így szól:

– Nincsenek már ünnepeink. Elrabolták tőlünk az ünnepeket. Viselkedj okosan!

És odavezet az ablakhoz. Az utcán az SA menetel. A járdán emberek állnak. Fölemelik a karjukat, és azt ordítják:

– Heil!

Nagyon gyorsan el kell mennem a nagypapám mellől. Különben elviselhetetlen leszek. Csak kétféle vagyok: elviselhetetlen – ezt sokszor mondja a nagymamám – vagy értelmes.

Nekem folyton, de folyton értelmesnek kell lennem. Értelmes – ez azt jelenti, hogy okos, szófogadó, derék kislány, aki nem kérdez, nem mond semmit.

Most mindjárt elviselhetetlen leszek. Az akarok lenni. Különben dühös leszek – csak akkor múlik el a szomorúságom.

Nagypapának nem szabad észrevennie. Ezért csak annyit mondok egészen nyugodtan:

– Átmegyek Grete nénihez.

Csakhogy én nem Grete nénit keresem, hanem Hannest. Föltétlenül meg kell találnom.

Ott ül a konyhában, és reggelizik. Csak nadrág van rajta, semmi más. A bőre egészen barna, a haja meg szalmasárga. Hannes nevet. Még akkor is nevet, amikor a nyakába csimpaszkodom, és kitör belőlem a sírás. De mikor azt mondom:

– Mindent azért nem vehetnek el tőlünk. Ez a mi ünnepünk – akkor már nem nevet.

– Azt veszik el tőlünk, amit engedünk – mondja.

– De mi erősek vagyunk, ugye, Hannes? – kérdezem.

– Gyengébbek vagyunk náluk.

– Miért? Mi nagyon sokan vagyunk.

– De az övék az utca, a börtön, a rendőrség meg. a fegyverek.

– De mi akkor is sokan vagyunk – erősködöm.

– Csakhogy ők bezárnak, megvernek, megölnek bennünket.

– Félek, Hannes… Ez azt jelenti, hogy gyáva vagyok? – kérdezem.

– Én is félek – feleli Hannes. – De gyáva csak az, aki félelemből velük tart. – Hannes már újra nevet. Fölemel, a feje fölött lebegek. Azután megszólal, nagyon komoly hangon: – Amíg élünk, nem vehetik el tőlünk, amit nem adunk oda. Megegyeztünk? Rejtsd el az ünnepnapodat, rejtsd el a szívedbe. Meg ne mutasd senkinek. Senkinek az égadta világon! Megígéred?

– Szeretnék egész nap itt maradni nálad, Hannes. – Ebben a kérésben már benne van az ígéret.

Hannes nem mond se igent, se nemet. Azt mondja, menjek vissza nagymamáékhoz, és ott várjak rá, majd átjön.

A tükör előtt állok. Jobbra fordulok, aztán balra. Nagymama előttem térdel, igazít egy kicsit a ruhámon, leszedi a fércet.

Nem mondom meg, hogy szeretnék kimenni az utcára. Azt se, hogy Hannesra várok. Az ő kedvéért vettem föl az ünneplő ruhámat. Csakis az ő kedvéért.

Ha nem volnék Schnuggiba szerelmes, férjhez mehetnék Hanneshoz. Őt is szeretem.

Most már csak a koszorú hiányzik a fejemről.

A hajam fekete, akár az ébenfa.

A rózsák pirosak, akár a vér.

Csak a bőröm nem olyan fehér, mint Hófehérke bőre. Nem is akarok Hófehérke lenni. – Én vörös hercegnő vagyok.

Megjött Hannes.

– Ha nincs ellene kifogásotok – mondja a nagyszüleimnek –, magammal viszem Sonját.

Nagymama kiküld a szobából.

Most itt állok, itt áll a vörös hercegnő, és fülel az ajtón keresztül, beles a kulcslyukon. És már röpködnek is fölötte a hangok ide-oda…

– A kislány itt marad! – Ez nagymama.

– Ma nem maradhat egyedül a gyerek! – mondja Hannes.

– Nincs egyedül, Hannes, itt van nálunk – szólal meg a nagypapám. És ebben igaza van.

De azért mégis egyedül vagyok.

Hannes még egyszer megpróbálja:

– Mi kint vagyunk a kertben, apám.

Nagymama hangja már megint haragos:

– Ki az a mi? Ha megtudják, hogy a gyerek nálatok van, elveszik tőlünk. Mi lesz akkor vele?

– És így mi lesz vele? – kérdi Hannes.

Nahát, hogy ez a Hannes hogy beszél a nagymamával! Senki más nem merne vele így beszélni. Olyan igazi morgó hangja van. És ő az egyeden, aki azt mondja, hogy „apám” és „anyám”, nem azt, hogy „nagypapa” és „nagymama”…

–… Lelki nyomorék! – De ezt nem kellett volna mondania.

Mert én nem leszek nyomorék. A nagyszüleim jó emberek, igazán nem fognak nyomorékká verni, mivel egyáltalán nem vernek meg soha.

Most megint nagypapa hangját hallom:

– Ez Kurt gyereke, Hannes. Az egyetlen, amit a fiunkért tehetünk, az, hogy vigyázunk a gyerekére.

Mire Hannes:

– Kurt gyerekének ez a nap nem olyan, mint a többi: egy kis napsütés, anyám, egy kis nevetés. És ott, ahol gyerekek vannak, nem politizálnak. Elég, ha megígérem nektek, hogy mi magunk is gyerekek leszünk egész nap?

Most csend van. Egy szót se szólnak. De már hallom is a nagymamám hangját:

– Ő könyörgött, hogy vidd magaddal? Elviselhetetlen ez a gyerek.

– Nem! Én akarom, hogy ma velem legyen.

Ekkor behívtak, és nagymama azt mondta:

– Eredj!

Robogunk! Robogunk! A hátsó ülésen ülök. Már régóta nem félek, motorozás közben sem.

Belekapaszkodom Hannesba. Hideg szél fúj, összekócolja a hajamat. A rózsakoszorúmat a karomra akasztottam. És valamit eldugtam a bugyimba: egy kis háromszögletű piros kendőt, a pionírnyakkendőmet!

Helene kertjébe megyünk. Helene Hannes szerelmese. Csak nem tudnak összeházasodni.

– Akkor ugyanis két kereső lenne a családban – mondja Grete néni. – Ha Helene férjhez megy, elveszti a munkáját, márpedig Hannes keresete nem elég három személyre.

Ugyanis ők hárman vannak. Helene mamája béna.

Ma láttam életemben először „titkosokat”!

Tulajdonképpen azok is olyanok, mint a rendes emberek, talán csak egy kicsit előkelőbbek, kalapot hordanak meg ilyesmi… méghozzá hétköznap.

Most nagy baj lehetett volna abból, hogy néha hallgatózni szoktam az ajtón keresztül. Ha nagymama nem avatkozik bele villámgyorsan, még el is árulhattam volna Hannest. Az volt a szerencse, hogy beleavatkozott.

A dolog így történt: Hannes hazahozott a kertből nagymamáékhoz. Kiküldtek a konyhába, hogy mossam meg a kezemet. Tényleg piszkos volt. De én észrevettem, hogy meg akarnak szabadulni tőlem. Az ilyesmit mindig észreveszem. Abból is, hogy olyankor suskusolnak valamit egymással.

Kinyitottam a vízcsapot, folyattam a vizet, de gyorsan visszamentem az ajtóhoz. Akkor hallottam, hogy Hannes elutazik Helenével, és sokáig nem jön vissza, mert a földalattiba vonul, valami ilyesmit mondtak, de nem hallottam egészen jól. És hogy nagymama mondja meg Grete néninek. Grete néni ugyanis Hannes anyja.

Micsoda hülyeség, gondoltam. Azért, mert elmennek valahova a földalattival, még nem kellene suttogni.

Pedig nem is volt hülyeség. Ezt azóta tudom, amióta itt voltak a „titkosok”. Ők ugyanis Hannest keresték.

Közben csak úgy álldogáltak ott, egész egyszerűen, micsoda álszent alakok! Amint beléptem a szobába, faggatni kezdtek. Hogy ismerem-e Hannest, azt kérdezték. Mivel akkor még nem tudtam, miféle emberek ezek, arra gondoltam, hogy ezek milyen hülyék – de hangosan azt mondtam:

– Hát persze, hisz az unokabátyám.

Hogy tudom-e, hova ment…

Már éppen azt akartam mondani, hogy azt hiszem, a földalattival ment el, de akkor hirtelen kiabálni kezdett a nagymamám:

– Hát ez igazán gyalázat! Most már kisgyerekeket is faggat a rendőrség! Szép kis Gestapo-módszer, mondhatom! – És azt is kiabálta, hogy én fogjam be a számat. Soha nem láttam még ilyennek a nagymamát. Mindene remegett, és csak úgy rikácsolt a hangja.

Egyszerre minden összegabalyodott a fejemben. Rendőrség… gumibot és egyenruha nélkül… ki hallott még ilyet! Hát ezek is úgy verik az embereket, mint ahogy a drezdaiak verték Munkot a Gombán…

Szóval ilyenek ezek. Ők üldözték a papámat is. Harmincan voltak, némelyik az SA-hoz tartozott… és a mamámat börtönbe vitték.

Nem akarom, hogy engem is megverjenek…

Nem sírok… Ha sírok, azt gondolják, hogy félek…

Hannes valami földalatti dologról beszélt. Talán arról van szó, hogy elbújik… elbújik a rendőrség elől?

Nagymama most nem tud elbújni…

Megmondom, jobb lesz, ha megmondom… amit gondoltam___és már hallottam is a hangomat:

– Hannes a városba ment!

Ahogy az a „titkos” rám nézett… mint valami vadállat… aztán nevetni kezdett, egész hangosan.

És ekkor vettem csak észre, hogy ott van a kezében a paprikajancsim.

Nagypapa is látta. Gyorsan fölkapott, és erősen magához szorított. Tudtam, hogy nem szabad semmit mondanom, azt sem, hogy az az én paprikajancsim.

És amikor elmentek, egyszerűen elvitték a paprikajancsimat, mintha letartóztatták volna.

Mielőtt elindultak, már csak azt hallottam:

– Maga idős ember. De azért ne képzelje, hogy mindig ilyen simán megússza a dolgot. Van nálunk még egy kis hely az öregeknek is.

Csak tudnám, mit csináljak!

Nagypapa egész idő alatt simogatott, és azt mondta:

– Meg kell értened… inkább egy baba vesszen oda, mint egy ember. A babán kívül szerencsére semmit sem találtak.

Persze hogy megértem. Hiszen éppen ezért hallgattam. Csak… a paprikajancsi volt az egyetlen az egész világon, akinek mindent el tudtam mondani. És most elvették tőlem. Már csak a másik paprikajancsim maradt, meg a kis pólyás babám. – Mert én mindegyik babámat paprikajancsinak hívom. Csakhogy pólyás baba nem lehet pionír.

Az a paprikajancsim, akit elvittek, pionír volt. Igazi pionír. Zöld ruhában, vörös nyakkendővel és ugyanolyan sapkával, mint amilyent a Bugyonnij-lovasok hordanak. És vörös csillag is volt a sapkáján.

De most már tudom, mit csinálok! Mégiscsak pionír lesz a pólyás babám.

Hát a csillag nem valami jól sikerült. De legalább egy szép vörös folt van a homlokán. Én festettem rá, és igazán nagyon hasonlít egy csillaghoz.

Mától kezdve ki nem állhatom Martha nénit. Hogy az hogy tudja kínozni az embert!

És csak azért, mert rágom a körmöm. Közben nem is én vagyok az, aki folyton rágja a körmét. Én nem akarom, de valahogy muszáj rágnom.

Az orvos, akihez nagypapa elvitt, sokkal okosabb, mint Martha néni. Ő azt mondta:

– Ennek a gyereknek mészhiánya van. – És a körmöm meg a hajam mészből van. – Vagy giliszta – mondta.

Giliszta, istenem, istenem! Csak tudnám, hogy kerülhettek belém azok a giliszták? Talán az orromon át? A gilisztától nagyon félek. Ha bemászott az orromon, és tojásokat rakott a

hasamba, akkor én most egy fészek vagyok, tele gilisztagyerekekkel. Biztosan szükségük van mészre – végtére ők is élni akarnak.

Nagymama ki akarja hajtani őket belőlem. Hát csak keressenek maguknak másik fészket. Ne nyüzsögjenek a hasamban. Folyton kis fehér meg piros gilisztacukrot nyeletnek velem.

De Martha néninek ez nem elég! Martha néni mustárt ken az ujjaimra. Éjszakára odakötözi a kezemet az ágy sarkához. Ha sétálni megyek vele, kesztyűt kell húznom. És mindenkinek, aki föl van háborodva, mert nem köszönök elég illedelmesen – a kesztyűmet ugyanis nem szabad lehúznom –, azt mondja, hogy lerágtam a körmömet, és az ilyen kezet, ugye, nem foghatja meg senki.

Ezt fuvolázza mindenkinek azon a vékony hangján. Ugyanis Martha néni a finom, törékeny porcelán váza a családunkban. Hallottam is egyszer, ahogy nagypapa azt mondta: „A család előkelő ága.” De akármilyen előkelő is, semmit nem ért meg. Különben ma nem csinálta volna azt velem.

Martha néni ma lefényképezett. Mamának csinálta rólam azt a képet, hadd lássa, hogy egészséges vagyok, hogy megnőttem, és biztosan azt is, hogy itt gondoskodnak rólam. Merthogy most megint új ruhákat kaptam.

Csak… és ez olyan aljasság volt tőle… azt mondta, hogy tegyem a hátam mögé a kezemet, hogy mama ne lássa a lerágott körmömet.

Mindent kibírok: hogy mások előtt rossznak mond, hogy megver, mindent. De hogy azt gondolja, a mamám is olyan buta, mint ő, és ha látná a körmöm, akkor nem szeretne, ezt már nem bírom ki!

Martha néni butasága biztosan a vérével függ össze. Nekünk mindnyájunknak vörös a vérünk. Az övé meg kék. Illetve azoké, akik a család előkelő ágához tartoznak. Biztosan ő örökölte nagymama minden kék vérét.

Jönnek a cigányok.

Az egyik kocsi zöld, a másik sárga. A lovaik elég rozogák, legalábbis szerintem. A jeges lovai sokkal nagyobbak és kövérebbek. És a kocsik mögött egész falka lohol, a környék szinte valamennyi gyereke.

Sok mókás dolgot lehet ám látni ilyenkor. Az a rengeteg gyerek, az a sok kis cigánypurdé! Mindegyiknek taknyos az orra, és a legtöbbnek nincs cipő* je. A lányoknak fekete a hajuk, és tarka gyöngyökből fűzött lánc van a nyakukban. Igaz, egy kicsit piszkosak, de az nem zavarja őket. És az a kutya… az a kis keverék…

Nagypapa azt mondja:

– Az ilyen korcs a kutyanemesség és a kutyaproletariátus keveréke.

Az a kis keverék kutya ott száguldozik a kocsik körül, mindenkit megugat, bele akar harapni az ember lábába, mintha el akarnánk lopni valamit.

De a legmókásabb a majom. Hol a cigányvajda vállán ül, aki mindig elöl megy a lovak mellett, hol átugrik a fékre. És folyton-folyvást vakarózik, a bolhákat fogdossa.

Nekem már nincs szükségem arra, hogy utánuk loholjak. Mi jóban vagyunk a cigányokkal. Ennek a tanító úr az oka. Ez egyike volt a jócselekedeteinek.

Vogt úr először azt mondta:

– Holnap vendégünk lesz. Marjának hívják… cigánylány. – Azután azt kérdezte: – Ki tudja közületek, miféle emberek a cigányok?

Mindenki tudott valamit. És mindenki összevissza kiabált:

– A cigányok lusta disznók! – Tolvajok! – Tarka ruhájuk van és lovuk! – A cigányok nem dolgoznak!

– Ellopják a gyerekeket! – Mindig muzsikálnak!

– Mocskos csürhe!

Én nem tudok annyira kiabálni. Egy történetet nem lehet kiabálva elmondani. Pedig én tudok egy. történetet.

Engem is majdnem elloptak – így kellett volna kezdenem –, még régen, mielőtt idejöttem. Még Moszkvában történt. Mikor elmondtam a moszkvai nagymamámnak, kinevetett.

De én azt gondolom, hogy tényleg el akartak lopni. Pedig olyan szépet, mint akkor, nem láttam még soha életemben. A házunk előtt lévő téren két cigánylány táncolt. És az egyik férfi muzsikált hozzá. Én ott álltam, és néztem őket, és közben minden másról elfeledkeztem. És akkor egyszerre úgy éreztem, hogy az a muzsika belement a lábamba, előbb csak mozogni kezdtek a lábaim, aztán már forogtam is, egyre gyorsabban, és úgy éreztem, hogy egyre nagyobb leszek, és olyan szép, mint az a két cigánylány.

És ez így ment addig, amíg nem hallottam azt a kiáltást… És akkor már csak azt láttam, hogy egy boros- vagy sörösüveg ott pörög a földön, az egyik cigánylány lába előtt.

Fegya és Szerjozsa meg a többi gyerek hirtelen eltűnt. Mintha a föld nyelte volna el őket. Ők dobták az üveget a cigányok közé.

Félni kezdtem. Hazarohantam. Talán soha nem éreztem még olyan félelmet: most utánam jönnek ép ellopnak. Egész biztos, hogy magukkal visznek.

Az az üveg… de hát nem én voltam. A cigányok ellopják a gyerekeket. És ahogy hátranéztem, láttam, hogy csakugyan utánam rohannak.

Már rég odabent voltam a lakásunkban, és félelmemben a nagymamám szoknyájába kapaszkodtam; a cigányok odajöttek az ablakunkhoz, kinyújtották a kezüket, és siránkozó hangon ismételgették:

– Daj, babuska, daj hleb!

Nagymama adott nekik kenyeret.

Tudjátok – így mondtam volna, ha elmeséltem volna az osztályban ezt a történetet ez nagyon szép volt a nagymamámtól, mert az emberek csak kevés kenyeret vehettek, és sokan éheztek is. Mi is éheztünk. Csak néha jártunk „rubelezni”.

De akkor azt is el kellene magyaráznom, hogy ez mit jelent. Azt jelenti, hogy valaki az utcán vagy a piacon kenyeret cserél tejre vagy harisnyát kenyérre.

Az ilyen történetet nem lehet csak úgy odakiabálni, mint azt, hogy „mocskos csürhe”. És közben az a szó, hogy „csürhe” biztosan valami rosszat jelent, de nekem mindig csak az jut róla eszembe, hogy csűr, az pedig nem lehet mocskos, mivel abban tartják a falusiak a gabonát.

Különben pedig még egyáltalán nem ért véget az a történet. Akkor Moszkvában másnap vasárnap volt. És a családom elvitt kirándulni az erdőbe. Az erdő szélén egészen új házakat láttunk. Nagypapa elmondta, hogy ezeket a házakat külön a cigányoknak építették; és ha a cigányok megszokják ezeket a házakat, és dolgozni is megtanulnak, akkor nem járnak majd koldulni. De – mondta a nagypapám – az még sokáig tart, mert a cigányoknak csavargóvér folyik az ereikben.

Mivel az én történetem túl hosszú ahhoz, hogy elkiabálja az ember, és mivel úgyse szabad semmit elmondanom Oroszországról, nem szóltam semmit. Csak magamban örültem, mert a tanító úr ugyanúgy beszélt a cigányokról, mint az oroszországi nagypapám.

A mi tanítónk mindig sokat kérdez. Hogy tudunk-e valamit Magyarországról, tudjuk-e, hol van Lengyelország, ismeri-e valamelyikünk Indiát…

Magyarországról senki nem tudott semmit. Hogy Lengyelország ugyanolyan ország, mint Németország, azt se tudták. Mindössze annyit tudtak néhányan, hogy vannak „polákok” és „polák vircsaft”.

Amerikát persze mindenki ismerté, mivel sokszor játszottunk „Amerikából jöttünk”-et.

– Hát nem valami sokat tudtok – mondta a tanító úr. – Marja, aki holnaptól kezdve idejár az osztályba, ismeri ezeket az országokat. Ő már volt mindegyikben, és biztosan sokat tud

nektek mesélni róluk. Viszont nem tud olyan jól olvasni, írni és számolni, mint ti. Tanuljatok egymástól, segítsetek egymásnak. Marjának nem lesz könnyű megszokni az iskolát.

És Marja is ott ül a kocsin, amelyet egy rozoga gebe húz.

Milyen jó lesz, egyikünknek se kell már a kocsi után futnunk, hisz Marja holnap már jön iskolába.

Marja egy igazi kis mitugrász. És hogy milyen buta! Ha nem kellene kedvesnek lenni hozzá, biztosan pipaszárlábúnak meg kukacnyakúnak csúfolnám. Hanem hogy az mi mindent tud azokkal a vékony lábaival, hát az egyszerűen fantasztikus! Tud spárgázni, cigánykerekezni, meg csodaszépen tud hidat csinálni. Valóságos művész. Szörnyen irigylem érte, mivel én egyiket se tudom, csak a hidat. Hátrahajolok, leereszkedem és kész.

És táncolni úgy tud, hogy még zene se kell neki hozzá. Fogja a tamburáját, ütögeti az ujjaival, rázza a csöngettyűket, és táncol. Mi meg csak nézzük, mintha cirkuszban lennénk.

Ha Marja ereiben nem csavargóvér folyna, és mindennap eljönne az iskolába, még írni is megtanulna, legalább egy kicsit.

Tanítás után mindnyájan elkísérjük a homokbányába. Ő most ott lakik.

Talán van otthon nagymamának egy lyukas fazeka. Marja papája ugyanis üstfoltozó.

Most mindenki folyton rabló-pandúrt játszik.

Szeretem mondogatni azt a szót, hogy „pandúr”, mert olyan, mint valami káromkodás.

De pandúr nem akarok lenni. Rabló sem.

Ennek a játékszabály az oka. És mielőtt játszani kezdünk, mindig veszekszünk.

– Ha megint autóval jöttök, nem játszunk veletek – mondják a rablók. – Az nem tisztességes.

– Ugyan, ne hülyéskedjetek! Inkább ágyúval jövünk – mondják a pandúrok.

Vagy a rendőrségnek talán nincsenek ágyúi?

Ha a rablók bizonyítani tudnák, hogy nekik is van ágyújuk – no persze, akkor egészen más lenne. De nincs nekik. Sokan az életben nem láttak még ágyús rablókat, jelentik ki a pandúrok, legföljebb késük van meg puskájuk meg ilyesmi.

Előtte mindig kitör a veszekedés. És akkor a „magasabb hatalom” dönti el, hogy ki lesz rabló, és ki lesz pandúr.”

A magasabb hatalommal senki sem ellenkezik. Én sem. Mivel az „pártatlan”. Nálunk a magasabb hatalom egy krajcár. Fej vagy írás.

Aztán a pandúrok kapitánya és a rablóvezér megállnak egymással szemben. Elindulnak egymás felé. Egyformán lépkednek, és közben az egyik azt mondja: „egy”, a másik azt mondja: „kettő”. Amelyik utoljára lép, az választhat elsőnek.

Először a fiúk fogynak el. De nem mindegyik, csak az erősek. A gyengék ott maradnak. Azután a lányok közül választanak. A kényeskedők maradnak utoljára, náluk még a gyöngék is kelendőbbek.

Ez nem is lehet másképp. Eva igazán beláthatná, akkor is, ha a barátnőm. Ő egyszerűen túl gyönge. Elrontaná az egész játékot.

Ha nagyon megsajnálom, azt mondom:

– Eva főzhetne a rablóknak. – Akkor egész idő alatt ott marad a barlangban, és nem árulhat el bennünket. De ez csak olyankor lehet, ha rabló vagyok. A pandúroknak nincs barlangjuk.

Különben azt hiszem, valami baj van velem. Tulajdonképpen sose akarok pandúr lenni. Persze ha a magasabb hatalom úgy dönt, akkor jó pandúr vagyok. Még az ágyúval is szoktam lőni.

Nem szégyenlem magam. De félek, hogy kiderül a dolog.

Loptam! Nem is egyszer. Igazi lopás volt mindegyik, nem tévedés vagy ilyesmi. Úgy rendeztem a dolgot, hogy nagymama kimenjen a szobából, és kivettem pénzt a pénztárcájából. Csak most az egyszer, gondoltam, mikor először történt, utána meg: ez volt az utolsó.

De igazán szégyellni nem tudom magam. Szükségem van a pénzre. A magam számára. Egy pfennigre van szükségem. Többet nem is veszek ki. A nagymamámtól egy fillért se kapok. „A pénznek a takarékperselyben a helye – mondja. – Ha szeretnél valamit, mondd meg. Ha tudom, megveszem neked."

Drága csokoládéra nem sajnálja a pénzt, de hogy egy pfennigért törmeléket vegyek a pékkisasszonynál – azt nem. Szerinte arra semmi szükség.

Szerintem van! Micsoda remek vegyes törmeléket kapni a pékkisasszonynál! Mikor az első pfenniget elvettem, az összes barátomat magammal vittem a pékkisasszonyhoz. Az a nagy zacskó törmelék, gondoltam, elég lesz mindnyájunknak. Christa, a házunkban lakó cipész lánya mindig olyan óriási zacskóval kap. No meg arra is gondoltam, hogy ha nem vagyok egyedül, talán nem kérdezi meg a kisasszony, hogy a nagymamámtól kaptam-e a pénzt.

Kérdezni nem is kérdezett semmit, de nagyon kis vacak zacskóval adott.

Hogy ez a Christa milyen ravasz! Ő mondta meg nekem, hogyan kell csinálnom.

– Egyedül menj be – mondta –, és mikor köszönsz, vágj ki egy szép pukedlit, de jó mélyet.

– Azt már nem – makacskodtam –, olyat még soha életemben nem csináltam.

– Pedig az csak a tisztelet jele, egy kis térdhajlítással.

– De nekem mindig azt mondják a szüleim, hogy senki előtt ne hajoljak meg. Hogy nézzek a szemükbe az embereknek, az az igazi tisztelet.

– Akkor nem kapsz nagy zacskóval – mondta Christa a kisasszony azt szereti, ha pukedliznek előtte, és azt mondják, hogy kérem és köszönöm szépen. A szemébe különben se nézhetsz, olyan vastag szemüveget visel.

Ebben igaza van Christának. A pékkisasszony irtó fura. Olyan, mint egy kis két lábon járó buci. A hátsófele akkora, mint a feje. Csak a melle, na, az azért egy kicsit szélesebb. És a szemébe nézni tényleg nem lehet. Az a szemüveg teljesen eltakarja. Igaz, én már csak azért se tudtam volna a szemébe nézni, mert úgy loptam a pénzt.

Szóval a pukedli egész jól sikerült, és jó nagy zacskó törmeléket kaptam, tele mindenféle finom cukorkával, közte olyanok is, amelyeken nefelejcs van meg rózsa, ánizsos lapocskával, medvecukorral, piteszéllel – a túrós pitének a legjobb a széle –, kandiscukorral, promenclivel és kekszmorzsalékkal. Kicsit összekeveredett az egész, de minden darab külön meglepetés volt.

Néha azt gondolom, hogy nagymama észrevette… azt a dolgot a pénzzel. De nem szólt semmit. Ha holnaputánig nem szól… esküszöm, hogy soha többé nem teszem!

Olyan boldog vagyok! Már napok óta!

Ma megjön a mamám! Most majd megváltozik minden.

A változás már azzal kezdődött, hogy nagypapa kora reggel elutazott egy nagy bőrönddel. A bőröndben papának való dolgokat vitt. Nagymama pulóvert kötött neki, én meg zoknit.

Ha nem papáról lett volna szó, soha az életben nem kötöttem volna zoknit. Esténként világítás nélkül ülni a sötétben és kötni – két sima, két fordított…

Csak az orrát meg a sarkát kötötte nagymama.

Gisela, az egyik osztálytársam azt írta az emlékkönyvembe: „Ha jó feleség akarsz lenni, tanulj meg horgolni s kötni!"

Ha az ő papája is koncentrációs táborban lenne, biztosan nem írta volna ezt.

Nagymama olyan nyugtalan volt aznap. Aztán hazajött nagypapa. Visszahozta a bőröndöt.

– Nem engedték, hogy beszéljek vele – mondta –, és a holmit se vették át.

Erre nagymama sírva fakadt. Nagypapa igazán csúnyán viselkedett. Ugyanis ráförmedt nagymamára:

– Ne bőgj itt nekem! – mondta. – Légy szíves, fürdesd meg a gyereket.

Ez már megint valami különös dolog volt. Hiszen hétfőn – márpedig ez egy hétfői napon volt – sose szoktunk fürödni.

Tulajdonképpen mindig az történt, amit nagymama mondott, mindig ő határozott mindenben, de ha igazán komoly dologról volt szó, olyankor mégis hallgatott nagypapára.

Az ülőkádat behozták a nappaliba – és én ott ültem a jó meleg vízben. Addig játszhattam a kádban, amíg akartam. A nagyszüleim nem szidtak meg.

Ott ültek mind a ketten az asztalnál, és nem szóltak egy szót sem. Amikor csöngettek az előszoba ajtaján, izgatottan felugrottak, egymásra néztek – de aztán csak nagymama ment ki ajtót nyitni. Hallottam, hogy sír, és folyton csak azt mondja:

– Fiam! Fiacskám!

Már kinn is voltam a kádból, és úgy, csuromvizesen a papám nyakába ugrottam.

Az én papám még soha életében nem sírt. De akkor éreztem az arcomon a könnyeit.

Hányszor mondták a nagypapámék: „Aki abból a pokolból visszajön, mind megváltozott.”

Papa nem változott meg. Csak az arca lett egy kicsit kisebb. A szeme viszont nagyon nagy lett és szomorú. Azelőtt, ha rám nevetett, egészen pici ráncok voltak a szeme körül. Mikor összehúzta a szemét, mindig olyan vidám volt az a két szem.

Most nem úgy volt. Már csak a szájával nevetett egy kicsit. De a szájával is történt valami.

Nagymama csuda finom vacsorát csinált. Most nem úgy volt, mint más napokon, hogy negyed májas meg negyed véres hurka.

Papa semmit nem akart enni. De nagymama folyton csak biztatta, és odatett egy kolbásszal megrakott vajas kenyeret a tányérjára. És a papám ekkor mégiscsak beleharapott.

Ekkor történt a dolog!

Papa abban a pillanatban fölállt, és kiment a szobából. Mikor visszajött, és újra leült az asztalhoz, így szólt:

– Nem megy, mama. Szétverték az állkapcsomat…

Láttam: egy fog volt a puha kenyérben.

Mikor az ágyamban feküdtem, dühömben sírtam a fasiszták miatt.

Azután eljött egy nap, amikor jót nevettem a fasisztákon. Mert a fasiszták nagyon erősek ugyan, de néha nagyon buták. Most már tudom, mért mondja nekem mindig a papám: „Tanulj jól, kislányom. Ha okosak vagyunk, jobban tudunk harcolni a fasiszták ellen.” Ez igaz. Mert akkor jobban tudjuk, hogy ők milyen buták!

Megint csak családi körben játszódott le a dolog. A mi családunk elég nagy ahhoz, hogy mindig történjen valami.

Nemcsak a mamámnak van sok testvére, hanem a papámnak is. És a szüleim azt szokták mondani: „Mind a két család politizál.” A különbség csak annyi, hogy mama családjának a Kapp-puccs után el kellett tűnnie Lipcséből, mert a nagypapát üldözte a rendőrség. Akkor mentek Moszkvába.

A papám családja ott maradhatott Lipcsében.

Mama családja egy kicsit „bolond”, papa családja egy kicsit „bonyolult”.

Ez nagymamával függ össze.

– Neki a legnehezebb mindnyájunk közül – mondta egyszer a nagypapám. Mert ő egy másik világból jött. Nagymama nagypapája lengyel nemes volt. Innen ered a kék vére is. De nagymama azért igazi munkásasszony lett. Mindig árulta a Néplapot. Csak a lányainak tiltotta meg, hogy politizáljanak. Nekik csak kötniük volt szabad.

Martha néni ezért olyan közönyös, mondja papa. A többiek nem. Ők egyszerűen nem hallgatnak nagymamára.

Nagymama a legjobban Pault szereti. Ő papa bátyja. Paul egyetemet végzett, és szerkesztő és nagy politikus. De papa és Paul mindig vitatkoznak. A politikán. És egyikük sem enged.

Ha papa meg én vitatkozunk valamin, és ő megmagyarázza, hogy mi az, amit rosszul csinálok, és én meg is értem, akkor mindig engedek, és megint jóba-rátok vagyunk.

De papa és Paul közt más a helyzet. Ők annyira nem értettek egyet, hogy látni sem akarták egymást – még mielőtt a fasiszták jöttek.

Aztán a fasiszták letartóztatták mind a kettőjüket.

Most meg már Paul is kiszabadult. De nem ment vissza Hamburgba a családjához, hanem idejött a nagyszüleimhez, Lipcsébe.

És papa meg Paul már napok óta vitatkoznak. Nagybácsinak Paul nagyon kedves és nagyon jó – de biztosan a papámnak van igaza. Papa még sose hazudott nekem.

Ekkor történt az, amiről észrevettem, hogy milyen buták a fasiszták. Annyira örültem, hogy még el is nevettem magam. De a nagyok nem nevettek, mert megint volt egy bökkenője a dolognak.

A bökkenő Hans volt.

Egyik nap Grete néni rontott be a lakásunkba.

– A hamburgiak telefonáltak – suttogta – a Gestapo keresi Pault.

Mivel Paul fiát Hans-Paulnak hívták, ő ment velük az apja helyett. Ilyen hülye az a Gestapo. Nem azt vitték el, akit kerestek. Nahát, jól megtréfáltuk a fasisztákat!

De a felnőttek aggódnak Hansért – és ez a bökkenő. Most aztán még valakit lecsuktak a családból.

Papa azt mondja, hogy Paulnak el kell tűnnie, mielőtt a fasiszták rájönnek, hogy nem azt kapták el, akit akartak. Ha még egyszer elviszik Pault, biztos, hogy nem marad életben.

Paul bácsi még aznap eltűnt. Papa is vele ment, de ma már visszajött Lipcsébe. Papa tudja, hogy Paul biztonságban van.

– Átszökött Csehszlovákiába – mondta. – Barátok vitték át a határon.

Ma engedik ki mamát a börtönből.

A nagyok persze megint vitatkoznak.

Papa azt mondja:

– Természetesen Sonja is velem jön Elséért Waldheimbe. – De nagymamának már megint más a véleménye:

– Az túl sok lenne a gyereknek.

Papa másképp gondolkozik. Neki az a véleménye, hogy semmi bajom nem történne attól, ha meglátnám a börtönt. Igaza van. Ő jobban ismer engem, mint nagymama.

Itt, az utcánkban, a szomszéd házban is van valami börtönféle – a rendőrőrszoba. Két apró ablaka az udvarra nyílik, és be van rácsozva. Mindig megnézem azt a két ablakot, és közben arra gondolok, hogy talán azok mögött is elvtársak vannak. Látni még nem láttam egyet sem. Csak részegeket visznek oda, és néha egy-egy koldust. Nagyon sok koldus van itt a környékünkön, olyanok is, akik az utcán énekelnek. A legjobban a „Sűrű erdő”-t szeretem hallgatni.

De mivel nem mesélek el mindent a nagymamámnak, így hát nem is sejti, hogy én már tudom, mi az a börtön. És már mondja is:

– Amíg én élek, és a gyerek itt van nálam, nem fog börtönt látni.

Vége a vitának. Papa most mindenbe beleegyezik. Nem haragszom rá, mert titokban elmondta nekem, hogy az utazás sokba kerül, és a pénzt nagymamáék adják, és hogy csak pár óra az egész, és mama már itt is lesz.

Papa elutazott Waldheimbe. Én meg iskolába mentem. De nem tudtam igazán figyelni. Mindenkinek el kellett mondanom, hogy ma megjön a mamám.

– Hát aztán, akkor itt lesz – mondták a többiek. Mit tudják ők, milyen az, ha az embernek börtönben van a mamája! De arról nem beszélhetek nekik.

– Biztosan nem is jön a mamád. Ezt is csak most találtad ki – ilyeneket mondtak meg ehhez hasonlókat. Mindig így beszélnek, ha olyan dologról mesélek nekik, amit nem értenek.

A Csodaország-történeteimet sem értik.

De nagypapa azt mondta, hogy nagyon szép történetek, mert igazak. Egyszer majd lesz Csodaország. Csak nem a lusták számára.

Ezekkel a történetekkel egy kicsit mindig rászedem őket. Mert az egyszerűen kibírhatatlan, hogy az ember tud valamit, és soha nem beszélhet róla. Néha igazán meg kell nekik mutatnom, hogy fogalmuk sincs, mi az élet.

Az a kis csalás igazán nagyon egyszerű. Nem Oroszországról beszélek, hanem Csodaországról. Aztán persze nagyokat nevetnek, ha azt mondom, hogy én már voltam ott.

Azért nem olyan igazi Csodaország ám az. De nagypapa azt mondja, hogy egyszer majd az lesz, csak nem a lusták számára. És a gazdagok lusták, de Oroszországban már mind elkergették őket.

Hát annyi biztos, hogy az osztályomban semmit sem értenek az egészből. Még azt se tudják, hogy a gazdagokat burzsujoknak hívják. De ma nem tudtam mesélni nekik Csodaországról. Ma mindig csak arra kellett gondolnom: mindjárt itt lesz a mamám!

Most már itthon vagyok, és nagyon félek. Bezárkóztam a hálószobába. Attól félek: hátha a mama már nem is a mamám.

De biztosan olyan még most is, amilyen volt. Papa is a régi papám volt, amikor hazajött. Különben nem írta volna a tanító úr az emlékkönyvembe: „Mielőtt bármit teszel, gondold meg, hogy anyád is így cselekedne-e. Szeretettel jegyzé, a jövőre gondolva, amikor már nagy leszel, tanítód. W. Vogt”

És most itt van mama – és minden jó. Olyan kicsi és vékony. Csak ül, és az ölében tartja a kezét.

Tele van az egész szoba. Mindenki kérdez valamit…

– Olyan nagy a lárma – mondja mama, és ő meg papa meg én kimegyünk egy kis levegőt szívni.

– Vissza kell mennünk Drezdába – mondják a szüleim –, nem maradhatunk Lipcsében. A pártnak ott van ránk szüksége. – És a párt nélkül el se tudják képzelni az életüket.

De ha most rögtön nem visznek magukkal, akkor meg akarok halni. Papa és mama nélkül nem tudom elképzelni az életemet.

3.

Az árnyak eltűnnek a nappal –
de nem mind kutya, aki megugatja a holdat.
Megtanulom, hogy mi a követhetetlenség,
és kivonulok papával és mamával
a világmindenségbe.

Megmondták nekem, még Lipcsében: ezentúl minden más lesz – és nehéz lesz, és csak akkor mehetek velük, ha bátor vagyok.

Elhatároztam, hogy okos leszek. Csak azt csinálom, amit a szüleim mondanak. És nem panaszkodom, hogy éhes vagyok, ha nem lesz mit enni. Mindent megteszek, csak ne kelljen Lipcsében maradnom.

De hogy mennyire más az a más, és milyen nehéz a nehéz, azt csak Drezdában tudtam meg. Azazhogy nem is mindjárt.

Először ugyanis semmi se volt más.

A pályaudvar, a villamos – minden olyan, mint régen. A villamos elrobog a Nagy Park mellett, azután végig a fasoron – mindent megismerek.

A fák még most is olyan nagyok, és a levelek ragyognak. Ez a naptól van. Szép kerek karikákat meg ugráló foltokat fest a levelekre. A karikák táncolnak. Napkarikák körbe-körbe… és a tánc, azt a szél csinálja. A nap meg a szél jóbarátok, és barátságosan köszönnek nekem.

Robog a villamos. Néha nagyot döccen.

Tudtam: most jönnek azok a nagy házak, aztán a Zöld Mező, ami egyáltalán nem mező, hanem kocsma, és most a Gázművek…

Semmi nem változott. Minden olyan, mint régen.

És itt van az a ház is, amelyikben Hoffmann Eugen lakik, meg Rosel meg a barátnőm, Wicha. Csak ki kell szállnunk.

Igazán mondom: semmi sem változott, mindenre ráismertem, és – most hazamegyünk!

– Én leszek az első a lakásban – mondom. Ide-oda fészkelődöm, fel akarok állni. Mindjárt megáll a villamos. – Kiszállás! – kiáltom örömömben. De mama visszanyom az ülésre, azt mondja, hallgassak. És papa?

– Légy nyugodt – mondja –, később mindent megmagyarázok.

És a villamos elrobog a házunk előtt.

Még Lipcsében megmondták: idegenek vannak a lakásunkban. Idegen emberek járkálnak a szobáinkban, esznek az edényeinkből, alszanak az ágyunkban. Szemét banda az egész. Csupa piszok alak. De én elhozok onnan mindent. Semmit nem hagyok ott nekik!

Most egész csöndesen ülök.

Még sokáig megyünk a villamossal. Csak Lockwitzban szállunk ki. Leülünk egy padra.

Amit aztán papa” magyaráz – nem egészen tudóm megérteni. Pedig nagyon fontos, mondja. Senkivel nem szabad beszélnem az utcán. A barátaink mellett is úgy kell elmennem, mintha nem ismerném őket. És ez azért van, mert a rendőrség figyel bennünket, minden lépésünket figyeli. Ha erről megfeledkezem, mondja papa, őt is meg mamát is, sőt még a barátainkat is beviszik a börtönbe.

Papa aztán elment. Előtte még azt mondta, hogy itt, Lockwitzban kapunk egy szobát.

Mama meg én ott maradtunk a padon.

Mikor papa visszajött, azt mondta, hogy nem kapjuk meg a szobát. Az az ember, akitől kaptuk volna, fél – és a környéken tombol a Gestapo. Már napok óta házkutatások és letartóztatások vannak, mondta.

Most már tudom: mégiscsak sok minden más lett – és nehéz.

Hogy én milyen buta vagyok – vagy talán mégse vagyok olyan buta? Hiszen egy kicsit én magam is más lettem.

Az előbb, amikor a villamosból megpillantottam a házunkat, éppen amikor azt mondtam magamban, hogy szemét banda meg csupa piszok alak, akkor valami úgy összeszorult bennem. De nem félelem volt. A félelem fáj, az ember szemét ellepik a könnyek. Ez más volt, mint a félelem. És nem is dühösség volt. Mikor dühös vagyok, valami forróságot érzek, és olyan dolgokat mondok, amiket nem akarok mondani.

Ami most volt bennem, az hideg volt, jéghideg és egészen csöndes.

Sokáig ültünk a padon. Először egészen kicsi volt az árnyékom. És nem tudtam átugrani. Aztán egyre hosszabb lett – és végül eltűnt. Az árnyék eltűnik a nappal.

Feljött a hold. A fák mögött úszik az égen. Az esti ködtől nedvesek a rétek. A fűszálakon

csillognak a vízcseppek a holdfényben. A hold fénye olyan, mintha ezüstből volna, és hideg. Hideg a levegő is, ahogy belopózik a kabátom alá.

És ahogy lépkedek, a fű nyüszörög. Biztosan aludni akar. Fáradt a fű is, akárcsak én. Szeretnék lefeküdni. Mint a fűszálak, amelyek elmaradnak mögöttünk.

– Mindjárt ott leszünk – mondja mama. – Ott majd kipihenjük magunkat.

Az „ott” – az erdő, már nincs messze, már csak át kell mennünk a patakon.

Én nem tudok aludni az erdőben. Az erdő nem az ágyam.

Mit csinálunk, ha nem tudok aludni?

– Megugatjuk a holdat – mondja papa. Régebben is sokszor mondta ezt. Mamának mondta: „Gyere, rózsám, gyere, virágom, ugassuk meg egy kicsit a holdat.” És közben mindig elképzeltem, hogy papa és mama ott áll az utcán, előrenyújtják a nyakukat, felüket a hold felé emelik, aztán ugatni kezdenek: vauvau, mama magas hangon, papa meg azon a mély pincehangján. Nagyon mulatságos volt.

De most – most akarják megugatni a holdat?

Most szomorú leszek tőle. Meg is kérdezem papától, mért mondja ezt.

– Miért ne mondanám? – kérdi. De azért biztosan ő is rájött, hogy milyen furcsa dolog, ha valaki szomorú, és meg akarja ugatni a holdat. Mert hirtelen így szól: – Hát nem gyönyörű ez, itt ülünk egy fatörzsön, alhatunk, vagy nézhetjük a holdat; nézd csak, milyen világos és milyen kerek. Ha jól megnézed, láthatod az arcát: a szemét, az orrát, a száját. Vagy jobban szeretnél a patak partján ülni? Hallgassuk meg, mit mesél. És közben megbeszélhetjük, hogy mit csináljunk holnap.

Ne csináljunk semmit. Nem akarok csinálni semmit. Csak tudni akarom, miért mondod azt, hogy „ugatunk”, mikor nem is igaz.

– Csak beszélsz összevissza – mondom. – Semmi értelme az egésznek.

– Ez nem is olyan biztos – mondja papa. És közben a homlokára nyomja a mutatóujját. Azután így folytatja: – Tudod, mi, emberek sok mindent megfigyelünk az állatoknál, és sokszor úgy beszélünk, mintha mi is azt csinálnánk, amit ők. Azok a kutyák, amelyek vadon élnek, amelyeknek nincs otthonuk, éjszakánként üvöltenek és ugatnak, megugatják a holdat. Mi ugyan nem vagyunk kutyák, de most nekünk sincs otthonunk.

Ez az ember mindjárt megpukkad! Látom rajta. Az arcán meg azon, ahogy az ostort tartja. Csak pukkadjon meg, gondolom. De ugyanakkor azt is: ha megpukkad, mindennek vége. Akkor itt állhatunk az utcán az egész cókmókkal.

Ez az ember szénkereskedő. Ő nem tudja, hogy én mindent tudok róla. Azt is, hogy most mindjárt megpukkad dühében, mert kommunistáknak segít, miközben ő maga náci.

De Fritz Kutlik azt mondta ma reggel:

– Az az ember megcsinálja a fuvart. – És: – Az én szénkereskedőmnek tudathasadása van.

Szörnyen izgalmas volt ez a mai reggel. Ágyban ébredtem föl. Igazi ágyban!

Mindjárt tudtam, hogy Kutlikéknál vagyunk. Emlékeztem, hogy mama tegnap, mikor az erdőben voltunk, azt mondta, aludjak csak nyugodtan, hamarosan ágyba kerülök, az elvtársak segíteni fognak. És csakugyan ágyban aludtam, Kutlikéknál, Fritznél meg Lőtténél.

Utána megreggeliztünk. A konyhában.

Meg se mukkanhattam, azt mondták, maradjak egészen csendben. Senki sem tudhatja meg, hogy itt vagyunk, és ha valaki megkérdezi tőlem, hogy hol töltöttük ezt az éjszakát, nem szabad megmondanom.

Az a kávénak nevezett lötty egészen híg volt. Még én is észrevettem. Láttam a virágot a csésze alján. De Lotte azt mondta:

– A cikóriát nyugodtan megspórolhatjuk. Attól csak fekete lesz a kávé, az íze nem lesz jobb tőle.

Papa azért egész ünnepélyesen fogta a kezében a csészét, és olyan áhítatosan itta azt a löttyöt, mintha igazi kávé lett volna.

És az asztalon sok pénz volt. Egész halom pénz. A pénzt Lotte hozta. Sokáig el volt valahol. Mikor megjött, a pénzt letette az asztalra, és így szólt:

– Többet nem tudtam összeszedni… Az elvtársak üdvözletüket küldik. Mindenki adott, amennyit tudott.

Aztán megszámolták a pénzt. Több mint tíz márka volt. Pfennigek, ötösök, aprópénz.

Mama sírt, és Lotte ott ült a széken. Egész helyes volt, mint valami fiatal lány, mert a copfját csigába tekerte a fülén.

Papa odament hozzá, és adott neki egy puszit. És közben még vigasztalta is:

– Már nem kell sokáig félnünk. Ha a szénkereskedő megcsinálja a fuvart, eltűnünk.

És most itt ülök a szénkereskedő mellett a bakon, és látom az arcán, hogy mindjárt megpukkad. De azért azt most sem értem, hogyan hasadhat meg valakinek a tudata.

– Ahhoz túl szegény, hogy a legrosszabbak közé tartozzon – mondta reggelizés közben Fritz –, ahhoz meg túl gazdag, hogy velünk tartson… és ha pénzről van szó, semmi se számít nála, a pénzt még a kommunistáktól is elfogadja.

Hát ez már tényleg furcsa. Mindjárt én pukkadok meg, de nem dühömben, hanem attól, hogy nevetnem kell, és most még nevetni se merek.

Tegnap, az erdőben majdnem sírtam, mikor végiggondoltam: azért, mert valaki fél, nincs hol laknunk, a saját lakásunkba se mehetünk, mert elvették tőlünk a nácik. Ha kint maradunk az utcán, azt mondják, hogy hajléktalanok vagy csavargók vagyunk, és bezárnak bennünket. Ha az elvtársak segítenek, őket zárják be.

De hát mit csináljunk? – gondoltam. Nem tűnhetünk el a föld színéről, ha egyszer itt vagyunk!

És most itt ülök a bakon. A náci, akinek el van hasadva a tudata, kocsikáztat bennünket a városban. Mindenki szeme láttára. De így senki se zárhat be bennünket.

Megérkeztünk! Azért ide, mert Minna Klein nem fél. Azt mondta:

– Frölichék itt lakhatnak nálam.

Megint nevetnem kell, annyira örülök. Szinte meg tudnék-pukkadni a nevetéstől, olyan mulatságos az egész.

Útközben háromszor is megálltunk. Először a pirnai országúton, aztán a vadgesztenye-fasorban egy kertészet előtt. Most meg egy sövénykerítés előtt állunk. Először csak egy bőrönd került a kocsira, azután a konyhaszekrény és néhány szék. Kathe, aki itt lakik, most hozza ki a takaróinkat.

És a szénkereskedő egész úton csak azt mondta, hogy „gyia” meg „hó”, és morgó hangon azt kérdezte:

– Hova megyünk még?

De azok, akik mindenféle holmit kihoznak nekünk a lakásukból, örülnek, hogy megint itt vagyunk, és azt mondják: „Több nincs” meg: „Menjetek el Ernsthez, annak idején ő is kimentett valamit a lakásotokból. Hiszen tudtuk, hogy szükségetek lesz rá, ha visszajöttök.”

Hanem a szénkereskedő – az mindjárt megpukkad.

Ha most nem visz tovább bennünket ezzel a sok holmival… Bár ne venné észre, milyen sokáig tart ez az egész.

Talán ha beszélgetnék vele egy kicsit, de ez biztosan nem akar beszélgetni egy gyerekkel. Ezt ugyan semmi se hatja meg. Még akkor se segít, mikor a bútorokat fölteszik a kocsira. Nem törődik ez semmivel. Még azzal se, hogy a lovai telepotyogtatják az utcát lócitrommal.

Bánom is én! Felőlem csinálhatnak, amit akarnak. De mivel más nem jut eszembe, azt mondom neki:

– Azért elég neveletlenek a lovai.

Most aztán megpukkadhat, gondolom magamban. De a szénkereskedő nem pukkad meg. Egész délelőtt csak morgott, és pofákat vágott. Most meg nevet.

Végre megszólal:

– Hova megyünk még?

Az ötödik, hatodik, hetedik háznál, ahol megállunk, még le is száll a bakról, és segít.

Végül megindulunk Leubnitz-Neuostra felé. Ott lakik Minna Klein. Egy kis háza van ott. Mama nyugtalan. Hallottam, mikor azt mondta papának:

– Nem lesz elég a tíz márka…

– A többit majd megadjuk, ha lesz munkánk – mondja papa.

Késő van már. Mindjárt este lesz, egész nap minket fuvarozott. És nem fogad el pénzt!

– Ilyen fuvarért – mondja – nem fogadok el semmit, de nem ám. Végtére is emberek vagyunk!

Úgy látszik, mégiscsak szégyellte magát a többiek előtt, gondolom, azok előtt, akiknek nem hasadt szét a tudatuk.

Mert a barátaink nem olyanok, arra meg is mernék esküdni. Mama mondta is, miközben kipakoltunk:

– Ezek mind szegény ördögök. Minden darabot használni tudtak volna. De még egy zsebkendő se hiányzik.

Minna reformista. Papa mondta.

Amint megpillantottam, mindjárt tudtam, hogy valami nincs rendben nála. Minna mindent másképp csinál, mint a többi ember.

Először azt mondta, költözzünk ide hozzá. Most itt vagyunk, de ő csöppet sem örül ennek. Csak áll ott a kapuban, olyan hosszú és vékony, mint egy villanypózna. Majdnem olyan öregnek látszik, mint a lipcsei nagymamám, de a nagymamának kontya van, Minnának meg egész rövid a haja, majdnem olyan rövid, mint a férfiaké.

Alig szól hozzánk. Ha nem lett volna muszáj, még azt se mondta volna, hogy azokat a bútorokat, amik nem férnek el a szobában, tegyük be a csűrbe; ha besötétedik, majd jön valaki, aki segít.

De a szobájában az asztalon három tányér áll meg egy nagy fazék.

– Tavaszi leves – mondja Minna. Más semmit. Egy szót se. Még jó étvágyat se kíván.

Hanem a leves nagyon jó. Majdnem annyira ízlik, mint amit mama főzött otthon. Csak Minna levesében nincs hús. Egy falat hús sincs benne. Pedig van a háznál hús. A macskának adott belőle.

Egyszerűen nem tudom már magamban tartani. Valahogy ki kell mondanom, hogy nekem ez az egész nem nagyon tetszik. Annyit mondok hát:

– De a macskákat mégiscsak jobban szereti Minna, mint az embereket. – Aztán a kis lábas felé sandítok, amelyből a macskák szoktak enni, és még azt mondom: – Húskaparék!

Erre aztán papa és mama megmagyarázta a dolgot. Hogy Minna vegetáriánus. Reformista.

– Azt gondolja – mondta papa –, hogy az emberek egészségesebbek lesznek, ha nem esznek húst.

Minna nem volt bent a szobában. De mindent hallott.

– Ha valamit megmagyarázol a gyereknek, Kurt Frölich – szólt be a konyhából –, akkor magyarázd meg értelmesen. Minden boldogtalanság abból származik, hogy az emberek annyi erőszakosságot visznek véghez. Aki az állatokat megöli, az embertársait is kínozza. Minden rossz gyökere ott van, magában az emberben.

Én ezt nem értem. Azért még nem kínozom az embertársaimat, mert szeretem a húst. De hiszen ez a Minna nem is ismer engem. Talán nem is azokról az emberekről beszél, akik megeszik a húst. Talán csak a mészárosokra gondol. Annyi biztos, hogy mészáros nem akarok lenni, ha nagy leszek.

Minna még mindig beszél. Észre se veszi, hogy már oda se figyelek. És a mamám most megkérdezi tőle, hogy akkor mit csinál a tyúkjaival, amikor már nem tojnak.

Most aztán jól behúzta a csőbe a mamám Minnát. Aki tyúkokat tart, az egyszer le is vágja őket. Helene is mondta Lipcsében. Ha nem vágták volna le a tyúkjaikat, sokszor még ennivalójuk se lett volna.

Minna azt mondja, ő sose vágja le az állatait. Eladja őket. Erre mama megint mond valamit, ami biztosan rosszul esik Minnának, még ha igaz is.

– Hogy te magad jó ember maradhass, másokat hozol olyan helyzetbe, hogy le kelljen vágniuk a tyúkokat. Tehát másokra hárítod az erőszakot – mondja, és egy kicsit nevet közben.

És most a papám megint mond valamit, amit nem értek. Meg kell kérdeznem, hogy mit jelent.

– Hát ez nem valami következetes – mondja és hozzáteszi: – Még szerencse, hogy ez a drága Minna nem túlságosan következetes, különben most nem volna tető a fejünk felett, hiszen mi magunk is húsevők vagyunk.

Erre mind a hárman jót nevetnek ezeken a furcsa dolgokon. Csak akkor komolyodnak el, amikor Minna újra megszólal.

– Tudom én már régóta, hogy nem válthatom meg a világot, de hát az erőszak ellen mégiscsak kell tennem valamit – mondja, és ez valami nagyon komoly dolog lehet.

Hogy ez a Minna miket ki nem talál! Ha az emberben van a baj gyökere, akkor minden ember rossz. De mi jók vagyunk. A fasiszták és a burzsujok – azokban talán vannak olyan gyökerek.

Az lesz a legjobb, ha egyáltalán nem törődöm Minnával. Mit is kezdhetnék én egy reformistával?

Meg nem is következetes!

Azt ugyan még most se tudom, hogy ez mit jelent. Egyszerűen nincs rá időm, hogy megkérdezzem. Nem is csoda ebben az összevisszaságban, amelyben most élünk.

Mindennap el kell mennünk a munkaközvetítőbe, hogy munkát találjunk. Mindennap jelentkeznünk kell a rendőrségen. És mindenhova gyalog kell mennünk, mert nincs pénzünk villamosra.

És barátokat is kell szereznem. Hogy legyen kivel játszanom. Csakhogy barátokat szerezni… ahhoz idő kell. Az nem megy olyan gyorsan.

Abban az utcában, ahol mi lakunk, csak néhány házzal odébb, láttam egy lányt. Egyedül játszott. Ugrókötéllel. Odamentem hozzá, és azt kérdeztem:

– Ismered a komámasszony hol az ollót?

– Persze – mondta.

– Ideadod egy kicsit a kötelet? – kérdeztem.

– Mindjárt – felelte.

Ekkor kiszólt a házból a mamája:

– Inge, azonnal gyere be!

– Várjak? – kérdeztem.

Inge bólintott. De nem jött vissza. Hiába vártam.

Ha én kint vagyok az utcán, Inge bent játszik a kertjükben. Egyszer ki is szólt a kerítésen át:

– Nem szabad veled játszanom. Nem tudni, kifélék vagytok.

Ezek után átmentem a fiúkhoz, azokhoz, akik odaát a téren focizni szoktak. Nem hitték el, hogy kapura tudom lőni a lasztit.

– Tágulj innen! – ordították.

Van itt a közelben egy kis patak – olyan, mint egy kígyó, ahogy összevissza tekereg a réteken –, annak a partján a fiúk – nem azok, akik nem engedtek focizni – békákat fújtak fel.

De én nem maradtam ott. Szerintem ez undorító. Hiába mondják, hogy csak próba az egész. Aki undorodik, az gyáva, aki nem, az bátor.

Szerintem az a gyáva, aki ilyet csinál. Kíváncsi vagyok, ők mit szólnának, ha valaki annyi levegőt fújna a fenekükbe, amitől felpukkadnának!

De velük szabad játszani Ingének! Hisz nekik semmi dolguk a rendőrséggel. Nekünk meg mindennap van dolgunk vele.

Ezt úgy hívják, hogy „rendőri felügyelet”. Mintha bűnözők volnánk. Vagy még rosszabbak, mert mama azt mondja, hogy a bűnözőknek nem kell mindennap jelentkezniük a rendőrségen.

Istenem, hogy gyűlölöm a rendőrséget!

És mindennap az az új félelem. Akkor kezdődik, mikor papa azt mondja:

– Hát akkor essünk túl rajta.

Nekem nem muszáj velük mennem. Megvárhatom otthon, míg a szüleim visszajönnek. De ha otthon maradok, mindig elfog az a szörnyű félelem. És magam előtt látom, ahogy a rendőrség elviszi a szüleimet. Megbilincselve. Vagy ahogy megverik a papámat. Vagy ahogy a rendőrök nevetnek, mikor a mamám azt mondja, hogy haza kell mennie a gyerekéhez.

Aztán észreveszem, hogy megint kezdődik az „idegláz”, és bebújok az ágyba. De a képek nem tűnnek el.

Tűnjenek el ezek a képek. Tűnjön el a félelem…

Nyitva van az ablak, és én hangosan kiáltom:

– Mama!

Az emberek megállnak az utcán az ablak előtt, rám néznek, kinevetnek, odakiáltják:

– Nem szégyelled magad! Ilyen nagylány, és micsoda ordibálást rendez itt!

Nem tudok itthon maradni és várni. Megint ordítani fogok. És az emberek megint nevetni fognak. Ezentúl mindig elmegyek papával és mamával. Akkor a félelem kisebb, és rövidebb ideig tart.

Ma egyáltalán nem jelentkezett. El is feledkeztem róla.

Ma kettesben mentünk a rendőrségre a mamámmal. Papa már korábban itt volt, mert be kellett mennie a városba a munkaközvetítőbe.

– Talán ma sikerül – mondta. – Még mindig nincs munkánk.

Mama meg én barátságosak vagyunk a rendőrökkel. Jobb, ha nem látják, hogy mennyire félünk.

Fulladjanak meg a kedvességünktől. Ezt papa mondta egyszer. Azóta mindig gyakorlom a kedvességet. Magam se hittem volna, hogy sikerülhet, de sikerül.

– Jó reggelt kívánok! – mondjuk nagyon udvariasan.

A rendőr nem köszön, csak ül, föl se néz, csak ír.

Már arra gondolok, hogy ma meg akar izzasztani bennünket. De ekkor fölemeli a fejét, ránk néz, végigmér bennünket fölülről lefelé, aztán alulról fölfelé, lassan leteszi a töltőtollát, aztán éppen olyan barátságosan, ahogy mi köszöntünk neki, azt kérdi:

– A német köszöntést, úgy látom, nem ismerik.

– A jó reggelt nem német köszöntés?

No, ez beletalált. Most aztán csak bámul a rendőr, majd kiguvad a szeme.

Persze, hogy ez használ-e nekünk? Tudom, a „Heil Hitler!”-t akarja hallani.

Az emberek most mindenütt hangos „Heil Hitler!”-rel köszönnek, az üzletekben, az iskolában, az utcán. Nekik Hitler a jó reggel, a jó nap, a jó este.

Nahát, hogy mennyire meg tud változni egy arc…

Az előbb még egészen illedelmes volt, csak egy kicsit hülyén bámult ránk. De aztán hirtelen olyan keskeny lett a szeme, és a hangja is csak úgy sípolt, amikor megszólalt:

– Micsoda szemtelenség ez, kérem! Hogy mi német és mi nem, azt csak bízza ránk.

És ül tovább a sorompója mögött, mint valami leskelődő vén kandúr, amely el akarja kapni a madarat.

Nem mondom, elég félelmetes alak. De ma nem félek. Mama is nyugodtnak látszik, és olyan kedves. Csak én tudom, hogy nagyon is fölizgatta magát. Szorítja a kezemet, és közben érzem, hogy a keze remeg egy kicsit. De hallgatni – azt nem tud a mamám.

Ha most én lennék az ő helyében, én is mondanék valamit. Talán azt mondanám: maga egy rohadt alak, vagy ilyesmit, csak hogy lássa, mi is tudjuk, mi német és mi nem.

De a mamám valami mást mond, valami egészen mást, amit maga se gondol komolyan. Biztos, hogy nem. És olyan sok szóval mondja el, meg se tudom jegyezni mindet. Azt mondja, ő tudja, hogy nekünk ma nincs jogunk, hogy ilyesmit eldöntsünk. Éppen ezért nem is akarja a szájára venni a Führerünk nevét. Ha az olyan ember mondja ki, mint amilyenek mi vagyunk, még sértés is lehet.

– Nem akarom megsérteni a becsületét – mondja.

Ezek tulajdonképpen olyan szavak, amiknek örülhetne a náci, gondolom, és haragszom egy kicsit a mamára, hogy mit hízeleg annyira neki, de nem biztos, hogy igazam van…

Ekkor hirtelen ordítani kezd az az alak:

– Ki innen! – Ott áll a korlátnál, belekapaszkodik, a szeme szikrázik a dühtől, miközben még egyszer ránk förmed: – Ki innen!

Ahogy megyünk kifelé, mama azt mondja, egész hangosan:

– Heil Hitler! – De valahogy olyan mókás hangon, szinte pimaszul mondja.

Nem a városon keresztül megyünk vissza.

– Ráérünk – mondja mama.

A réteken át megyünk, a zöldségeskertek mellett. Odafönn a magasban apró faházak lapulnak, elbújnak a kertekben álló fák mögé. Tulajdonképpen nem értem, miért bújnak el, mikor mindegyik olyan szép. Az egyik piros, a másik sárga, a harmadik zöld vagy kék. Az emberek egész nap dolgoznak valamit a házukon, bemázolják a falakat, ablakot tisztítanak, gyomlálnak a kertben, és a férfiak közben füstölnek, akár a kémény.

Szép dolog, gondolom. Ezek is csak beszélni tudnak arról, hogy milyen ártalmas a dohányzás. Olyanok, mint Minna! Azt hiszem, az ilyenekre szokás azt mondani, hogy bort iszik és vizet prédikál.

Erről eszembe jut az a nagy fa, amelyik egyedül áll egy dombon. Egész Drezdából mindenhonnan látni lehet. És az emberek azt mondják rá: „Ez a babisnaui nyárfa.” Pedig nem is nyárfa, hanem hárs.

A felnőttek tiltják a gyerekeknek a csalást. Ők maguk pedig csinálják. De nem úgy, mint mostanában a papám meg a mamám – mert most ők is hazudnak. De csak akkor, ha úgy politikus.

– Erre most szükség van – mondja a papám. – Nem köthetjük mindenkinek az orrára, hogy kik vagyunk, és mit gondolunk. Így volt azzal a „Heil Hitler!”-rel is. Így köszönni a rendőrségen, ez politikus. De amit Minna csinál: ő maga nem akarja megölni az állatokat, de másokkal levágatja őket – ez nem politika.

Most már értem, mi az, hogy nem következetes. Az nem egyszerű csalás. A csalásnál pontosan tudja az ember, hogy amit mond, az nem úgy van, vagy amit ígér, azt nem akarja megtenni.

– Aki nem következetes – mondja a papám –, az mindent csak félig csinál. Az nem gondol végig semmit, az mást gondol, mint amit tesz.

És most rajtakaptam a mamámat! Ő se következetes. Igen, szóval abban, amit a becsületéről meg a Führerről mondott a rendőrnek.

Kicsit büszke is vagyok rá, hogy rajtakaptam. De nem sokáig vagyok büszke, mert a papám bebizonyítja, hogy én is csak félig gondoltam végig ezt a dolgot.

– Te azt hiszed – mondja papa –, hogy az anyád akkor lett volna következetes, ha azt mondja a rendőrnek: „Az a Hitler nem a mi vezérünk. Mi kommunisták vagyunk, és azok is maradunk. Mi megvetjük magukat. Mi soha nem fogjuk azt mondani, hogy Heil Hitler!”

– Igen, azt hiszem.

Papa mosolyogva nézett rám.

– Bátor dolog volna, annyi bizonyos – mondta. – De mi történne aztán? Mamát megint börtönbe zárnák. És ugyan kinek használna az a bátorság? Anyádnak? Nekünk? A barátainknak? Semmi sem változna meg tőle. Csak még egy kommunistával több lenne a börtönben, a miatt a kis bátorság miatt. Bizony nem volna okos dolog. De ha valaki úgy mondja meg nekik az igazat, hogy észrevegyék, mennyire megvetjük őket, de ne tudják ránk bizonyítani – az okos is meg bátor is. És anyádnak ma éppen ez sikerült.

Csakhogy abbahagyta már papa ezt a sok beszédet. Mindig azt akarja, hogy neki legyen igaza.

Még szép, hogy neki van igaza! Ha az egyik szóval nem boldogul, mindjárt előszed egy csomó másikat. Én csak azt akartam tudni, mi az, hogy nem következetes, mire ő azt mondta, hogy ne csak félig gondolj végig valamit. Aki csak félig gondol vagy csinál valamit, az nem következetes – néha a csalás is ideszámít, néha nem – és van úgy, hogy az, ami csak olyan félig-nek látszik, nem is félig, hanem okos is meg bátor is.

Csak úgy kóválygok már a fejem ettől a sok zagy vaságtól. Sehogy se tudok én ezen eligazodni. Egy biztos: a legszívesebben mégiscsak azt mondanám annak a rendőrnek: „Maga rohadt alak!”

Ünnep! Ünnepünk van!

Az asztalon, a sötétszürke hasas korsóban egy csokor pipacs. Örömünkben kiszaladtunk a rétre, amely a teleptől egészen a dombtetőig húzódik. Ugráltunk, bolondoztunk, legurultunk a lejtőn.

Papa volt a lovam, és megengedte, hogy fölüljek a hátára.

És pipacsot szedtünk. Egy hatalmas csokorra valót. Mamának. Mert ma őt ünnepeljük. Mama ugyanis munkát kapott. Két hétre. Kisegítő lesz két hétig egy irodában, a Haydn utcában.

Éljen! Van munkánk! Pénzt fogunk keresni!

És az egész szobát betölti a kávé illata. A kávét papa vette.

Mama mindjárt azt fogja mondani: „Kurt, hát muszáj ezt…” De szóhoz sem jut, mert papa egyszerűen fölkapja, és alaposan megforgatja.

Én nem bírom az ilyen dolgokat. Szerintem elég, ha időnként megcsókolják egymást. Nem szükséges, hogy így, kettesben táncoljanak.

Csak azt szeretném tudni, hogy csinálja a mamám, hogy mindig kitalálja, amit gondolok – és máris hármasban folytatjuk, miközben papa hangosan énekel: „Kávé, kávé, babkávé, szűrve habbal. De ha nincs hab, úgy is jó, törökösen zaccal.”

A kávéhoz margarinos kenyeret eszünk meg frissen főzött almalekvárt. Tegnap az országúton szedtem hullott almát.

Nem mondtam el a szüleimnek, hogy föl is másztam a fára, és onnan is szedtem egypárat. A mamám azt mondaná, hogy ez lopás. De ha csak a férgesét hoztam volna haza, most nem ennénk almalekvárt.

Eszünk és hallgatunk. „Nekünk az evés az imádság” – szokta mondani a papám. Evés közben nincs beszéd.

Odakint közben beesteledett, most a nap is, a hold is fönt van az égen. A szép színű fény bevilágítja a szobánkat. Ilyenkor szoktunk történeteket mesélni egymásnak. De ma nincs igazi történet. Papa felolvas egy verset. Ő maga írta. A börtönben. Valami Atomról szól, a Nap fiáról.

Ravasz kis fickó lehet az az Atom. Olyan pirinyó, hogy nem is lehet látni, és mégis nagyon erős. Főleg ha sok Atom van együtt! Ha sokan összetapadnak, akkor valami lesz belőlük. Fa vagy tenger, vagy levegő. Esetleg egy egész földgolyó. És én is összetapadt Atomokból vagyok.

Papa azt mondta, hogy az atom a legkisebb részecske, amit az emberek ismernek. De ha van legkisebb részecske, akkor kell lenni nagyobbnak is. Tulajdonképpen ez az, amit tudni szeretnék.

– És mi a legnagyobb? – kérdezem.

Szerintem ez igazán egyszerű kérdés. Mert ha a legkisebbnek van neve, akkor a legnagyobbnak is kell, hogy legyen neve. Éppen erre vagyok kíváncsi.

De úgy látszik, papa se tudja, mert így szól:

– Tudod mit, majd együtt megkeressük.

Először kiválasztjuk, hogy mi a legnagyobb a szobában. Hát ez igazán könnyű.

– A szekrény – mondom.

– És ami még annál is nagyobb? – kérdi papa.

– A ház – vágja rá mama.

– És ami még annál is nagyobb?

– A városháza tornya.

Olyan gyorsan, mint a mamám, én nem tudok felelni, de az Elba, az még nagyobb, és a tenger is.

– A Föld – mondom, mert hiszen a tenger is a Földön van.

– A Nap – mondja mama.

– Nem, az kisebb – mondom erre én.

– De csak azért – magyarázza a mamám –, mert olyan messze van tőlünk. Azért látjuk olyan kicsinek. Ha te a Napon volnál, akkor a Földet sokkal kisebbnek látnád, mint amekkorának így, a Földről látod a Napot.

És papa hozzáteszi, hogy a Napról még egy másik Földet is látnék, vagy valahol nagyon-nagyon messze még egy Holdat… vagy talán többet is.

– De most már mondd meg végre, mi az, ami a legnagyobb!

Papa elgondolkodik, aztán így szól:

– A legnagyobb… az… igen, az mindaz, amit látsz, de az is, amit nem látsz, de azért létezik. – Ami van, minden együttvéve, a legnagyobb.

– És mi a neve annak az egésznek, ami van?

– Mivel minden benne van, ami a világon létezik – mondja papa –, ezentúl, ha erről beszélgetünk, mondjuk úgy, hogy világmindenség.

Világmindenség! Világmindenség! Nem is rossz. Mennyivel szebben hangzik, mint az a hülyeség a mesében, mikor a farkastól azt kérdezik, hogy miért olyan nagy a szája, és ő erre azt feleli: „Hogy jobban felfalhassalak!”

Valahányszor otthon beszélgetünk, mindjárt úgy érzem, hogy semmi kedvem ezentúl iskolába járni.

Hiszen írni és olvasni már tudok – számolni meg a papám sokkal jobban meg tudna tanítani, mint a tanárok. Aki még a világmindenséget is el tudja magyarázni, meg azt is, hogy miért kell az embereknek dolgozni, az talán a számtant is érdekesen tudná tanítani.

De mikor olyan hülyeségeket beszélnek, mint az a mese a farkasról, aki fölfalja a nagymamát, vagy azt a Quex nevezetű fiúról szóló történetet, aki tagja volt a Hitlerjugendnek, és akiről a nácik azt állítják, hogy a kommunisták ölték meg, pedig ők maguk voltak

– én akkor a számtant se tudom megtanulni.

Csak hát… szó se lehet róla, hogy ne járjak iskolába. De talán jobb is így. Legalább mesélhetek a többi gyereknek a világmindenségről. Ők biztosan semmit se tudnak róla. A

tanárokkal pedig csak megleszek valahogy. Ha a számtanban nem tudok valamit egész pontosan, legalább elcsodálkoznak majd azon, hogy mennyi mindent tudok a világról.

Csak akkor jut eszembe, hogy elfelejtettem valami fontosat, amikor hallom, hogy suttognak. Biztosan azt gondolják, hogy alszom.

Örökösen az asztalnál ülnek. Papa felolvas valamit, mama hallgatja.

Eleinte jó is volt így. Papa szépen tud felolvasni. Mama azt mondja, hogy olyan „kifejezően”. De lassan unalmassá válik ez az örökös felolvasás.

Pedig papa annyira örült.

– A De Costert ma szereztem, az antikváriumban.

– Ezt úgy mondta mamának, mint aki öt márkát talált.

De most nem erről van szó. Most beszélgetnek valamiről. Fekszem az ágyban, és én is gondolkozom. Amíg csak hallom a suttogásukat. Minnáról gondolkozom. Minna nem beszél velünk, a szeme egészen vörös a sok sírástól, kerül minket.

Ekkor hirtelen egészen éber leszek, és elönt a forróság. Száz meg száz gondolat villan át a fejemen, összevissza kavarog bennem. A sok kusza gondolat közül egyetlenegy teljesen világossá válik: én tudom, miért sír annyit Minna.

Miért nem mondom meg? Mert nem akarom tudni.

A suttogás megszűnt. És a gondolatok se kavarognak már bennem.

Tegnap arra gondoltam: ha nem akarom, hogy tudjam, akkor nem is tudom. Soha többé nem gondolok rá. Semmi közöm hozzá. Senki nem fogja megtudni, hogy nem tartottam meg az ígéretemet, és mindig hallgatózom az ajtón keresztül. Minna majd megmondja magától.

De nem mondta meg. Csak sír! És el fogják vinni a koncentrációs táborba, ha nem mondja meg.

Ez az, amit tegnap hallottam!

A koncentrációs tábor rosszabb, mint Lipcsében a nagyszüleimnél. Talán ha megmentem Minnát, nem küldenek vissza a szüleim Lipcsébe. És nem akarok többé titokban hallgatózni. Csak tegnap, mikor azt az embert megláttam, egyszerűen megfeledkeztem az ígéretemről. Ezt meg fogják érteni. Biztos vagyok benne.

Megmondom! Egészen halkan fogom kimondani. Ha meghallják – akkor megmondtam.

– *El fogják vinni a Minnát!*

Meghallották. Látni persze nem láthatom. Hiszen a fal felé fordulva fekszem. De érzem, mert egyszerre olyan csend lett a szobában. Bennem meg nyugalom van.

Nem nehéz elmondani az egészet, amit tegnap láttam és hallottam. Az ablakpárkányon ültem, szappanbuborékot fújtam, és köbben arra gondoltam, hogy ha most azonnal szétpukkad, akkor biztosan idejön hozzánk az a férfi, akit már messziről láttam jönni az utcán. Aztán, ahogy közelebb jött, már nem gondoltam a szappanbuborék-fújásra, mert láttam, hogy az az ember azok közül való…

És mikor aztán megállt a házunk előtt, Minna kinyitotta a bejárati ajtót – én meg egészen csöndesen az ő szobájának az ajtaja elé osontam…

És akkor meghallottam, hogy az az ember azt mondja Minnának:

– Maga részt vesz a Vörös Segélyben. – Meg: – Ezért koncentrációs tábor jár.

Aztán még valami olyasmit beszélt, hogy Minnában, úgy látszik, nincs semmi német nemzeti érzület vagy mi, márpedig a telepiek azt nem engedik bemocskolni.

– Minna csak gyötrődik magában, mert nem akar minket kitenni az utcára – mondta mama, miután mindent elmeséltem. – Micsoda bátor asszony! – tette hozzá.

Tulajdonképpen mi volna abban, ha megmondanám az utcán a gyerekeknek, hogy nem akarunk tovább itt maradni. Azoknak, akik hajlandók velem játszani, azt mondanám: „Sajnos, nem játszhatom többé veletek. Elköltözünk innen.” Azoknak meg, akik nem játszanak velem:

„Nincs szükségem rátok, úgyis elmegyünk innen.” Vagy pedig: „Igazi lakást kapunk a városban, bee…” vagy valami hasonlót.

De mivel ez a mi titkos tervünk, amit tegnap este hármasban kigondoltunk, mégse mindegy, hogy beszélek-e róla. Mert ezt a titkos tervet Minna megmentésére találtuk ki.

És a szüleim azt mondták, hogy én is segíthetek benne.

Minna azt mondta, nem mond fel nekünk.

– Nem tudóm megtenni. Az lehetetlen – mondta, és a hangja csöndes is meg hangos is volt egyszerre, ahogy ide-oda járt a házban, és egymás után sokszor elmondta: – Nem tehetlek ki benneteket az utcára.

De a mi tervünk akkor már megvolt. Elmegyünk innen. Csak egy kis időre van még szükségünk.

A leggyorsabban úgy menne, ha az elvtársak segítenének. De akkor őket is bajba keverhetjük… akárcsak Minnát. Egyszerűen járjuk végig az utcákat, és kérdezzük meg a háztulajdonosokat?… Mama tudja, mi minden várna akkor ránk: túl sok a lakbér, rossz, egészségtelen a lakás. Alighogy beköltözünk, már ki is dobnának bennünket, mivel ellenségei vagyunk az államnak, vagy egyenesen valami igazi nácifészekről lenne szó, oda meg be se költöznénk…

– Egyik sem megoldás – mondja a papám.

Akkor talán apróhirdetést kellene feladnunk: „Albérletet keresünk…”

Csakhogy ezzel napok telnének el. És azalatt visszajöhet a Gestapo, és megint gyötörnék Minnát.

– Talán meg tudnád akadályozni, Sonja – mondja a mamám. – De okosan kell csinálnod, hogy senki ne vegye észre, hogy ez még csak terv. El fogod mesélni a gyerekeknek, hogy elköltözünk innen, s a gyerekek elmondják a szüleiknek. És ha azokban van német nemzeti érzés, akkor a spiclik is megtudják. És azt gondolják majd, hogy Minna mégiscsak felmondott nekünk.

Nekünk aztán igazán mindegy, hogy mit gondolnak. Hiszen mi úgyis tudjuk, hogy nem igaz.

Most aztán el is kell mondanom, meg nem is. A tervet titokban kell tartanom, és csak annyit szabad mondanom, hogy „elköltözünk innen!” – hát ez bizony csöppet se lesz könnyű. Félek, hogy elárulom magam.

„Amit keresnek, megtalálják nálam. Kiváló tisztelettel Wilhelm Schenker.”

A hirdetésünkre sok válasz érkezett. De egyik levél se olyan szép, mint az öreg Schenkeré. Biztos, hogy öregember. Wilhelm – micsoda név!

Wilhelm, August, Max vagy Gustav – ez mind csak öregember lehet. És a levél végén még az a cirkalmas mondat: „Várom szíves látogatásukat bármely hétköznap 13 és 14 óra között.” És közben tényleg ez volt a legszebb levél. Csak azt nem szeretem, hogy ilyen öreg. Persze azért lehet, hogy egész jól megleszünk egymással.

Akkora felhajtást, mint a szüleim, biztosan nem csinálnék az egész dologból. Ők olyasmit olvasnak ki ebből a levélből, ami egyáltalán nincs is benne.

Az a Schenker egy szóval sem írja, hogy ő művelt ember, meg hogy azért kell kiadnia a szobáját, mert elszegényedett. De papa szerint erről van szó.

– Ez az ember – mondja – nem szokott albérlőt tartani. Nincs benne gyakorlata. A stílusa sem olyan. Meg az írógép… hozzá a kiírott írás; lehet, hogy jól járunk vele.

Most megint úgy beszél a papám, hogy meg tudnék pukkadni a nevetéstől. Éppen olyan a hangja, mint amikor azt mondja nekem: „Sonja, beszélj tisztességesen. Ne halljam ezt az utcanyelvet!”

A szüleim a lakás fekvését is kedvezőnek találják. A város közepén!

– Megtakarítjuk a villamospénzt – mondják –, mindenhova el lehet gyalog is érni. Ráadásul az az utca kissé félreesik a nácik támadási vonalától… nem kimondottan munkásnegyed. Kispolgárok, tisztviselők, alkalmazottak…

És megint azt mondják, hogy „kedvező”.

– Igazán kedvező lenne számunkra. Egy kicsit eltűnhetünk a szemük elől.

De most már igazán dönthetnének, gondolom. Végre látni szeretném már azt az utcát, ahol el lehet tűnni.

– Mindjárt odaérünk – mondja mama.

– Polgárrét – olvasom a feliratot. Azután: Bank utca. Azon átmegyünk. Megint egy utcasarok. Végre megvan: – Ferdinand utca.

Hogy ez milyen hosszú! És milyen magasak a házak. Sehol egy fa, csak azok a rettenetesen magas házfalak, jobbról és balról. Az út közepén mintha vonalzóval húztak volna határvonalat: az egyik oldal világos, a másik egész sötét.

– Nézd ezeket a házakat. Mintha egyetlen hosszú tömb volna az egész. Annyi hely sincs köztük, hogy egy kis napfény átbújjon rajta.

Mialatt mama ezt így elmagyarázza, fölnézek. Hirtelen egész kicsi leszek, és csak zsugorodok tovább, egyre kisebbre.

– Te is olyan kicsi lettél? – kérdem mamától, de magamban már tudom, hogy butaságot kérdeztem.

Mama csak annyit mond:

– Ez az utca mindent elnyel.

Hogy én zsugorodom-e össze, vagy az utca nyel el, nekem teljesen mindegy. Szeretnék itt lakni ebben az utcában. A napos oldalon.

Ferdinand utca 9. harmadik emelet. A csengő fölött aranyszínű névtábla: *W. Schenker*. Alatta egy másik, fehér kartonpapírból, nyomtatott fekete betűkkel: *B. Schenker – 2X csengetni!*

Mi egyszer csengetünk.

Nyílik az ajtó. Előttünk áll egy lány – éppen olyan, mint én, csak szőke.

Mindjárt arra gondolok: rövid a haja, nincs copfja, mint a német nemzeti érzésűeknek, hála isten, és a kék szemével nevetve néz rám, én meg ugyanúgy őrá.

Nagyon „barátságos.

– Tessék bejönni – mondja –, mindjárt hívom a papámat.

És már lépkedek is egy szőnyegen. A lány villanyt gyújt-

Hű, micsoda előkelő lakás! Az előszoba nagyobb, mint másutt a szobák, és az a sok ajtó, ami abból nyílik. No, ebből a napos oldalból se lesz semmi, gondolom.

És az ember is, akivel mama beszélget, éppen olyan, akár a szőnyeg – szörnyen előkelő. Még egy „jó napot” se jön ki a száján. Csak a pápaszemét vette le az orráról, tetőtől talpig végigméri a mamámat, hirtelen megfordul a sarkán, föl-alá jár a szőnyegén, aztán megszólal morgó hangon:

– Hogy túlságosan ne reménykedjenek… – Szünet! – Igen sok érdeklődő jelentkezett, számomra kedvező ajánlattal. – Szünet! – Tagjai önök a nemzetiszocialista pártnak vagy… – Szünet!

És most hallgat. Csak tudnám, mért nem megyünk el innen. De mama meg se moccan. Szemével arra kényszeríti a férfit, hogy ránézzen. A hangja most olyan, akár a bársony, sötét és meleg.

– Ez az őszinteség engem is őszinteségre kötelez – mondja. – Nem vagyunk tagjai a nemzetiszocialista pártnak. Nincs értelme, hogy bármit is elhallgassak. Ha ideköltöznénk, úgyis megtudná: a férjem meg én néhány hete jöttünk ki a börtönből: szervezkedés hazaárulásra.

De hát miért mondja meg – egy ilyennek?

Most látom, hogy az az ember már nem néz a mamám szemébe. Lehajtja a fejét. Egy kicsit ferdén, majdnem a vállára. A szemüvegével van elfoglalva, leveszi, aztán visszateszi, megint le, megint vissza.

Mama elég sokáig beszélt. Most ő is szünetet tart.

Csak edd meg, amit főztél, gondolom. Most aztán jól nézünk ki. Kár ezért a lányért. Ilyen szép lány – és milyen apja van.

De mikor az öreg Schenker megszólal, nem azt mondja: „Jó napot” vagy „alászolgája”, hanem:

– Jöjjön be, kérem. Ha megfelelnek a szobák, kiveheti őket.

És aztán sokáig ott ülnek, mama és az az ember, a nappaliban, bőrhuzatú karosszékekben. Engem elküldött az öreg Schenker.

– Menj – mondta –, játsszatok Sentával.

Senta az a szőke hajú, kék szemű lány, aki sántít a fél lábára. Hogy az mitől van, fogalmam sincs. De hogy az apja nem náci, az jó. Polgármester volt Chemnitzben, 1933-ig, szociáldemokrata. Aztán jöttek a fasiszták, és elkergették, mondja a mamám.

Most élelmiszerüzlete van és szép nagy lakása. Nemsokára mi is abban fogunk lakni.

4.

Beugrom a nagyvárosba –
és eltévedek utcákon, kicsi is
meg nagy is vagyok egyszerre,
irigylem a barátnőmet, Wichát, és örülök,
hogy tudok gyűlölni.

Az utca nem nyelt el. Nem is kötött magához.

Beugrom a városba, a gyönyörű nagyvárosba. Futok, ahogy csak bírja a lábam, énekelve, sírva, nevetve, álmodozva. Enyém lesz ez az egész hatalmas város… milyen messze van már a régi kisváros, a pancsolójával, a mosókonyhák pincéivel, a rozsdás vasdarabokkal, a vasárnap reggelekkel. Milyen messze! Sokévnyi messzeségben. Nyolc? Vagy öt? Messze van már tőlem az a kisváros, amely a nagyváros szélén terül el, amelyet néha keresek, és olyankor mindig meg is találom.

A városháza tornyáról látom is, ott, ahol az Elba elkanyarodik, két ágra szakad, s közrefogja a Madárszigetet. Gondolatban ott járok, abban a régi kisvárosban, ha már nem bírom ezt a sok nyüzsgést itt magam körül – s meg akarok kapaszkodni egy fasorba, egy házba, mert ott minden olyan érthető volt: Jó és Rossz.

Mert ott olyan egyszerű volt, hogy „azok” és „mi”. Olyan ebből a messzeségből, mint a ruhám csücske, amellyel letöröltem a könnyeimet, vagy egy zászló, egy parányi vörös zászló, amelyet magammal viszek, énekelve, futva, a nagyvárosba.

Ursel azt mondja:

– Mondjuk, fejenként tíz gyerek.

– Ilyen egyszerűen nem lehet számolni – mondja Hanna.

Hannának igaza van. Valamennyinek nem lehetett éppen tíz gyereke.

– Öregem – mondja Ursel – gondolj arra, hogy azok mind olyan nagy természetűek voltak. Hisz Erős Ágost volt az apjuk. Ha az háromszázhatvanötöt összehozott, mérget vehetsz rá, hogy azoknak is legalább tíz volt.

Most én is a tízre szavazok. Avval legalább könnyebb számolni. És nekem ez az egész különben is túl lassan megy. Pedig igazán sok függ tőle.

Talán mi hárman, Ursel, Hanna meg én, nem is azok vagyunk, akik vagyunk. Talán igazi hercegnők vagyunk. Ha ez kiderül, beköltözünk a kastélyba.

Szóval: 365-ször tíz – az 3650.

3650 – ennyi unokája volt Ágostnak.

Az unokák szorozva tízzel annyi dédunoka az szorozva tízzel – az 365 000 ükunoka.

És mi mikor jövünk?

Ursel nagyon furfangos.

– Ágost kétszáz évvel ezelőtt halt meg. Igazán egyszerű: még kétszáz nullát kell hozzáírnunk.

És most itt ülünk, s ceruzával írjuk a nullákat. Számolunk: tizenkettő, tizennégy, tizenhat, tizennyolc, húsz… a nullákból álló giliszta túlmászik a papír szélén. A nullák egyre kisebbek lesznek, már csak pontok.

Ekkora szám nincs is!

Hanna is belátja, és azt mondja:

– Hülyeség, amit csinálunk. Vagy láttatok már olyat, hogy egy egyéves kisbabának gyereke lett?

Elment a kedvem az egésztől. Már sejtem: az lenne a vége, hogy városunk minden lakója egy nulla. És én magam is egy vagyok közülük.

Elterelődnek hát a gondolataim a nullákkal való számolástól, ki, a kastélyhoz, amíg – igen, amíg meg nem szólal a csengő.

Hogy gyűlölöm ezt az iskolai csengetést! Annyira utálom a hangját, hogy szinte fáj, mindig éppen a legérdekesebb gondolataimat szakítja félbe. A fejem üres lesz tőle, csak az idegeim feszülnek meg.

Most, ez a döntő pillanat. Ettől a pillanattól függ, hogy elviselhető lesz-e a következő óra.

Még csend van. Egy pisszenés nem sok, annyi sem hallatszik. És utána… csak két szótag, amit az osztályfőnökünk beleüvölt a csendbe:

– Vi-gyázz!

Kurtán, katonásan. Az első szótagra harminc lány tartja vissza a lélegzetét. A másodikra harminc ülés lapja csapódik fel. Hatvan láb áll egy helyben, nem moccan. Harminc lány vigyázzban áll – a kezek a combhoz szorítva. A tekintetek előremerednek. Aztán fellendülnek a karok.

A tanárnő három szótagos ritmusban beleleheli az osztályba: „Heil Hitler!” És mi, akár az idomított majmok: „Heil Hitler!” Minden úgy megy, akár a karikacsapás. Egyetlen üléslap se csapódik le, egyetlen homokszem se csikorog a cipőtalpak alatt, egyetlen kar nem lendül késve, egyetlen hang nem zavarja a vezényszavak ritmusát…

És elöl, a katedránál, ott áll ő, az osztályfőnökünk. A Würfeln.

Ennek a nőnek a léte teljesen megzavar, bizonytalanná tesz. Ez a nő olyan, mint a hangja: halk, édeskésen kemény. Olyan kemény, mint a levegő surrogása, mikor a nádpálca belehasít.

Ahogy az itt áll! A nádpálca a behajtott karja és a csípője közé szorítva. A pálca. Igen, ez az: olyan, mint egy négyes.

És ez a négyes föl-alá masírozik a katedrán. A szent Római Birodalomnál, Nagy Károlynál, Kis Pippinnél tartanak, a Würfeln és az osztály. Én nem.

És ekkor… „Német Birodalom… – hallom.

– Német Birodalom… – és hirtelen a nevemet hallom és ezt: – Csaták.”

Úgy reagálok, mint a „vigyázz”-nál. A „Frö”-nél visszatartom a lélegzetemet, a „lich”-nél fölcsapódik a padom, a lábam nem moccan. Vigyázzban állok, fejemben bukfenceznek a gondolatok: Német birodalom… csaták… a legeslegnagyobb csata? És ekkor a versike jut eszembe, amit a gyerekek szoktak kiszámolónak mondani:

Isszosz, Isszosz, iszkiri,
most jön a csihi-puhi!

Az osztályban dermedt csend. Aztán kitör a harsogó nevetés, de el is hal abban a pillanatban, amint Würfeln megszólal:

– Micsoda pimaszság!

A hangja, az a halk, édeskés-kemény hang belém vág.

Csak nem félni – gondolom még. – Tőle nem szabad félni.

És most érzem, ahogy egyre nagyobb leszek.

Tudom, mivel hozhatom ki a sodrából – ha levegőnek nézem. Ha átnézek fölötte. Mindig egy bizonyos pontra kell néznem. Igen, fölemelem a fejem, és – hallgatok. Hallgatom a szellemességeit:

– Te persze képtelen vagy felfogni a pimaszságod súlyát azzal a felfújt hólyaggal, amit a fejed helyén viselsz. – És: – No lám, egyeseknek van képük ekkora arcátlansághoz! Tanítás után itt maradsz az osztályban! Büntetési feladat! Tízszer egymás után leírod az összes csatát – szépírással!

Akkor bent maradok. Hát aztán?! Azt hiszi, hogy most le vagyok sújtva. Azt az egy órát fél fenéken is leülöm.

Különben is marha szerencsém, volt, méghozzá kétszeresen. Először is Ursel ideadta a füzetét, amibe az összes csaták be vannak írva. Másodszor pedig mikor hazajöttem, nem volt itthon senki. Szóval el se kell mondanom, hogy benntartottak.

Közben még jól is jött, hogy tovább voltam benn az iskolában. Akadt ugyanis egy kis látnivaló! Most tudom csak igazán, miféle ez a Würfeln.

Ez a nő kétszeresen is szörnyeteg. Először is náci, másodszor még kurva is. A tanáriban fogócskáznak! És az ilyen még zenetanár akar lenni? A Gonda kergette a Würfelnt az asztalok körül. Nem kellett sokáig kergetni. Hogy az a nő hogy vihogott! Ezek szerelmeskednek egymással! Csakhogy ez disznóság. Hiszen a Gondának felesége van. A Würfeln egy kurva.

Hogy micsoda szemeket meresztettek, mikor ott álltam az ajtóban! A Würfeln még bele is vörösödött, mikor átnyújtottam a büntetésfeladatomat.

Ha elmondom a lányoknak, hogy mit láttam, megnézheti magát a Würfeln, csinálhat, amit akar, a lányok mind velem tartanak. Majd csodálkozik még! Most már csak valami igazán-jó tervet kell kieszelnem. Titkos harci tervet a Würfeln meg a hasonlók ellen.

Hát nem sikerült! Most aztán nyakig benne vagyok a pácban!

Pedig a terv jó volt. Még a papám is elismerte. Igaz, hogy hozzátette:

– Csak éppen nem jó helyre irányult, gyerekem.

Micsoda oltári jó terv volt! És milyen sokan részt vettek benne. És most vége az egésznek? Egyszerűen kész, mintha sose lett volna. Hisz ez olyan, mintha saját magamat is elhajítanám. No persze, papa és mama nem értik, hogy milyen rossz ez, ők nem vettek részt benne.

Először csak törtem a fejem, egymagamban. Ültem az ablakpárkányon, és lenéztem az utcára… benéztem az ablakokon…

Most már régóta itt lakom a „napos oldalon”. Hiába takarják el a függönyök a kilátást – én akkor is látom az embereket a szemközti lakásokban.

A szemben lévő házat úgy ismerem már, akár a tenyeremet.

A harmadik emeleten az az ember, hát az csak bolond lehet. Odaáll az ablakba, kigombolja a nadrágját, és mutogatja a micsodáját – és mindig olyankor, amikor Senta meg én kinézünk az ablakon. Majd megszakadunk a nevetéstől. Nyelvet öltünk arra az őrültre, és a homlokunkra koppintva mutatjuk neki, hogy hibbant agyú.

Biztos, hogy nem normális az az ember. Pedig külsőre egészen olyan, mint Willi Birgel, a híres filmszínész. Ha nem itt lakna, ebben az utcában, és ha nem volna az a kis sápadt felesége, és ha nem volnának nagy gyerekei, mindenben lefogadnám, hogy Willi Birgel.

A második emeleti lakásnak szép nagy erkélye van. Arra van kitéve az a nagy tábla: „Milowitsch-féle kifőzde – valódi orosz konyha."

– A kifőzdések fehéroroszok. Sokan vannak ebben a kerületben – mondja papa. Fontos volt, hogy megmondja nekem, különben azt hittem volna, hogy mindnyájan a barátaink, hiszen oroszok. Pénze a legtöbbnek nincs, viszont van értékes családfájuk. Valamiképpen mindnyájan sógorságban vagy komaságban vannak a Romanovokkal, a cári család tagjaival.

Milowitschék nem. És pénzük is csak nagyon kevés van, viszont tele van a lakásuk fantasztikusan előkelő bútorokkal. És van három lányuk. Katharina a legfiatalabb. Velem jár egy osztályba. Azt gondoltam, hogy majd Katjának hívom, de ő nem engedte. Hogy őt Innának hívják. A Német Lányok Szövetségében is benne van. Néha azért honvágyuk van. Olyankor az egész család a „Volga, Volgá"-t énekli, hozzánk is áthallatszik. És olyankor mi is rázendítünk a „Volga, Volgá"-ra. Micsoda buta népség, gondolom magamban. Csak bőgjék ki a szemüket a honvágytól! Ha nem féltek volna a forradalomtól, otthon maradhattak volna.

A földszinten, az ott a mosószappan-lakás. Hát annyi biztos, hogy ráillik ez a név. Mert ott mindennek mosószappanszaga van. Az asszonynak, az öt gyereknek, a ruhájuknak, még a kitaposott, csikorgó padlónak is. Az anyjuk most két keresztet cipel. Hallottam, mikor az öreg Schenkernek mondta a boltban.

– Ha az egyiket elbírom, a másik se fog térdre kényszeríteni.

Tudom, mit ért az egyik kereszten. A tüdőbajt. A családnak ugyanis minden tagja beteg.,

Csak az apa nem. Ő hajós, egy dereglyén jár az Elbán.

És az anyjuk még azt is mondta az öreg Schenkernek:

– Írja föl. Még mindig megfizettem, mikor hazajött a férjem.

Idáig jutottam a fejtörésben – és megvolt a tervem kezdete.

Ha nem jön haza a férje, nem hoz pénzt, mi lesz a gyerekekkel? Ha egy ilyen apa elissza az egész keresetét, vagy elherdálja azokkal a rossz lányokkal? Akkor kész a nyomorúság!

Hogy hányféle ellenség veszi körül az embert! Az alkohol, a munkanélküliség, a nácik. Igen, – azok a legrosszabbak, de a rossz lányok se csekélység. Akik az ilyen szegény asszonyoktól elveszik a férjüket meg a pénzt is, az utolsó fillérig.

És a férfiak mindig beleesnek az ilyen nők hálójába. Némelyik osztálytársam apja is:

Akkor meg se kell nekik mondanom, hogy a Würfeln ellen indítok harcot. Először: hadat üzenek az utcalányok ellen. Másodszor: elmondom a lányoknak azt a dolgot a Würfelnnel. Harmadszor: egyesületet alapítok az erkölcs védelmére. Tagsági könyvvel meg esküvel meg minden. De hogy mindenki megértse, hogy ez titkos egyesület, a legjobb lesz, ha vérrel pecsételjük meg a szövetségünket. Így is történt aztán másnap reggel. Mindent előkészítettem: megcsináltam az igazolványokat. Csak a neveket kell majd beírnunk, gondoltam, meg a vérkeresztet. A szervezeti szabályzatot is leírtam, igazi egyesület elképzelhetetlen szervezeti szabályzat nélkül.

Az iskolában az első óra előtt mindent megbeszéltem Ursellel. A nagyszünetben már heten voltunk. Tanítás után nem mentünk mindjárt haza, a Polgárréten találkoztunk. Tizenegyen voltunk.

– Csak az utcalányok ellen… ez túl kevés – mondta Annemarie. – Talán szövetkezhetnénk egymás védelmére. Akkor igazi véd és dacszövetség lenne.

Ez a véd és dac olyan igazi törzsökös népi blabla. De ezt nem mondom ki hangosan. Merthogy megvédjük egymást – az más.

Arra igazán szükség van. Annemarie, Susie és Ruth – ők tényleg védelemre szorulnak. Hányszor elverik őket a nagyfiúk. Urselt, Hannát meg engem, bennünket sose bántanak. Sőt mindig velünk akarnak jönni.

Annemariet és Susit a tanárok is verik, mert zsír-pacnis a könyvük meg a füzetük. Pedig Susie egyáltalán nem tehet róla. Náluk csak a konyhaasztalnál van hely, hogy megcsinálja a leckéjét, és az a sok kis pisis közben ott ugrál körülötte.

Annemariet pedig mindig veri az apja, különösen ha részeg.

Talán beszélhetnénk az apjával. Egyszerűen azt mondanánk neki: végtére maga is ember, és akiben van egy kis emberi érzés, az nem bántja a másikat. Talán ha látja, hogy hiszünk abban, hogy ő jó ember, még a kocsmázást is abbahagyja.

Szóval az, hogy megvédjük egymást, az jó. Az igazán hozzátartozik az ilyen tervhez.

Most még az eskü. „Egy mindenkiért, mindenki egyért!” Ez is jó volna, csak az a baj, hogy a nácik is ezt mondják. Kár, hogy nem tudok jobbat.

Most még a pecsét. Kinél van egy tű? Senkinél… De igen, Ingénél van. Csak előbb csomóra kell kötnie a bugyigumiját.

És most – a biztosítótűvel beleszúrni tizenegy ujjba. Tizenegy vércsöppet csöppentem tizenegy papírdarabra, ami most titkos szövetségünk tagsági könyve.

Az eskütől meg a tagsági könyvektől egészen más emberek lettünk. Most komoly, nagy célunk van! Tisztességes embereket akarunk csinálni az utcalányokból, hogy megszűnjön a nyomor. És a részeges apák jó emberek lesznek…

Ha ez az egész most mindjárt veszekedéssel kezdődik, én megbolondulok. Mert Ruth odajött hozzám azzal, hogy itt tulajdonképpen valami közönséges dologról van szó, és ő ebben nem is akar részt venni, és ha ezt a szülei megtudnák, ki se mehetne többé az utcára.

– Neked kell tudnod, hogy mit akarsz – mondtuk – ha tele van a nadrágod, akkor te tényleg túl kényes és túl előkelő vagy az ilyen nagy dolgokhoz.

Ruth mindenesetre kilép. Inkább lépjen ki, mint hogy áruló legyen.

De mi, többiek bevonultunk a városba, végig az utcákon!

Először a Prágai úton. Autók, villamosok, dudálás, csilingelés. És emberek! Az a sok ember! Átkígyóztunk köztük.

– Hé, nézzétek csak… az a nő, azzal a pincsivel! – Vihogás. Indulás tovább.

A másik oldalról egy új film plakátja nevet ránk: *esnapuri tigris.* Harry Piellel, a világ legbátrabb emberével.

– Nézzük meg, nézzük meg! – mondjuk kórusban. Aztán rázendítünk: – Harry Piel, sose fíl, Nílus partján üldögíl, lábát nyalja krokodil.

Lökdösődés. Nevetés.

– Gyerünk az áruházba!

Be a vágyak birodalmába! Forgóajtó – egyszer, kétszer, háromszor körbe, aztán be. Hangok a hangszóróból: – „Földszint: rövidáru – férfi- és női kötöttáruk. Első emelet: bútorosztály.” Meg az a hatalmas pult, tele ékszerrel, gyűrűk, láncok, karkötők, hajpántok, gyöngyházzal és gyöngyház nélkül…

– Oda nézz… de szép! Öregem, milyen olcsó ez a sok gyűrű: piros köves, sárga, kék, zöld…

– Menjetek innen!

Az a hülye kiszolgálónő.

Az ékszer- és az edényosztály között tömeg. Egy nő egy kis asztal mögött:

– A német nő már nem stoppolja, hanem ragasztja a harisnyát. Körülvágjuk a lyukat, rá a ragasztót, rá a foltot. Nincs olyan erő a világon, ami azt onnan elmozdítja – se hőség, se víz, se tűz, se szappan – és mindez potom harminc pfennigért!

Gyerünk tovább! Már megint úgy néznek ránk.

Most férfihang hallatszik egy asztal mögül:

– Hagymavágás sírás nélkül! A legeslegújabb találmány! Jöjjenek közelebb, ezt nézzék meg!

– Tűnés innen! – mondja megint az egyik kiszolgálónő. Azt hiszi, lopni akarunk.

Gyerünk innen, mielőtt kitör a botrány! Már itt is a forgóajtó – kint vagyunk az utcán.

Megint az utca. És megint az emberek.

– Látod ott azt a nőt?

– Látom.

– És azt a férfit? Követi a nőt, látod? – Ursel utánozni kezdi a nőt, riszálja a csípőjét, Hanna a férfi, aki követi a nőt…

Vihogás, harsány nevetés. A Köröndig, aztán le a parti úton az Óvásártérre. Az Óvásártér és az Új vásártér között vannak azok az utcák. A Csatorna utca, a Cipész köz… Ezek az utcák félelmetesek. Mindegyik keskeny és sötét. Csupa szegény ember lakik bennük. A konyhaablakok közt szárítókötelek himbálóznak, némelyiken fehérnemű szárad, a többi üres.

Félelmetes!

Talán az udvarok miatt is, mert itt azok is egészen másfélék, mint a többi házban. Ezek az udvarok keskenyek, olyanok, akár egy folyosó tető nélkül. És a házak, amelyek körülfogják őket, két-, legfeljebb háromemeletesek. Valóságos kőtömbök deszkafolyosókkal, amelyeken végig lehet futni, egyik házból a másikba, egyik lakásból a másikba. Az ajtók tárva-nyitva. A korláton takarók, vörös cihás dunyhák. Éjjeliedények bűzlő szagot árasztanak. Gyerekek rolleroznak, de a rollerok kereke kicsi, ferde, és fából van. A többiek labdáznak. És sehol egy parányi napsugár!

Félelmetes, mert hirtelen abbahagyjuk a nevetést, ahogy befordulunk a következő utcába. TILOS!

– Be ne tegyétek a lábatokat abba az utcába! – mondják a tanáraink. A szülők is ezt mondják. Az én szüleim nem. De talán csak azért nem, mert el se tudják képzelni, hogy idejöttem.

Ez olyan tilalom, amire csak azt mondhatja az ember: de én szeretném látni; olyan, mint azok a táblák vagy szalmakötegek, amelyeket a hawaii bennszülöttek állítanak fel, és ami azt jelenti, hogy „tabu”. Ide senki nem teheti be a lábát, ez szent terület… így félünk hát mi is, a saját városunkban, egyik-másik utcától.

– Ide nem járnak gyerekek!

– Miért? – kérdezzük.

– Rendes ember egyáltalán nem jár ide, és kész!

Hogy felnőtt emberektől ne lehessen értelmes választ kapni. Annyi baj legyen. Úgyis tudjuk, miért! *ajtók miatt!* Mert ezeken az ajtókon apró csapó- vagy tolóablakok vannak. Mert ezek nyilvános házak itt, a szegény emberek utcájában.

És most? Most mi lesz? A lányok kérdő tekintettel néznek rám.

– Fussunk át – mondom, de tudom, hogy nem lesz bennünk annyi bátorság.

– Csak átfussunk?… Mit érünk azzal?

Igaz. Azzal semmit se érünk. A rossz lányok észre se veszik majd, hogy hadjáratot indítottunk ellenük.

– Van egy javaslatom – szólaltam meg némi töprengés után. – Kiabáljuk kórusban a következőt: „Térjetek a tisztesség útjára! Adjátok vissza az asszonyoknak a férjüket s a gyerekeknek az apjukat!”

A többiek elfogadták a javaslatomat. Elég sokáig tartott, mire elindultunk. Lassan, szorosan egymás mellett vonultunk végig a keskeny utcán. És félénken, bizonytalanul mondtuk a megbeszélt szöveget.

Egyszerre kivágódott az egyik ház ajtaja. Egy szőrmebundás nő rohant ki és indult felénk, kezében egy papuccsal.

– Tűnjetek el innen, mert ellátom a bajotokat!…

Az ablakok is benépesültek.

– Pimasz banda! – kiabálják mindenfelől. – Menjetek a pokolba!

Rohanunk, és közben mondjuk a szöveget.

Csak a Luther-emlékműnél állunk meg. A tiltott terület mögöttünk van. Idáig már nem követnek bennünket, hiszen a közelben van a rendőrkapitányság.

Szörnyen izgatott vagyok. Tudom, hogy igazunk van.

Mindent el fogok mesélni otthon. Azt is, hogy mit kiabáltunk az utcán. Biztosan tetszeni fog a szüleimnek.

Mikor elmeséltem, így szólt a papám:

– Nem volt rossz a terved, kislányom: hogy valami célt tűztök magatok elé, megbeszélitek, kölcsönösen megfogadtok valamit egymásnak, és ami a legfontosabb; hogy tesztek is valamit! Ez jó. De…

A „de” csak vacsora után következett. Elég rágós falat, nehezen tudom lenyelni. Amellett keserű, mint az uborka. Igen, keserű, mert rossz volt a tervem. És mert most nem tudom, hogyan mondjam meg a lányoknak.

– Ahhoz, hogy eligazodj az emberek életében – mondja a papám –, az életben is meg kell találnod a legfontosabb utakat, úgy, mint a nagyvárosokban. Ha azokat már ismered, nem tévedhetsz el a kis utcákban sem. Újra meg újra a széles, forgalmas utakra bukkansz, könnyen rátalálsz arra az útra, amelyen járnod kell. Csak tudnod kell, hol kezdődik, és meddig tart.

Az életnek egy ilyen útját most megmutatja. Csak egyet, valamennyit egyszerre – mondja – túl sok lenne.

Együtt járjuk végig azt az utat.

Apám sokáig beszél. De a fejemben csak két szó marad meg. Mintegy a léptek ütemére hangzanak fel újra meg újra: Venni – eladni; venni – eladni.

A szegények eladják magukat, hogy venni tudjanak. A gazdagok azonban azért vesznek, hogy eladhassanak.

Mindez nagyon bonyolult. Ha szó szerint vesszük, mindenki ugyanazt csinálja. Csak éppen a szegények szegények maradnak, a gazdagok meg egyre gazdagabbak lesznek.

Olyan bonyolult, hogy magamtól észre se vettem, hogy azoknak a nőknek – most már így hívom őket semmi egyebük nincs, amit eladhatnának, csak saját maguk.

Hát ez csakugyan a boldogtalanság útja. Vajon meddig tart? Mikor ér véget?

Én mát tudom. (Nem szeretem, hogy papa mindent a számba rág!) Akkor ér véget, amikor a gazdagok már nem lesznek gazdagok, és a szegények nem lesznek szegények – a forradalom után.

– Így van – mondja a papám.

Hát igen, én meg nyakig benne vagyok a pácban.

Mire megyek most az életutakkal? Sem az elejéről, sem a végéről nem beszélhetek a lányoknak. Nem árulhatom el magunkat. Mert azt, aki tudja, mi lesz a vége, börtönbe zárják.

De hát meg kell mondanom a lányoknak!

Talán énekeljek nekik néhányat a dalaink közül? Abból talán megértik, miről van szó, anélkül hogy kimondanám? Talán azt, amelyik egy olyan szegény emberről szól, akinek már semmije sincs, csak az a papír, amelyikkel bélyegezni jár? Vagy azt, amelyikben arról van szó, hogy a pékek nem akarnak több kenyeret sütni, mert olyán kevés a bérük?

Talán akkor többet nem is kell mondanom, mert érezni fogják azt a nagy szomorúságot, meg azt is, hogy szégyen, gyalázat, hogy úgy végigvonultunk azokon az utcákon.

– Nem – mondja a papám –, ezt se teheted, a gondolataink, akár mondjuk, akár énekeljük őket, elárulnak bennünket.

Ez az Ursel olyan, mint a kullancs. Még ki se lépek a házból, ő már ott van.

– Ma megint mentek valahová? – kérdezi.

– Nem – válaszolom.

– De tegnap azt mondtad…

– Nem érek rá!

– Úgy látszik, ma bal lábbal keltél fel – mondja dühösen Ursel. Hát persze: tegnap még vérszerződés volt meg eskütétel, most meg már elárulom a közös ügyet. – Tudod mit – folytatja –, mondd meg a lányoknak, majd meglátod, mit gondolnak rólad.

– Ursel – mondom –, amit tegnap csináltunk, az helytelen volt. Azok a nők nagyon szegények. Azért csinálják.

– De tegnap még azt mondtad, hogy aljasok. És hogy mindenkire nyomorúságot hoznak. Most meg egyszerre csak szegények. Ha most megszakad értük a szíved, mért nem sajnáltad tegnap is őket? Tudod, mi a véleményem? Neked hangyák nyüzsögnek a fejedben!

Közben már oda is érünk a Polgárrétre. A lányok ott ülnek a padokon, ránk várnak. Én meg semmi mást nem tudok kinyögni, csak ezt:

– Azok a nők nagyon szegények.

– És tegnap nem voltak azok?

– Tegnap még azt gondoltam, hogy rosszak.

Most aztán nem tudjuk, mit kezdjünk magunkkal.

Hanna emberkéket rajzol a homokba a cipője orrával. Annemarie és Susi egymással sustorog. Egyikük se néz rám. Senki! Hanna az egyetlen, aki abban a nagy csendben megszólal:

– Akkor mégiscsak a zsidók tehetnek mindenről!

Erre elkiáltja magát Ursel:

– Lányok, játsszunk nemzetesdit!

Én nem játszom velük. Ha most azt mondják: hogyha te nem játszol, mi se játszunk – akkor, azt hiszem, itt maradok. Akkor minden rendben van.

De nem szólnak semmit. És én elmegyek. Egészen egyedül megyek haza.

Tulajdonképpen van-e az életben igazi barátság? Nekem nem lehetnek igazi barátaim. Ezt tudom. Minden csak úgy tessék-lássék. A lányokkal játszhatom nemzetesdit, rajcsúrozhatunk az áruházakban, mehetek velük fürdeni. De fontos dolgokról beszélgetni – lehetetlen. Ők másképp gondolkoznak, mint én.

A zsidók tehetnek róla! Micsoda butaság!

Ha Hanna tudná, mennyire örültünk, mikor a ma mám egy szép napon hazajött, és azt mondta: „Gyerekek, van munkám. Az öreg Lewinnél.” Ha tudná, mit jelentett ez!

Rajtunk mindenesetre a zsidók segítettek.

Hanna csak örülhet, hogy nincsenek olyan igazi nagy barátai, mint nekem. Ugyan mit tudna kezdeni velük? Miről beszélgetnélek? Velem legalább tudnak beszélni a nagyok.

Szükségük van rám! Megengedik, hogy segítsek! Ha segíthet az ember, az különösen jó dolog. Valami olyat csinálhatok, amit csak *én* tudok. Senki más. Se papa, se mama!

A szüleimnek tulajdonképpen mindennap szükségük van rám. A mosogatáshoz, a takarításhoz, de legfőképp ahhoz, hogy boldogok legyenek – mondják. És számukra ez természetes.

Mások számára nem az.

Érzem és hallom is néha. Sokszor azt suttogják a hátam mögött: „Szegény gyerek” vagy: „Legalább arra lenne gondja az anyjának, hogy rendesen dolgozzon ez a kislány.”

„Szegény gyerek” – ezt jó hallanom. Egy ilyen kis békát nyugodt lélekkel sajnálhatnak. Végtére nem nagy élvezet nekem ez a munka: folyton söpörni a lépcsőt. A nagyobbik

söprűvel a pihenőket, a kisebbikkel z lépcsőfokokat. Lépcsőn le, lépcsőn fel. Fölvinni a söprűt, visszavinni a helyére. És másnap – ugyanaz. Persze előfordul, hogy ott hagyok a sarokban egy kis szemetet. Főleg ha észre se veszem. Mindig a sarkokkal van baj. Azokhoz nagyon jó szem kell.

„Szegény gyerek” – mondják sokan a házban. Eleinte mindenkinél egyformán hangzott. De később ugyanaz a mondat másképp hangzott, ha Kutzschéné mondta a második emeletről, mint amikor a fiatal Schenkerné mondja, az öreg Schenker menye.

És már tudom is, mitől van ez a különbség.

Mikor Kutzschéné mondja, úgy hangzik, mintha egy jó nagy pofont akarna lekenni valakinek. Biztosan a mamámnak!

A házban majdnem minden asszony a mamám ellen van. Mindig őt hibáztatják. Mindenért. Akkor is, ha én csinálok valamit félig vagy egészen rosszul. És közben valahogy mindig megszimatolják, ha rám kerül a sor a lépcsőház takarításában. Biztos, hogy olyankor Lohséné lejön a negyedikről, elmegy mellettem, végighúzza az ujját a korláton, még a kovácsoltvas cirádás mintáin is, és odasandít a sarokba. Mikor leér a második emeletre, becsönget Kutzschénéhoz. És akkor rákezdik: „Nem is gyereknek való munka ez” – mondja az egyik. Mire a másik: „Az uráról nem is beszélve… szombatonként az súrolja és vikszeli föl a lépcsőházat. Próbálnám csak én meg, hogy ilyesmit kívánjak az uramtól, mit kapnék én tőle, atyaúristen!…”

És ez így megy folyton – mindig a mamám ellen.

Akkor is észreveszem, ha nem mondják ki.

A fiatal Schenkerné – az más. Ha meglát, ő is mondja néha, hogy „szegény gyerek”, de nevet hozzá, aztán kiveszi a kezemből a söprűt, és egy-kettő készen vagyunk.

Ő nincs a mamám ellen. Ő persze azt is tudja, mi a helyzet nálunk. Hallja is meg látja is, mikor mama kora reggel munkába megy, és este hazajön. Fáradtan. Hogy milyen fáradt olyankor!

– Csak pár percre – mondja, és már rúgja is le a cipőt a lábáról. És milyen dagadt a lába! Mama mosolyogva néz ránk, és már alszik is. Csak pár percig.

Utána a varrógéphez ül. Idegen embereknek varr ruhát meg dzsekit meg kabátot. Én már rég alszom, mikor a varrógép még mindig kattog.

Hogy milyen buták a házunkban lakó asszonyok!

Igazán nem a mi hibánk, hogy nálunk fordított világ van – mama keresi a pénzt, és papa végzi a háztartási munkát. Adjanak a nácik végre munkát a papámnak!

Papa különben is azt mondta: „Nem esik le az aranygyűrű az ujjamról.” És azokra az asszonyokra, akik mindenféle álszent szöveggel akarnak bevágódni nála, csak barátságosan rámosolyog, vagy egyszerűen azt mondja: „Az ilyen munkát nem hagyhatom a feleségemre. Hiszen ez nehéz munka. Mi lenne, ha magának is segítene egy kicsit a férje?”

Csuda ravasz kópé az én apám!

És mivel nálunk most ilyen fordított világ van, és tulajdonképpen mindegy is – mondja a papám –, hogy ki mit csinál, közösen végezzük el, amit el kell végezni.

Ez nem valami különös segítség. Ez természetes. Nincs mit beszélni róla, és mi nem is szoktunk rá sok szót vesztegetni.

Nagy megbeszélés akkor volt, mikor *Karl* megint elment.

Karinak hívják. Papa így szólította. Többet nem tudok. És mégis mindent tudok erről a dologról.

Kari kommunista. Méghozzá nem is akármilyen!

Csak azt szeretném tudni, honnan tudom mindjárt valakiről, hogy kommunista, vagy hogy nem is akármilyen kommunista, vagy egyáltalán nem az. Érzem – és látom.

Biztosan azért érzem és látom, mert papa mindegyikükkel más. A nem akármilyen elvtársakkal többnyire elhallgat, ha belépek a szobába. A szemével jelt ad, s abból már tudom, hogy vissza kell mennem a szobámba.

Olyankor aztán, mikor visszamegyek, egyszerre nem tudom, mit kezdjek magammal. Olyan kínosan érzem magam. Nem igazi félelem, amit érzek. Inkább olyan érzés, hogy a legszívesebben még lélegzetet se vennék. Egy idő múlva aztán fogom magam, és kimegyek a konyhába. Az ablakából meg tudom figyelni a lépcsőházat. Látom és hallom, hogy jár-e valaki a lépcsőn.

Nyugtalan érzés. Mintha valami azt mondaná bennem: ami most a szobánkban történik, az nagyon veszélyes. De mivel az egész olyan átkozottul bizonytalan, sose tudhatom, honnan jön a veszély. Csak akkor múlik el – mármint az a kellemetlen érzés –, amikor a papám kinyitja a szobám ajtaját és így szól: „Menj ki, Sonni, nézz körül egy kicsit!”

Most már megint tudok lélegzetet venni. Mert csinálhatok valamit. És az, hogy körülnézhetek – már különleges segítségnek számít. Körülnézni csak *én* tudok – legalábbis jobban, mint bárki más.

Kinyitom a folyosó ajtaját, a villanykapcsolóra teszem az ujjaimat. Föl a negyedik emeletre. Nem hangosan, de nem is lopakodva. Csak úgy, hogy a lakásokban senki meg ne hallja, de azért feltűnő se legyén, ha véletlenül meglátna valaki.

Ha senki nincs ott – vissza. De ha van ott valaki, akkor be kell csöngetnem Lohséékhez, és meg kell kérdeznem, lejöhet-e még Marianne velem néhány percre az utcára.

Ez jó megoldás. Bár Marianne nem a barátnőm, hiszen egy évvel fiatalabb nálam. De azért gyakran játszunk egy kicsit vacsora előtt – ez senkinek nem tű-pik fel.

Igaz, hogy eddig még sose állt senki odafönt. Így aztán csengetnem se kell, mehetek vissza. Megállok az ajtónk előtt, és beszólok a lakásba. Ilyesmit mondok, hogy „Csak gyufát?” vagy: „Kenyeret is hozzak?” Mindenesetre valami olyasfélét kell mondanom, hogy azok, akik a házban vannak és fülelnek, azt higgyék, hogy a kisboltba megyek.

Aztán le a lépcsőn. A legjobb, ha lecsúszom a korláton. És valahányszor beugrom a lépcsőfordulóban, a papám hallja az ugrást, és pontosan tudja, hányadik emeleten vagyok.

Lecsúszás közben is igyekszem barátságos lenni. A házbelieknek „jó napot”-tal köszönök, az idegeneknek „Heil Hitler”-rel.

Ez a mi jelünk. Aztán ki az utcára. Várok.

Amikor legeslegelőször csináltam, papa azt mondta:

– Nézz körül alaposan a ház előtt. Ha látsz egy férfit vagy egy nőt, aki csak úgy ott áll, mint akinek éppen semmi dolga, akkor gyere vissza a házba, és szólj annak az elvtársnak, aki nálunk volt.

Most már nem mondja el papa ezt a hosszú szöveget. Fölösleges is volna. Régóta tudom már, hogy a besúgók a legaljasabbak.

A házban nem volt senki. Az utcán sem. Karl elment.

És vacsora közben azt kérdezték tőlem a szüleim, hogy akarok-e segíteni nekik.

Eszem ágába se jutott, hogy gondolkozzam rajta. Azt se tudtam, hova legyek örömömben. Végre valami mást is csinálhatok a körülnézésen kívül. Valami többet. Talán fontosabbat?

A körülnézés is fontos. De túl egyszerű. Tulajdonképpen semmi az egész. Nehezebb csak akkor lenne, ha csakugyan spiclivel találkoznék.

De akkor már nem tudnék segíteni. A lakásba nem mehetnék vissza. El kellene érnem valahol a mamámat, mindent elmondani neki – és hogy mi történjék, azt már ő döntené el.

De mivel még sose találkoztam spiclivel, nagyon egyszerű a dolog. Majdnem olyan egyszerű, mint a lépcsősöprés vagy a mosogatás. Csak éppen az egyiket szívesen csinálom, a másikat nem.

Mindenfélét elképzeltem magamban, hogy mi is lesz az a fontos munka, amit rám bíznak. Arra gondoltam, most aztán alaposan ellátom a baját a fasiszta bandának!

Ilyesmiről szó sincs. A dolog egészen egyszerű. El kell mennem Eugenhez és Roselhez és Wichához, holnap, tanítás után. Játsszak egy kicsit Wichával. Eugennek pedig – de csak neki, és nem Roselnek és nem Wichának – mondjam a következőt: „Papa föltétlenül beszélni akar veled. Holnap tizenegykor a könyvkereskedésben."

Nem szabad megkérdeznem, hogy miért akar a papám beszélni Eugennel. Tulajdonképpen nagyon szeretném tudni, de semmi értelme, hogy megkérdezzem.

Magam is tudom a feleletet. Százszor is hallottam már: „Amit nem tudsz, Sonni, abból nem lehet baj." És a folytatás: „Bízzál bennünk, kislányom." Vagy: „Később majd mindent megtudsz. Bíznod kell bennünk. Én se tudok mindent, amit mama tud, és ő sem tud mindent, amit én tudok. De egyvalamit mind a hárman tudunk: hogy szeretjük egymást, hogy igazunk van, és nem csinálunk semmi rosszat."

És ha mégis megpróbálnék rájönni a másik feleletre? Talán mégiscsak megtudhatnám akkor, hogy miért olyan fontos ez a dolog.

Kari nálunk volt. Karl különleges elvtárs. Fontosabb, mint a többi. A többi elvtársat – a barátainkat – jól ismerem. Karlt még sose láttam.

Egészen halkan beszélgettek egymással, papa és Karl. Egy árva szó nem sok, annyit se hallottam.

Hanem amikor mama hazajött, nagyon izgatott volt a papám. Ide-oda rohangált a szobában, és azt mondta a mamának:

– Ezek képzelgők, Else. Veszélybe sodorják önmagukat és másokat is.

Aztán hozzám fordult, és azt kérdezte:

– Akarsz segíteni, Sonni?

Igen, megvan a felelet: a barátaink veszélyben vannak. Figyelmeztetnünk kell őket. Csak tudnám, mit jelent az, hogy képzelgők. Rossz emberek nem lehetnek, akkor a szüleim nem volnának olyan szomorúak.

Én viszont jókedvű vagyok. Szükségük van rám! Szükségük van rám!

Már nagylány vagyok. Olyan nagylány vagyok, hogy szükségük van rám. Ha még nagyobb lennék, igazi felnőtt, fütyülnék a többi lányra – Urselre, Hannára, mindegyikre. Akkor már azt se bánnám, ha mindig egyedül kellene hazajönnöm.

De mivel nagy is meg kicsi is vagyok egyszerre, legokosabb, ha úgy csinálom, hogy akkor vagyok nagy, amikor a felnőtteknek szükségük van rám, amikor pedig nemzetesdit akarok játszani, olyankor egy kicsit elfeledkezem arról, hogy milyen nagy is tudok lenni.

Hát ez fantasztikusan jó!

Mama biciklijével végigszáguldok a Nagy Parkon, aztán le a széles fasorban, ahol már messziről látni a Kastélyt, el a tó mellett…

– Ma nem érek rá! – kiáltom oda a hattyúknak.

A hattyúk azért szépek, mert olyan büszkék. A legszebb a hosszú, karcsú nyakuk. És amellett olyanok, mint a kettesek. Szép, büszke kettesek. Királyi madarak!

Vajon van-e aranygolyó a Kastély parkjában lévő tó mélyén? Tulajdonképpen miért ne lehetne? Talán valamelyik király beleejtette, és megfeledkezett róla…

Ha most valamelyik hattyú beledugná a fejét a vízbe, és a csőrében felhozna egy aranygolyót? De gyönyörű is lenne!

Mennyivel szebb lenne, mint ezek a békák, amelyek itt ugrálnak és brekegnek a tó partján. Szerintem a béka nagyon csúf állat, azzal a széles szájával…

Hagyd már abba ezt a sok butaságot! – gondolom.

– Ma csakugyan nem érek rá! – kiáltom oda a hattyúknak, és megint alaposan beletaposok a pedálba.

Igyekezzünk – biztatom magamat, és énekelni kezdek. És a lábam gyorsabban mozog az ének ütemére, miközben újra meg újra elismételgetem gondolatban: „Eugennel beszélni, Wichával játszani…”

Szerencsém volt. Otthon találtam Eugent. Odabenn volt a szobájában.

– Eredj csak be – mondta Rosel. – Biztosan örülni fog neked.

Kettesben voltunk, gyorsan átadtam az üzenetet.

– Holnap tizenegykor a könyvkereskedésben – mondtam.

Eugen bólintott. Ennyi volt az egész. Beszélni amúgy se nagyon szokott. Gyerekekkel meg egyáltalán nem. Azt hiszem, nem is tudja, miről lehet egy gyerekkel beszélni. Irtó furcsa alak ez az Eugen.

Mikor úgy ott ül az asztalnál, azt hihetné az ember, hogy nincs is lelke. No persze nem olyan lélekre gondolok, amit az isten lehel az emberbe, tudom, hogy olyan nincs. Nem, de amit úgy megérez valakin az ember, hogy jó-e vagy rossz, hogy tud-e örülni, hogy van-e benne szeretet, szóval hogy van-e benne lélek – Eugennél ezt nem tudom megérezni.

Azért azt hiszem, hogy van. Csak nagyon mélyen elrejtőzve. És csak olyankor jön elő és surran át a kezéből a kőbe, amelyből szobrot csinál, vagy a fába, amelyből mindenféle alakokat farag, vagy a festékeken keresztül a papírra, amikor dolgozik.

Csak olyankor szeretem Eugent, amikor ott vagyok nála, a műtermében. Olyankor meg is simogathatom a szobrait, nem szid meg érte. A legjobban a puttókat szeretem.

Wichától tudom, hogy puttóknak hívják azokat a kis figurákat. A legszívesebben jól megdögönyözném őket, olyan édesek.

Rosel egészen más, mint Eugen.

– Igyunk egy jó teát? – kérdi tőlem, mintha felnőtt volnék. Egyáltalán, úgy beszél velem, mint bárki mással. – Nézd csak – mondja –, miket csinálok mostanában. – És a keze egészen érdes az agyagtól, amellyel dolgozik. Az asztalon apró figurák sorakoznak, meg tálak meg vázák, tarkák és vidámak.

Azt a feketésszürke hasas kancsót is tőle kaptuk, amelyikben a pipacsok vannak, Aki ismeri Roselt, tudja, hogy senki más nem csinálhatta volna, csak ő.

Az ilyen szülőknél egészen természetes, hogy Wicha is művész akar lenni. A kereskedelem nem neki való, mondja, ahhoz nincs semmi tehetsége. Pedig valami felsőbb iskolába jár.

Különben is – annyira megváltozott:. A legszívesebben meg is mondanám neki. Olyan nagy lett, olyan szép, hullámos a haja, és már melle is van. Pedig csak három évvel idősebb nálam. Biztosan nem attól olyan szép. Ezt Eugentől és Roseltől örökölte. Mert Wicha igazi keverék. Részben cseh, mint az apja, részben lengyel, mint az anyja – ráadásul itt született, Drezdában.

De nem mondok neki semmit. Még azt hinné, hogy irigylem. Irigylem is. A hullámos haját, a mellét. De leginkább azt, hogy annyi érdekes élménye volt. Wicha ugyanis egészen különleges iskolába járt.

– Képzeld csak – mondta –, az olyan iskola volt, ahol mindent játszva tanultunk, ahol a tanárok nem verték a gyerekeket, ahol vigyázzba se kellett állni. A gyerekek a keresztnevükön szólították a tanárokat. Ilyen iskolák majd csak a jövőben lesznek, a kommunizmusban.

A nácik betiltották és bezárták azt az iskolát. A tanárok egy részét letartóztatták, a többinek pedig megtiltották, hogy tanítson.

– De az egyikük – árulta el Wicha – ott tanít most, a te iskoládban. Wolfgang Tischendorfnak hívják.

– És nem lett áruló? – kérdeztem.

– Nem – mondta Wicha. – Wolfgang nem lett áruló.

Milyen jókedvű lettem egyszerre. Hogy az én iskolámban, abban a gyűlöletes iskolában van még egy igazi ember. Valaki, aki úgy gondolkozik, és úgy érez, mint én. Ilyen jó hírt csak egy igazi barátnőtől hallhat az ember.

Wicha csakugyan jóbarát. És mégsem a barátnőm. Hiszen három évvel idősebb nálam. Csak tudnám, miért nagyobbá a három év korkülönbség, mint a húsz év, amennyivel a felnőtt barátaim idősebbek nálam!

Mért nem esik? De nem – inkább mennydörgés legyen és villámlás! Meg jégeső…

Nem történik semmi. Süt a nap.

Hogy lehet napsütés egy ilyen napon, mint ez? Legalább esne. Akkor azt hihetném, hogy az ég is sír velem együtt. De nem sír senki.

Mama se. Csak én.

Ma, kora hajnalban, jóformán éjszaka volt még, megjelentek nálunk, és elvitték a papámat.

Mindjárt tudtam, amint csöngettek.

A második csöngetéskor már ott álltam a szüleim szobája ajtajában. Az az ajtó mindig nyitva van, egész éjjel.

A szüleim kiugrottak az ágyból. És akkor harmadszor is megszólalt a csengő.

Igen – nekünk szólt.

Papa a szájára tette a mutatóujját.

– Pszt – mondta. Aztán hozzám fordult. – Várj, hadd csöngessenek még egyszer. Aztán kimégy a szobádon át az előszobába, és kinyitod az ajtót. És feltartod őket. Azt mondod: „A szüleim még alszanak.” Tartsd fel őket, Sonni, légy szíves.

Mama még nem szólt egy szót sem. Ő is úgy állt ott, mint én – mezítláb, hálóingben. Azután odament az íróasztalhoz, keresett valamit. Vajon ő is úgy remegett, mint én?

Hideg volt. Ahogy ott álltam, éreztem, hogy libabőrös lettem.

Mama megtalálta, amit keresett – egy boríték volt. Ideadta nekem.

– Pénz van benne a számodra, Sonni. Ha valami történik velünk, ne maradj itt. Menj el innen azonnal, és utazz Lipcsébe, nagymamáékhoz Soha nem volt pénzünk. Soha! De számomra félretettek valamennyit. Hogy mennyire szeretem őket! Egészen melegem lett közben. Már nem remegtem.

Azok már negyedszer is csöngettek odakinn.

– Tartsd fel őket – mondta még egyszer a papám.

Mintha egy óra lett volna bennem. Már nem is éreztem mást. Tik-tak – az ajtóhoz. Egészen halkan. Tik-tak – fölgyújtani a villanyt. Tik-tak – kinyitni a konyhaajtót. Tik-tak…

Az előszobaajtót még mindig nem nyitottam ki. Nem bizony. Csak várjanak. Hisz tulajdonképpen még alszunk.

Csak kérdezni akartam – és kérdeztem is – az ajtón keresztül:

– Kit keresnek?

– Frölicséket.

– De mi még alszunk – mondtam.

Erre követelő hangon fölszólítottak, hogy nyissam ki az ajtót.

Jó, gondoltam, résnyire kinyitom. Meglazítottam a biztonsági láncot. Utána még egyszer azt mondtam:

– A szüleim még alszanak.

Nem ért semmit. Nyissam ki az ajtót.

– Rendőrség! – mondták. Mire én:

– Nem nyithatom ki. Éjjel nem szabad kinyitnom az ajtót a betörők miatt.

Most én is nevetni tudtam volna magamon. Olyan ostobán hangzott, amit mondtam. Persze nem baj, ha azt gondolják, hogy nagyon buta vagyok.

– Nyisd ki az ajtót! – Most már igazán durva volt a hangjuk.

De én ahelyett, hogy kinyitottam volna, becsuktam az ajtót. És közben kiszóltam jó hangosan:

– Megmondom a papámnak, hogy keljen fel! Várjanak még egy kicsit.

Ott maradtam az ajtó mögött, és füleltem. Hallgattam, ahogy átkozódnak.

– Piszok banda! – mondták, meg más ehhez hasonlókat.

Most már csakugyan nem húzhattam tovább az időt. Visszamentem a szüleim szobájába. Papa már fölhúzta a nadrágját, de mama még mindig hálóingben állt az íróasztalnál.

És ekkor észrevettem, hogy valami papírt dug a szájába, és megrágja. Papírt evett!

– Öltözz fel, Else – mondta a papám, és nagyon gyengéden megsimogatta a mama fejét.

Aztán kiment, és beengedte a Gestapót a lakásba.

Azok meg egyenesen becsörtettek a szobába. Még azt se engedték meg, hogy mama az én szobámban vegye fel a ruháját. Ott kellett felöltöznie előttük. És ők meredt szemmel nézték, nem fordultak el.

És mi ketten, papa meg én, nem segíthettünk, csak álltunk ott tehetetlenül.

Akkor hirtelen elfogott az a különös hideg érzés, mint akkor, amikor el kellett mennünk a villamossal a régi lakásunk előtt. Valahányszor elfog ez az érzés, mindig éppen olyan, mint akkor volt, először. De ma már tudom, mi a neve annak az érzésnek: hideg gyűlölet.

Igen, gyűlölöm azokat az embereket. És örülök, hogy gyűlölni tudom őket. Mert ez a gyűlölet az egyetlen bennem, amitől erősebb vagyok, mint ők, és amitől ravaszkodni tudok.

Barátságosnak kell velük lenned – tanácsolta a gyűlöletem. Mosolyognod kell rájuk – suttogta. Úgy kell bánnod velük, mintha idegen vendégek volnának.

– Házkutatás! – jelentette ki az egyik gestapós.

Odamentek a könyvespolchoz, kirángatták a könyveket, szemügyre vették és letették őket. Egyikük hosszasan nézegette az egyik könyvet, és továbbra is a kezében tartotta.

Benéztek a matracok alá, a ruhásszekrénybe. Nem nagyon dobálták össze a holminkat. Nem volt valami alapos kutatás.

Az én szobámban is be akartak nézni a szekrénybe.

– Jaj, istenem, olyan nagy itt a rendetlenség! – mondtam. – Mindig összeszid a mamám, mert nem rakok rendet a szekrényemben.

És közben a lehető legbutább tekintettel bámultam rájuk. Éreztem, hogy minden butaság, ami csak bennem van, a szememben gyűlik össze. Muszáj volt így tennem. Tudtam: az ember szeméből ki lehet olvasni a gondolatait. És én nem akartam, hogy azok megtudják, mire gondolok.

De valahol legbelül, egészen mélyen, azt is tudtam, hogy mindez nem segít rajtunk. Apámnak megparancsolták, hogy öltözzön fel. Magukkal viszik. Hova? Semmi válasz. Még ott, a szobában közrefogták papát. Biztosan így mentek az utcán is. Talán beszálltak egy autóba – és elrobogtak.

De még mielőtt elindultak, papa azt kérdezte:

– Föltétlenül el akarja vinni ezt a könyvet? Ez nem tartozik a tiltott könyvek közé. *Moszkva lángokban,* Napóleon oroszországi hadjáratáról szól.

A gestapós letette a könyvet. Egy székre. Mindenesetre a keze ügyébe. Papa aztán még egyszer hozzánk fordult, és mondott valamit, ami nem volt igaz. Komoly hazugság volt.

– Else – mondta –, ahogy megbeszéltük: Sonja lépjen be a Német Lányok Szövetségébe.

De hát az nem lehet, hogy az én apám ilyesmit mond. És éppen most. Éppen most, amikor a világ minden kincséért se mennék oda, gondoltam rémülten.

Aztán egyedül maradtunk, mama meg én.

– Az idegeim nem mondhatják fel a szolgálatot! A munkámat nem veszíthetem el! Erősnek kell lennem! – Mama folyton ilyeneket beszél. Azt hiszem, nemcsak nekem mondja, saját magának is. És közben rendet csinál a szobában. Még a reggelit is az asztalra teszi.

Nem akarok enni.

– Enned kell! – Milyen szigorú tud lenni a mamám.

Az iskolába se tudok elmenni. A szememmel kérem, hogy engedje meg. Ég a szemem. Alig tudom visszafojtani a könnyeket.

– Maradj velem, mama. Ne menj ma dolgozni.

Egymással szemben állunk. Most látom először, milyen kicsi, milyen sovány az anyám. Semmivel se nagyobb nálam.

Átöleljük egymást. Egy szót se szólunk. Nem is sírunk. Mamának nem kell mondania: „Légy erős!” Mi ketten most egymásra vagyunk utalva. Tehát erősnek kell lennünk.

5.

Sírok, mert gyenge vagyok…
és örülök, mert mama feláll a varrógéptől.
Nicóval átélem a forradalmat. De Senta buta,
mert nem tudja, hogy a képeink igazak.

Megyek az iskolába. Nem tudom, hosszú-e vagy rövid az út odáig. Azért megyek ezen az úton, mert iskolába kell mennem.

A fejemben nincs semmi, csak szavak: „Az iskola után mindjárt hazamenni – Nálad van a pénz? – Először bemész a boltba, megkérdezed Schenker urat

– Ő majd megmondja, bemehetek-e a lakásba – Nyugodtnak kell lennem – Nem szabad elgyöngülnöm

– Nem kerestek semmit, tehát nem tudnak semmit Különben bizonyítékokat kerestek volna – Ma este már többet tudunk – Úgy kell viselkednem, mint máskor – Semmi feltűnés – Csak úgy, mint mindennap…”

Mint mindennap: „Vi-gyázz!” Énekelni. Gondánál – énekelni! „Egykor elindult öt vadhattyú…”

– Sonja, gyere ide, előre – mondja.

Én vagyok az előénekes. A kórus rázendít. Egészen tiszta a hangom. Tudom, ez az én hangom, de úgy hallgatom, mint valami idegen hangot. Szép tiszta hang – és idegen.

– Dalold hát el, mi történt… – Az o-t hosszan kitartom, és az osztály megint rázendít: „És mind az öt ködbe s homályba vész…”

Visszamehetek a helyemre. Jól csináltam. Szünet. A lányok odajönnek hozzám. Körülállják a padomat.

– Mi van veled?

– Hogy nézel ki? Beteg vagy?

Csak legalább ne faggatnának… ez kibírhatatlan!

De ők egyfolytában beszélnek:

– Megmondjuk Widerachnak. Ő majd hazaküld.

– Hiszen te falfehér vagy, és a szemed…

Nem… nem bírom tovább!

– Azok… elvitték az apámat! – kiáltom bele az osztályba olyan erővel, hogy majd kettészakadok tőle. És a padhoz verem a fejemet, többször egymás után, miközben azt gondolom: „Ezt nem szabad. Nem. Hagyd már abba!”

És mégis kiabálok tovább. És közben figyelem, mit csinálnak a többiek…

Nem csinálnak semmit!

Még a barátnőim se csinálnak semmit. Elhúzódnak tőlem. Félnek… tőlem. Nem azoktól, akik kínoznak bennünket.

És most a szavak… mint a korbácsütés, úgy érnek.

– Akkor bűnöző az apja! – Hanna mondta ezt… a barátnőm… Hanna…

Nincs már bennem remegés. Se sírás. Harag árad szét bennem, és egyre magasabbra emelkedik. Forró, féktelen harag. És ez erőt ad.

Elkapom Hannát, lerántom a földre, megragadom a hosszú copfját. Végre, gondolom, végre jó lesz valamire ez a két átkozott német Gretchen-copf! A hajánál fogva előrevonszolom Hannát a padsorok között a katedráig, és otthagyom.

Visszamegyek a helyemre. Szomorú vagyok. Hanna most az ellenségem.

Attól is szomorú vagyok, hogy tudom: rosszul tettem. Bármi történt is, nem kellett volna így viselkednem. És sírok, mert gyönge lettem. Már nem érdekel, mi történik az osztályban.

A lányok behívták Widerachot. Megáll a katedra előtt, beszél valamit az osztálynak. Aztán odajön hozzám, megfogja a karomat, és kivezet a folyosóra, az egyik ablakhoz. Ott áll előttem az a jól megtermett, erős ember, a nagy hasával. Spriccelt szövetből készült öltönye fekete-fehér-szürke. Csöndes, jóságos hangon beszél hozzám.

Nyugodtan kell viselkedned, mondja. Én tudom, hogy derék ember az édesapád. Sok derék ember van a világon.

Mialatt beszél, úgy nézek rá, ahogy a könyvekben lévő képeket nézi az ember. A szavai kényszerítenek erre.

Látom a lemosható gallérját, az inge lemosható elejét. Szép tiszta mind a kettő. A nyakkendője szürke, arany mintákkal. Gyöngyfejű tű van beletűzve, és a gyöngytől kissé balra, a zakója hajtókáján a horogkereszt.

„Derék ember az édesapád. Sok derék ember van a világon.” Ezek a szavak átalakulnak bennem, és hirtelen átvillan a fejemen: *fekete folt a fehér mellényen* a horogkereszt.

– Ez a nap volt a legnehezebb – mondja mama, hogy megvigasztaljon.

Nem tudok aludni. Ő se alszik.

Nem akarok többet beszélni. Annyi mindent kellett ma beszélnünk és csinálnunk.

Mindjárt tanítás után. Bejöhettem a lakásba. Mama már itthon volt. Az asztalon ott van papa borotvája, mellette törülköző és szappan. Szépen összerakva, becsomagolásra várnak.

– Megkeressük apádat – mondta mama. – Talán ha látják, hogy a gyereke jött…

De azzal se értünk el semmit. Mama kint várt a rendőrkapitányság előtt. Egyedül mentem be. A kis csomaggal. Talán rosszul csináltam valamit? Ha sír tam volna… talán akkor…

Hiába rimánkodtam és könyörögtem, a rendőrök rá se hederítettek. Csak az elején, akkor még egész rendesek voltak.

– Mit akarsz, kislány? – kérdezték.

– A papámnak bevinni a holmiját.

– És ki a papád?

– Kurt Frölich.

– Itt dolgozik nálunk?

– Nem. Ma reggel elvitték.

– És mi van a rovásán?

– Semmi.

– Semmiért nem visznek el valakit.

– De a papámnak szüksége van a törülközőre.

Erre az egyik odament a telefonhoz, fölemelte a hallgatót, és kérdezett valamit.

– Ilyen nevűt ma nem hoztak be – mondta aztán.

Láttam rajta, hogy se mondani, se tenni nem fog többet. De azért nem mozdultam. Arra gondoltam, hogy mindenáron meg kell találnom a papámat. Csakhogy a rendőr megelégelte a dolgot, és rám förmedt:

– Tűnj el innen! Nincs itt az apád! – Aztán még egyszer, még dühösebben: – Tűnj el innen! Nem hallottad? – És kis szünet után még hozzátette: – Legközelebb más szülőket válassz magadnak!

Talán… ha sírtam volna? De nem sírtam. Nem is tudok már sírni.

Utána mama ment el valahova egyedül. Nekem meg hírt kellett vinnem a barátainknak. Leának és Hansnak, Neroslowéknak és Dankneréknak. Azt kellett mondanom: „Baj van! Papát letartóztatták!” És vigyázni, hogy senki se kövessen, mindig úgy tenni, mintha csak úgy játszanék az utcán. Figyelni, hogy rendben van-e minden a lakásokban. És nem elfelejteni az ürügyeket. Leánál: „Jöttem modellt állni. Szükségünk van arra a pár garasra.” Neroslowéknál: „Szeretném, ha Neroslow néni korrepetálna matematikából.” Nera ugyanis tanárnő.

Az ürügyekre nem volt szükségem. Nem követett senki.

Az út hazafelé nagyon nehezemre esett. Fáradt voltam és féltem. Félve gondoltam rá, hogy otthon lesz-e már az anyám, meg arra is, hogy mit csinálok, ha egyszer elkapnak, faggatnak és megvernek.

Hamarosan vége a legnehezebb napnak.

Mama itt van velem. De a félelmem, hogy megvernek, nem múlik el. Nem tudok tőle aludni. Mit csinálok, ha megvernek?

Papa visszaütött. Amikor harminc SA-legény vitte el, a Népház pincéjébe. Papa visszaütött. Ő bátor volt. Azok az elvtársak mesélték, akik együtt voltak vele.

Én nem tudok visszaütni. Én egészen kicsi lennék, ha megütnének. Majd úgy teszek, mintha meghaltam volna. Mint úszás közben – csak fekszem, és azt gondolom: egészen halott vagyok.

Vajon a halott gyerekeket is megverik? Mama, mit gondolsz, megverik a halott gyerekeket is?

Mama átölel, és magához szorít.

– Nem. Téged nem fognak bántani.

Mást nem is beszéltünk már az ágyban, csak ennyit:

– Ez a nap volt a legnehezebb. – És: – A halott gyerekeket is megverik?

– Téged nem fognak bántani. Aludj, kicsim, aludj.

Miért mondta papa, hogy járjak a Német Lányok Szövetségébe? Most egyszerre. Éppen most!

Azelőtt se akartam oda járni, de egy kicsit még érdekelt a dolog. Arra gondoltam, hogy végtére nemcsak fasiszta dolgokat csinálnak, hanem játszanak is, meg kirándulni is járnak. Énekelnek és tornásznak. Szóval mindazt, amit szeretek. Nemcsak menetelnek, vigyázzba vágják magukat, vonulnak az utcákon és kiabálják: „Büdös zsidó, dögölj meg!” Ebben nem tartok velük, gondoltam, de énekelni, tornázni, kirándulni Szász Svájcba, nem egyedül, másokkal, sok más lánnyal együtt – az jó lenne.

– Ha egyvalamiben velük tartasz, hamarosan részt veszel a többiben is – mondta a papám. Együtt menetelni a többiekkel nagyon jó dolog, csak tudod, hamarosan elfelejtenéd, hogy miért is menetelnek tulajdonképpen… végül aztán még kést is fognál a kezedben, és azt kiabálnád: „Büdös zsidó, dögölj meg!”

Úgy éreztem, semmi értelme, hogy vitába szálljak apámmal. Egyszerűen nem hitt nekem.

– Gondold meg – mondta. – Várj még egy kicsit.

Többet nem is mondott. Nem tiltotta meg. Csak azt tanácsolta, hogy gondolkozzam rajta.

Én akkor tulajdonképpen azért alapítottam meg a szövetséget az utcalányok ellen, hogy sokan, egyesült erővel jót tegyünk. És mit értem el vele? Semmit! Szörnyen kínos helyzetbe kerültem, a lányok meg két nap alatt el is felejtették az egészet.

De most, hogy az apámat megint letartóztatták, eszem ágában sincs, hogy együtt énekelgessek velük.

Senki nem állt mellém az osztályban, mikor Hanna az ellenségem lett. Csak hallgattak. Elfordultak tőlem, szóba se álltak velem.

Vajon gyerekek is lehetnek fasiszták? Megkérdeztem a mamámtól, de ő csak úgy félig-meddig felelt a kérdésemre.

– Mit gondolsz, te mi vagy? – kérdezte. Mama sokszor kérdéssel kezdi a feleletet.

– Kommunista – mondtam.

– Már igazi kommunista vagy?

És hogy néz rám közben! Milyen furfangos tekintettel. Mint aki nem vesz komolyan. Pedig ő tudhatná a legjobban.

– Persze hogy igazi kommunista vagyok. Na jó, mondjuk kicsi. Olyan, aki még nem tud mindent, akinek még tanulnia is kell, de azért kommunista.

Ha ezt most nem hiszi el, nem is tudom, mit gondoljak róla.

– Egy kis ember – mondja –, aki még nem tud mindent, de már sokat tapasztalt; aki néhány dologról már úgy gondolkodik, ahogy a kommunisták gondolkodnak, akikkel jó barátságban van – de még sokat kell tanulnia, hogy igazi kommunista legyen.

– És azok a gyerekek, akik sok mindenről úgy gondolkoznak, mint a fasiszták, azok úgy fasiszták, ahogy én kommunista vagyok? – kérdeztem.

– Igen – felelte mama –, úgy valahogy. Ők se tudnak másképp gondolkodni, mint ahogy a szüleiktől meg a tanáraiktól hallják. És ha azok fasiszták…

Én meg mindig arra gondoltam, hogy azért nem tudok a lányokkal beszélgetni, mert butaságból elárulhatnak bennünket, vagy mert nem értik meg, amit mondok nekik. De ha így van, akkor lehet, hogy csakugyan az ellenségeink.

– Nem megyek a Német Lányok Szövetségébe – mondom. – Eszem ágában sincs.

Mama örül, hogy ezt mondom, és mégis másképp dönt.

– Márpedig el fogsz menni – jelenti ki határozott hangon.

Ez megint valami nagy összevisszaság. Ki érti ezt?! Hogy ami helyes, az helytelen, s ami helytelen, az helyes hogy a jó meg a rossz mintha összetartozna. Ha mama örül annak, hogy azt mondtam: „Nem megyek”, vagyis ha jó, amit mondtam, akkor az úgy helyes, akkor nem is megyek oda.

Tegnap még helyes volt – magyarázza mama, de ma már nem az, bár továbbra is az a jó. Lassan meg kell tanulnod, hogy semmi sem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik… Nézd, itt most arról van szó, hogy papa meg én nem akarunk téged elveszíteni. Ha nem jársz közéjük, azt fogják mondani: „Azt a gyereket megfertőzték a kommunizmussal.” Vagy ha engem is újra letartóztatnak, nem engedik, hogy elutazz nagymamáékhoz, hanem bedugnak egy fasiszta nevelőintézetbe.

Ezt egyikünk sem akarja. Mindent, csak ezt ne! Persze azt se tudjuk biztosan, hogy egyáltalán segít-e valamit, ha a Német Lányok Szövetségébe járok.

– Csak az a jó – folytatja mama, – hogy a Gestapo nem tud semmit. Sem a barátainkról, sem arról, hogy mit teszünk papa meg én a nácik ellen… Most sokakat letartóztattak. Mindig akkor van ilyen letartóztatási hullám, amikor különösen félnek tőlünk. A városban most mindenfelé jelszavakat lehet olvasni. A fasiszták harcolnak a Népfront ellen, Spanyolországban. Ott most polgárháború van.

Néha ki tudnék ugrani a bőrömből. Időnként támad valami jó ötletem. Most is úgy volt. És mi lett belőle? Zöldségpuding! Csak mert pótolni akartam az apámat.

Mindennap főzni fogok mondtam mamának, és ő nagyon örült a javaslatomnak.

– Nagyon jó lesz. És mit főzöl holnap?

– Tavaszi levest.

Mama úgy gondolja, hogy Maggi-kockával főzöm, és azt mondja, ötven pfenniget költhetek, annyi jut mostanában egy ebédre. Nem is kell több. Még kevesebből is kihozom. Irtó büszke vagyok az ötletemre.

Tíz pfennigért csontot veszek a hentesnél. A zöldséget a Schenker-féle boltból hozom. Ha kiválogatom a javát annak, amit az öreg Schenker már nem tud eladni, még fizetnem se kell érte.

De kell még valami, amitől sűrű lesz a leves. A rizs túl drága, a gríz is. Talán krumpli? Nem, azt meg is kell hámozni. Elég lesz nekem a zöldséget megtisztítani. A sűrítéshez a ságó is jó. A ságó olyan apró szemecske, mint a rizs vagy a gríz, csak sokkal olcsóbb. Húsz pfennigért egész zacskóval kapok.

Mindent megvettem, aztán hozzáláttam a főzéshez. Jó sokáig főztem a csontot, persze sós vízben, mikor már jól kifőtt az íze, bezöldségeltem. A zöldség hamar megpuhult, most már jöhet a ságó, gondoltam. Kibontottam a zacskót, és az egészet beleöntöttem a fazékba. Amint újra felforrt a leves, elzártam a gázt, is a fazekat beletettem a főzőládába.

Csodálatos! Harminc pfennigért pompás tavaszi levesünk lesz. Hogy fog örülni a mamám!

Hanem amikor a fazekat az asztalra tettem, és levettem róla a fedőt, kiderült, hogy leves helyett pudingot főztem. No persze, honnan is tudhattam volna, hogy az a kis zacskó ságó az egész levest beitta!

Mama nem győzött vigasztalni, annyira el voltam keseredve. Azt mondta, majd ő kimegy a konyhába, és pár perc alatt összeüt valami ebédet. Én meg gondoljam ki közben, hogy mit főzök a következő napon.

Csak ne volna bennünk az az örökös félelem papa miatt. Nem beszélünk róla, de soha, egy percre se szűnik meg. Ha nem volna ez a félelem, igazán nagyon jól érezném magam kettesben a mamámmal – persze csak néhány napra.

Mama azelőtt soha nem ért rá, hogy velem legyen. Ezt azért nem kell szó szerint érteni. Hogy soha – ez így nem igaz. Azt is lehetne mondani, hogy tulajdonképpen hazugság. Akármennyi dolga volt is, mindig ráért, ha szükségem volt rá. De arra, hogy beszélgessünk, ha valami gondom volt, ha azt akartam, hogy egyes-egyedül csak velem foglalkozzon – arra nemigen ért rá.

Az iroda meg a varrógép minden idejét elveszi. Az az átkozott munka az oka, hogy olyan magányos vagyok. Ha papa nem foglalkozott volna velem, szörnyen buta és tudatlan maradtam volna.

Még a lányoknak az osztályban is az a véleményük, hogy a mi életünk nagyon furcsa.

– Nálatok sose lehet tudni, hogy szegények vagy tok-e vagy gazdagok – mondta egyszer Ursel. Nem tudja, hogy azért nincs-e hálószobánk, mert nincs rá pénzünk, vagy mert ilyen hóbortosak vagyunk. Egy biztos, hogy az ő anyja nem tűrne ilyen dolgokat. Minek kell egy gyereknek külön szoba? A rendes családi élethez hozzátartozik a hálószoba – két ágy a szülőknek, előtte egy dívány a gyereknek, két szekrény, egy lógós meg egy polcos, meg egy szép nagy toalett tükör. És persze két éjjeliszekrény az ágyak mellett. És az anya tisztítsa ki a gyerek cipőjét, és tartsa rendben a táskáját, és legyen otthon, mikor a gyerek hazamegy az iskolából – az ő anyja bizony nem mondana le az ilyen és ezekhez hasonló anyai kötelességekről mondta Ursel.

És miközben mindezt elmondta, nekem az volt az érzésem, hogy nem is Ursel az, aki beszél, hanem az anyja.

Hirtelen azt se tudtam, mit mondjak neki. Elkezdtem utánozni:

–… és legyen otthon, mikor a gyerek hazamegy az iskolából! De aztán elfutott a méreg, és azt mondtam: – És hogy egész nap szekírozzon! Ursel, csináld ezt, Ursel, csináld azt, Ursel, eredj a boltba, ilyen rendetlenül nem járhatsz, én, az anyád így akarom. Szép kis anya az ilyen! – üvöltöttem. – Tudod mit, fütyülök a kifényesített cipőre. Viszont van külön szobám, ahol azt csinálok, amit akarok.

És mégis, egy kicsit, egészen kicsikét azért szeretném, ha az én cipőm is mindig gyönyörűen ki volna fényesítve. Biztosan tudom, hogy ezt mama is érzi.

Miközben erre gondolok, abban a nagy csöndben hirtelen megszólalt:

A varrógépet pedig becsukjuk – mondta –, idegeneknek nem varrunk többé.

Istenem, milyen boldog vagyok! Mama ezentúl minden este velem lesz.

Micsoda szemét alak vagyok! Ha így folytatom, még megválasztanak a koldusok királynőjének. Én, Sonja Frölich, koldulok az utcán, és még csak nem is szégyellem magam miatta.

Őszintén szólva, mulattat ez az egész história. Mert tudom, hogy valakit mindig be lehet ugratni.

Először… akkor még minden valódi volt. A sírás, a boldogtalanság, a kétségbeesés. Az útszéli csatorna mellett álltam, mint aki megbénult. A pénzem beleesett a csatornába. A villamospénzem. Arra az esetre kaptam, hogy ha olyan hosszú utat kell megtennem, amit gyalog nem bírok. És most éppen erről volt szó.

Mama kilép majd a gyár kapuján, és körülnéz. De én nem leszek ott. Mamát rettenetes félelem fogja el. Valami nincs rendben, gondolja majd. Valami baj történt az én kis Sonjámmal, valami nagyon nagy baj. Mert ha nem is élünk olyan szigorú szabályok szerint, mint a legtöbb család, egy törvényt mindig betartunk mind a hárman: amit megbeszélünk, amire ígéretet teszünk azt meg is tartjuk! Ha cigánygyerekek potyognak is az égből.

Hogy pontos időben ott legyünk a megbeszélt helyen, ez nálunk fontosabb a kenyérvásárlásnál.

Most nem lehetek pontos. Olyan szörnyű volt ez a gondolat, hogy szinte megbénított. Moccanni se bírtam.

Elképzeltem, ahogy a mamám a villamoshoz siet, ahogy mindenütt keres, s talán még a nevemet is kiáltozza közben. A barátai, akikkel egy üzemben dolgozik, segítenek neki. Mindent átgondolnak, és a végén azt mondják: ez csak valami politikai dolog lehet. Sonja mindig pontos és megbízható.

És mindez csak azért, mert az az átkozott pénz kicsúszott a kezemből. A sok rohanástól megizzadtam, és egészen nedves lett a tenyerem. Ugyanis meg akartam takarítani a villamospénzt, és elhatároztam, hogy gyalog megyek – a városból ki, Striesenig. Így került az a pénz a csatornába.

Annyira kétségbeestem, hogy először észre se vettem az embereket, akik elmentek mellettem. Azt sem, hogy egy férfi megáll mellettem, és néz. Csak akkor vettem észre, amikor megkérdezte tőlem, hogy beteg vagyok-e. Mikor elmondtam neki, hogy mi bajom, kivett a zsebéből egy tízpfennigest, és nekem adta. Így aztán minden jóra fordult. Mármint az, hogy idejében odaértem a gyárhoz. De bennem éppen hogy rosszra fordult a dolog!

Arra gondoltam, hogy talán megint adna valaki egy kis pénzt, ha újra elveszteném az enyémet. Illetve nem is kell igazán elvesztenem. Kipróbáltam. Ha csak úgy ott álltam a csatorna mellett, és többször egymás után elmondtam magamban, hogy a pénzem kicsúszott a kezemből, és beleesett a csatornába a kétségbeesés már magától jött. A kétségbeesés meg az az érzés, hogy moccanni se bírok. És akkor már mindenki láthatta rajtam.

Többször is kipróbáltam, nem mindig sikerült. De valami fontosat megtanultam közben: nők sose dőltek be, mindig csak férfiak. Azok se mind, csak azok, akiknek olyan szomorú kutyaszemük van. És nem a fiatalok, inkább az olyan középkorúak.

Később kitaláltam egy másik módszert is.

Rohanok, mint az őrült. Hajamat összeborzolja a szél. Arcom kivörösödik a rohanástól. Közben nézem az arcokat, figyelem, hogy kit válasszak ki, keresem a kutyaszemű férfiakat. Ha meglátok egyet, hirtelen megállok. Lihegek. Azt kérdezem: „Tessék megmondani: hány óra van?” Mire a kutyaszemű: „De hát miért kell ennyire rohannod?”

Erre a „miért”-re várok. Ha csak megmondja, hány óra van, nincs semmi. De ha azt kérdi: „miért?”, akkor elmondom a kis szövegemet: „Anyukám azt mondta, várjam meg munka után a gyár előtt… de játszás közben elfeledkeztem az időről… és…”

Ekkor a kutyaszemű kiveszi a zsebéből a pénzt, és a kezembe nyomja.

Ilyen szemét alak lettem.

Azt hiszem, egész jól el tudnám tölteni koldulással az életemet. De lehet, hogy egy életen át mégsem öröm az ilyesmi. Különben ma… ma egyszerűen nem megy. Valahogy nagyon undorodom a saját szemétségemtől. Ezt az egészet csak úgy lehet csinálni, ha az ember lemond minden büszkeségéről. Pedig tudom, hogy az egyetlen, amit nem vehetnek el tőlünk, az a büszkeségünk. Csakhogy az olyan ember, akiben van büszkeség, nem tud koldulni. Az olyannak nem dőlnek be, még a kutyaszeműek se. Nem elég, ha csak úgy azt mondom, hogy „bácsi, kérem, nincs pénzem… a bácsinak van, legyen szíves, adjon tíz pfenniget” ettől nem adnak semmit. Csak azt mondják, hogy „pimasz kölyök” vagy „neveletlen kölyök”, és kész.

Kipróbáltam. Pontosan így történt.

Ma újra megtaláltam a büszkeségemet. Ha jól meggondolom, ez a levél adta vissza. Most megint olyan vagyok, mint azelőtt.

Hogy is feledkezhettem meg a papámról! Talán azért, mert nem bírom elviselni, hogy mindig csak boldogtalan legyek? Azt hiszem, azért.

Valahányszor a papámra gondolok, igyekszem eltolni magamtól a gondolataimat. De ha kikergetem őket a fejemből, helyet adok a szemétségnek. Mit csináljak, ha egyszer ilyen a természetem? Csak tudnám, hogyan változzak meg!

Még szerencse, hogy időnként fejbe vág valami. Ez a levél is ilyen fejbevágás volt.

Egy közönséges zöld boríték. Postai bélyegző nélkül. Feladó nélkül. Csak az van ráírva: „Frölichné.”

Szeretném kinyitni. Folyton a kezembe veszem, aztán leteszem. Semmi közöm hozzá – próbálom elhitetni magammal. Nem nekem szól. És közben tudom: ez a levél nagyon fontos, fontosabb az összes többi levélnél.

Nem bírom ki estig. Tudni akarom, mi van benne. Biztosan papáról van szó.

Már hetek óta, a letartóztatás napja óta várjuk, hogy hírt kapjunk róla. Még most se tudjuk, hol van.

Nézegetem a borítékot, és közben azt mondom magamnak:

– Most pedig viselkedj értelmesen!

Ha a nagymamám tudná, hányszor használom saját magamra az ő kifejezéseit: vagy értelmes vagyok vagy kiállhatatlan. Az utóbbi helyett szemétséget is szoktam mondani. Ha legyőzöm magamban a szemétséget, értelmesen viselkedem.

Amikor értelmesen viselkedem, olyan vagyok, mint a felnőttek. Mintha belebújnék a bőrükbe. Ha már benne vagyok, minden simán megy. Nem mondom, hogy túl hideg a víz a mosakodásra. Mama kölnivizét is megtalálom. Nem megyek ki piszkos cipővel az utcára. Nem találom túlságosan hosszúnak az utat, ha át kell vágnom a Nagy Parkon, a Borsberg utcához s onnan a Laube utcába, a gyárhoz, ahol mama dolgozik. És hány fontos és értelmes gondolatom támad! Alighogy az egyiket végiggondoltam, már ott is van a másik.

Papa talán megint a Mathildében van vagy a Müncheni téren, fontolgatom. Talán ez áll a levélben. Vagy Colditzban, a koncentrációs táborban. Bár inkább a Mathildében volna. Ott nem kínozták annyira.

A gondolataimból egy dal kúszik elő: „Mi vagyunk a világ urai s a tenger királyai.” Nem baj, hogy hangosan fütyülöm. Ez a dal nincs betiltva. A nácik is szokták énekelni.

De nekem olyan ez a dal, mintha egy jó nagy pofont adnék nekik. Azóta van ez így, amióta ismerem azt a történetet. Papa egyszer Georg Römerrel beszélgetett róla, akivel közös zárkában ült.

Kurt – mondta Georg, annyira örültünk mindnyájan, hogy nem tudtak pert indítani ellened.

Georgnak nem kellett kimondania, hogy miért. Úgyis tudtam. Olvastam a vádiratot. Az állt benne: „Nem volt bizonyítható, hogy Frölich…”

Később azt kérdezte Georg:

– Emlékszel még, hogy is volt, mikor egészen megőrjítetted a felügyelőket? Azzal, hogy órák hosszat mindig csak azt énekelted: „És ott leng a fényben, a tengeri szélben, gyönyörű vérvörös lobogónk.”

Papa erre jót nevetett.

– Mit tehettek volna? Verték a zárka ajtaját mondta. – Mást nem tehettek. És üvöltöttek, hogy abbahagyni! De nem tilthatták meg, hogy a saját dalukat énekeljem.

Ha nem énekelted volna hamisan, mi is veled énekelhettük volna – jegyezte meg Georg.

Fura dolog ez. Vannak olyan dalok, amelyek mindjárt megváltoznak, amint magunkra és a mi életünkre gondolok. Így lesz a kalózok vörös lobogójából kommunista zászló.

K. Sachsenburgban van.

Ez a három szó áll a levélben. Most már tudjuk: papa a sachsenburgi koncentrációs táborban van.

Amit nem tudunk: hogy ki írta a levelet, és ki hozta el. Egy ismeretlen ember! Valamelyik elvtárs?

Bárcsak sok ilyen ismeretlen elvtárs volna! De ha csak kétszer annyian vannak is, mint amennyit ismerek – akkor már sokan vagyunk.

Mama rögtön apró darabokra tépte a levelet. És a papírdarabkák eltűntek az utcai csatornanyílásban.

Lassan megyünk az utcán. Előttünk és mögöttünk nők és férfiak – a gyárból. Mi külön megyünk, kettesben. Mindig így megyünk, nemcsak ma.

És mégis örülök. Már előre örülök valaminek. Hamarosan odajön hozzánk valaki, és megmondja vagy megkérdezi, hol találkozunk.

Ma biztosan Inke lesz az. Néha Werner jön oda vagy Jan. Heinerrel sose találkozunk az utcán. Hozzá majdnem mindennap elmegyek, a lakására.

Inke, Werner, Jan és Heiner abban a gyárban dolgoznak, ahol mama. Ez nem olyan gyár, mint a többi a városban. Én csak úgy hívom magamban, hogy „a vörös gyár”, mert sehol másutt nem dolgoznak ilyen sokan azok közül, akik gyűlölik Hitlert. Nem mintha mindegyikük kommunista volna. Abból itt is csak nagyon kevés van. Mamát és Jant kivéve a többieknek még más okuk is van a gyűlöletre: az, hogy zsidók!

És ha nem tudnám már annyi év óta, ha a szüleim nem mondták volna olyan sokszor: „szerencse, hogy a zsidó elvtársak segítettek rajtunk”, mert másik gyárban nem kapott volna munkát a mamám, igazán nem tudnám megmondani, miről ismerném fel, hogy zsidók. Egyáltalán nem olyan a külsejük, amilyennek a *Stürmer,* ez a náci lap ábrázolja őket.

Meg azt is mondják mindig, mármint a nácik: „Az ember a vérében érzi.” Csakhogy ez hazugság. Ha igaz volna, Mutschmann, a náci körzetvezető megsüketült volna, annyira dobolt volna a vére az ereiben. Akkor nem a mi Alex barátunkat választotta volna ki, mikor a munkások összegyűltek, akik az autópálya építésén dolgoztak – kezet rázott vele, és azt mondta: „Ez igazi német munkás – szőke és kék szemű. Törzsökös német fajta!”

Papa, mama meg én nagyot nevettünk, mikor Alex elmesélte. Szóval az a vérdolog merő hazugság. De annyi biztos, hogy zsidók vannak. Különben nem volna ez a gyár, és nem volnának zsidó elvtársak sem. Csak azt nem értem, hogy miben különböznek tőlünk, tőlem, papától és mamától. Ez talán még sokkal nehezebb, mint az, amit a nácik szintén folyton hajtogatnak a „harácsoló” és az „alkotó” tőkéről. Talán ez is csak olyan trükk, mint az, hogy kétféle tőke létezik. Egészen aljas trükk.

Hogy vannak gazdagok és szegények, ennek a burzsoázia az oka, hiszen ezt jóformán minden gyerek tudja, de legalábbis azok, akik a hitlerizmus előtt az utcán tüntettek vagy sztrájkoltak. Mindenesetre akkor tudták.

És akik a burzsoáziához tartoznak, azok a kapitalisták, vagy más szóval: tőkések. És mama elmagyarázta nekem, hogy Hitler nagy szélhámosságot csinált azzal a tőkével. Irtózatosan nagy szélhámosságot.

A munkásoknak azt ígérte, hogy harcolni fog a tőke ellen, a tőkéseknek meg azt, hogy még gazdagabbá teszi őket. Ezért aztán két részre osztotta a tőkét, egy jó és egy rossz, egy hasznos és egy harácsoló, egy német és egy zsidó részre. És a harácsoló zsidó tőke a világtőke. Annak a tulajdonosai a plutokraták, akik

Amerikában, Angliában vagy Ausztriában élnek. És Hitler azt mondta, hogy őket akarja legyőzni. Mivel mindenről ők tehetnek. A német tőke ártatlan.

– Ezzel – mondta a mamám – Hitler megvette a népet. És mert a német nép most azt hiszi, hogy valami jó dologért, a tőke ellen harcol, háborúzni is fog érte. Az, hogy a fasiszták bevonultak Ausztriába, tulajdonképpen már háború.

Amit a mamám és a barátaink elmagyaráznak, mind olyan komoly és fontos dolog, hogy sokszor azt gondolom magamban: soha nem fogom megérteni. Az a sok különös szó csak úgy elzúg a fülem mellett. Nem maradnak meg a fejemben, de néha újra előbukkannak valahonnan, és olyankor elgondolom, vagy esetleg hangosan kimondom őket, mint most is: „Hitler értette a módját, hogyan kell tönkretenni a német nép erkölcseit.” És ez így is van!

Ezeknek már egyáltalában nincs erkölcsük. Az ember mindennap tapasztalja. Még az iskolában, a gyerekeknél is.

Mielőtt Hitler jött, a munkások segítettek egymásnak. Senki nem kérdezte: zsidó vagy, igen vagy nem? Ha a nácik nincsenek, nem is hallottam volna azt a szót, hogy zsidó. De ma a német munkások a zsidó munkások ellen vannak, és a német gyerekek a zsidó gyerekek ellen.

De hogy tulajdonképpen mi az: zsidó – azt bizony még mindig nem tudom.

Vigyáznom kell, hogy észre ne vegyék rajtam, min gondolkozom. Nem akarok fájdalmat okozni Inkének. Annyira félek, hogy megbántom a barátainkat, hogy nem merem megkérdezni tőlük. Ha magamtól nem jövök rá, akkor nem is igaz az egész. De egyvalamit biztosan tudok: Inkét annyira szeretem, hogy oda nem adnám senkiért, még tíz árja nőért sem. Már csak azért sem, mert olyan gyönyörűen tud énekelni.

Inke nem jön. Ennek ellenére még mindig lassan megyünk. Valami nincs rendben! Vagy a levél az oka?

– Kezdjük el az árnyjátékot – szólal meg ekkor a mamám.

És ez úgy hangzik, mint valami jel!

Most már csak az utcát figyelem. Most minden élesen kirajzolódik, amit az előbb csak homályosan láttam, mivel annyira elmerültem a gondolataimban. Mindenkit megismerek. Látom, ki megy előttünk. Hirtelen ugrálni kezdek mama körül, úgy teszek, mintha fogócskázni akarnék. Hátrálva megyek mama előtt, és közben figyelem, ki jön mögöttünk.

Aztán befordulunk az egyik mellékutcába. Megállok, megkötöm a cipőfűzőmet, várok – mama továbbmegy, a következő utcába.

Elrejtőzöm az egyik kapualjban. Mama elmegy a ház előtt. Már elég messze jár. Ekkor kilépek a kapun, utána szaladok, hangosan kiáltom:

– Nem találtál meg!

Mama megfordul.

Az utcán emberek járnak. Néhányat közülük már a másik utcában is láttam, amelyen végigmentünk. Ebben nincs semmi különös, gondolom. Hazamennek, vége a műszaknak.

Megint egy másik utca. Még mindig figyelnem kell az embereket, anélkül hogy bárki is észrevenné. Ez a mi „árnyjátékunk”. Nincs árnyékunk, vagyis nem követ bennünket senki. Nyugodtan mehetünk tovább.

És ekkor hirtelen megpillantom Inkét! Egy férfival áll. Beszélgetnek.

– Ne menjünk oda – mondom –, egy férfi van vele.

Mama csak mosolyog, és azt mondja:

– Hiszen ez Rudi, Inke férje! Kiengedték a fegyházból.

Rudit még nem ismerem. És mégis esküdni mernék, hogy most, ebben a pillanatban senkit nem szeretek annyira, mint őt. Szeretném megfogni a kezét.

Egyszerűen nem értem, mért mondja mama, hogy hagyjam békén Rudit. Hát nem érti?

Olyan erősen dobog a szívem, majd kiugrik a helyéből: Rudi helyet adott nekem maga mellett. Nagyon jóképű, és csuda jól áll neki, ha nevet, és borzasztóan tetszik nekem a viharkabátja, és – egyszerűen nagyon klassz!

Hülye ötlet, gondolom. Micsoda hülye ötlet! És közben mégis olyan boldog vagyok.

Olyan vagyok, mint Hamupipőke két perccel a bál előtt. Vajon honnan tudhatják, hogy mi az, amit szeretnék? Hiszen soha senkinek nem mondom meg.

Amire vágyom, az üveg mögött van. A Salzmann-féle kirakatban.

Salzmann kirakata olyan, akár a mágnes. Egészen más, mint a Möbius, a Reka vagy a Nasen-Adolf áruház kirakatai. Azok olyan harsányak és hangosak, tele mindenféle csiricsáré holmival – csupa piros meg zöld meg kék –, ami nagyon vidám, de közönséges. Legtöbbször csak elmegyek mellettük, oda se nézek. Úgyis tudom, mi lesz a felelet, ha azt mondom, hogy szeretném ezt vagy amazt: „Majd ha lesz pénzünk.” Ha egyszer nincs pénzünk, minek nézegessem azt a sok szép holmit?

De a Salzmann-féle kirakatok előtt azért mindig megállok. Egyszerűen nem tudok betelni velük. Ruhák, szoknyák, kosztümök, kalapok, kabátok, szövetből, velúrból, bársonyból, sötétkék, drapp és barna színűek meg tiszta selyem török kendők.

Ezek előtt a kirakatok előtt hirtelen két ember lesz belőlem. Egyrészt olyannak látom magam, amilyen néhány év múlva lenni szeretnék – ahogy majd végigmegyek a Prágai utcán, ahogy belépek az üzletbe. Vevő és eladó vagyok egyszerre, „nagyságos asszony”-nak szólítom magam, rámutatok egy székre, és azt mondom magamnak: „Tessék helyet foglalni, pihenje ki magát egy kicsit, nagyságos asszony!” Aztán megkérdezem magamtól: „Mit óhajt?” És azt felelem: „Szeretnék felöltözni tetőtől talpig, kisasszony. Csupa Salzmann-holmiba.” „Azt ön nem tudja megfizetni” – mondom, de mindjárt ellent is mondok magamnak: „Ó, hát nem tudja? Most van elég pénzem. Utána még a Rumpelmeier kávéházba is elmehetek, hogy kiolvassam az újságokat. De először szükségem van egy ruhára, egy kabátra, egy kalapra meg egy pár cipőre. Tudja, olyat szeretnék, mint amilyent Gusti mama visel, akit az emberek Wieghardt professzornénak szólítanak. Nem ismeri? Hát persze! A kis történetei alatt az Auguste Lazar név szerepel.”

A tükör előtt állok. Szörnyen előkelő vagyok. Mint egy igazi hölgy. És az maradok, még akkor is, amikor a Rumpelmeier kávéház előtt állok, és bebámulok az ablakon. Látom magam, amint ott ülök az egyik asztalkánál. „Főúr, egy feketét!” – mondom. A főúr frakkot visel. Nem közönséges pincér, ő a főúr. Újságokat tesz elém. „Én olyan művelt vagyok – mondom neki –, hogy a külföldi lapokat is el tudom olvasni. Azok egy kicsivel több igazat írnak Németországról. Ó, hogy már nincs külföldi lapja? Akkor kérem a Frankfurtért. Ugyebár az az egyetlen, amit még olvasni lehet… az apám is mindig ezt mondja. Ő pedig tudja.”

Azután elszakad a gondolatok szála. A vágyaim, amelyek egy időre életre keltek, visszaröppennek az ablaktáblák, a Salzmann-féle üzlet és a Rumpelmeier kávéház ablakai mögé. Továbbra is csak vágyak maradnak, soha senkinek nem árulom el őket.

És a barátaink mégiscsak tudhatnak valamit ezekről a vágyakról. Különben nem lehetnék olyan, mint Hamupipőke a bál előtt. Pedig még születésnapom sincs! Egyik nap olyan, mint a másik. Csak éppen: közeledik a tél.

Egy sífelszerelést találtam a szobámban! Majdnem vadonatúj sínadrág. Fűzöld. Trapéznadrág! Amilyent a felnőttek hordanak. Egyszerűen tökéletes! Lőttétől kaptam.

– Túl kicsire sikerült – magyarázta. – Ilyesmi előfordul, ha nem megy el az ember a próbára.

Ez a nadrág ugyanis mérték után készült, Prágában vagy valamelyik másik csehszlovákiai városban varrták. Nálunk Drezdában mindenki tudja, hogy az ottani szabók dolgoznak a legjobban és még sikkesen is.

– Még egyszer át kell mennem – mondta Lotte –, az az elvtárs majd egy másikat varr nekem.

A nadrág mellett egy piros garbópulóver. Új! Vadonatúj! Nekem kötötték. Azt tudtam, hogy kapok egy pulóvert. Lotte anyja kötötte. Őt mindannyian „Thiem mamá”-nak hívjuk. De olyan is, mintha mindenkinek az anyja volna. Papát is befogadta, mikor először jött ki a börtönből, és mama még benn volt.

Hanem a cipő – valódi síbakancs! Fűzőkarikák és szögek vannak rajta, meg rovátkák a sarkán. Ezt Fannytól kaptam, Heiner feleségétől.

Fanny most elég sokáig nem fog síelni. Ugyanis gyereke született. Mindenkinek megindokolja, hogy miért nincs szüksége a holmikra. De én nem hiszem el. Csak nem akarják, hogy megköszönjem, jól ismernek már a barátaink. Tudják, hogy milyen nehezemre esik azt mondani, hogy „köszönöm”.

Gusti mamának is van rá oka.

No menj csak mondja vidd el a botot meg a lécet. Karl – ez a fia – olyan messze van. Göttingenben, az egyetemen. Különben is kicsi már neki.

Most aztán úgy érzem magam, mint Hamupipőke a fa alatt. A barátaink a fa ágai. Megrázták magukat, és ledobták rám ezt a csodálatos sífölszerelést. Holnap vagy holnapután, ha elég vastag lesz a hó, minden lány irigyelni fog!

Először is tudom már, mit jelent az, hogy zsidó; másodszor pedig tudom, hogy a zsidóknak nemsokára új istenük lesz. Az egyiket Fanny mondta el, a másikat részben tapasztalatból mondom, részben el tudom képzelni.

Ha az iskolában azt mondom, hogy „először” és „másodszor”, azt hiszik a lányok, hogy fölvágok. Csak higgyék. Bosszantja őket, hogy ők még nem tudják rendezni a gondolataikat.

Nekem muszáj rendeznem a gondolataimat. Többnyire olyan összevisszaság van a fejemben, annyira összekuszálódik az a sok gondolat. Olyankor megpróbálok egyet kihúzni közülük.

Megkérdeztem Fannytól, mi az, hogy zsidó. Tőle nem félek, és előtte nem szégyellem magam. Sőt azt is meg mertem kérdezni tőle, mért kiabálja némelyik gyerek az utcán: „A Kecske utcában lakik egy átkozott fajzat, enyves a kezük, mindent ellopnak.”

Gondoltam, hogy ez valamiképp a zsidókra vonatkőzik. A vers már nagyon régi. Már több száz éves. Abból a korból származik, amikor a Kecske utcát még Kecske ösvénynek hívták.

Hanem az a történet, amit Fanny mesélt nekem a néperői, még sokkal régebbi, olyan, mint egy szomorú mese az Ezeregyéjszakából.

Valamikor nagyon régen élt egy nép egy messzi országban. Azt a népet elkergették a hazájából, ezért szétszóródott az egész világon. Voltak, akik keletre mentek, mások nyugatra, délre vagy északra. Más népek hazájába kerültek, és ott akartak élni velük együtt, és dolgozni

akartak, mint a többiek. De azoknak a népeknek a királyai és fejedelmei olyan törvényeket hoztak, hogy az idegen bevándorlóknak tilos földet művelniük, tilos paraszti munkát végezniük. A városokban nem lakhattak. A városkapuk előtt telepedhettek csak le. Így alakultak ki a gettók. És amikor nyomor meg éhínség pusztította az embereket, az uralkodók nem azt mondták: „Mi vagyunk az oka. Mi döntöttük az országot bajba, nyomorúságba, mert háborúztunk.” Azt mondták: „A zsidók, az idegenek eszik el a kenyeret a nép elől.” Így került sor a pogromokra s így gyilkolták le a zsidókat, nőket, férfiakat és gyerekeket.

– Nem csoda – mondta Fanny –, hogy a zsidók honvágyat éreznek a hazájuk után, hogy összetartanak, hogy védelmezik a hitüket. Ők se mások, mint a többi ember. Vannak köztük szegények és gazdagok, kizsákmányolók és kizsákmányoltak, műveltek és tudatlanok. Olyanok, akik Istenben keresik a megváltást, és olyanok, mint mi, akik itt a földön, a városunkban szeretnénk boldog életet teremteni.

És ezt a történetet abban a régi utcában mesélte el nekem Fanny, egy rozzant, öreg házban. Egy szobában, amelyik olyan sok titkot őrzött azokét az emberekét, akiknek a nevét csak titokban, aggodalmaskodva mondják ki: Hans és Max, Fanny fivérei, Dankner mama fiai nevét, akik közül az egyik, Hans illegalitásban él, hol Csehszlovákiában, hol Németországban; Maxot pedig azért üldözik, mert Spanyolországba ment – és ez is olyan titokzatos, hogy ki se szabad ejteni azt a szót, hogy Spanyolország. De titkok veszik körül a jóságos és jámbor Dankner papát is. Nekem ő valahogy idegen maradt, nem úgy, mint Fanny és az anyja.

És most kihúzom a gubancból a második gondolatszálat. Ez az, amit én magam is átéltem: Dankner papa meghalt. Pedig még ma is láttam – ma reggel. Nagy fekete kalap volt a fején. Lassú, méltóságteljes léptekkel ment ki a házból – mint mindennap.

Imádkozás közben halt meg!

Nem bírtam elviselni azt a rettenetes sírást. Hazarohantam. Útközben mindig csak arra gondoltam: imádkozás közben meghalni? Aki így hal meg, az csak valami különleges ember lehet.

Este azt mondtam mamának:

– A zsidóknak most új istenük lesz. Biztosan istent csinálnak Dankner papából. Tudom! Mert imádkozás közben halt meg.

Ha eddig lett volna bennem legalább egy parányi tisztelet Würfeln iránt, mert olyan erős, most annak is vége. Mesélhetne nekem akármilyen csodálatos dolgokat, semmit nem hinnék már el neki. Még azt se, hogy kétszer kettő négy. A képzettségről meg a beképzeltségről pedig jobb lesz, ha nem szónokol többé. Nincs az a buta gyerek, aki olyan buta volna, mint ő, nem is beszélve arról, hogy milyen aljas, alattomos és közönséges.

A falitáblát beosztotta kisebb és nagyobb mezőkre. A nagyokba kerültek a fajok: a germánok, dináriak, szlávok, ázsiaiak és még isten tudja, mifélék. Hozzá a koponyaformák.

Mivel képtelen vagyok elviselni, mikor elkezdi a zsidók elleni uszítást, oda se figyelek, inkább sugdolózom Ursellel.

…nekem pedig olyan kemény a fejem, mint a vesztfáliaiaknak – mondtam.

Annak a kecskének persze látnia kell, hogy Ursellel beszélek. Az az érzésem, hogy nem is lát mást, csak engem.

Hogy menjek ki a katedrához.

Na, gondoltam, most aztán tarthatom a kezemet előbb a balt, aztán a jobbot. Már érzem a fájdalmat, ami akkor következik, mikor a nádpálca az ujjaim hegyére csapódik. Öt vagy tíz – fontolgatom – vajon hányat ad?

Nem történik semmi.

Leteszi a nádpálcát. Előveszi a vonalzót, és méricskélni kezd a fejemen, az arcomon.

Koponya gömbölyű, homlok alacsony – mit tudom én, hány centiméter. A távolság a szemek és fülek között. Erősen kiugró pofacsontok… És ez így megy, isten tudja, meddig. A vonalzót hol hosszában, hol keresztben szorítja az arcomra… centiméterenként. Mindent fölír – a táblára.

Az az érzésem, hogy egy négyszögletes tömb van a vállamon, szemek nélkül, amikkel láthatnék, agy nélkül, amivel gondolkozni tudnék.

És a lányok ülnek a padokban, és nézik a vonalzót, figyelik, hogyan szorítja az arcomra. Felírják a centimétereket. Számolnak. Kiszámítják, hogy ennyi meg ennyi centiméter. Ellenőrzik az értékeket. Összehasonlítják őket más értékekkel. *Kiszámítják, hogy melyik fajhoz tartozom.*

Utána a magasba repülnek a kezek, az ujjak fölegyenesednek, szörnyű nagy a buzgalom. Nagyon benne vannak a lányok. Elfelejtik, hogy barátnők voltunk. *Egyszerűen tárgy lettem számukra.* Egy arc és szív nélküli, névtelen szemléltetőeszköz.

És már meg is hozták az ítéletet: *Keleti koponya-forma.*

– Jól van! Nagyon jól van! – fuvolázza Würfeln.

– Jellegzetesen szláv arcot látunk magunk előtt: alacsony homlok, a csekély intelligencia jele – és így folytatja, míg végül kijelenti: – Kifejezetten egy alacsonyrendű fajhoz való tartozás jelei.

Inkább nézné meg saját magát, gondolom. Mert az ő koponyája se hosszabb az enyémnél. És nem is szőke. És a homloka? Csak azt csodálom, hogy össze nem ráncosodik a butaságtól.

Ég a szemem. A barátaim azt mondják, hogy olyan a szemem, mint két nagy fekete cseresznye. És most ezzel a két nagy cseresznyeszememmel megvetően nézek rá, s arra kényszerítem, hogy nézzen a szemembe.

Ez lehetetlen, gondolom. Hisz ez úgy beszél rólam, mint valami tárgyról, ami nincs is ott az osztályban. Ez megbolondult…

De most *akarom,* hogy a szemembe nézzen. Most mintha magához térne egy kicsit. Mintha egy icipicit megijedne.

– Ne törődj vele – szólal meg –, hiszen német vér folyik az ereidben.

Már megint ez a „vér”! Bánom is én, hogy német vagy hottentotta – piros vér! Emberi vér. Egyszerűen emberi vér.

Most értem meg, mit jelent, ha otthon erről beszélnek: „Ezek csúfot űznek az emberekből!” Ez a tanárnő most gúnyt űzött belőlem. Kiszolgáltatott az osztály gúnyolódásának. A „német vér” már nem ment meg tőle. „Keleti koponya!” – fogják utánam kiabálni. „Te alacsonyrendű faj, te zsidó, te alsóbbrendű!”

Vajon nekem rohannak majd tanítás után? Kiabálnak-e? Megdobálnak-e kővel? Így valahogy kell pogromot csinálni, gondolom. Ilyen egyszerűen megy.

De a lányok nem kiabálnak, nem dobálnak meg kővel. Az az egy óra nem volt elég, hogy ellenségeimmé váljanak. Nem gondolták végig azt az undorító gondolatot. Még nem.

Sőt Ursel még irigykedik is, hogy nem őt hívták ki a katedrához.

Úgy látszik, bevágódtál nála mondja. – És milyen szép volt, amit a vérről mondott…

A szünetben körülvesznek a lányok.

– Milyen érzés volt kint állni? – kérdezik.

– Semmi különös – válaszolom. – Valakinek csak oda kellett tartania a fejét… és ha az övét mértük volna meg? – Többet nem mondok.

De hogy pont szláv típus vagy szólal meg Hanna, akkor már jobb a dinári.

Úgy érzem, mintha maga az ördög bujkálna ebben a mondatban. S ha egészen kiugrik, abból nagy baj lesz.

Én pedig semmit, az égvilágon semmit nem tehetek ellene. Se Hanna mondatának ördöge ellen, sem az ellen, hogy olyan bután gondolkoznak. Még az ellen se tudok védekezni, hogy megmérik a fejemet.

Pedig egy hang azt kiáltja bennem, hogy védjem meg magam. Egy másik meg azt mondja erre: nem, ne csinálj semmit! Ha védekeznél, azt hinnék, hogy szerinted is igazuk van. Hogy te is úgy gondolkozol, mint ők, hogy te is azt tartod: vannak születésüknél fogva alacsonyabb és magasabb rendű fajok.

Pedig én nem hiszek ebben!

Én abban hiszek, hogy *ember jó.* És ha rossz – ezt a szüleimtől és a barátainktól tudom –, csak azért rossz, mert rosszá tette az élet.

De hol vannak a jó emberek? Mért nem tesznek semmit az ellen a sok aljasság, sok gonoszság ellen, ami körülvesz? Mért nem veszik észre? Mért nem segít nekem senki? Mindig csak azt mondják: eljön majd egy nap, egy gyönyörű nap, és már nincs is messze, amikor reggel fölébredsz, és sütni fog a nap – és vége lesz ennek az egész szörnyűségnek…

De papa nem tudta megmondani, mikor jön el az a nap. Mama se. *Valakinek csak kell tudnia!* Legalább egyvalakinek!

Talán Gustinak, gondolom. Gusti egyetemre is járt. De ő se tudja pontosan, mikor lesz az a nap. Még azt se, hogy melyik évben. Ő is csak azt tudja, amit a szüleim és a barátaink: hogy egyszer vége lesz. Minden elmúlik egyszer…

Gusti azt mondja, bíznom kell benne és azokban, akik hozzánk tartoznak. Persze hogy bízom bennük. Hiszen azt is tudom, csinálnak valamit azért, hogy hamarabb legyen vége. Nem fontos, hogy tudjam, mi az. Nem is akarom tudni. Elég, ha annyit tudok, hogy csinálnak valamit, én is hozzájuk tartozom, és egy kicsit azért rám is szükségük van. Amikor azt mondják, hogy „mi” – abban én is benne vagyok. Igen, de ebben a „mi”-ben azért nincs benne minden jó ember…

A jósághoz – mondja Gusti nem elég, hogy az ember felismerje az igazságtalanságot. A jósághoz a tudás és a bátorság is hozzátartozik.

Tudni kell, hogy melyek azok az utak, amelyeken az emberek járnak – ezt papa mondta –, ismerni kell az élet legfontosabb útjait…

De hány út van tulajdonképpen? Amióta tudom, hogy vannak ilyen utak, azóta folyton keresem őket, például most is – Gustinál.

És Gusti segít nekem. Azt mondja, olvasnom kell ezekről az utakról. Arról, amelyiken *nekünk* kell járnunk, mert mind közül az a legfontosabb.

Adok neked egy könyvet, egy fiúról szól, aki annyi idős volt, mint te most, amikor átélte a nagy oroszországi forradalmat. – És ezzel a kezembe nyom egy könyvet. Egy betiltott könyvet! Azt a fiút Nicónak hívják – mondja –, és biztos vagyok benne, hogy nagyon meg fogod szeretni.

Elolvasom a könyv címét: *Nico – a Kabunauri bosszúja.*

Csak te olvashatod – folytatja Gusti –, ne is mutasd meg senkinek. És ne is beszélj róla. Mi megbízunk benned. Hiszen te is velünk dolgozol.

Nico története az első illegális könyv, amit életemben olvasok. Olyan izgalmas, hogy közben minden másról elfeledkezem. Úgy érzem, mintha együtt volnék Nicóval, mintha én is ott élnék, ahol ő valahol nagyon messze, a hegyek között. Azok a hegyek olyan nagyok és olyan magasak, amilyeneket soha életemben nem láttam. Ahol Nico él, ott nincsenek olyan falvak, mint nálunk, csak kis települések a hegyek közt, és az emberek óriási kucsmát viselnek, és lóháton járnak. Ott még van vérbosszú – és minden egészen más, mint nálunk.

Csak egyvalami nem más: ott is vannak vörösek és fehérek.

Nicóval együtt én is átélem a forradalmat. Igen, gondolom, így lesz nálunk is. És nagyon boldog vagyok.

Csak egy helyen… egyszerűen nem tudom továbbolvasni. Nem akarom. Nem akarom tudni, hogy a fehérek megtámadják a munkásokat, akik a városban összegyűltek, hogy a lovak letapossák az embereket, hogy agyonlövik a munkásokat…

Nem akarom tudni. Nem akarom elolvasni.

Hiszen én magam is átéltem ehhez hasonlót, akkor, ott a posta előtti téren, mikor Munkot ütötték-verték.

Miért nincs olyan könyvünk, amelyben mindig erősek vagyunk, mindig győzünk?

Olvasd csak el! – mondja mama. Ez elől nem térhetsz ki soha életedben.

Az életben nem, de az elől, ami a könyvben van, kitérhetek.

Félsz a fájdalomtól, amit közben érzel? – kérdi mama.

Igen.

Akkor ne olvasd el. Egészen szelíden mondja:

Akkor ne olvasd el.

Csakhogy ez úgy hangzik, mintha azt mondaná: „Persze, még kiesi vagy hozzá.” Vagy: „Ha nehéz neked a vödör, hagyd, ne emeld fel.”

Vajon a mamámnak sose túl nehéz valami? Ő nem fél a fájdalomtól? – gondolom magamban, aztán meg is kérdezem tőle.

Dehogynem feleli. Néha úgy érzem, nem bírom már tovább cipelni a terheket. A fájdalomtól is szoktam telni. De ha ismerem a mások fájdalmát, a magamé egyre kisebb lesz, és könnyebben viselem el.

Egyszer csak minden forogni kezdett a fejemben.

És aztán?

Mintha a semmiből jött volna az a nagy csodálkozás: miért fekszem a padlón? Hisz az előbb még áll tam. És miért állnak mind körülöttem, és néznek rám meredt szemmel?

Még az a jó, hogy be vagyok takarva. Igazán nem szeretnék csupaszon itt feküdni mindenki szeme láttára.

Már régen föl tudnék kelni, de egyikük se fordul el, csak faggatnak:

Mi van veled, Sonni? Rosszul vagy? Éhes vagy? Mitől ájultál el?

Lea el nem mozdul mellőlem, és folyton csak kérdez. Ez nagyon vicces, mert Leának olyan a hangja, akár a madárcsicsergés.

– Nem, nem mondom. Pedig éhes vagyok. Én vagyok az oka. Ennem kellett volna valamit otthon, legalább egy két falatot…

Legalább az a szarukeretes szemüveges asszony fordulna el, akinek a szőke haja középen van elválasztva, no persze a férfiak is. Olyan idegenek nekem. Festők.

Szégyellem magam előttük. Hogy munka közben egyszerűen összeestem. Lehet, hogy az éhségtől volt, de a hőségtől is lehetett, ami a vaskályhából árad, a terpentin és a festékek édeskés és csípős szagától.

De elsősorban az állástól! Órák hosszat egy hely ben kell állnom. Megfájdul és elzsibbad a lábam. Az a zsibbadás aztán átterjed az egész testembe.

Hans forró teát hoz. Takaróba burkolva fekszem az ágyon, és iszom a teát.

Végre elmennek a festők. Hármasban maradunk: Lea, Hans meg én.

Ezentúl szólj, ha úgy érzed, túl sok.

Könnyű ezt mondani, gondolom. Nekik, kettőjüknek szólnék is. Ha ők rajzolnak le, akkor én is olyan vagyok, mint máskor. De ha idegenek is vannak itt – nem tudok szólni. Olyankor úgy állok, mint egy sóbálvány, vagy mint egy fa, vagy inkább egy asztal – és az is akarok lenni, élettelen tárgy. Azoknak az kell, hogy olyan legyek.

Az egyik a nyakamat vagy a vállamat rajzolja, a másik a két karomat. Mindegyik csak egy részt választ ki rajtam, aztán hunyorognak, egyszer a jobb, egyszer a bal szemükkel, szemük elé tartják a szénrudat, amellyel rajzolnak, ide-oda csúsztatják rajta a hüvelykujjukat, méricskélnek – milliméterekre és centiméterekre osztják be a testemet. A rajzlapok zizegve hullanak a földre. Folyton új lapokat rajzszögeznek a tábláikra.

A testem részei ott hevernek körülöttem – lábak, karok, a nyakam, a vállam és olyan idegenek. Ez nem én vagyok.

Az arcomat, amire ráismerek, csak Lea és Hans szokta lerajzolni.

Talán egyszer egy igazi nagy képet is festenek majd rólam. Olyant, mint arról a fiúról. Igen, azt szeretném, ha éppen olyan lenne: egy fiú – egyedül a nagyvárosban. Egy szürke, hideg-zöld, szomorú városban, ahol nincs napsütés, nincsenek fák – olyan, mint a mi utcánk árnyékos oldala. De azt a kis piros virágot is rá kellene festeniük. Azt a kis piros virágot, amelyik az utcakövek között kihajt, és úgy világít, akár egy parányi lámpa.

Ez a legszebb kép, amit Hans valaha is festett. Legalábbis szerintem az. Valahányszor megnézem, egy történetet mond el nekem az a kép, mindig egy másik történetet. Egyszer arról beszél, hogy az a fiú a képen én vagyok. Ott állok a képen, és a fiú rám néz – vagy futok végig az utcán, mert meg kell keresnem azt a fiút, hogy barátok lehessünk. Máskor meg én vagyok az a kis piros virág, amit az a fiú annyira szeret.

Persze nem mindig mesél egész történeteket a kép. Van úgy, hogy azt mondja: „Ne csinálj mást, csak nézz." „Jó – mondom – olyankor ma a házakat nézem rajtad."

Szeretnék benézni az ablakokon, hogy lássam, miféle emberek élnek mögöttük – vagy addig nézni az utcát, míg rá nem ismerek. De a kép újra meg újra eltávolít a házaktól és az utcáktól. Azt akarja, hogy a fiút nézzem, meg a kis piros virágot. És ha őket nézem, elfelejtkezem a szürke, szomorú városról.

Csak azt szeretném tudni, mit értenek a nácik azon, hogy „elfajzott" művészet.

Ha Hans képei „elfajzottak", akkor én is az vagyok.

Az csak nem baj, hogy egy kicsit mások vagyunk, mint a legtöbben?

Senta, az öreg Schenker lánya, aki egy kicsit húzza a lábát – egy kicsit ő is más, mint én. Ezért nem lettünk igazi barátnők. Néha eljön velem Leához és Hanshoz modellt ülni vagy modellt állni. De neki nem tetszenek a képeik.

– Olyan csúnyák mondja.

Senta csak szép képeket akar nézni. Olyanokat, amilyen a szobájában is van: egy kislány, rózsaszín selyemruhában, fehér térdzokniban és fekete lakkcipőben, vele szemben egy kék ruhás, fehér térdzoknis, fekete lakkcipős fiú egy csokor nefelejcset nyújt oda neki.

– Nézd, milyen édesek – mondja Senta. – És ez a gyönyörű ruha… én is szeretnék ilyet. Meg azt is mondja: – Nézd azt a cuki gödröcskét a kisfiú arcán… hát nem édes? Szerintem az ilyen képek szépek.

Hát persze, nekem is tetszik. Egész gyűjteményem van ilyen képekből. Képeslapok és emlékkönyvbe való virágok. Némelyiken még ezüstfény is csillog. Azok különösen értékesek. Amikor cserélünk az iskolában, egy ezüstfényűért legkevesebb három másikat kapok. De ez egészen más. Az ilyen képek cserélésre valók.

Hans és Lea képeit semmiért oda nem adnám. De semmi értelme, hogy Sentával beszéljek erről. Ha azt mondom neki:

– Nézd csak meg ezt az utcát – a Hans képén látható utcáról beszélek –, neked nem az az érzésed, hogy néha a mi utcánk is éppen ilyen? – akkor Senta biztosan azt mondja:

Nem. A mi utcánkban mindenkinek függöny van az ablakán. És nem is ilyen szürkészöldek a házak. – Vagy kijelenti: Ilyen sovány, göthös fiút nem kellene lefesteni. Vannak szebb fiúk is.

Csakugyan semmi értelme, hogy Sentával erről beszéljek. Biztosan neki is meg kell előbb ismernie az élet legfontosabb útjait, csak akkor értheti meg a *mi* képeinket. Ha azt a képet nem érti meg, amelyiken az a fiú van, hogyan is érthetné meg a többit. Például a medvés képet, amelyiken a farkasok megtámadják a medvéket.

Én se értettem meg mindjárt, de Lea elmagyarázta.

– A nácik háborúzni fognak – mondta. – Meg fogják támadni a Szovjetuniót.

Igen, most már le tudtam olvasni a képről: az a két medve – az egyik vörös, a másik zöld – a Szovjetunió, amit a farkasok szét akarnak tépni.

– De nézd csak meg, milyen erősek ezek a medvék – mondta Lea – a végén ők győzik majd le a farkasokat.

Vagy hogyan érthetné meg Senta azt a képet a farsangi felvonulással? Azt a tarka és vidám menetet, amelyben mindenki álarcot visel, vagyis elrejti az arcát – a rosszak a rossz arcukat, a buták a buta arcukat –, és azok az álarcos emberek egyáltalán nem látják, hogy a horogkeresztes zászlók mérges kígyókká változnak, és mindenkit elpusztítanak. És hogyha elmúlik a farsang, a városunkban egyetlen ház se lesz már, csak romok.

Hiába is mondanám Sentának: „Hansnak igaza van, ő is azt mondja, amit a szüleim és a barátaim mondanak: a nácik háborúba sodorják a népeket" úgyse hinné el.

Hansnak és Leának minden szavát, minden képét elhiszem. Nekik minden szavuk és minden képük igaz… mint ahogy igaz Lea rajza is, a *Gestapo a hájban.*

A mi barátaink igazat festenek, és igazat rajzolnak.

Tudom.

Hiszen már én is átéltem a valóságban.

6.

Megváltozik az egyéniségem –
De papának a véleménye, hogy hajlamos vagyok
az egyéni terrorra. És azt mondja,
ne felejtsem el, hogy a világ nem bábszínház
és Hitler nem fajankó.

A városunkban, ebben a nagy, szomorú városban vannak „boldogságszigetek", mint „ahogy minden évben vannak „boldog napok". A mai nap is ilyen.

Hazajött a papám!

Hány hónap eltelt már azóta, hogy a Gestapo elvitte a papánkat, azóta, hogy egy rendőr utánam szólt a főkapitányságon, hogy legközelebb más szülőket válasszak magamnak…

Sok-sok hónap! Majdnem az egész 1937-es esztendő.

És alig volt azóta olyan nap, amikor ne gondoltam volna: ha most hazamegyek, otthon lesz. Néha csak egy pillanatnyi gondolat volt. Szinte szavakká se alakult a kívánságom. Máskor meg olyan erősen elképzeltem, mintha igaz lett volna. Képekben és érzésekben éltem át, mint akkor, amikor papa a colditzi koncentrációs táborból hazajött Lipcsébe, a nagyszüleimhez, amikor életemben először láttam őt sírni.

Az ilyen napokon sokszor kitakarítottam a szobámat, még mielőtt iskolába indultam volna. Hadd legyen tiszta, mikor hazajön, gondoltam. Hadd vegye észre, hogy mindig vártuk.

De éppen ma, amikor csakugyan hazajött, semmi sem sikerült.

Papa ott ül a konyhában.

Nem is tudom, mitől ijedtem meg jobban: tőle, akinek lenyírták a haját, aki olyan öregnek látszik, úgy megőszült, és olyan sárga az arca – vagy magamtól, mert éppen ma egyáltalán nem gondoltam rá, hogy hazajöhet, vagy attól, hogy megtudja, milyen cirkusz volt köztem és Schenkerné közt.

Mindenesetre ez volt az oka annak, hogy lezártam a szobát, és a papám most ott ülhet a konyhában.

Mit csináljak, ha egyszerűen nem bírom elviselni, ha idegenek beavatkoznak a dolgainkba! Ilyen beavatkozáson kaptam rajta az öreg Schenkernét. Biztosan azt gondolta: Sonja már elment az iskolába. Csakhogy ez nem volt igaz! A fürdőszobában voltam! És mit látok, mikor visszamegyek a szobába? Az öreg Schenkernét, amint az íróasztalunkon matat.

Ez a nő megbolondult – ez volt az első gondolatom. De utána mindjárt arra gondoltam: lehet, hogy spicli?

Iszonyúan dühös lettem. Dühömben még arról is megfeledkeztem, hogy öregasszonnyal van dolgom. És arról is, hogy segített rajtunk, hogy nélküle most nem volna lakásunk, s tulajdonképpen hálásnak kellene lennem. Egyszerűen mindezt elfelejtettem! Különben nem tudtam volna védekezni az aljasságával szemben. Márpedig védekeznem kellett, csak nem tudtam, hogyan.

Csak kiabálni tudtam, ráförmedni az öregasszonyra, összeszidni.

– Azonnal menjen ki a lakásunkból! – ordítottam.

Átkozott vénasszony! Vén alamuszi! – Ilyeneket vágtam a fejéhez. Aztán felkaptam egy cipőt, ami éppen ott volt a kezem ügyében, és azt kiabáltam:

Menjen ki innen, különben a fejéhez vágom ezt a csukát!

Ekkor becsapódott az ajtó. Egyedül maradtam. Mielőtt elindultam, bezártam a szoba ajtaját. A kulcsot magammal vittem. Ezért ül most papa a konyhában.

– Hogy bezártad az ajtót, az helyes volt – mondja. – De a kiabálás nem.

Tudom, ha most azt mondom: „igazad van”, szóba se kerül többé az egész. De nem tudom azt mondani. Semmit se tudok mondani. Megrémülök a saját gondolataimtól. Könnyen beszél, gondolom. A nagyokos! De mért hagynak mindig magamra? Ha valami baj van, senki sincs itthon. Végtére nem magamért tettem. Érte meg a mamámért, de elsősorban érte.

Igazán nem volt helyes kezdi rá újra papa.

Nem vagyunk egyformák, gondolom. Szerintem helyes volt. Nem lehet mindig a papának igaza.

– Ne légy ilyen konok – mondja.

– Én?

Ez nem konokság! Igaz, sokszor konok vagyok. De annak az érzésnek, hogy nekem van igazam, semmi köze a konoksághoz. Papa egyszerűen igazságtalan. Igen, az!

Közben úgy beszél velem, mintha azok a hónapok nem is lettek volna, amikor nem volt itthon, úgy bánik velem, mint egy kisgyerekkel. Nem is tudom, mi lesz velünk, ha nem változik meg.

Mit csináljak? Megmondjam neki? De mit fog gondolni? Hogy pimasz vagyok? Hát csak gondolja! Inkább pimasz legyek, mint gyáva. A gyávaság gyerekes dolog. Ha nem mondom meg, akkor igaza van a papámnak, akkor még igazan olyan vagyok, mint egy kisgyerek. De hogyan mondjam meg neki? A legjobb lesz, ha kérdezek.

– És te mit csináltál volna egy spiclivel?

Bárcsak megtanulnám már, hogy először gondolkozzam, csak azután beszéljek. De most már kimondtam, akármilyen butaság is.

– Spiclivel? – kérdi a papám. Ezt magad se gondolod komolyan. Ostobaság… igen! És az már önmagában is veszélyes dolog… de mondd csak, a mi lányunk, a mi okos nagylányunk ilyen csacsi módon viselkedne, ha történetesen egy spiclivel volna dolga? Vagy úgy érzi tán, hogy ágyúval kell verebekre lövöldöznie?

Papa mindig rátapint a gyenge pontjaimra. Azt hiszem, jobban ismer engem, mint én saját magamat.

Igaza van. Ha igazán azt hittem volna az öregasszonyról, hogy spicli, nem kiabáltam volna vele. Ha spiclit találtam volna a lakásban, talán elszaladok, talán kiabálni kezdek a lépcsőházban: „Betörő! Betörő!” vagy ilyesmit..

Őszintén szólva az öreg Schenkernét egy pillanatig se tartottam spiclinek. De hogyan védekezhettem volna ekkora aljassággal szemben? Egyszerűen bejön szimatolni a szobánkba!

Ha csak azt gondoltam volna: milyen kíváncsi ez az öregasszony, nem lettem volna annyira dühös. Nem kiabáltam volna annyira. És ő… ő meg szépen nyugodtan bejárt volna

hozzánk továbbra is szimatolni. Éppen ezért nem is fogok tőle bocsánatot kérni. Még ha papa ezt kívánja, akkor sem. Nem kérek bocsánatot, és kész!

De papa nem kívánja. Azt kívánja, hogy főzzek teát. Meghívja Schenkernét egy csésze teára, és mindent rendbe hoz.

De ne mondd azt neki, hogy még gyerek vagyok, kérem. – Mondd azt, hogy ha még egyszer ilyet csinál, nem ússza meg ennyivel.

Papa nem mondta, hogy gyerek vagyok, de azt se, hogy legközelebb nem ússza meg ennyivel. Ott ültem velük az asztalnál. Együtt teáztunk.

Egyáltalán nem érdekelt, hogy mit beszél papa az öreg Schenkernével. Egész idő alatt arra kellett gondolnom, hogy milyen más volt az örömöm akkor, Lipcsében, amikor papa hazajött. Akkor bennem volt az a nagy félelem, hogy „más lett”, hogy megváltozott közben, meg az a rettenetes harag azok ellen, akik megkínozták az apámat, de a legerősebb mégiscsak az öröm volt, hogy megint velem van – az apám, akinek mindig és mindenben igaza van.

De most? Az a félelem, hogy „más ember lesz”, már nincs bennem. Már tudom, hogy csinálhatnak vele, amit akarnak, az én apám mindig ugyanaz marad. Viszont a haragom azok ellen, akik kínoznak bennünket, gyűlöletté változott. És az már nem lehet nagyobb, mindig egyformán erős bennem. A boldogság pedig, hogy papa megint itthon van, semmivel se kisebb, mint akkor volt.

És most mégis vitatkozom vele. Vitatkozom, még mielőtt bármit is elmondanánk egymásnak, még mielőtt magamhoz szorítanám őt, még mielőtt magához ölelne és megvigasztalna.

Mennyire másnak képzeltem én ezt el: mindent el akartam neki mondani. Mindent! Azt a dolgot a jellegzetesen szláv arcommal, meg hogy Rudi kijött a fegyházból, hogy Dankner papa meghalt, és ő lesz a zsidók istene – és azt akartam, hogy közben a karjában tartson. Hogy kicsi legyek.

És most vitatkozom vele. Azt akarom, hogy lássa, milyen nagylány lettem. Hogy észrevegye: már más is vagyok, nemcsak az ő gyereke. Hogy azt gondolja: hisz ez a lány már igazi kis kommunista! Ha ezt megérti, tudom, nagyon boldog leszek.

Azért az a nap mégis nagyon boldog nap volt. De csak este éreztem igazán, mikor már hármasban voltunk.

Ez után a boldog nap után megint egyszerű hétköznapok következnek. Sok-sok hétköznap.

Mama kora reggel munkába megy, és este van, mire hazaér. Papa reggel elmegy a rendőrségre. Most megint mindennap jelentkeznie kell. Utána munkát keres.

– Betűszedő? – kérdezik a közvetítőben. Az olyanokat, mint maga, nem szabad elhelyeznünk – mondják neki. Vagy máskor: – Az ilyeneket nem használhatjuk.

De ő másnap is elmegy és azután is… minden áldott nap.

Biztosan arra gondol, hogy talán megint szerencséje lesz, mint rövid idővel a letartóztatása előtt. Igaz, hogy csak két hétig tartott. „Sajnos el kell magát bocsátanunk – mondták neki. – Nem rajtunk múlik.”

Hogy nem szégyellik magukat, gondoltam akkor. Papa még annyi pénzt se tudott keresni, amennyiből egy öltönyt vehetett volna magának. Még a legolcsóbb konfekcióöltönyrevalót sem.

Arra persze nem gondolnak, hogy mi minden történhet egy emberrel. Igaz, ami az öltönnyel történt, az papa hibája volt. Nagyon jól tudta, hogy csak az az egy öltönye van, az a galambszürke. És mit csinált? Egyszerűen megfeledkezett róla, és örömében, hogy megint dolgozhat, magához szorította a szedőszekrényt.

Mondhatom, szép kis meglepetés volt! A galambszürke öltönyből zebraöltöny lett, kék alapon fekete nyomdafesték-csíkokkal.

Azt hiszem, mama most se szólna semmit, inkább leharapná a nyelvét. Ha papa megint tönkretenné az öltönyét vagy az ingét, akkor se. Csak találjon munkát.

– Kurt nagyon szenved attól, hogy nem dolgozhat – mondta egyszer mama a barátainknak. – Szereti szakmáját.

Így aztán papa mindennap elmegy munkát keresni.

Én pedig lejárhatom megint a lábamat, éppúgy, mint azon a napon, mikor papát letartóztatták.

– Ne gyertek – mondom – papa itthon van.

– Grundigékhoz megyek és Neroslowékhoz, Gusti mamához, meg ki, Leubenbe, Weitfelti Hanshoz. Ezt már tegnap és tegnapelőtt elintéztem.

Ma itthon vagyok, és úgy veszem észre, hogy mama nagyon izgatott valamiért. Csak beszélgessenek papával a saját szobájukban, én bemegyek a magamába. Azért szeretném tudni, hogy miről van szó.

„Sonja, te nagyon kíváncsi vagy, erről van szó” – mondom magamnak. És elhatározom, hogy nem fogok fülelni. Semmi közöm hozzá. És nagyon büszke vagyok az elhatározásomra.

Ha leülök az asztalomhoz, és olvasok szép csöndesen, azzal nem hallgatózom. Senki nem mondhatja. Akkor sem, ha közben mégis meghallom, amit a másik szobában beszélnek… Már hallom is:

– A gyerek már túl sokat tud, Kurt – mondja mama.

Erre a papám hangja:

– Te nem mehetsz oda, Else.

– Az elmúlt hónapokban semmi kapcsolatunk nem volt vele. – Ezt megint a mamám mondja. – Ő talán többet tud.

Papa is nagyon szeretne új híreket hallani. Legalábbis azt mondja. És mégis úgy határoznak:

– Először tudnunk kell, hogy nem állítottak e ránk valakit. Hogy nem követnek-e bennünket.

– Szóval mégis a kislány? – kérdi mama.

– Igen.

Szóval mégis a kislány, gondolom. Nagyszerű!

A kislány én vagyok. Már megint úgy van, ahogy olyan sokszor: nem tudok semmit, és mégis többet tudok, mint ahogy gondolják.

Mamának találkozója van egy fontos elvtárssal, aki többet tud, mint ők – szóval egy különleges elvtárssal.

És hamarosan én is megtudom.

Se hamarabb, se később, pontosan hat órakor kell a Népjólétnél lennem, a szegények konyhájánál, ahonnan mindig olyan bűz árad, mindjárt a György tér mögött, a Körönd és az Árvaház utca között. Ott fogom megpillantani Karlt.

Most már tudom, hogy Steinnek hívják, Karl Steinnek. Azt is tudom, hogy még emlékszik rám. Néha láttam őt az utcán. De soha nem szaladtam oda hozzá, nem köszöntem neki vagy ilyesmi. De ahányszor csak találkoztunk, mindig barátságos arcot vágtunk.

Szóval biztos, hogy meg fogom ismerni.

– És mit mondjak neki? – kérdezem.

– Mondd azt: jobb, ha mama máskor jön, nem ma. Papa hazajött.

Még egy jó órám van addig. Legjobb lesz, ha máris indulok.

Magammal viszem a labdámat, játszom vele az utcán – és úgy, szépen labdázgatva elmegyek a népkonyhához. Órára nincs szükségem. Az emberektől se kell megkérdeznem, hány óra van – a városháza óráját mindenhonnan látni lehet.

Átkozottul hosszú idő egy egész óra. Ha találkoznék valakivel… Tulajdonképpen tudtam, hogy találkozni fogok Ursellel. Ilyenkor mindig kint van az utcán.

– Mit csinálsz? – kérdezi.

– Semmit – mondom.

– Mész valahova?

– Csak úgy…

– Gyere, nézzük meg, lent vannak-e a srácok – mondja Ursel.

– Nem rossz ötlet – mondom. – Biztosan a Köröndön vannak vagy az írnok utcán.

– Szerintem inkább a parkban – jelenti ki Ursel. Ez nem illik a tervembe. Nekem a Körönd felé kell mennem.

– Nem – mondom –, ott nincsenek, már megnéztem. Gyerünk az írnok utcába! – kiáltom nagy vidáman, hogy Ursel észre ne vegye a csalást.

Ursellel nagyszerűen tudunk focizni. Lábujjhegyre fogom a labdát, aztán nekilövöm a ház falának, Ursel elfogja, lábának apró mozdulataival viszi maga előtt. Én előreszaladok, a járókelők mellett, egy bizonyos távolságban szembefordulok Ursellel. Ő visszalövi a labdát, a házfal a kapu, ha a fal pereméről az utcára gurul, az is gólnak számít.

– Szép kis lányok ezek – mondják időnként a járókelők. – Hisz ezek vásott utcagyerekek!

Csak beszéljenek, gondolom. Lövés – gól! Nem érvényes – az az öregember meglökte a labdát.

Hirtelen rám tör a félelem. Mi lesz, ha nem tudok idejében megszabadulni Urseltől? Mit csinálok akkor? Ursel nem megy le a nyakamról, pedig mindjárt hat óra, és már ott vagyunk a Népjólétnél. Ha most megpróbálom valami csellel eltávolítani, késő lesz. A szüleim azt mondták: pontosan hatkor.

És már látom is: azon a gyepsávon, amelyik végigkígyózik a Köröndön, éppen szemközt a Népjóléttel – ott áll Karl!

Most odamegyek hozzá, gondolom, és ha van egy kis sütnivalója, érteni fogja, hogy mért jöttem, akkor is, ha nem mondok semmit.

Ursel úgy hámul rám, mint borjú az új kapura. De hát mi mást tehetnék? *Neki* fogom megmondani a Karlnak szóló üzenetet, úgy, hogy ő ne tudja meg, miről van szó, de Karl megértse.

Ott cselezgetek hát a labdával Karl lába körül, ránézek, mosolygok – aztán odaszólok Urselnek:

– Tudod már, hogy otthon van a papám? Csak tegnapelőtt jött haza… a mamám most nem tud elmenni otthonról…

Vajon megérti-e Karl? Talán mondanom kellene még valamit… De most megszólal Ursel.

– No és? Persze hogy tudom. Már elmondtad.

– De azt nem, hogy ezért most pont hatkor haza kell mennem – mondom, és közben megint Karlra nézek. Még mindig ott rugdosom a labdát körülötte. Most hogyan mondjam meg neki, hogy mama máskor jön?

Ekkor hirtelen eszembe jut valami.

– Ma nekem kell bevásárolni. Azután majd megint a mamám intézi el a bevásárlást.

Kari erre elneveti magát, és azt mondja – mintha teljesen idegen lennék számára, mintha soha életében nem látott volna:

– Akkor fogadj szót a mamádnak, kislány, hadd tudja, hogy megbízhat benned.

Most már tudom, hogy megértett. Láttam a szemén. Rám kacsintott. De Ursel biztosan azt hiszi, hogy kicsit gügye vagyok. Meg is mondja. Néha olyan hülyeségeket beszélek, ne is csodálkozzak hát, hogy Gerhard Meier azt mondja: „A Sonja egy buta liba, akármilyen jó alakja van is.”

– Ha ezt mondta, akkor csak járjon mással – mondom erre. – Különben is buta hozzám. Negyven hiba egy tollbamondásban! Az ilyen csak ne bámulja az alakomat. Most már mehetsz egyedül a srácokhoz.

Nem mondhatom meg Urselnek, hogy miért kell igazában hazamennem. Gerhardtól pedig nem veszem rossz néven, hogy „buta libá”-nak nevezett, mindent jóvátett azzal, hogy azt mondta, jó alakom van. De negyven hiba egy tollbamondásban, azért kicsit sok.

Azt hiszem, valami nincs rendben velem és Junghans Jochennel. Vajon ő is észrevette? Én mindenesetre észrevettem magamon.

Most azt gondolom: jó lenne egy kicsit meghalni, no nem egészen, csak egy egészen kicsikét… az nagyon szép lehet. Annyira szép, hogy az egész nap még szebb lesz tőle. Még akkor is, ha nem értem a Népfrontot, és ha van is egy kis hajlamom az egyéni terrorra, ahogy papa mondja.

Már tegnap tudtam, hogy ez a mai nap nagyon szép lesz.

Gyertek ki hozzánk mondta a két testvér, Kurt és Jochen –, csapunk egy jó kis murit. Az öregeink elutaztak.

Micsoda szerencse! Ugyanis ha az öregek otthon vannak, be se léphetünk hozzájuk. Tapasztalatból tudom. Egyszer valami üzenetet kellett átadnom Kiírtnak. Mikor csöngettem, a cselédlány nyitott ajtót, de nem engedett be a házba. Hogy majd átadja az üzenetet a „fiatalúrnak”.

A szüleik úgy bánnak velünk, mintha leprásak volnánk. Így aztán ne is csodálkozzanak, ha örülök, hogy mégis bemehetek a házukba, abba a gyönyörű kertes házba.

Az a ház messze van a mi mosószappanszagú lakásokkal teli utcáinktól, ott, ahol galagonyabokrok szegélyezik a parkokban és kertekben az utakat, ahol a szomorúfüzek kíváncsian hajolnak a kerítések fölé, és közben egyáltalán nem is szomorúak; ahol tulipánfák állnak a kertekben, és sáfrány nő a pázsitos téren. Ahol mindegyik ház külön áll egy nagy kert közepén, az egyik tornyocskákkal díszítve, a másik sima falú, lapos tetejű, az egyik régi, a másik új. De neve, az mindegyik háznak van: Rosa-lak, Amalia-lak vagy Nyájas Pihenő. Nem is házak ezek, hanem villák. Mama azt mondja, ezekben nem egyszerűen laknak, hanem lakoznak.

Mivel itt, a villanegyedben senki sem keresne bennünket, senki nem gyanítaná, hogy itt vagyunk, nyugodtan megünnepelhetjük papa hazatérését. Ez aztán igazi kerti ünnepség lesz, valódi terülj-terülj-asztalkámmal. Hogy itt mi minden kerül a jégszekrényből a kerti asztalra! Sonka, kolbász, gyümölcs és sütemény. És az egész házat betölti a babkávé illata…

Kényelmesen elterpeszkedünk a nyugágyakban, futkározunk a kertben. Nemcsak mi vagyunk vendégségben Kurtnál és Jochennél, velünk jött Hanna Feldmann és Gerda Steudemann is, akikkel Kurt és Jochen járnak.

Szerintem az nagyon modern dolog, hogy nem úgy mondják: „a menyasszonyom”, „a vőlegényem”. Az ilyesmi olyan régimódian hangzik. Azt hiszem, nem is tudnék mit kezdeni velük, ha így beszélnének egymásról. Még azt se tudnám gondolni: én is szeretnék Jochen menyasszonya lenni. Egyáltalán, ha csak eszembe jut az a szó, hogy menyasszony, már nevetnem kell. De Jochennal – vagy Kurttal járni az más, azt tényleg szeretnék De inkább Jochennal.

Tetszik nekem a kicsit hullámos, kicsit göndör fekete haja, a vidám kék szeme, a csibészes nevetése.

A legjobban azonban az tetszik, hogy ő nemcsak olyan komolyan beszél velem, mint a többi felnőtt barátunk, Jochen játszani is szokott velem – birkózunk vagy focizunk egymással.

Birkózás közben vettem észre, hogy valami nincs rendben köztem és közte. Legalábbis nálam nincs.

– Hagyd már békén Jochent! – kiáltotta közben a mamám. – Ne játssz olyan vadul! – tette még hozzá, de már késő volt.

Nem tudom, mi történt velem, de egyszerűen nem bírtam tovább nézni, hogy Jochen Gerda vállára teszi a kezét. Odarohantam, és rávetettem magam Jochenra. Egy kicsit meg

akartam legyinteni az arcát, azt mondani: „add vissza”, és elrohanni, hogy aztán utánam fusson. Hogy otthagyja Gerdát.

De Jochen elkapott és fölemelt, magasra, a feje fölé. És akkor történt! Akkor éreztem először, hogy valami nincs rendben. És csak azért, mert nekem ide-oda kellett ráznom a hülye fejemet, úgyhogy közben Jochen szájához ért a szám. Csak egy kicsit, csak egy pillanatra – jóformán semmi volt az egész. És akkor jött az a hirtelen szédülés… meg a rémület. Rettenetesen megrémültem, és azt gondoltam: ha ez a szédülés tovább tart, én meghalok. És utána: micsoda gyönyörűség lehet az ilyen halál. Bárcsak Jochen ne vette volna észre. Vajon Gerda is szokott szédülni tőle? De mi van velem? Megbolondultam? Beteg vagyok? Nem!

Engedjen már el – el akarok menni, hogy minél messzebb legyek tőle! Soha többé nem fogok vele birkózni. Soha többé. Nem tudhatom, hogyan végződne ez a szédülés.

A mamámnak nem kellett már többé figyelmeztetnie, hogy ne vaduljak annyira. Nem akartam birkózni vele.

Csak ülök és csodálkozom. Saját magamon. A lábamon, a karomon. Ugyan mit ér, hogy szép lábam van, ha örökké bácsik ölébe ugrálok, vagy a fejük fölött kapálózok vele? Vagy a karom, a kezem, ha olyan idétlenül lóbálom…

És mert nem tudom, hogyan szokjak le erről az esetlenkedésről, folyton Gerdát figyelem. Minden mozdulatát utánozom. Ahogy a fejét oldalra hajtja, miközben beszél. Ahogy fölemeli a jobb karját, s a haját igazítja. Egész jól megy. Csak a lábammal nem boldogulok. Hiába akarok úgy állni, mint Gerda, sehogy se sikerül. A sarkam szétcsúszik, mintha csámpás volnék. Egyszerűen nem akar engedelmeskedni a lábam. De ettől eltekintve, ahogy így elnézem magam, úgy látom, egész csinos vagyok. No persze, még nem vagyok olyan szép, mint Hanna vagy Gerda, de később talán még szebb is leszek náluk. Nem bánnám, már csak Jochen miatt sem.

Azt hiszem, az után a szédülés után megváltozott az egyéniségem. Egyszerűen nem ismerek magamra. Először akkor vettem észre, amikor Jochen azt mondta: „Barátaim, meglepetést tartogatok számotokra” – és mindnyájan bementek a házba.

Azelőtt felugrottam volna, hogy elsőnek érjek be, kíváncsian, hogy vajon mi lesz az a meglepetés. Már előre örültem volna neki, hiszen addig minden szép és okos és helyes volt, amit a felnőttek mondtak vagy csináltak. De az új egyéniségem nem engedi, hogy ugrándozzak.

Lassú, megfontolt léptekkel megyek át a kerten, utolsónak érek be Kurt szobájába. Nem tudtak volna megvárni, gondolom. Biztosan mindnyájan tudják már, mi lesz az a meglepetés, mert papa éppen így szól:

– Nos, halljuk, Jochen. – Közben kényelmesen elhelyezkedik egy karosszékben, előrehajol, bal karját az asztalra támasztja.

És most? – gondolom. Úgy van, most a jobb kezével – persze, pontosan tudom, mert ismerem az apámat – benyúl a zakója zsebébe, és elővesz egy cigarettát. A cigaretta a jobb kézből a balba vándorol. Ezt én is megpróbálhatnám egyszer.

Szóval: bal könyök az asztalra, hüvelykujj az állra, cigaretta a mutató- és középső ujj közé, gyűrűsujj és kisujj a szájon. Én is meg tudom csinálni, gondolom. És utánozom minden mozdulatát. Így állok ott, az ajtóban, hüvelykujjamat az államra téve, tulajdonképpen szeretnék én is csinálni valamit, de nem csinálok semmit. Csak nézem, ahogy Kurt becsukja az ablakokat, mama eligazítja a székeket, Gerda és Hanna behozzák a teát, csészéket tesznek az asztalra, Jochen meg behozza a gramofont és a lemezeket.

Zene? Ez volna a meglepetés?

Vajon a jobb kezemmel is sikerül-e – ez a hüvelyk-ujj-az-állra-mozdulat? Igen, sikerül. Papa nem tudja megcsinálni a cigaretta miatt. Nem tarthatja a cigarettát a mutató- és a

középső ujja között. A jobb kezén hiányzik a mutatóujja. Tulajdonképpen kár. Papának olyan szép vékony és erős ujjai vannak.

Ő persze nem csinál nagy ügyet az egészből. Amikor egyszer régen megkérdeztem tőle, hova lett a mutatóujja, nevetett, és azt felelte:

– A szedőgépbe, kislányom. Tudod, így jár az, aki munka közben a lányokkal bolondozik.

Most aztán kíváncsi vagyok…

Nem elég a szék. Rám senki se gondol. De igen! Most, hogy mindenki ül, mama azt mondja:

– Hozz egy párnát, és ülj ide mellém.

Gerda mellett is ülhetnék a díványon. Ha Jochen odább húzódik, ha azt mondja: „Gyere, ülj ide mellém” – már ugrom is. Akkor a muzsikát is szívesen meghallgatom. De Jochen nem szól semmit.

Hogy miért, nem tudom. Ebben még nincs semmi rossz. De én csak mellette akarok ülni. Pedig látom, hogy nem szeret egy csöppet sem…

– Ma nincs kedvem zenét hallgatni – mondom, aztán hozzáteszem: – Bemehetek Jochen szobájába?

Bemehetek. Ezt úgy mondják, mintha semmi különös nem volna benne. Még csak nem is csodálkoznak. Annyira el vannak foglalva, olyan izgatottak. A másik szobából mindent hallok, nem csuktam be az ajtót. Miért csuknám be? Mit keresek egyedül a szobájában? Semmit – zenét akarok hallgatni…

Még suttognak egymással: – Mondd már meg, mi az! – Pszt, maradjatok csendben! – Türelem, barátaim, várjátok ki! – mondja Jochen.

Aztán egy kis karcoló hang – most tették a tűt a lemezre és hirtelen egy férfihang: „Üres a zsebem, nincs egy fityingem…” Csak ennyit hallok, mert mind kiabálnak: – Busch! – Honnan szerezted? Nahát, Jochen! – Még egyszer! Kezdd elölről.

Most aztán igazán csend van. Az a hang újra megszólal: „Üres a zsebem, nincs egy fityingem, minden vagyonom a bélyegzőkönyvem.”

Mintha nem is annak az embernek a hangja volna, aki énekel. Olyan ez a hang, mintha belőlem jönne nincs benne semmi idegenség.

„Miért nincs munkád, nyomorult proletár? / Ki tartja kezében életed?”

Szomorú szavak, de igazak. Papának még bélyegzőkönyve sincs. De ez a hang olyan, mint amilyenek mi vagyunk. Nem siránkozik. Erős. És mindegyik dalt ismerem. Azelőtt sokszor énekeltük őket. Azelőtt! Mintha egy örökkévalóság telt volna el azóta.

És most újra megszólal az a hang: „Túl sok gabona terem a földeken…” A *Zsákolók dala* szól. Én is együtt énekelem vele. Persze nem úgy, hogy a többiek meghallják. Magamban mondom a szöveget, és érzem a dallamot.

Csak a néger Jimről szóló dalt nem ismerem. Figyelem minden szavát, meg akarom tanulni, hogy holnap elénekeljem éppen úgy, mint Busch.

Olyan hangosan akarom énekelni, hogy mindnyájan meghallják, hogy végre megkérdezzék: miért van így? Közben tudom, hogy senkinek nem szabad meghallania. Azt fogom gondolni, miközben énekelem: Na, mit akartok? – Hát nem tudjátok? Gondolkozzatok csak! – Na miért? Mit gondoltok, miért van külön szakasz a vonaton a fehér uraknak? Miért van külön szakasz a négereknek?

Busch dalai erősebbek az új egyéniségemnél, elsősorban a hangja. Igen, csak ez lehetett. Egyszerűen megragadott, és visszavitt a többiekhez. Most itt ülök Gerda mellett, és arra gondolok, hogy mégiscsak el van fuserálva ez a világ.

Itt ülünk ebben az úri házban, amely olyan „pénzeszsákoké”, olyan „fehér uraké”, mint akikről ez a dal szól, és azt énekeljük, hogy szeretnénk a tengerbe hajítani őket. Közben a „pénzeszsákok” Jochen és Kurt szülei! Már régóta fúrja az oldalamat, hogy miféle emberek is ezek tulajdonképpen.

Egyszer meg is kérdeztem Jochentől:

– A szüleid tulajdonképpen milliomosok?

– Nem egészen – felelte Jochen –, de gazdagok.

Jóformán ez minden, amit a szüleikről tudok. Még sose láttam őket. Azt se tudom, kövér-e az apja vagy sovány, magas-e vagy alacsony. Csak egyet tudok: házakat építtet. Mindenük megvan. Egyszerűen nem értem, hogy Kurt és Jochen miért fütyül az egész gazdagságra, és miért akar inkább hozzánk tartozni. Talán mégiscsak szalonkommunisták?

Csakhogy ezzel a szóval nem hozakodhatok elő még egyszer mama előtt. Pedig tőle hallottam először. Elmesélte papának meg nekem, hogy a börtönben azt kérdezte tőle az egyik felügyelőnő, hogy igazi kommunista-e vagy szalonkommunista. És hogy az volt a célja ezzel, hogy elkülönítse a társaitól, hogy megbontsa a közösségüket.

– Jegyezd meg magadnak – magyarázta nekem –, hogy csak egy kommunizmus van. Az ember vagy kommunista, vagy nem – vagy csak ezután lesz az.

Ezt meg is értettem. Aki éhes, vagy nincs munkája, vagy mindig csak mások hasznára kell dolgoznia, az előbb-utóbb nem is lehet más. De Kurt és Jochen? Ők sohasem éheztek, mindig volt lakásuk. Soha nem kellett mások hasznára dolgozniuk, egyetemre járhattak…

Hogyan lesznek az ilyenek kommunisták?

Meg kellene kérdeznem. De még mielőtt kigondolnám, hogyan kérdezzem meg, mindnyájan énekelni kezdenek.

Most aztán megint csodálkozhatnék. Honnan ismerik mindnyájan ezt a dalt? Hiszen csak nemrég jött át titokban a határon. Fannytól tudom. A bátyja, Hans Dankner, aki illegalitásban él – hol itthon, hol Csehszlovákiában – hozta magával. Fanny elénekelte, én pedig megtanultam tőle. Néhányszor elénekeltük kettesben a mamámmal, de csak egész halkan, inkább csak dúdolva, és mindig csak olyankor, ha egyedül voltunk kint, a Kastély parkjában. És olyankor a dal ütemére lépkedtünk. Egész idő alatt arra gondoltam, hogy ezt a dalt csak mi ismerjük.

Nem értem: hogyhogy mindnyájan tudják? Tulajdonképpen mindegy. Az a fontos, hogy együtt énekeljük. Egészén halkan. „Balra át, kettő, három! – Balra át, kettő, három! – Ott a helyed, elvtárs! Gyere közénk, a Munkásegységfrontba, hiszen munkás vagy te magad is…”

Most már igazán magam sem tudom, hogy olyan ember vagyok-e, akinek van sütnivalója, vagy sem. A felnőttek, úgy látszik, időnként kételkednek benne. És mindegyiknek megvan a maga egyéni módszere, hogy tudtomra adja.

Mama olyankor azt mondja: „Neked aludttej van a fejedben? Gondolkodj csak!”

Papa pedig ő pillanatok alatt olyan embert csinál belőlem, amilyen nem akarok lenni. Egyszer megalkuvó vagyok, máskor utópista. Ma megint kitalált valamit. Mostanában hajlamos vagyok az egyéni terrorra. És mindez csak azért, mert attól az egységfrontról szóló daltól olyan beszédesek lettek. Először papa, aztán a többiek is.

Csak ne beszélnének mindnyájan egyszerre. Alighogy papa beszélni kezdett a legfőbb irányvonalakról, a Kominternről és Dimitrovról, a többiek már Spanyolországnál tartottak. Csak úgy zúgtak el a szavak a fülem mellett. Franciaország… ott győztek a népfrontosok. Milyen sok front van, gondolom. Az egységfront, a spanyolországi front, a népfront… És most újra hallom: „Nálunk ez lehetetlen. Nem, nem tehetetlen. – Azután: – Igaza van, ha…”

Hogy ezek a felnőttek mi mindenen tudnak vitatkozni! De két szó megmaradt bennem a vitájukból: *háború* és *népfront.*

Papa a háborúról beszél.

– Hogyhogy nem tudnak majd… Anglia? Franciaország? Miért, mit csináltak, mikor a fasiszták bevonultak a Rajna-vidékre? Szerződésszegés? Hát aztán? És a Berlin-Róma-Tokió-tengely? Ez a háborús paktum a Szovjetunió ellen! Mit tesz majd ez ellen Anglia? Semmit!

Mint ahogy a spanyol fasiszták ellen se tett semmit. A proletárok azok, akik tesznek valamit, az angol proletárok is. De a kormányok?

És most olyasmit mond, amitől megrémülök. – Mi az, hogy hadüzenet? Még nincs hadüzenet. De a háború már elkezdődött. Spanyolország a főpróba.

Háború az valami rettenetes dolog. Már maga ez a szó is félelmetes.

A nagy franciaországi csata a világháborúban, a Somme folyó mellett – papa beszélt róla egyszer. Borzalmas lehetett. Papa azóta rá se tud nézni a zöldbabra. Mert éppen amikor osztani akarták nekik a gulyáságyúból a zöldbabot, becsapódott egy gránát, darabokra tépett emberi testek röpültek a levegőben… Nem csoda, hogy egész életükre elment a kedvük a zöldablevestől… már aki életben maradt, annak.

Ha ezekre a dolgokra gondolok, inkább szeretném elhinni, amit az iskolában a tanárok mesélnek. Ők ugyanis azt állítják, hogy Hitler nem akar háborút. De mindjárt azt is hozzáteszik, hogy nekünk, németeknek gyarmatokra van szükségünk. Teljesen megbolondították vele az osztályban a lányokat. Most mindegyik Kelet-Afrikába akar menni vagy Délnyugat-Afrikába, Windhukba, ami valamikor német gyarmat volt. És azt képzelik, hogy mindnyájan farmernék lesznek, igazi nagyságos asszonyok. De mivel a gyarmatok most Angliához tartoznak, háborút kell értük indítani. Másképp nem szerezhetik meg őket.

Hogy milyen bonyolult gondolkodásra van szükség ahhoz, hogy az ember ezt az egész csalást fölismerje. Örökké azt hallja tőlük az ember, hogy „nép élettér nélkül”. De ha csakugyan kevés a helyünk, akkor miért az a jelszavuk, hogy minden német térjen vissza a birodalomba? Most aztán ülhetek órák hosszat, és jelölhetem be a térképeken, hogy tulajdonképpen hol is van még Németországon kívül német terület. Ha szerintük megy a dolog, akkor a Volgánál is van Németország, mert ott is élnek németek, meg Romániában is, mert ott vannak az erdélyi szászok – és a nácik teleüvöltik vele az egész várost: „Ahol egyetlen német is él, az Németország!…”

Hirtelen megrémülök saját magamtól. Én is velük üvöltöttem. Nem sokszor, de mégis. Együtt énekeltem velük, hogy: „Német a Saar-vidék!”

Olyan erős bennem a rémület, hogy szeretném elkergetni a gondolataimat. Csakhogy a gondolat olyan, akár a bogáncs, beleakaszkodik az emberbe, nem lehet megszabadulni tőle. Még az használ leginkább, ha bekapcsolódom a felnőttek beszélgetésébe. Érzem, hogy csinálnom kell valamit. Vagy legalább beszélnem. Valamiről, ami másra tereli a gondolataimat.

Kurt Junghans Párizsról beszél.

Ugyan mi van még arról mesélnivaló? Egy éve már, hogy kint voltak Hannával a világkiállításon. De papa nem győz kérdezni. Egyszerűen nem tud betelni a válaszokkal. Hogy milyen volt a szovjet pavilon? Mit láttak ott? Az új építészetet? Nagyon érdekes lehetett!

Kurt képeket szed elő. Új házak Moszkvában – nagymamának igaza volt, amikor azt mondta: Moszkva hatalmas város lesz.

Aztán megint Spanyolország.

– Az öcsém is ott van – mondja Hanna egyszerre büszkén és szomorúan. – A szőke haja nem segített rajta. A nácik ráírták a ház falára: „Zsidó, bolsi egy kutya, el velük a pokolba!”

Spanyolország! És megint a népfront! Olyan ez papának, mint valami varázsszó. Minden bajon segít. A németországi fasiszták ellen, Franco ellen, a háború ellen.

Semmin sem fog segíteni, gondolom. Spanyolországban sem segített. Először győzött, de most mégis háború van. Én különben is jobban tudom. Elvégre az én egyesületem is valami hasonló volt. És mi lett belőle? Két nap múlva már el is felejtették.

Mért nem érti ezt meg az apám? Haragszom rá. Mindegyikükre. Ahogy ott ülnek az asztalnál. Beszélnek és beszélnek… Ha olyan okosak, intézzék el, hogy vége legyen már az egésznek.

Meg fogom mondani nekik. Most mindjárt. Szégyellhetnék magukat, hogy egy gyereknek kell megmondani, mit csináljanak. Elsősorban Jochen. Ha magától nem veszi észre, milyen nagylány vagyok már, meg kell mutatnom neki.

És már meg is szólalok: Öljétek meg őket: Hitlert, Francót, Mussolinit!

– Na, gondolom, most aztán bámultok.

Csakugyan mindnyájan rám néznek. Egészen elnémultak. Egy mukkanás nem hallatszik. Örülök, hogy ennyire csodálkoznak. Most láthatják, hogy igenis van sütnivalóm, és nem aludttej van a fejemben. Annyira örülök, hogy alig tudok ülve maradni. Most legalább Jochen is megtudja, hogy kivel bánik úgy, mint egy kisgyerekkel.

Papa biztosan észrevette, milyen büszke vagyok az ötletemre.

– Úgy látszik, a lányunk kissé hajlamos az egyéni terrorra – mondja.

Mi ez már megint? Biztosan valami butaságot mondtam. Látom az apám arcán. De hát mi rosszat mondtam? Hiszen ők beszélnek mindig arról, hogy „Hitler az oka mindennek”, meg hogy Teddy azt mondta: „Aki Hitlerre szavaz, az a háborúra szavaz.” És Teddynek igaza van. Ha Hitler marad, háború lesz.

Csak gondoltam ezeket, vagy az arcukba is vágtam? Nem tudom. Le kell győznöm a dühömet. Ha most dühös leszek, többé semmit se beszélnek meg velem. Legföljebb azt tanácsolná a mamám: „Előbb szedd össze magad, hogy tiszta fejjel, nyugodtan tudj gondolkozni.”

Mégiscsak megmondhattam nekik, mert most mindnyájan hozzám beszélnek:

– Ha Hitler elpusztul, az imperializmus még megmarad, értsd hát meg: a rendszer, a válság, a háború, akik mögötte állnak… – csak mondják és mondják, és én hallgatom őket, figyelek minden szavukra.

Talán akad köztük egy, amelyiket még nem ismerek, amiből talán megtudhatom, mért volna helytelen megölni Hitlert. De nem találok ilyen szót. A legrosszabb az, hogy csak érzem ezeket a szavakat, némelyiknek a jelentését úgy körülbelül sejtem, de érteni nem értem.

Amikor azt hallom: „válság”, akkor sztrájkolók fölvonulását látom magam előtt; a „burzsuj” szónál gyárakat és kertes házakat a villanegyedben; a „fasizmusánál SA-legényeket, akik vernek bennünket, látom a börtönöket meg Würfelnt is. És mindegyiknél egyetlen arcot: a Hitler arcát! Abban benne van minden, ami rossz, ami félelmetes.

Ha meg akarom érteni, miért gondolkoztam rosszul, előbb el kell képzelnem azt a dolgot a valóságban. Az életben. A szó magában nem elég. Hiába hallom, hogy „akik mögötte állnak”, meg „akik a háttérből mozgatják” – ebből még nem értem, miről van szó.

És már látok is egy képet magam előtt. Olyan mulatságos, hogy nevetnem kell. Olyan ez, gondolom, mint valami bábszínház. Látom a függönyt, és látom előtte az ördögöt. De azokat nem látom, akik táncoltatják. Ha Hitler olyanféle, mint ez az ördög, akkor igazuk van. Akkor nem érdemes megölni. Elővesznek egy másik ördögöt a függöny mögül, és azt táncoltatják.

Hiába, akármit mondok, sohasem lesz nekik egészen jó. A felnőtteknek mindig kezük ügyében van egy *de,* egy *csak.* Amit mondok nekik a bábszínházról, elég jónak találják, *de:* ne felejtsem el, hogy a világ nem bábszínház, és Hitler nem fajankó.

7.

Menni nem könnyebb, mint maradni –
és a háború halál akkor is, ha kék ég.
De társadalmi szimbólumokat
csak a szegényeknek, szállítanak ingyen.

– El kell tűnnünk a lővonalból!

Ha tegnap mondják, megijedtem volna. Megijedtem volna a szótól, mert rosszat jelent, azt jelenti, hogy veszélyben vagyunk, de pontosan sosem tudom, melyik sarkon leselkedik ránk. Biztosan szomorú is lettem volna.

El kell tűnnünk a lővonalból – ez azt jelenti, hogy el kell mennünk innen. Egy másik lakásba. El a napos oldalról. Valahova. Megint ott állhatok egy idegen iskolában, barátok nélkül. Talán még másik városba is? Vagy másik országba?

Tegnap még százféle dolog is eszembe jutott volna, ami ideköt. De ma? Semmi nem jut eszembe. A világon semmi nem tarthat itt. El akarok menni innen!

Nem akarom, hogy megöljenek. Márpedig meg fognak ölni bennünket. Legkésőbb egy hét múlva. Mert egy hét múlva ott állok majd az osztály előtt, és azt mondom: *Nem írtam meg a dolgozatot. És nem is fogom megírni, mert énrám semmi bajt nem hoztak a zsidók!*

Bárcsak sejtettem volna, hogy van valami kiút, még ha veszélyt jelent is az, ami segítségünkre jön, akkor ma reggel nem ijeszthetett volna meg Würfeln az iskolában. Csakhogy ma reggel nem volt semmi segítség. Nem segített sem a gyűlöletem, sem a büszkeségem. Az sem, hogy észrevettem: most nemcsak engem fogott el a rémület. A többi lányt is.

Alighogy elhangzott a jelentés: „Az 5/a osztályban jelen van harmincnyolc tanuló. Ruth Mandel hiányzik” – máris megszólalt Würfeln, azon a lehelethalk hangján:

– Mától fogva az osztály létszáma harmincnyolc. Mandel tanuló nincs többé.

Nincs többé… Mi ez? Érzem, hogy most minden lány ezt a kérdést forgatja a fejében, de egyik se mondja ki. Würfeln sakkban tart bennünket, a szemével és a hangjával.

Most fölszólítja Hannát, hogy nyissa ki az ablakot.

– Tárd ki, amennyire csak lehet – mondja. – Hadd jöjjön be friss levegő. Szívjátok be a jó tiszta levegőt, amelyet már nem fertőznek meg néptől idegen elemek. Német lányok! Legyetek büszkék ezekre az időkre, amikor a nép kivet magából minden mocskot.

Ruth, gondolom, a kis törékeny Ruth – zsidó. Tudom, hogy az osztályban most mind a harmincnyolc lány ugyanezt gondolja. Tudom, mert nem ugranak fel, és nem üvöltik: „Heil Hitler!”, mint azon a napon, amikor Würfeln a következő szavakkal kezdte az órát: „Ausztria újra német föld lett!” Vagy mint azon a napon, amikor kihirdette: „A vezérünk hazahozta a mi szegény fivéreinket és nővéreinket a birodalomba, német röghöz kapcsolta a német rögöt. A Szudétaföld hazatért.” A lányok akkor is felugrottak, és azt énekelték: „Szép hazánk, Nagynémetország…” és kórusban üvöltötték: „Heil! Heil!”

Ma nem ugrálnak fel, és nem üvöltenek. Ruth hozzánk tartozott.

De holnap – megint üvölteni fognak. Egy hét múlva is. Ahogy Würfeln megkívánja. Feladat a következő nyolc napra: házi dolgozat a következő címmel: „A zsidók hoztak ránk minden bajt.” És a lányok meg fogják írni, közben biztosan gondolnak Ruthra is, gondolatban beszélnek vele. Azt mondják neki: „Igazán sajnáljuk. Te olyan voltál, mint amilyenek mi vagyunk. De a néped, az elzüllött. Csak bajt hoz ránk. Az idegen vér megfertőz bennünket. Nem te hetünk mást-meg kell vetnünk téged, Ruth. Te magad fehér holló vagy, de mégiscsak holló!” Ezt mondják majd neki. Így gondolkoznak. És utána megírják a házi dolgozatot. Meg fogják írni. Mert nincsenek olyan barátaik, mint nekem, akik megmagyaráznák nekik, hogy valójában honnan származik a baj.

Én pedig nem magyarázhatom el nekik.

Nem árulhatom el a barátaimat. Mit gondolnának rólam? Mindazok, akik jók voltak hozzám, akik „kis elvtársunk”-nak hívtak Lea, Gusti mama, Fanny, Hanna és az öccse. Milyen állhatatlan ez a Sonja, ezt mondanák. Meg azt, hogy: gyönge. Nagyon gyönge.

Igaz, gyönge vagyok. Mert félek, hogy nem találok kiutat. A dolgozat megírásáról szó se lehet. Akkor hát nem írom meg. Vagy másképp írom? Kicsit másképpen, mint ahogy Würfeln kívánja? Talán úgy, mint tavaly azt a hajós dolgozatot?

Tudtam én jól, hogy mit akarnak olvasni. Hogy erős hadiflottára van szükségünk, és hogy miért. De én nem erről írtam, jól átejtettem őket. És mama is segített benne.

A Fűszer-szigetekről írtam. A Nürnbergbe és Hamburgba szállított borsos zsákokról. Arról, hogy a kereskedők leitatták a szigeteken a bennszülötteket azért, hogy minél olcsóbban szerezzék meg a fűszereket meg az aranyat, más országokból pedig selymet és gyapotot hozzanak. De ahhoz, hogy eljussanak azokba a távoli országokba, természetesen hajókra volt szükségük. A hajók segítségével gyarmatokat szereztek, és a bennszülötteket rabszolgáikká tették. A végén ügy jött ki a dolgozatban, hogy mindez sok száz évvel ezelőtt történt, hogy nemcsak a nürnbergiek csinálták, hanem a spanyolok és az angolok is – és hogy ez az egész tulajdonképpen szörnyű kegyetlen, gyilkos dolog volt. Persze ha a hajózás a népek közötti tisztességes kereskedelmet szolgálja, az szükséges és jó dolog.

Ez egy évvel ezelőtt volt! Akkor még leírhattam ilyesmit. Akkor még Widerach tanított bennünket – akinek mindig zsírfoltos volt a mellénye. Egyest adott a dolgozatomra, de óra után odahívott magához, és azt mondta: „Vidd haza a dolgozatodat. Mondd meg az anyádnak, ha eltünteti, nem büntetlek meg. Az iskolában nem maradhat.”

De ma, Würfelnnel? Ma már nem csinálhatok ilyet.

Pedig meg tudnám írni. Írhatnék egy zsidóról, akit ismerek. Megírhatnám, hogy bajt hoz ránk. Minden benne volna a dolgozatban, amit Würfeln kíván. Azt írhatnám, hogy gyűlölöm és megvetem azt az embert. Hogy az emberiség szégyene. És nem is volna hazugság, amit írok. Nagyon is ráillik az öreg Lewin-re, annak a gyárnak a tulajdonosára, ahol mama dolgozik, vagyis az Yramos cigarettagyárra. Én magam különben csak „vörös gyár”-nak hívom, mert az ott dolgozók közül olyan sokan vannak Hitler ellen.

Azelőtt mindig úgy gondoltam, hogy az ilyen gyár tulajdonosa csak jó ember lehet. De csak addig a napig gondoltam így, amelyen eljött hozzánk az a két lány. A két Hilde – Hilde Spalter és Hilde Goldschmidt. Sírtak mind a ketten, és egyre csak azt hajtogatták: – Az a Lewin nem ember! Aztán elmesélték, hogy még ő siránkozott nekik, amikor hozzá fordultak: – Ti tönkretesztek engem. Koldusbotra juttattok. Nem adhatok semmit, egyikőtöknek sem! Nekem nincs kiszórni való pénzem!

Csak magára gondolt, meg az átkozott pénzére, egy pillanatig se gondolt azokra, akiken segíthetett volna vele – útiköltségrevalót kértek tőle néhány öregembernek azok közül, akik agyondolgozták magukat érte, hogy elmehessenek innen, egy másik országba.

Csak ültem a székemen, mintha odaszögeztek volna, föl se tudtam fogni, mit beszélnek. Csak azt láttam, hogy szörnyen kétségbe vannak esve meg a csillagot láttam, a nagy sárga csillagot a kabátjukon. És számoltam magamban, és azt gondoltam: én most tizenkét éves vagyok. Hilde Spalter tizenhét. Öt év az hosszú idő is meg nem is. Az én képzeletemben most szinte semmi, üt év múlva én is ott állhatok majd egy Lewin-féle előtt, igaz, csillag nélkül, de éppen ilyen kétségbeesetten, hogy a segítségét kérjem, de csak gúnyolódást kapok…

– Biztosan nem úgy gondolta mondom –, talán csak nem tudja, mi lesz még… És valami azt mondja bennem: „Az ember jó! Az ember jó!”

Mindez villámgyorsan játszódott le bennem – a számolás, gondolkodás meg az, amit utána éreztem, de hamar vége is lett, mert Hilde Spalter azt mondta:

– Hogy az nem tudja, mi vár ránk? Azt hiszed, nem tudja? Adná isten, hogy ne tudja. De tudja, nagyon is pontosan. A fiai már rég Amerikában vannak, és ő is kivándorol…

Még maradt valami, amibe belekapaszkodhattam – annyira akartam hinni, hogy azért abban az emberben is van valami jó: „Ő adott munkát nekünk!” De Hilde ebből is kiábrándított.

– Hogy munkát adott nektek? Részvétből?… Azt már nem. Egyszerűen kihasználta a nyomorúságtokat. Kiszipolyozta az anyádat. Kevesebbet fizet neki, mint másoknak, minden hónapban száz márkát húz ki a zsebéből.

– Az ilyen nem ember! – mondtam, és észre sem vettem, hogy ugyanezt mondták a lányok is az előbb, amikor sírtak.

Ezt úgy, ahogy történt, leírhatnám. Még többet is. Leírhatnám azt is, hogy mindez nem használt az öreg Lewinnek, mert fölfalták a nácik. Egyszerűen lenyelték. Szőröstül-bőröstül. A nagyok a kicsiket, az erősek a gyengéket. A Reemtsma-konszern az Yramost. Árjásították, mondta mama. Így nevezik azt, amikor a legnagyobbak elnyelik a zsidó tőkét – vagyis elveszik a zsidóktól az üzletüket, gyárukat.

És mindnyájan bennünket szipolyoznak, a kicsik is meg a nagyok is? – kérdeztem.

– Igen – felelte a mamám, mindnyájan.

Akkor mi vagyunk a leggyöngébbek?

A leggyöngébbek és a legerősebbek. De a legerősebbek csak akkor vagyunk, ha sokan megértik, mit jelent ez: „Ha akarod, izmos kezed, megállít minden kereket!”

Akkor azok hoznak ránk minden bajt, akik kiszipolyoznak bennünket, gondolom. Akár zsidók, akár nem.

Ezt is megírhatnám. De ez se jelentene kiutat. Akkor már oda is állhatok az osztály elé, és kijelenthetem: „Nem írtam meg a dolgozatot! És nem is fogom megírni. Énrám semmi bajt nem hoztak a zsidók.”

Bárhogy lesz is – egyenest a lővonalba taszítom magunkat.

Lővonal!

Milyen gyorsan megtanulom használni azokat a szavakat, amelyeket a papámtól hallok – biztosan azért, mert olyan találóak.

Ma reggel még azt motyogtam magamban: „Meg fognak ölni minket!” De azért nem voltam egészen biztos benne. Hiszen börtönbe is zárhatnak bennünket. Vagy fegyházba, vagy koncentrációs táborba vihetnek. De egyvalamit mindjárt éreztem: ha nem találok megoldást, nagy baj lesz. Talán azt mondják majd: „Ez hazaárulás!” Vagy: „Szövetkezés hazaárulásra!”

Ha ezt csinálják, akkor életfogytiglani jár érte akkor is ezt csinálták, amikor mama röpcédulákat írt, és letartóztatták. Kétévi börtönt kapott. Ez régen volt, 1933-ban.

– Ez csak az első büntetésnél van így – mondták az elvtársak. – Másodszorra már életfogytiglani börtön jár érte.

A „lővonal” még mindig jobb, mint az, hogy „megölnek bennünket”. Sokkal jobb! Ha jól meggondolom, még szerencsénk is lehet. Csak azt nem értem, miért mondja papa, hogy el kell tűnnünk a lővonalból. Hiszen nem is tud a dolgozatról. Egy szót se szóltam neki róla. Miért is szóltam volna, mikor úgyse írom meg a dolgozatot? A veszély különben is elmúlt: *elköltözünk, innen!* Új lakásba költözünk. Még ezen a héten. Ilyen gyorsan. De miért ilyen gyorsan?

Ez a „miért” minden örömömet elrontja. És az ürömöm nem tudja feltartóztatni a választ: a sarkunkban vannak!

Megint egy MIÉRT!

Hogy naponta hányszor gondolom vagy mondom: miért? De a választ nekem kell rá megkeresnem, mert amit a felnőttek mondanak, az nem felelet.

Ha most azt kérdezném tőlük: mért kell olyan gyorsan elköltöznünk, azt felelnék: jobb lesz így. Ha azt kérdezném: mért vannak a sarkunkban, azt mondanák: tudod, vannak dolgok, amikor jobb, ha nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal.

Gyönyörű! – gondolom. A mellébeszélés is felelet. Szóval valami olyasmit csináltok, amiről nekem nem szabad tudnom. Jól van, akkor most én vagyok a jobb kéz. Csakhogy egy kéznek öt ujja van, és azokon ki lehet számolni, mi az, amit tudnia kell az embernek. Aztán meg öt érzékszerve is van az embernek, s azok megőrzik, amit láttak vagy hallottak. A régi dolgokat is, nemcsak azt, ami tegnap vagy tegnapelőtt volt…

Alighogy az öt érzékemre gondoltam, már kezdték is a fejembe irányítani, amit összegyűjtöttek.

Hiszen egyedül vagyunk! villant át elsőnek az agyamon. Mind elmentek a barátaink, sorra egymás után!

Miért csak utólag értem meg a dolgokat? Mért nem értettem meg már azon a napon, amikor papa elküldött bennünket, mamát meg engem? Amikor azt mondta: jobb lesz, ha néhány napig nem alusztok itthon. Leát és Hansot letartóztatták. Már Kurt Junghanst is elvitték. Vagy még előbb, azon az estén, amikor Rudi és Inke nálunk volt, Rudi Wetzel, aki akkor jött ki a fegyházból.

– El kell mennünk – mondta Rudi el kell mennünk Németországból. Ha minden jól megy, találkozunk még. – Aztán hozzátette: – Az öreg Wetzelék-ben megbízhattok. Ha szükség lesz rá, küldjétek Sonját a szüleimhez. – Rudi ilyen volt. Még akkor is gondolt rám.

És én? Sejtelmem se volt, hogy az elmenetelüknek valami köze lehet hozzánk.

Rosel és Eugen is elment, meg Wicha is, a barátnőm. Prágába mentek.

– Üdvözletemet küldöm az öreg tanítómnak! – mondta búcsúzáskor Wicha.

Werner is, aki együtt dolgozott mamával a Lewin gyárban, ő is átszökött a határon az éj leple alatt. Hanna sincs itt, Kurt barátnője biztosan egy másik országban él.

És Gusti mama…

Nem kaphatok már tőle illegális könyveket**,** nem mondja már, hogy: aztán okosan viselkedj ám! Egy vastag mappát hagyott nálam emlékbe, mindenféle történetek vannak benne. Kolumbuszról meg a francia forradalom hőseiről. Ő maga írta ezeket a történeteket, nekem meg más gyerekeknek.

Gusti mama is elment a városunkból, el Németországból. Mint a többiek.

Folyton azon töröm a fejem: miért kerültünk mindnyájan a lő vonalba? Csak azért, mert barátok voltunk? Eltaláltak bennünket? De hol, miféle harctéren? Hans és Lea műtermében? A lakásunkban? Azért, mert énekeltünk vagy beszélgettünk a népfrontról? Az lehetetlen. Senki nem látott, senki nem hallott bennünket. Vagy mégis?

Hát már az is tilos, hogy barátai legyenek az embernek? Vagy talán történt valami, amiről én nem tudhatok, amiről nem is tudok meg semmit, hacsak el nem kapok egyszer egy szót vagy egy mondatot?

Igen vannak ilyen szavak, ilyen mondatok! Csak föl kell idéznem az emlékezetemben: Hitler-ellenes jelszavak a központi pályaudvaron, emlékszem. És Szász Svájcban egy sziklafalra az volt felírva hófehér betűkkel: „A Német Kommunisták Pártja – ÉL!” – Pompás fickók! – mondták annak idején a barátaink. Pompás fickók, akik ezt ideírták. Heteken át bárki olvashatta, aki arra hajózott az Elbán. De olyan mondatokra is emlékszem, amelyeket papa mondott. Például: A mi gyárunk, a mi várunk. Vagy: Az ellenállók számára a legfőbb parancs: a szigorú titoktartás. Hogy csoportokat alakítunk, az nem azt jelenti, hogy táblát viszünk a kezünkben a következő szöveggel: ennek és ennek az illegális csoportnak vagyok a tagja.

Egyáltalán – honnan tudja mindig a papám, hogy éppen mit akar a párt?

Közben eszembe jutott az a dolog a „szédült alakokkal”. Azóta sem felejtettem el, mert akkor, ami kor olyan gyorsan el kellett mennem Eugenhez, nem értettem, hogy kikről is van szó. De később rájöttem. Azokról, akik pénzt gyűjtöttek Spanyolországnak. És mindent fölírtak a listájukra, azoknak a nevét is, akik a pénzt adták.

Papa rettenetesen dühös volt.

Szédült alakok! – mondta. Micsoda ostobaság, hogy írás kell róla. Spanyolországnak szüksége van a segítségünkre, nekünk meg a fejünkre. Azt akarjátok, hogy akár csak egyetlen lista is a Gestapo kezére kerüljön? Az ég szerelmére, gondolkozzatok!

És Gusti? Ő biztosan rejtegetett egy kommunistát. Azt is tudom, kit – Hans Danknert. A Fanny fivérét. Gusti ugyanis elmondta egyszer, hogy volt nála valaki. Nevet nem mondott, de Fanny úgy örült, hogy látta a fivérét. Akkor arra gondoltam: olyan sok illegális nem jön egyszerre a városunkba. Biztosan Hans járt Gusti mamánál.

Az öt ujjam egyáltalán nem elég, hogy összeszámoljam mindazt, amit az emlékezetem napvilágra hoz. Pedig tulajdonképpen semmit nem tudok. Semmit! Csak egypár szó, egy-két mondat az egész, amit valahol valamikor elkaptam… mégis, szinte el tudnám felejteni, hogy milyen egyedül vagyunk, és hogy valahol veszély leselkedik ránk. Bukfencezni szeretnék örömömben. Hangosan kiáltani: nem hagyjuk, hogy csak úgy vadásszanak ránk. Mi is vadászunk rájuk! És érzem, hogy ez a „mi” nemcsak bennünket és a barátainkat jelenti, akiket ismerünk – sokkal többet. Biztos, hogy sokkal többen vannak, hiszen papa nem is tudott azokról a pompás fickókról, ott Szász Svájcban, akik a sziklafalra írtak. Sejtelme sem volt, kik lehettek.

Úgy képzelem, hogy a sok közül egyszer mindenki a jobb kéz, aki nem tudhat valami fontos dologról, máskor meg a bal kéz, amelyik csinál valamit. Papa is! Tudom, hogy ő is csinál valamit. Soha nincs itthon, mindig úton van. És közben még most sincs munkája.

Legalább történne már egyszer valami, aminek örülhetnénk! Az öröm csodálatos érzés. Néha szinte beleszédülök, ha valami öröm ér.

De most csak félelmet érzek – el kell mennünk innen! El kell tűnnünk a lővonalból! Még ezen a héten.

Miért nem megyünk külföldre? Úgy, mint mások? – kérdezem magamban. Nagyon szeretnék elmenni, minél messzebbre. A Szovjetunióba. Moszkvába. A nagyszüleimhez.

Meg fogom mondani nekik, gondolom, és már meg is szólalok:

– Talán mi is… – Nem tudom befejezni a mondatot, papa így is érti.

– Nem mehetünk – mondja. – Nincs jogunk hozzá!

Mindig ezek az „így-van-és-kész” feleletek. Elviselhetetlen. Hányszor mondjam még neki: magyarázd meg, hogy megértsem.

Hogyhogy „nincs jogunk”? És a veszély? És a félelmem? És a többiek – nekik ki ad jogot rá?

Bárcsak ne kérdeztem volna! Papa nem talál rá nekem való választ. Sokáig gondolkodik, töpreng. Nem bír ülve maradni a székén. Föl-alá jár a szobában. Pattogtatja az ujjait. Borzasztó ideges leszek tőle. De végül mégiscsak megvan a válasz:

– Az a jog, hogy elmenjen innen az ember, különleges jog. Akárcsak az, hogy itt maradjon. Ez a jog elsősorban kötelesség. Amíg bármelyikünk valami hasznosat tud tenni ebben az országban, addig joga van itt maradni. Ha megfosztják ettől a lehetőségtől, kötelessége, hogy elmenjen, és másutt tegyen valamit az ügyünk érdekében.

Értsem ezt meg, mondja, és ne felejtsem el, hogy elmenni nem egyszerűbb, nem könnyebb, mint maradni, és hogy a mi küzdőterünk itt van!

Azok az állatok, amelyekkel az emberek megosztják az otthonukat, tulajdonképpen státusszimbólumok, mondja papa. És itt, ahol most lakunk, a Fehér Szarvason, már az állatok fajtájából is látni lehet, hogy az embereknek melyik fajtájához tartozik a gazdájuk.

Papa biztosan Bölsche valamelyik könyvében olvasta, hogy az emberek szimbólumot csinálnak az állatokból. Már csak azért is így lehet, mert mind a ketten olyan emberi kapcsolatban vannak az állatokkal. Nem úgy, mint azok, akik a legszívesebben ugatnának, hogy minél jobban hasonlítsanak a kutyuskájlikhoz. Ismerek olyan embereket, akikről el

tudom képzelni, hogy órák hosszat ülnek a kutyájukkal szemben, és addig fintorognak, míg az arcuk dakszli-, pincsi- vagy bulldogpofává nem változik.

Egyszerűen undor fog el, ha ilyeneket látok az utcán. Persze nem a kutyáktól undorodom, hanem az emberektől.

Ha papának nem volnának meg Bölsche könyvei, igazán nem tudom, mi lenne velem. Egy napig se bírtam volna ki az új lakásunkban. Megszöktem volna azoktól az állatoktól, amelyekkel egy fedél alatt kell élnünk. De így, státusszimbólumként egész jól elviselem őket.

Igazában persze nem minden állat státusszimbólum. Tulajdonképpen csak a kutya az.

Ha például a báró, aki itt lakik mindjárt a sarkon, sétálni megy a doggjával, aminek kerek fekete folt van a fél szemén, és ettől olyan, mint egy igazi monokli – legszívesebben őfelségének szólítanám mindkettőjüket. És így minden címhez megvan a hozzáillő kutya. Az afgán agár olyan, mint a kereskedelmi tanácsos. A pudli olyan, mint egy orvos. Csak a csau-csauról nem tudom, hogy a kékvérű arisztokraták vagy a polgárok közé tartozik-e. Az agarakról nem nehéz megállapítani a társadalmi rangjukat. Hiszen olyan büszkén járnak, mint az elegáns hölgyek a Park-szállóban. Mindenki láthatja rajtuk, hogy a felsőbb tízezerhez tartoznak. Szóba se állnak náluk alacsonyabb rangúakkal, még egy mopszlit vagy dakszlit se szimatolnak körül. A csemegekereskedő spiccét pedig egyszerűen levegőnek nézik.

A kutya persze – akár faj kutya, akár nem – pénzbe kerül a gazdájának. De a mi státusszimbólumunk ingyen van. Egy fillérbe se kerül.

Nekünk pincebogarunk van!

Igaz, nagyon hamar meg is szabadultunk tőle. Mamának jó receptje van az ilyesmi ellen: forró víz, rovarirtó és szappan.

A pince viszont megmaradt. Most az a lakásunk.

Útban az iskola felé még azt gondoltam: a hétfő jó nap. Az első óra rövid lesz. Az első órám ugyan az új iskolában – de legalább rövid lesz. Nem bírom ezeket az „új órákat”. Már tudom, ezek mindegyik iskolában egyformák. Ezek a kíváncsiság órái. Ilyenkor mindenki kíváncsi. Az osztály énrám, én meg az osztályra. A lányok izgatottan vihognak, sugdolóznak. Még szerencse, hogy nem vagyok se kövér, se szemüveges. Mert akkor már az első percekben megvolna a gúnynevem: Dagi vagy Pápaszemes kígyó vagy ilyesmi.

Az első órán minden eldől. Az is, hogy hanyadik padban fogok ülni. Elég idegesítő.

Ezért jó nap a hétfő. Az első óra hétfőn mindig rövidebb, mert sorakozó van minden iskolában, és ezzel már elmegy egy félóra.

Sorakozó!

Négyszöget alkotunk az iskolaudvaron. Középen a zászlórúd. Mellette egy tanárnő.

– A mienk – suttogták a lányok. – Drechselnnek hívják.

Fura egy iskola, gondolom. Ilyen kicsi, és ilyen kevés gyerek. Itt mindenki mindenkit lát. Még beszélni se lehet egymással, a tanárok rögtön észreveszik. Szedd össze magad, gondolom. Most vigyázzban kell állni, s a zászlóra…

De már ott is áll előttem az osztályfőnökünk.

– Állj a hátsó sorba. Elrontod az egész képet.

Úgy érzem magam, mintha fejbe kólintottak volna. Először még gondolni se tudok semmire. Aztán azt gondolom: ez a nő meghibbant. Ilyesmit még senki se mondott nekem. Még Würfeln se. De aztán eszembe jut, hogy én vagyok az egyetlen, aki nem visel egyenruhát. Ott állok a színes ruhámban a fekete-fehérbe öltözött lányok között.

Gyönyörű kép! – gondolom. És micsoda dög ez a tanárnő. Hagyja, hogy ott álljak az első sorban, míg a többiek mind felsorakoznak, most meg úgy tesz, mintha csak most vette volna észre, hogy nincs egyenruhám, és mindenki füle hallatára azt mondja: „Elrontod az egész képet!”

Ez a nő le akar járatni. Alighogy az egyik lővonalból kikerültem, már benne vagyok egy másikban.

Most oda állított, ahova tartozom. Eszembe se jut már, hogy vigyázzba álljak. Sem az, hogy összeszedjem magam. Egyetlen gondolat jár csak a fejemben: ez a nő nem fog velem kibabrálni!

De már fel is harsan a hangja, szinte vágja a levegőt az udvar felett:

– A nemzetiszocialista felemelkedés ötödik évében… – És: Németnek lenni annyi, mint hűnek lenni…

Most még egy dal, gondolom. Aztán: „Zászlót fel!” És vége…

Már dalolnak is: „A mi zászlónk büszkén lobog…”

Én is velük énekelem. Én is fölnézek a zászlórúdra. Bárcsak a mi zászlónk lobogna ott fönn, gondolom. A vörös zászló a sarlóval és kalapáccsal meg az ötágú csillaggal… Ha magam elé képzelem, szinte nem is látom ezt a horogkeresztest. És magam elé tudom képzelni. *Mert itt van!* Néhány nap óta tudom, hogy itt van, amióta a pincébe költöztünk. Láttam! De az még a régi lakásban volt.

Ha nem jött volna megint két szimatoló alak a Gestapótól, soha nem tudtam volna meg semmit arról a zászlóról. Közönséges költözködés lett volna: teherautó az utcán, barátok, akik segítenek. Kirámolás, berámolás és kész!

De az a két alak hírtelen ott állt a szobában. Se csöngetés, se kopogás, egyszerűen bejöttek a nyitott ajtón.

Nem tudom, hogy történt, de meg se ijedtem. Csak papa sápadt el. Egyszerre szörnyen udvariaskodni kezdett Georg Röhmerrel, aki segített nekünk, olyanokat mondott neki, hogy „ön”, meg „bocsásson meg, kérem”, meg „ha esetleg dohányozni akarna közben”…

Georg rém furán bámult a papámra. Az egyetlen széken ült, ami még ott volt a szobában, kivett egy cigarettát papa csomagjából, és illedelmesen azt mondta:

– Köszönöm, Frölich úr.

Mama hirtelen sürgölődni kezdett. Az összes ruhát és kabátot, amit már betett a kosárba, hogy majd fölrakják az autóra, gyors mozdulatokkal kiszedte a kosárból, és az ágyamra dobta őket. Közben magából kikelve szitkozódott, hogy hol a fenébe lehet az az átkozott ablaktisztító rongy – a két gestapósra ügyet se vetett.

Az a szék, amelyen Georg ült, az ágyam, a kosár, valami kis ágynemű – semmi más nem volt már a szobában. De azok csak szimatoltak, fürkésztek. Az egész lakásban. Megkérdezték, hova költözünk. Fölírták. Aztán elcsattogták: – Heil Hitler! – és már ott se voltak.

Micsoda csönd lett! Egyikünk se szólt egy szót sem.

Papa föl-alá járt a szobában. Becsukott minden ajtót. Az ablakhoz lépett. Sokáig nézett ki az utcára, mielőtt felénk fordult volna.

– Elmentek – mondta, és hirtelen nevetni kezdett. Hangosan. Szinte bugyborékolt belőle a nevetés.

– Öregem, ebből könnyen baj lehetett volna – mondta Georg. – Ha elkérték volna az igazolványomat, csak fegyházban kapott szabadulási papírt tudtam volna nekik mutatni.

Most már nem nevetett a papám.

Óriási szerencsénk volt – mondta, azután Georg-hoz fordult. – Azt mondod, baj lehetett volna? Méghozzá nagyon nagy baj. Egész idő alatt arra gondoltam: csak föl ne álljon Georg arról a székről!

Georg fölpattant, mintha papa fölszólította volna, hogy álljon föl. A széken, szépen összehajtogatva, valami takaróféle volt. Olyan, mint egy hímzett takaró. Soha nem láttam még nálunk.

Még át se tudtam gondolni, hogy miért olyan izgatottak, mama fölkiáltott:

– Kurt! – Nagyon halk kiáltás volt. Mintha azt mondta volna: „Hogy tehettél ilyet!…”

Georgnak már a kezében volt a takaró, széthajtogatta. Aztán egészen megdermedt. Szinte megbénult ijedtében. És elsápadt – olyan sápadt lett, mint amilyen papa volt, mikor megjelent a két gestapós.

– A mi zászlónk! – suttogta. És többször is elmondta: A mi zászlónk! Aztán végigtáncolt a szobán, szorosan fogva, lobogtatva a zászlót. Megragadta papa vállát. Itt van – mondta úgy, mintha papa eddig még nem is tudott volna róla.

Akkor én is láttam a zászlót. A vörös kelmére aranysárga fonállal volt ráhímezve az ötágú csillag, a sarló és a kalapács és a következő szavak: „Németország Kommunista Pártja – Leubeni körzet."

– El kell tüntetnünk – szólalt meg papa. – Még ma eltüntetem a házból. – így is történt. Magunkkal hoztuk az új lakásba. És hozzám különösen közel van. A fekvőhelyemen rejtettük el, a védőhuzat alatt.

Soha észre nem vettünk volna valamit ebből az egész zászlóhistóriából, se Georg, se én, ha nem jön az a két szimatoló alak, és nem zavarják meg papát a munkában. Ugyanis amikor mama visszatette a ruhákat meg a kabátokat a kosárba, papa féltve őrzött titkáról majdnem hogy szó szerint „lehullott a lepel". A nagy kapkodásban levált a védőhuzat a fakeretről, és előbukkant alóla a kalapács, a fogó, szögek, kendercérna meg egy ár.

Ahogy múlnak a percek, elszállnak a gondolataim is. „Jobbra át! hallom, aztán: – Lépésben, in-dulj!"

Vége a zászlófelvonásnak.

Na, most kezdődik, gondolom. A tanárnő megadta a jelt a csúfolódásra. Senki se akar majd mellettem ülni…

De már ahogy megyünk föl az osztályba, észreveszem: nem zavarja őket, hogy az utolsó sorba kellett állnom. A lányok nevetve, mosolyogva néznek rám. Némelyik csak bámul.

Új lány van nálatok? – kérdezik a felsősök.

Tulajdonképpen egész barátságosak. Csak a fiúk viselkednek gyerekesen. Taszigálják egymást, hogy meglökhessenek. Vigyorognak. Hülyék. Azt hiszik, ezzel sikerük lése nálam. No persze!

Nekem itt különben is olyan szegényesnek tűnik minden. Az egész iskola beleférne a városi iskola tornatermébe. Meg ez az egész összevisszaság. A városi iskolában ez se volt. Ott minden szigorúan el volt rendezve: lányoldal, fiúoldal. Még az udvaron, tízpercben is külön körben kellett járni a lányoknak és fiúknak. És jaj volt nekünk, ha szóba álltunk a fiúkkal, vagy cédulákat nyomtunk egymás kezébe. Ha rajtakapott bennünket valamelyik tanár, olyan élesen fújt a sípjába, hogy a vér is megdermedt az ereinkben.

Itt nem sípol senki. Ez az összevisszaság persze kedélyesebb is, mindenesetre nem olyan unalmas.

Ha nem vigyázok, ebből a kedélyességből mindjárt az első órán baj lehetett volna, mivel itt a tanárnő is más, nem olyan alattomos, mint Würfeln. Ez a Drechseln inkább csak olyan, mint valami öreg mackó. Egy kicsit túl hangos. És olyan ugató a hangja.

Ha nem kezdi megint azt az egyenruhadolgot – otthon biztosan azt mondtam volna: nagyon rendes az osztályfőnökünk! De ő faggatni kezdett, hogy miért nem egyenruhában jelentem meg a zászlófelvonásnál.

– Mert nincs – feleltem.

– De kellene hogy legyen – mondja – talán nem is vagyok tagja a Hitlerjugendnek?

– De igen – mondom.

Mire ő:

– Akkor meg hogy lehet, hogy nincs egyenruhád?

– Úgy, hogy nincs rá pénzünk.

A régi iskolában is ezt mondtam, de ott nem kérdeztek többé semmit. Nyugton hagytak. Nem úgy, mint Drechseln.

– Betűszedő az apád? – kérdi. – És anyád alkalmazott? Nem érti, mondja, hogyhogy nincs pénzünk ilyen fontos dologra.

Nem mondom meg neki, hogy nekünk ez csöppet se fontos. Csak annyit mondok:

– Apám munkanélküli – és remélem, hogy most már nyugton hagy.

De ő nem éri be ennyivel. Igaz, nem pimaszkodik. Sőt kedvesen, barátságosan beszél.

– Tudod – mondja –, mi itt úgy élünk, ahogy a Führer parancsolja: egy mindenkiért, mindenki egyért! Te is kapsz egyenruhát. Tőlem. A lányom már kinőtte a magáét, újat vettem neki.

Miközben ezt mondja, azon a kedélyesen ugató hangján, arra gondolok: jó lesz vigyázni, különben baj lesz. Szó se lehet róla, gondolom. Nem vagyok hajlandó viselni az egyenruhájukat. De hogyan védjem ki a kedvességét? Mit feleljek neki? Elég sokáig tart, mire megtalálom a megfelelő választ:

– A papám majd vesz. Csak meg kell várnom, amíg munkát kap.

A tanárnő tágra meredt szemmel néz rám, köhög, krákog, köszörüli a torkát. Hatalmas keble pihegve föl-alá hullámzik.

– Sajátságos büszkeség – mondja ugató hangján –, hm… hm… Igazán sajátságos…

Papa nagyon sokat tud a státusszimbólumokról. Mindig újabbak vannak nála raktáron. Először csak az állatok voltak. Most már a lakás is odatartozik meg az iskola is.

Ha jól meggondolom, ez az iskola tulajdonképpen igazi pincebogár-iskola. Amit persze senki sem akar hallani.

A pincében lakni? Pincének mondani a pincét? Itt, a Fehér Szarvason erről szó se lehet. Itt ezt szuterénnek hívják! És némelyikük szájából úgy hangzik ez, mintha valóságos villájuk volna. Ezektől csak azt hallani: „a mi házunk”, „a kertünk”, „a parkunk” – mintha minden az övék lenne.

Szuterén!

És közben ez a mi szuterénünk a lehető legócskább, amit csak el lehet képzelni. A falak szürkék, mint a cementpadló, a konyha egy négyzet alakú lyuk, körös-körül mindenütt pincefolyosók.

Adhatnak ezeknek akármilyen szép nevet, hívhat jak őket előtérnek, szobának akkor is csak pincefolyosók. Akárcsak az a cső alakú valami, ami az én szobám lesz. Szürke kőbarlang. És az ablakokon rács.

Félek ebben a barlangban. Félek minden lépéstől, félek attól, hogy odamenjek az ablakhoz. A kertben lévő fáknak nem látom a koronáját. Csak a törzsüket látom, a szürkésbarna, repedezett kérget. Egy kis füves rész az egyik ablak előtt, a másik előtt feltúrt föld. A kerítés viszont, amely kívülről nézve olyan alacsony, mert a fák koronája olyan magas, az ablakból nézve szintén rácsnak látszik.

Most itt állok, félelemmel eltelve, a konyhának nevezett lyukban. Az iskolatáskám még a kezemben van – nem tudom, hova tegyem. Az égadta világon semminek nincs itt helye. A bútorok összevissza, egymás hegyén-hátán. Csak tologatjuk őket ide-oda.

Abból a pincelyukból, amelyik a szoba lesz, hallom a csukott ajtón át, ahogy a festőecset végigcsúszik a falon: surr-surr!

– Majd meglátod mondta papa és mama, hamarosan egészen jól érezzük itt magunkat.

Surr-surr! Papa festi a falat. Létrán áll az ajtó mögött. Hogy eltűnjön ez a csúf szürkeség. Hogy egy kicsit barátságosabb legyen.

Nem lesz itt semmi barátságosabb! Nem változik itt semmi! Még a napsugarak se merészkednek át az ablakon. Vagy csak egészen kicsit. Csak éppen átsuhannak az ablakdeszkán. Nem akarok ebben a pincében lakni – gondolom. És már kiabálok is:

– Én visszamegyek Schenkerékhez! A napos oldalra akarok menni! Ez börtön… – és közben nagyokat dobbantok a lábammal. Rávetem magam a fekhelyemre, mint akinek elment az esze. Szörnyen kiborultam.

– Uralkodj magadon, hallod-e! – szól át apám a szobából.

Ott áll a nyitott ajtóban. Oda se kell néznem, úgyis tudom, hogy dühös rám. Hallom a hangján.

– Mit hisztizel itt összevissza! – förmed rám. – Inkább láss munkához. Csinálj valamit, aminek értelme van!

Minden összekuszálódott bennem. Az érzéseim, a gondolataim. Nem bírom, ha papa kiabál.

És nem akarok itt élni. És mama sincs itt, mikor szükségem volna rá. Ő most biztosan megsimogatna. És engedné, hogy sírjak. De neki mindig el kell mennie. Mindennap! Kora reggel indul munkába, mikor én még az ágyban fekszem.

Papa előtt képtelen vagyok sírni. Nem tudom, miért van ez. De előtte nem akarok gyöngének látszani, és mégis szeretném, ha megérezné, milyen boldogtalan vagyok.

Nem, nem tudok sírni. Ég a szemem. Ilyenkor sokkal nagyobb, mint máskor.

Papa már nem kiabál. Mellettem ül. Nyugodtan, halkan beszél:

– Kívül vagyunk a lővonalon. Ez mindennél fontosabb. Mit akarsz, ez a lakás tulajdonképpen olyan, mint a mostani életünk: félig-meddig a föld alatt..

Milyen gyorsan meg tudják változtatni a papám szavai a gondolataimat és az érzéseimet. Olyan, mintha megfogná, és máshova tenné őket.

Most már nemcsak az ablakon lévő rácsokat látom. Papát is látom és magamat – itt ülünk kettesben a heverőmön. Akár a tyúkok a rúdon. Papa lehetne a gyöngytyúk. Olyanok az ingén a festékfoltok, mint az elszórt gyöngyszemek, meg a nadrágján és az ellenzős sapkáján is, amit hátratolt a homlokából. Még a borostás arcán is festékgyöngyök díszelegnek.

Félig-meddig a föld alatt… Ha úgy mondom ki, azzal a hangsúllyal, ahogy a papám mondta, akkor az is benne van ebben a mondatban: csak nem hagyjuk, hogy legyűrjön bennünket? Igen, félig-meddig a föld alatt – láthatatlanul azok számára, akiknek nem kell látniuk és hallaniuk, hogy mi hogyan élünk és mit csinálunk.

Az iskolánk nem láthatatlan. Nem a föld alá épült, rácsok sincsenek az ablakain. Voltaképpen barátságos épület. Virágok vannak az ablakaiban és a kertjében. És mégis pincebogár-iskola!

Hogy mi a vegyes osztály, azt eddig is tudtam. De hogy mi az a „duplán vegyes”, azt el se tudtam képzelni.

– Igazán egyszerű – magyarázza Annelies –, ami marad, azt összedobják.

Nem értem! Még ha Annelies azt gondolja is, hogy egy kicsit visszamaradott vagyok, akkor se értem.

– Na, figyelj ide – mondja. – Majd elmagyarázom. Ha egy osztály befejezi a negyediket, a legtöbben eltűnnek innen. Gimnáziumba járnak tovább meg ilyesmi. Aki teljesen hülye köztünk, az magániskolába megy. A maradékot, vagyis minket összedobnak. Az ötödik és a hatodik egy osztályba kerül, s a hetedik, nyolcadik egy másikba.

Ami azt illeti, magamtól is rájöhettem volna, hogy az olyan ember, mint például Lahmann, aki majdnem az egész Fehér Szarvas tulajdonosa, nem járathatja ebbe a szegényes iskolába a gyerekeit.

Ez a Lahmann mindjárt feltűnt nekem. Pontosabban nem is ő, csak a házai: Dóra-lak, Sólyom-lak meg a többi. Mert mindegyik név alatt egy másik név is szerepel: Dr. Lahmann magánszanatóriuma. Csak azon a házon nem, amelyikben mi lakunk. Azon még névtábla sincs. Így aztán nem is gondolhattam, hogy micsoda finom népség lakik abban a házban. Álmomban se jutott volna eszembe, hogy a Lahmann csemetékkel fogok focizni.

Egyszerre ott termettek, kijöttek az utcára – mint a többi gyerek. Elvették tőlem a labdát, aztán visszapasszolták. És semmi butaságot nem beszéltek, hogy „lány létére focizik” vagy ilyesmit.

De még mielőtt megtudhattam volna, hogy kik ezek a fiúk, megjelent ő.

Egy karcsú nőszemély, fehér fityulával a fején, amilyent az ápolónők viselnek. Egészen halkan beszélt a fiúkkal, hogy meg ne értsem. Azért éreztem, hogy rólam van szó. A két kisebbik fiú fogta magát és elment. Csak a nagyobbik jött vissza hozzám – ő biztosan idősebb nálam. Egészen más volt, mint előzőleg. Olyan mereven állt ott, mint valami felhúzható baba. Két kezében fogta a labdámat, összeütötte a bokáját, meghajolt, és azt mondta:

– Bocsáss meg, kérlek.

Ez olyan furcsa volt, hogy azt se tudtam, mit csináljak. Teljesen megzavarodtam. Aztán én is összeütöttem a bokámat, és meghajoltam előtte, úgy, mint ő énelőttem.

Ettől viszont úgy látszott, ő keveredett meg. Zavartan álltunk egymással szemben. A fiú még kinyögte:

– Lahmann – aztán a fityulás után futott.

Alighogy elment, hirtelen elöntött a szégyen, a düh, miközben nevetnem is kellett saját magamon. Szép kis pofont kaptam. Mert ez az volt, egy hatalmas pofon, és én még meg is köszöntem…

Ha most nem volna tanítás, a legszívesebben odaállnék Annelies elé, mereven, mint aki karót nyelt – ahogy a Lahmann fiú állt előttem –, összevágnám a bokámat, meghajolnék, és azt mondanám: „Megértettem!” Vagy inkább: „Parancsára!” Mi vagyunk a maradék! Nekünk a pincebogár-iskola is jó!

Mulatságos volna. De nem is bánnám, mert Annelies olyan fölényesen magyarázott. Mint aki azt mondja: „Bizony, bizony, mindennek megvan a maga rendje.” Szeretném, ha megértené, hogy ez az iskola is éppen olyan pofon, mint az a „Bocsáss meg, kérlek” volt. Szeretném, ha megértené, pedig tudom; nem értheti meg.

Ha papa nem beszél nekem a státusszimbólumokról, azt se tudnám, hogy ilyesmi létezik a világon.

Miért is nem tettem azt az orgonacsokrot mindjárt a konyhaasztalra? Akkor nem kerültem volna olyan kínos helyzetbe. Elég sokáig törtem a fejem: a konyhába vagy a pincefolyosó virsli formájú részébe, amit magamban „lányszobának” hívok. És mindez az erkölcs miatt történt!

Amióta az az átkozott születésnapi csokor a lakásban van, igazán nem tudom, nem csúsztam-e egy kicsit le az erkölcsi lejtőn.

Tulajdonképpen még most is az a véleményem, hogy tizenöt fiú erkölcsösebb, mint egy, és hogy a felnőttek egyszerűen gyerekesek. Az a fiú, aki lányokkal játszik, mamlasz. De az a lány, aki fiúkkal játszik, az csavarog. „Nem igazi fiú az ilyen, nem német fiú” – mondják a fiúról, a lányról meg: „Ez nem német leány.” Rólam is ezt fogják mondani.

Szinte hallom, ahogy sápítoznak: „Nem!… Frölichné asszony… a maga lánya…” És közben jobbra-balra tekergetik a fejüket, lebiggyesztik a szájuk szögletét. Csupa megvetés az arcuk. Mivel én fiúkkal csavargok.

Nekem tényleg fiúk a barátaim. A lányok között egyszerűen nem találok senkit, akivel barátkozhatnék. Fára mászni? Elszívni a békepipát? Indián üvöltéssel föllármázni a Fehér Szarvas úri környéket? Sorra megnyomni minden csengőt szerda vagy vasárnap délután, mikor a cselédlányoknak kimenőjük van, és a nagyságos asszonyoknak kell ajtót nyitni? Melyik lány képes erre?

Német leány semmi esetre sem. Az nem is cigarettázik. Csak Annelies. De ő se bír valami sokat. Vagy nem tudja, hogy kell cigizni, vagy erős neki a dohány. Rosszul lesz tőle. A lányok mindig mindentől rosszul lesznek.

Ezért inkább Rolanddal verekszem egy kicsit. Vérzik az orrom. Rolandnak monokli van a szemén. Marianne viszont elájul. Azt mondja, nem tud vért látni. De versikéket írni az emlékkönyvekbe, azt tud.

Mint a nép lelke, hű légy és nemes,
akkor lesz német leány a neved!

Atyaúristen, hogy micsoda unalmas versikék!

Én nem leszek rosszul a cigarettázástól, és nem ájulok el. Pedig néha egészen jól jönne egy kis ájulás. Például akkor, amikor Drechseln az egyik biológiaórán azt kérdezte tőlem:

– Milyennek képzeled a férjedet?

Mi a manó, gondoltam. Ez aztán csuda klassz óra lesz! Még hogy kimondjam, amire mostanában olyan sokszor gondolok – itt, a tanárnő meg az egész osztály előtt! Hogy komolyan beszéljek róla! Hisz ez már majdnem olyan, mint a gyónás. Volt valami jó is ebben a kérdésben – az az elképzelés, hogy felnőtt leszek, lesz férjem, és lesznek gyerekeim, de ugyanakkor arra is gondoltam: minden gondolatomat tízszer is meg kell rágnom, mielőtt kimondanám. Egyáltalán mi az, amit kimondhatok?

Nem mintha nem tudnám pontosan, hogy milyen legyen az a férfi, akihez hozzámegyek.

Olyan, mint az apám. De ezt nem mondhattam ki. A lányok vihogtak volna, és utána napokig hallgathattam volna: szerelmes az apjába! Szerelmes az apjába! És közben olyan közönségesen nevettek volna. Különben is – ez így nem is egészen igaz. Az biztos, hogy olyan gondolkozásának kell lennie, mint az apám. És olyan magas legyen, meg olyan erős. Olyan jó is legyen, és fekete hajú – de egy kicsit azért olyan is legyen, mint Jochen. Mert én ezt most már egészen biztosan tudom.

Forgatom magamban a gondolatot… Ha megmondom Jochenről… mi lesz akkor? Nem tudom, hogy a többiekkel is történt-e már ilyesmi. Ha nem, akkor azt fogják mondani: micsoda disznó! Tudom. Amit nem értenek, az nekik mind disznóság.

Ezeknek még azt se mondhatom el, hogy tudom, milyen egy férfi… hogy nekem meg is szabad mosnom a papám hátát, mikor fürdik. Így bukfenceztek villámsebesen a gondolataim, de közben azért szét is válogattam őket: ezt lenyelem, ezt kimondom, ezt lenyelem, ezt kimondom. Végül nagy keservesen megszületett a válasz:

– Magas legyen, erős, okos és jó… és fekete hajú. Szörnyen büszke voltam a feleletemre. Drechseln tulajdonképpen elégedett lehetett vele… talán csak a fekete hajat kifogásolhatta volna, mivel az igazi germánok szőkék.

De nem tett rá semmi megjegyzést. Egyáltalán úgy viselkedett, mintha oda se figyelt volna. Hangja átdübörgött az osztályon:

– Arra a kérdésre, hogy milyennek képzeled el a férjedet, a következő a felelet: német gyermekeim apjának.

Hát ez elképesztő. No persze, ez már megint olyan „német leány” dolog.

Most jól jönne egy kis ájulás. Mindent megoldana. De nem… semmi tehetségem az ájuláshoz. Megint butaságot csináltam. Tudhattam volna, hogy mit akar hallani. Egy biztos: az egész dolog rettenetesen felkavart. Mármint az, hogy folyton Jochenre kellett gondolnom.

Lehet, hogy mégis koraérett vagyok? – töprengtem. A koraérettség valójában divatos dolog. Én legalábbis semmi rosszat nem látok benne. Van érett alma és érett körte. De korai alma is van meg korai körte is – vagyis koraérett alma és koraérett körte. Ezt mindenki tudja, és ki is mondják, és nem fintorognak közben, és nem teszik hozzá, hogy „óóó” vagy „ejnye, ejnye”. De ha egy lány koraérett, úgy beszélnek róla, mintha bűnös volna. A koraérett lány a család szégyene. És ez a Drechseln hangjában is benne volt. Éreztem. Csupa megvetés volt a hangja. Mintha azt mondta volna: „Kislányom, amit mondtál, nem való egy gyermekhez.” Vagy: „Hogyan is gondolhat ilyet egy tiszta lelkű leány?”

Csak azt szeretném tudni, hogy igazán erkölcstelenség-e, ha valaki koraérett.

Ha nem lett volna bennem az a nyugtalanság, az orgonacsokor most ott lenne a konyhaasztalon. De úgy gondoltam, jobb lesz, ha olyan helyre teszem, ahol senki se látja. Már

csak azért is, mert olyan hatalmas az a csokor, és olyan csodálatos az illata. Csakhogy a mamám fölfedezte, és ez nekem most nagyon kellemetlen.

Mennyi félelmet és nyugtalanságot tud kelteni bennem egy ilyen egyszerű kérdéssel! Meg szégyenkezést. Pedig csak azt kérdezte:

– Kitől kaptad ezt a szép orgonacsokrot?

Érzem, ahogy átforrósodik az arcom.

Ha legalább kettesben volnánk, mama meg én. De nem! Éppen vendégeim vannak: Erna és Munk. Egy könyvet hoztak ajándékba – Selma Lagerlöf: *Nils Holgersson csodálatos utazása.* Ajánlást is írtak bele: „Maradj továbbra is olyan, amilyen vagy."

Már megint az a kavarodás a fejemben… Ha most Munk is azt mondja vagy gondolja: de hogy jut eszedbe…

Olyan a fülem, mint a tűz, amikor megszólalok:

– A lányoktól kaptam, az osztályból.

Hazugság! Méghozzá ostoba hazugság!

Nem tudok a szemükbe nézni. Fölállok. Átmegyek a szobámba. Várok.

Nem tudom, mit csináljak. A konyhából áthallatszik a papám nevetése. Csak nevet, nevet, alig tudja abbahagyni. Azután hallom, amint így szól:

– Nahát, ez a kölyök! Még hogy a lányoktól! Csak láttátok volna azokat a lányokat… tizenöt fiú volt! Csupa rövidnadrágos. A kerékpárcsengőkkel egész hangversenyt rendeztek. Csuda pofák. Úgy lopták neki az orgonát! De a virláglopás a bocsánatos bűnök közé tartozik.

Most aztán alaposan lejárat, gondolom. Ha úgyis tudja, miért hagyta, hogy hazudjak? De ez a jóízű nevetés! És a hangja! Az ő hangjában nem volt semmi megvetés. Se felháborodás.

Tulajdonképpen gyönyörű ez az orgonacsokor! Gyönyörű, mint ez a mai nap… a születésnapom. Ma lettem tizenhárom éves…

Zöldellő nyírják erdőn –
Hűs lombok halk susogása –
S a tarka rét felett szétárad
Egy nyári dal szelíd varázsa…

Nyírfák, bükkfák, seprűvirág, meleg nyári homok. Az iskola ablakai előtt, odakint a virágoskertben, őszirózsák – piros, sárga, lila meg kék… És ez a dal! A hangok szinte egymásból sorjáznak elő. Így. És most ismételjük.

Magasba szállnak a hangok, leereszkednek, aztán újra fel…

Ne énekeljetek olyan gyorsan, szeretném mondani, hagyjátok, hadd vigyen benneteket a dallam… ne ti kergessétek…

Hirtelen csend lett.

Az igazgató lép be az osztályba. Nem is lép – lépdel. A kékesszürke egyenruhájában. Légóparancsnok! Fél vödör homokkal menti meg az országot. A hős vitéz!

Majd kipukkadok, alig bírom visszafojtani a nevetést. Mindig nevetnem kell, ha az igazgatót látom. És most még peckesebben lépked, még magasabbra tartja a fejét, mint máskor. Néhány szót mond Drechselnnek, aztán:

– Osztály, vi-gyázz! Sorakozó az udvaron!

Ma nincs hétfő és nincs szombat.

Négyszögben állunk.

– Német fiúk! Német lányok! A Führer… – hallom, és mindjárt ezután: – Megszületett a döntés… Végre lemossuk a versailles-i gyalázatot… Német fivéreink és nővéreink, akiket külföldön kínoztak… orvul megtámadták… büszke Wehrmachtunk átlépte a lengyel határt… – És: – Háború! Sieg Heil!

– Sieg Heil! – visszhangzott az iskola udvarán. Azután: – Deutschland, Deutschland über alles… [1]

Vége a sorakozónak.

Háború!

Nem érzek semmi rémületet. A nyírfák, a tölgyek, az őszirózsák nem engedik, hogy eljusson hozzám ez a szó. Csupa zöld, csupa tarka virág az egész város. Az utcák, a parkok, a rétek. És kék az ég, még most is – kék…

Csak ez a furcsa csend. Se sustorgás, se lökdösődés csak a táskák zárjának kattanása, a lecsapódó ülések hangja hallatszik, meg az a csoszogáshoz hasonló zaj, ahogy a táskákat végighúzzák a padokon.

Nincs tanítás! Háború van, és nincs tanítás!

Az utcán szétszéledünk. Nem tudjuk, mit kezdjünk azzal a szóval, hogy „háború”. Csak néhány fiú, a nagyok állnak egy kupacban, hallom, amint valaki azt mondja: „Három-négy!” Cipők sarka csattan egyenletes ütemre a kövezethez. Kórusban üvöltik: „Minden lövés egy orosz, minden döfés egy francos!” Utána pedig ez következik: – „Keletre vágtat dicső seregünk…”

Erről eszembe jut egy másik dal: „Győzelmet aratunk francia földön…”

És most előttem van a háború képe!

Francia föld – a csata a Somme partján – a gulyáságyú – a szétszaggatott emberi testek…

Ezt a dalt nem az iskolában tanultuk. Nagyapám tanított rá. Magamban dúdolgatom, fölnézek az égre – kék.

Nem bírom már tovább!

Kék az ég – nem változik semmi. Az edényt el kell mosogatni – krumplit kell hámozni…

De hát ez őrültség! Hiszen háború van!

A harmincéves háborúban jár a fejemben – megkötözték a parasztokat. Kecskékkel nyalatták a talpukat, míg bele nem haltak a nevetésbe.

Várok. A halál is eljön majd. Ha a háború olyan szörnyűséges, akkor a legszörnyűbbnek is jönnie kell.

Várok. Biztosan ott leselkedik valamelyik sarokban. Egy széken ülök, mozdulni se bírok. Két kezem, mintha összekötözték volna, az ölemben. Félelmetes ez a nyugalom, ami körülvesz.

Nem bírom tovább! Ki kell mennem innen – ki az utcára. Nem akarok egyedül lenni.

Az utcák néptelenek… Talán ez a háború. Nincsenek már emberek?

Milyen buta vagyok. Hiszen ilyenkor senki nincs az utcán ezen a környéken. Mindenki bebújik a házába, a lakásába. „Az áldott déli pihenő” szokta mondani a papám.

Fölnézek a magasba. Az az átkozott égbolt még most is kék… és mégis, biztosan onnan jön majd.

Hiába kémlelem az eget.

Az utca felől viszont dübörgés hallatszik. Motorzaj.

Kint állok az utcán – teherautók vonulnak végtelen oszlopban, olyan hosszan, hogy nem is látom a végét.

Már nem vagyok egyedül. Itt állnak a többiek is, a fiúk meg a lányok az osztályomból, meg kisebbek és nagyobbak is. Felnőttek is kitódultak a házakból. Főleg nők. Férfit alig látni. Az előkelő úri népek közül senki.

Látom, Hille kisasszony, a papír- és írószerbolt tulajdonosa is itt van. Strobel úr, a zöldséges a boltja előtt áll, fehér köpenyben. A trafikos is kijött az utcára. Milyen adakozó kedvében van – cigarettát oszt szét a gyerekek között dobozszámra, s azok most feldobálják

[1] Németország mindenek felett

őket a teherautókra. Csak a cipész nem áll kint a műhelye előtt. Odabenn ül és dolgozik – látni az ablakon keresztül.

Majd megsüketülök, olyan ordibálás van körülöttem.

A teherautókon katonák ülnek, némelyik énekel. A kocsioszlop Bautzen felé halad – onnan továbbmennek majd.

Magam előtt látom a térképet, egészen élesen. Ujjaimmal kirajzolom az útjukat – kelet felé, Lengyelországba!

Valamit érzek a kezemben. Egy csomag cigaretta. Annelies áll mellettem.

– Nesze – mondja –, írd rá a neved és a címed. Válaszolni fognak. És akkor neked is lesz egy tábori-postaszámod.

Nagyon messze van a háború…

Most egyáltalán minden olyan messze van tőlem.

Néha már szinte azt hiszem, hogy amióta kikerültünk a lővonalból, egészen normális lett az élet: iskolába járok, eszem, iszom, alszom, napozok, úszom – a tíz méter magas toronyból a vízbe ugrom, ezt sokan megcsodálják –, barátaim vannak.

Olyan is, mint Heinz. Soha nem gondoltam volna, hogy valaha is ilyen barátom lesz. Ha nem lett volna az a szerda délután, most azt se tudnám, hogy Heinz a világon van.

– Ma el kell jönnöd! – mondta Annelies, és persze mindjárt tudtam, hogy a Hitlerjugendről van szó. – Barbara jelenteni akarja a csoportvezetőnek, hogy lógsz a szolgálatból.

– Csak jelentse a hülye tehén – mormogtam, de azért elmentem.

Sorakozó a Fehér Sasnál! Délután három órakor!

Ott álltunk két csoportban – egyik oldalon a lányok, másikon a fiúk. Az aznapi szolgálat közös hulladékgyűjtés volt. De előtte még: Sorakozó – vigyázzál és pihenj jel, azután: – Jobbra át; balra át!

Nálunk, lányoknál minden rendben volt. Már csak Barbara kedvéért is igyekeztünk.

Tudjuk: Barbara együtt jár Rexszel, a fiúk vezetőjével. De azt is tudjuk, hogy nincs vele könnyű dolga. Az a Rex igazi szoknyavadász. Mindig más lányokat bámul, és szörnyen nagyképű. Most is. Micsoda üvöltést rendez.

És ebből már tudni is lehet, hogy mindjárt ellépdel az arcvonal előtt. Pontosabban: előtte is és mögötte is. Már indul is…

Vigyázzban állunk, de jól látjuk a szemünk sarkából, hogy Karli egyszerűen nem tudja behúzni a kövér ülepét. Csakugyan képtelen rá. Ha az arcvonal elöl egyenes, hátul kidudorodik Karli feneke. Ha behúzza, és egy vonalba kerül a többiekével, kiáll a hasa.

Mi, lányok már régóta pihenjben állunk, de Rex még mindig a fiúk körül menetel. Fölfújja magát, mint valami pulykakakas, vezényszavakat harsog és, üvölt. De Karli hátsófele csak kidudorodik, míg Rex rá nem förmed:

– Húzd be a segged, te disznó! Németország mindenekfelett és látjuk, hogy most megáll Karli mögött, behajlítja a lábát, és teljes erőből belerúg. Karli előrezuhan, elvágódik, arccal a sóderes földre borulva.

A fiúk közül senki se mozdul. Senki nem segít Karlinak!

A lányok közül néhányan vihognak. Sokszor vihogunk az iskolában is, ha Karlival történik valami. Csakugyan túl gömbölyű, de kinevetni akkor is aljas dolog.

Szeretném, ha nem nevetnének. Ha nevetünk, Rex még aljasabb lesz, és teljes hülyét csinál Karliból. Tulajdonképpen őt kellene nevetségessé tenni. De hogyan? Ha nem ügyesen csináljuk, baj lesz belőle…

Fölemelem a jobb karomat, mutatóujjammal a homlokomat ütögetem, és azt mondom:

– Ha itt megszűnik… – A karom lecsúszik, megfogom a bal karom felső részét, és így folytatom:

–… itt kezdődik!

Pihenj-ben állunk, de mégis sorban, tehát nem beszélhetünk. A lányok megértették a mozdulataimat, a szavaimat. Még Barbara is!

Mondanom kell még valamit, olyasmit, ami Barbarának tetszik. Különben csakugyan beárul. „Nem teljesíti a szolgálatot, és megsértett egy HJ-vezetőt” – ez jól hangzana. És gyorsan odasúgom Liebhildnek:

– A mi Barbaránknak nincs szüksége ilyesmire. Hisz ő a legjobb a vezetők között.

Hogy tudom-e, hogy sorakozó közben tilos a beszélgetés?

Igenis tudom.

Akkor meg mit fecsegek itt…

Hallgatok.

Majd megmondja Liebhild, gondolom. Liebhild be akar vágódni Barbaránál, ezt mindenki tudja. Ő is vezető akar lenni.

Meg is mondja.

Barbara mosolyog. Továbbmegy.

Liebhild sovány, mint a piszkafa. És mindenkinek hízeleg, különben nem megy semmire, sem a lányoknál, sem a fiúknál.

És akkor kezdődött az a dolog Heinzcel.

Vége volt a szolgálatnak. Jó messze, kint a réten, a Boszorkányházikónál, a malom közelében hangzott el az oszolj vezényszó. Kisebb-nagyobb csoportok alakultak ki. Egyórás út várt ránk hazáig.

Ekkor hirtelen mellettem termett az egyik fiú, aki nem közülünk, pincelakók közül való, s idősebb is nálam meg a barátaimnál. HJ-vezetők rangjelzése volt a vállán.

– Menjünk egy kicsit lassabban – mondta. A hangjában nem volt semmi sértő. Nem kérésnek hangzott, de parancsnak sem.

– Gyere már, Sonja! – kiáltották a lányok.

De én csakugyan lassítottam. Egymás mellett lépkedtünk. Letértünk a főútról. Kettesben voltunk. Nem beszéltünk. Még ekkor se tudtam, mit akar, azt se, hogy kicsoda, mi a neve.

– Ronda dolog volt – szólalt meg végre. De nekem fogalmam sem volt, mire érti.

– Micsoda? – kérdeztem.

– Az a dolog a Karlival – felelte.

– Nem volt valami bajtársias – mondtam, és nagyon bizonytalannak éreztem magam. Mit akar ez tőlem? – gondoltam. Ha le akar hordani, így nem lesz semmi hatása. Itt nem hallja senki.

– Szeretsz olvasni? – kérdezte ekkor.

– Szeretek.

– Karl Mayt?

– Nem.

– Miért?

– Mert az tiszta csalás. Végre már többet is tudtam mondani, nemcsak egy szót.

– És milyen bizonyítékod van rá, hogy csalás?

– Az, hogy sose járt ott.

– Ez nem bizonyíték.

Tényleg nem az! Magam is rájöttem, abban a pillanatban, amikor olyan diadalmasan kimondtam. Nem bizonyíték. Azért mondtam, mert nekem semmi szükségem bizonyítékra. Nekem elég, hogy papa azt mondta: „Ez csalás! Olvasd inkább a *Bőrharisnyát.”* De most mégse mondhattam annak a fiúnak: „… az a bizonyítékom, hogy az apám mondta.”

Hallgatni fogok… Nem! Az hiba volna. Azt mondom hát:

– Ismered Dof Copert?

– Az angol írót?

– Igen.

– Azt Duff Coopernak hívják.

– Jó! Legyen az… te gimnáziumba jársz, mi?

Lassan idegesíteni kezd már a tudálékossága. De valahogy tetszik is, hogy olyan sokat tud. Igyekszem választékosan beszélni.

– Én nem járok gimnáziumba… mindazonáltal olvastam a *Bőrharisnyát.* – Örülök, mikor kiderül, hogy ő nem ismeri.

Egyáltalán nem szeretném, ha továbbra is könyvekről beszélnénk. Mit mondjak neki, mit szoktam olvasni? Mesekönyveket? Akkor azt gondolja, hogy visszamaradott vagyok. Vagy a filléres füzeteket? Nem vagyok bolond, mikor ő gimnáziumba jár!

Hányszor mondta mama: az ilyen ponyvák olvasása nem vall jó ízlésre és intelligenciára.

Selma Lagerlöföt mondhatnám. Olvastam a Nils Holgerssont. De nem tetszett. Szerintem szörnyen unalmas könyv. Az *Olaj és vér Keleten,* az más. Ahogy gyilkolják egymást, és mindezt az olaj miatt – de többet erről se tudnék mondani. Azt hiszem, sose fogom megérteni azt a könyvet. Már csak a sok angol szó és név miatt sem. Ha most rosszul mondanám valamelyiket, megint kijavítana a gimnazista úr.

A többi könyvről viszont – *A Kabunauri bosszújáról,* amit Agnes Smedley írt, vagy George Sand regényeiről, akinek elege volt abból, hogy elnyomják a férfiak, vagy *erkölcs története* című könyvről, amiben sok kép is van, és ami el van dugva a ruhák mögé – ezekről semmit nem mondhatok. Azt se mondhatom el, hogy papa megszerezte az antikváriumban a *Le a fegyverekkel*-t, és én sem a leckémet nem csináltam meg, se nem mosogattam, de még aludni sem akartam addig, míg végig nem olvasom. Ezzel a fiúval még titokban se beszélhetek ilyen dolgokról, mint ahogy Annelies-zel szoktam.

Mert amikor Anneliesnek lejátszom Claire Waldoff lemezét, az „Ó, Hermann”-t és azt mondom:

– Amikor majd Claire olyan éles hangon azt énekli, hogy „Ó, Hermann”, akkor légy szíves, nevess hangosan, hogy meg ne hallják – akkor Annelies mindig hangosan elneveti magát.

Pedig azt hiszem, Annelies semmit nem ért az egészből, hiába énekelem el neki:

Jobbról rendjelek – balról rendjelek,
alattuk duzzad, egyre nő a has.
Mert Hermann verhetetlen,
és szörnyen telhetetlen –
Ó, Hermann, Hermann – még meddig dagadsz?

Nem, Annelies nem érti, hogy itt Hermann Göringről, Hitler jobbkezéről van szó. De egy gimnazista?

Csak tudnám, miért szólított meg! De legalább azt tudnám, hogy hívják! Mielőtt bármit beszélnék vele, meg kell tudnom.

– Miért szólítottál le? – kérdezem.

– Mert más vagy, mint a többi – feleli.

– Ezt te nem tudhatod – mondom és ránézek, most először azóta, hogy az erdei útra tértünk.

– De tudom! – mondja és megismétli, amit akkor mondtam, amikor Rex feneken rúgta Karlit.

– Hallottad? – kérdezem. – És nem jelentesz fel?

Vigyáznom kell, hogy észre ne vegye a hangomon, hogy félek. Ha ez az ok: hogy más vagyok, mint a többiek… ha ki akar figyelni? A szeme… most látnom kell a szemét!

Egymással szemben állunk. Ő sokkal magasabb, mint én – nem látom a szemét. A zsebében kotorászik. Cigarettát vesz elő. Gyufát…

Most! Látom már: nagy kék szeme van.

Már semmi félelmet nem érzek, amikor megszólal:

– Nem. Nem jelentlek fel.

Ezzel szájába dugja a cigarettát, és meggyújtja a gyufát.

Olyan vagyok, mintha kicseréltek volna. Mintha valami kisördög bújt volna belém. Elfújom a gyufáját.

– Tudod, mit jelent ez? – kérdezi.

A gimnazista úr! – gondolom. Nem is kicsit szemtelen. Azt kérdi, tudom-e… micsoda buta szokás: gyufát elfújni – csókot adni. Miközben fújtam, eszembe se jutott, de utána mindjárt…

– Tudom – felelem.

– No és?

– Kaphatsz.

Alaposan föl kell ágaskodnom, hogy elérjem a száját.

Soha többé nem csókolóztunk. Ő se próbálta meg én sem. Másnap észrevettem, hogy egy fekete folt van a szép fehér fogsorán.

Azóta barátok vagyunk. Fura egy barátság ez!

Heinz apja rendőrtiszt. Rex csak azért nem tetszik neki, mármint Heinznek, mert az ilyen „Hitler-majmolók” nem felelnek meg az ízlésének. Ő a szellemi fölény híve!

Mit szólna az apja, ha tudná, hogy együtt járunk, kérdeztem tőle.

– Az öregúr ad elég pénzt, és hagyja, hogy éljem a magam életét – felelte.

Én viszont tudom, amióta Heinz a barátom: nem is olyan egyszerű beszállni egy kajakba; hogy könnyen felborul, ha nem vigyáz az ember; hogy a teniszezés nehéz dolog, és mindig megfájdul a karom, ha magasba lendítem az ütőt, és hogy Heinz lovagolni is megtanítana, ha volna lovaglónadrágom…

Furcsa egy barátság. Van is meg nincs is. Néha úgy érzem, valahogy nem az igazi, valahogy mintha messze lenne tőlem, és mégis mindig ott van körülöttem. Akarom is meg nem is ezt a barátságot.

8.

Éjszakai gondolatok, amelyek világítanak,
akár a csillagok –
Kérdezni nem fogok többé, inkább tudatlan maradok
az erkölcs dolgában. De azt azért szeretném tudni,
hogy ami a világon a legjobb, miért nemcsak jó.

Úgy érzem magam, mint akit a sarokba állítottak.

Papa mindent annak a számlájára ír, hogy most éppen kritikus korban vagyok. Én viszont az ő számlájára írok mindent.

És erre minden okom megvan. Hiszen hallottam néhány héttel ezelőtt, mikor azt mondta Munknak:

– Nem tudom, mit kezdjek ezzel a lánnyal. Egy gyereknek sok mindent meg lehet magyarázni az erkölcsi magatartásból kiindulva. Csakhogy ő már nem kisgyerek, viszont még nem is felnőtt.

Utána azt mondta, hogy értelmi síkon még nem elég fejlett, mivel nem ismeri Marxot és Lenint, s ezért sajnos, megrekedt a morális szinten, ami egymagában nem elég. Mármint én.

Amióta tudom, hogy papa így gondolkozik rólam – vagyis azt gondolja, hogy buta vagyok, hát inkább megrekedek az erkölcsi kérdésekben, semhogy kérdezzek tőle valamit.

Mindenesetre így határoztam: ti is éljétek a magatok életét – én is élem az enyémet.

Ami azt illeti, éppen eléggé tele van a fejem a saját dolgaimmal. Mi szükség rá, hogy még a mamám és a papám gondolatai is közéjük keveredjenek?

Már hetek óta kínoz a következő gondolat: *Miért van hogy ami a legjobb a világon, nemcsak jó?*

– Mert a legjobb mindig csak a jobb – mondja mama. Dugjam csak bele a kezem a mosogatóvízbe, és mondjam meg, hogy meleg-e vagy hideg.

– Meleg – mondom.

Mama most leveszi a vízforraló edényt a gázról, és forró vizet önt a mosogatóba.

– Nézd meg újra – mondja. – Nos?

– Most melegebb.

– No látod, ehhez képest az előbb hideg volt, pedig valójában meleg volt.

– Világos – mondom.

– Ugyanilyen világos az is, hogy mindig lehet valami jobb is, még az eddig tapasztalt legjobbnál is jobb magyarázza mama, és hozzáteszi, hogy a dolgokat mindig össze kell hasonlítani egymással, mindig figyeljek a viszonylatokra.

Mama mindenáron folytatni akarta. Azt mondta, rakjam el az edényt.

– Hol állnak a fazekak meg a lábasok?

– Lent, a kredencben.

– És a tányérok?

– Fönn.

– A csészék?

– Még följebb…

– A csészékhez viszonyítva hol állnak a tányérok?

– Lent.

Mama nem értett meg. Én nem arra vagyok kíváncsi, hogy mikor meleg vagy hideg a víz, és hogy a tányérok egyszer fönt, egyszer meg lent vannak. Én arra vagyok kíváncsi, hogy miért nem *csak* jó az, ami a legjobb a világon. Talán azt gondolják, nem láttam, hogy sírtak mind a ketten? Talán azt gondolják, nem értettem meg, mit írt nagymama Moszkvából? Nagymama, aki mindig vidám volt és énekelt, aki elmagyarázta nekem, hogy Moszkva hatalmas város lesz, és aki egyetlen szobából egész lakást tudott varázsolni. És most azt írja, hogy már nevetni is elfelejtett attól a sok bajtól, ami érte. Baj történt Marie-val, Bernddel, Fritzcel és Marthával is. Szibériában vannak, de nagyi nem tudja, hol.

Vagy azt hiszik, nem hallottam, mit beszéltek, amikor Frieda néni meg a náci férje meglátogattak bennünket, és Frieda néni undok, hájas kis férje megjegyezte: „Azért mentek oda, hogy részük legyen a szabadságban, egyenlőségben és testvériségben, és most a saját testvéreik száműzik őket.”

Hogy örültem, mikor papa azt felelte neki: „Neked nincs jogod ítélkezni. A hozzád hasonlóak gyilkolnak az egész világon.”

Csak azt nem értem, miért vannak Szibériában, és amit mama a föntről meg a lentről, a hidegről meg a melegről mondott, attól se leszek okosabb. Mit mihez viszonyítsak? Azt se tudom, mi az a viszonyítás.

Senki sem beszél így. Senki sem használ ilyen kifejezéseket. Azt hiszem, még papa is megsokallta a dolgot. Az ajtóban áll, két karját az ajtófélfának támasztja, és így szól:

– A hölgyek filozofálnak! – És ez úgy hangzik, mintha azt mondaná: „No nézd csak, a liba repülni akar!” Ezt a hangot egyáltalán nem bírom elviselni. Főleg ha papa beszél így. Mi az, hogy „a hölgyek filozofálnak”?

No, majd kiderül, hogy ő jobban ért-e az ilyesmihez. És már föl is teszek neki egy faramuci kérdést: Akkor magyarázd meg, hogy mért száműznek a kommunisták Moszkvából más kommunistákat!

Papa arcáról lerí az ijedtség.

Mama tágra meredt szemmel néz rám.

Érzem, hogy olyasmit hoztam szóba, amit titkolni akartak előlem, mert nekik is fáj. Látom a fájdalmat papa arcán – látom, ahogy visszamegy a szobába, leül az íróasztalhoz, tenyerével megtámasztja a fejét.

– Meg fogjuk neked magyarázni – mondja – de még várnod kell egy kicsit.

Mamának olyan nagy lett a szeme. Szótlanul megsimogatja az arcomat.

Van elég időm, ráérek pont-pont-vesszőcskét rajzolni. Sok időm van – jó nagyra rajzolom, szép kerekre.

Ujjammal összekötöm a csöppeket, kört húzok. A csöppek pirosak. Vércsöppek. Vérzik az orrom, és a vér lecsöpög az ágyam előtt lévő linóleumra. Nem akarom, hogy elálljon!

Nem akarom! Csak rémüljenek meg a sok vértől. Azt akarom, hogy megrémüljenek. Talán el is fogok vérezni. Azt akarom, hogy azt gondolják: elvérzik a gyerekünk! Azt akarom, hogy féljenek. Féljenek attól, hogy meghaltam, hogy már nem is vagyok. Nem akarom, hogy elálljon a vérzés.

Izgatottan várok minden cseppet. Befelé figyelek magamba. Érzem, ahogy összegyűlik, aztán lecsöppen. Érzem a szívem dobogását. Gyorsan, keményen dobog – a torkomban. Előbb a szívdobogás, azután a vércsöppek, s a kettő között és mindvégig a gondolat: *ezt érték el vele!*

Ez a gondolat jót tesz, megnyugtat, a linóleumra tereli a tekintetemet…

Ha a következő kissé jobbra pottyan, a felső részre – megvan a szeme. A jobb szeme. A bal már megvan. Az orra is – három vércsepp. Össze kell kötnöm őket. A száját szomorúra csinálom nagy, szomorú, kiáltó száj!

Már nagyon lassan hullanak a vércseppek. De én nem akarom, hogy elálljon! Hadd lássák, mennyi vérem elfolyt – milyen hatalmas török basát rajzoltam vele.

A fejembe préselem a vért, erősen szipogok. Igen, így jó, most megint erősebben vérzik. És közben újra meg újra elmondom magamban: miért nem *csak* jó az, aki a legjobb a világon?

Miért ütött meg a papám? Keze az arcomba csapódott, sokszor egymás után.

Közben hallottam mama hangját:

– Ne bántsd! Ne bántsd a gyereket, Kurt! Ne!

Ott volt előttem papa arca összeszorított szája.

És valahányszor kinyílt, ugyanazt a kérdést ismételte:

– Miért hazudtál nekünk?

Úgy látszik, megsüketültem. Az egész testem. Nem érzem a fájdalmat. Nem sírok. Úgy állok papa előtt, mint egy fadarab, nem védekezem. Nem sírok, nem futok el. Valami szomorú csodálkozás van bennem, az bénít meg.

Papa, aki a legjobb, a legokosabb a világon – egyik pofont adja a másik után. Pedig tudnia kell, hogy miért hazudtam. Hiszen ő maga is oka ennek a hazugságnak.

Azután – hirtelen csend. Abbahagyta a verést. Hallgat. Csak a keze mozog. Messze eltartja magától, nézi meredt szemmel. Az ujjai összezáródnak, keze ökölbe szorul, kinyílik, becsukódik…

Egyetlen szó se zavarja meg a csöndet, csak papa léptei hallatszanak – és a bejárati ajtó halk csikorgása. Papa elment.

De nekem vérzik az orrom. Van időm, nagyon is sok időm van, hogy török basát rajzoljak.

– Menj be a szobádba – mondja mama. – Később majd beszélünk a dologról.

Nemsokára bezárhatom a kört. Vagy húsz csepp hiányzik még. Hogy változik a színe. A vörös szín eltűnik most lilásbarnán csillog a vérem. Igen, csillog a lámpafénytől.

Hazudtam!

Jó, rendben van, hazudtam. De megverni azért nem lett volna szabad. Egy ilyen hülye hazugság miatt mindjárt megverni! És közben tudja, miért hazudtam. Kell hogy tudja. Hiszen ő volt az, aki egyszerűen azt mondta: „Nem!” Semmi mást.

– Bemehetek Ingével a városba? – kérdeztem. – A barátaival találkozunk.

– Nem! – ennyi volt a felelet. Semmi több. Semmi „azért, mert”…

Hát ez szép, gondoltam. Ilyesmit még sose csináltak velem. Eddig még mindig megmondták, miért nem csinálhatok valamit. Ez a *nem* olyan volt, mintha félretoltak volna. Mint amikor azt mondják valakinek: „Várj!” Egyébként még most se tudom, miért küldték el Moszkvából a rokonainkat…

Miért hallgatnak, ha tudni szeretnék valamit?

Túl nagy teher vagyok nekik. A sarokba állítottak.

De ha teher vagyok nekik, akkor oda mehetek, ahova akarok. Márpedig én a városba akartam menni. Ingével. A barátaihoz. Ha tudtam volna, milyen unalmas lesz, inkább tücsköket fogtam volna egész délután! És Inge még barátainak nevezi őket. Az egyikkel tényleg együtt jár. A másikkal meg engem akart összeboronálni. Hogy sétálgassunk a parkban, egymás kezét fogva!

Inge, a katonás lépteivel, mindig elöl ment. A fiúja átfogta a derekát. Mindjárt utánozni fogja ez is itt, mellettem. Már kezdi is.

– El a mancsot! – mondom.

– Akkor mért jöttél el?

Magam se tudom. Egyáltalán nem tudom, mit kezdjek vele A tanárokról húzzuk le a keresztvizet? Semmi értelme. Ez nem ismeri a tanáraimat. Már nem is jár iskolába. Tanonc

– Szakmát tanulsz? – kérdezem tőle.

– Igen – feleli –, de az öreg csalódni fog, ha azt hiszi, hogy továbbra is gürcölni fogok. Önként jelentkeztem katonának. A frontra megyek.

A keze már megint utánam kap. Közben rám mereszti a szemét. A szeme az egyetlen az arcán, ami nem pattanásos.

– Eredj a fenébe – mondom. Szörnyen dühös vagyok: hogy lehet valaki ilyen hülye?

El is megy szó nélkül. Biztosan ő se tudott mit kezdeni velem.

De én még nem mehetek haza. Egyedül ülök egy padon, meg kell várnom, míg Ingének elege lesz a nyalakodásból. Nála vannak a villamosjegyek.

Mit mondok, ha otthon megkérdezik tőlem, miért jöttem ilyen későn? Ismerjem el, hogy igazuk volt azzal a *nemmel?* Azt már nem – és különben sem érdemes erről az egész dologról beszélni.

Persze hogy azzal fogadtak:

– Hol voltál?

– Kint játszottunk a réten. Nem vettem észre, hogy úgy eltelt az idő – mondtam. És utána mindjárt azt gondoltam: „Micsoda buta hazugság. Buta, mint ez az egész nap.”

Most aztán van időm török basát rajzolni…

Szélesre tártam az ablakomat. Az ablakpárkányon ülök, fejemet és hátamat az ablakkeretnek támasztva, lábamat felhúzva, hosszú, puha hálóingembe burkolózva.

Az ablak előtt az éjszaka. Tintakék ruhában áll az az ablakom előtt, csillagok ragyognak rajta, mint gyöngyök a napsütésben. És a hold kissé oldalra hajtja a fejét – ámulva nézi az éjszakát, és mosolyog.

Vajon hány csillag ragyog az égen? Mama egyszer régen azt mondta, ha nem tudok aludni, számoljam meg a csillagokat. Nem tudok aludni!

Folyton gondolkodnom kell. Belegondolkodom az éjszakába.

Félreállítottak!

Faggatnom kellene őket, nem tágítani – talán egy kicsit jobban nyavalyogni? Nem akarnak felelni, csak hitegetnek. Később, mondják, és: várj.

De nekem tudnom kell – most mindjárt!

Tudnom kell, hogy mit feleljek, ha az iskolában megint rákezdik valamelyik tízpercben: „Na, mit szólsz, mi van a te drágalátos Oroszországodban? A bolsevikok Szibériába hurcolják az embereket, ahol nincs más, csak jég!” Nem mondhatom mindig azt: „Ne beszéljetek ilyen hülyeséget!” Vagy azt: „Nem igaz!”

Hogy nem igaz, ezt semmi esetre se mondhatom, amióta olvastam nagyi Moszkvából írott leveleit. Tudnom *kell,* mi történt.

A bizonytalanság az, amitől nem tudok aludni. Attól vagyok ilyen nyugtalan, attól kavarognak a fejemben örökösen ugyanazok a kérdések.

Kinyújtom a kezem a pincelakás ablakán, végigsimítom tenyeremmel az ablakunk magasságában szétterített homokot. Még meleg. A homokszemek leperegnek az ujjaim között.

Valami halk surrogás hallatszik, egészen közelről. Max és Moritz adja ezt a hangot, a két kis sün.

Virágzik a hagyma és a kapor. Mögülük jön az a surrogó hang. A magas, sűrű ribizli- és egresbokrok felől, amelyeknek ágai egymásba kapaszkodnak, összefonódnak, eltakarva a kertünket a szomszédos kerttől elválasztó kerítést. A bokrok szövevénye fekete falként áll a tintakék éjszakában, megakasztja a gondolataimat, s arra kényszeríti őket, hogy…

Igen, arra kényszeríti őket, hogy ne ugorják át, ne bújjanak át rajta. Bokrok szövevénye… fekete fal…

Egyik gondolat a másikhoz csatlakozik, a harmadikhoz. Gondolatok egész sora alakul így ki.

– Ezeket a bokrokat ki kell irtani. Már nagyon öregek. Nem hoznak semmi termést! – mondta már tavaly Grundmann-né, a „nagyságos asszony”, a ház és a kert tulajdonosa. De papa azt akarja, hogy megmaradjanak a bokrok, legalább nem látnak be a szomszédok a lakásunkba.

Papa akkor, hogy lefegyverezze Grundmann-nét, azt mondta:

– Gondolja csak meg, Grundmann-né asszony, ez az Anni olyan kurtára sikerült. Nem tudja földobni a szőnyegeket a porolórúdra. Látom, mennyit kínlódik vele szegény. És hát ugye, a cselédlány is ember.

Miközben papa ezt mondta, Grundmann-né lihegett, alig kapott levegőt. De papa mosolyogva nézett rá. Aztán cementet kevert, homokkődarabokat faragott simára – emelvényt épített a poroló tartórúdjai közé. Három lépcsővel…

Az idén újra megjelent Grundmann-né.

– A bokrok… – kezdte.

– Nézze csak meg a kerti pavilont – vágott a szavába papa. – Nézze, milyen roskatag. Méghozzá az utcai fronton. Papa lebontotta a pavilont, teraszt épített és mellé egy szép kis sziklakertet. – Eltüntetjük a vadrózsabokrokat – mondta –, most a sziklakert a divat.

Az öregasszony mérgelődött. De a férje így szólt:

– Hát igen, nem is tudom, mihez fognánk maga nélkül, Frölich úr – és segít a cselédlánynak átdobni a súlyos szőnyegeket a poroló rúdján, és örül a sziklakertnek. Ő egészen más, mint a felesége.

– Ő a királynő férje – mondják a szüleim –, a pénzt az asszony hozta a házasságba.

Az öreg Grundmann-nal én is egészen jól megvagyok. Főleg amikor arról mesél, milyen volt az élete kelmefestő-legény korában. Igazán érdekes dolgokat tud mesélni. De a feleségét még látni sem bírom.

Azt akarja, hogy pár pfennigért öblítsem el neki az edényt, vagyis hogy én legyek a második számú cselédje. Még mit nem, gondolom, mikor kiszól a konyhaablakon: „Nem fog leesni a korona a fejedről”, vagy: „Ki a kicsit nem becsüli…” Felőlem aztán beszélhet, amennyit akar! Hátravetem a fejem, büszkén, dühösen ránézek, és azt mondom: „Sajnos nem érek rá. Éppen sürgős játszanivalóm van.”

Mit képzel ez a nőszemély, majd éppen ő fog nekem parancsolgatni, gondolom. De olyan ügyesen nem tudok vele bánni, mint papa.

Papa mindig fölébe kerekedik. A ribizli- és egres-bokrok még most is ott állnak a helyükön. A lyuk is megvan a léckerítésben, éppen akkora, hogy át lehet rajta bújni – egy lépésre az ablakomtól.

Nagyon jó helyem van itt, az ablakban. A bokrok sövénye mentén ellátok egészen az utcai teraszig. Engem viszont nem lát senki. Még árnyékom sincs, mivel a fal kicsit előreugrik, és így olyan az ablakom, mintha egy fülke ablaka volna.

Kipróbáltuk néhány héttel ezelőtt…

Pár nappal azelőtt, hogy rájöttem: már nem is tudom, kihez tartozom, papához vagy mamához.

– Ha a hold állása kedvező – mondta akkor a papám, még az árnyékát se látni. Gondold csak meg Else, az az egyetlen rács nélküli ablak. És csak egy lépés…

Én viszont láttam papát, ahogy elment az utcán a ház előtt. A terasz se takarta el, s a lépteit már messziről meghallottam. A homok minden lépésnél megcsikordult.

Egy lépés csak, Else… és még az árnyéka se látszik, ha a hold állása…

Ma nem kedvező a hold állása. Ha nem takarják el a felhők, sárgásfehér fénye rám vetődik, és még a szobámat is megvilágítja egy kicsit. Fehéren ragyog ágyamon a takaró…

Az ágyam!

Megint kialakul egy gondolatsor: a veszekedés napja! Miért is gondoltam akkor: papának mindig vitáznia kell. Most, hogy szép nyugodtan átgondolom a dolgot itt, az éjszakában, látom: mama az, aki vitázik. „El ne kövess valami hibát, Kurt…” Úgy beszél hozzá, mintha papa süket volna. Kétszer-háromszor is elmondja ugyanazt. Azt is, hogy gondoljon rám. És hogy felelősséggel tartozik.

De papa csak ül az asztalnál, ránk se néz. Valahova nagyon messzire tekint. Aztán hirtelen föláll, s én gondolom: mindjárt kiabálni kezd, mindjárt kezdődik. De papa halkan, nagyon halkan szólal meg:

– Nem tudom másképp csinálni, Else… – Aztán még hozzáteszi: – És te sem.

Fölidézem ezeket a képeket. Jönnek mind sorra, egymás után. Egy se hiányzik közülük. A legborzasztóbb sem. Amit mama mondott:

– Rendben van, Kurt, de én elmegyek Sonjával!

Akár a villám, olyan volt ez a mondat. Még most is olyan. Megrémültem tőle.

Hogy elmenjünk, innen! Hogy papa nélkül éljünk! És nem azért, mert elvitte a Gestapo, nem, egyszerűen azért, mert veszekszenek.

Inkább egyikükkel se akarok élni, gondolom. Se mamával, se papával. Akármi lesz is velem.

Most újra látom az egészet: mama az ágyam fölé hajol, lehúzza az ágyneműt, tisztát húz fel. Látom az ágyamat, amelyben aztán sokáig nem aludtam. Az éjszakában egészen élessé válik ez a kép – a szavakat is, amelyeket mama mondott még, visszahozza:

Papának most egyedül kell maradnia. Nyugalomra van szüksége. Egy idő múlva majd visszajövünk. Légy türelmes. Ne kérdezz semmit!

„Ne kérdezz semmit!" – mondta mama, és elmentünk. Sokáig maradtunk távol, barátoknál laktunk. „Ne kérdezz semmit!"

Nem kérdeztem. Sem amikor elmentünk, se tegnap, se ma. Mert most visszajöttünk.

Mama újra az ágyam fölé hajol. Megint tiszta ágyneműt húz. Az ágyam!

És most egy új, hirtelen fölvillanó gondolat csatlakozik a többihez: a bokrokhoz, a lyukhoz, amin át lehet bújni…

Papa nem volt egyedül! Egy idegen ember aludt az ágyamban. Egy idegen? Egy illegális?

Azt az idegent biztosan Munk küldte. Más nem küldhette. Tőle jön mindenki, és minden tőle származik, vagy majdnem minden. Az a dal is, amit nagyon szeretek:

Sűrű ködben áll
eltűnt láthatár.
Ki tudja, merre visz ma még út,
zúg a tengerár.

A fül már szinte fáj,
de csak keményen állj,
ha rossz utunk van, és vad a vihar,
ezt mégis így muszáj.

Ezzel a dallal szoktam bátorítani magam. Olyankor szoktam énekelni, ha félek valamitől. Senki sem ismeri ezt a dalt, mindenki azt hiszi, hogy valami tengerésznóta. Na jó! Akkor legyen tengerésznóta…

Most is énekelem, itt, az ablakon kuporogva. Beleénekelem az éjszakába.

Ma így van, tengerész.
Ma téged ver a vész,
hogy meg ne állj, csak harcolj szüntelen,
majd egyszer révbe érsz.

Majd egyszer révbe érsz! Már nem is vagyok olyan nyugtalan. Ha csakugyan valami illegális volt itt…

Sok nap eltelt már azóta. Nem jött a Gestapo. Minden rendben van! De az a sok nap mindössze néhány-hét – még mindig történhet valami!

Ha énekelek, valahogy könnyebb lesz minden, megszűnik bennem az a szorongató érzés.

Csak várd ki a napot,
amely már elhagyott,
s ha szétszakadna az egész világ,
majd mégis felragyog.

De most még az éneklés se használ. Olyan összevissza ver a szívem.

Munk, aki embereket küld ide, akitől annyi mindent lehet tanulni… az ő arca jelenik meg előttem ezen az éjszakán. Én idézem meg, mint az elmúlt nap többi képét. Lassan, bizonytalanul alakul ki, először kicsi, homályos, aztán egyre nő, már egészen nagy, de nem tiszta, nem világos. Erre az arcra túl sok árnyék borul.

Szeretném elkergetni az árnyakat. De nem tudom megfogni őket, elsiklanak előlem, egymásba folynak, és végül mégiscsak alakot öltenek: hatalmas, ijesztő árnyóriássá formálódnak.

Most egyszerre tudom, miért akartam elkergetni őket, miért akarom elűzni őket a gondolataimból. Mert most már tudom, ki veti ezeket az árnyékokat. Tudom a nevét: *Weser!*

Hányszor hallottam ezt a nevet! Először akkor, amikor mama kijött a börtönből. Amikor elmesélte, hogyan tartóztatták le, és hogyan járkált előtte föl és alá a rendőr-tisztviselő a kapitányságon, miközben a kezét dörzsölte, és egyre csak azt mondta: „Ez aztán a jó fogás! Hogy fog örülni Weser!”

Weser – a Gestapo embere. Az elvtársak majdnem mind ismerik. Az ő árnyéka vetődik Munk arcára.

Már nem tudom elkergetni, mert szavak és mondatok is kavarognak a fejemben, azok, amiket papa mondott, meg mama és Munk. Csöndes szavak és csöndes mondatok. Újra meg újra hallom őket…

Munk így szól: „Nem fog megtörni. Erősebb vagyok nála.”

Papa azt feleli: „Túlbecsülöd az erődet, Munk! Ha egyszer elkapnak valakit, azt nem engedik ki a markukból. Egyre többet és többet követelnek tőle. Ezekkel nem lehet játszani – Weserrel sem.”

De ha Munk erősebb nála? Papa nem hisz Munk-nak. Miért nem? Munk igazán erős.

Csak elő kell hívnom azt az emléket, amelyet a kisvárosból őrzök, amit mindig magammal hordok, mint valami kis vörös zászlót. És már látom is a teret a posta előtt, telezsúfolva emberekkel. Munk a Gomba tetején áll, ami tulajdonképpen váróterem. Munk nagyon erős! Egész arca nevet, mikor fölemelt karral, ökölbe szorított kézzel üdvözöl bennünket: „Vörös Front, elvtársak!”

Munk erős!

De a gumibotokat is látom, ahogy lesújtanak rá. Összeszorítom a szemem, ahogy csak bírom. Nem akarom újra látni őket, a gumiborosokat. A kiáltásokat sem: „Oszoljatok szét, elvtársak!” Eltűnnek a kiáltások és a gumibotok. Elnyeli őket a nagy fekete árnyék – újra megjelenik Munk arca.

Látom, ahogy beszél, ahogy mozog a szája, ahogy formálja a szavakat: „Higgy nekem, Kurt. Senkit és semmit ki nem szolgáltatok nekik.”

Weser sötét árnyai folyton a nyomunkban vannak. Hol nagyok, súlyosak, hol meg kicsik, alig lehet észrevenni őket. Megragadják, ütik, kínozzák az embert. Szimatolnak, hízelegnek – hidegek. Hidegek, mint a jeges szél. Megfagy tőle a vér az ereimben.

„Menjetek innen! – kiált bennem egy hang. – Tűnjetek el! Elég volt!” El akarok futni. De nem mozog a lábam. Mintha megbénult volna. Ez az éjszakai lehűléstől van, tudom. Föl kell állnom, le kell feküdnöm. Bebújni a meleg ágyba.

De az árnyékok nem engednek el. Kísértetiesen, gonosz vigyorral táncolnak körülöttem, megint hoznak egy képet, nagyon messziről, azokból az időkből, amikor még Schenkeréknél laktunk, a napos oldalon.

Marie!

Egy fénykép, egy kis fénykép Marie-ról – ahogy hátraveti a fejét, nevet –, mintha azt mondaná: „Ide nézzetek! Itt vagyok… Ilyen vagyok… büszke és vidám.” Valahányszor megnéztem ezt a képet, azt gondoltam: ez az én moszkvai nagynénám. Egyetemet végzett. Nekem is ott kellene egyetemre járnom.

„Emlékül a nővéredtől” – ez volt a hátlapjára írva. Mamának küldte Marie sok évvel ezelőtt.

Az árnyak vigyorogva megragadják a kis képet… És már megint felismerem őket a Gestapo!

Ott állnak a lakásunkban. Nem ordítanak, nem nyitják ki a szekrényeket, nem dúlják fel az ágyakat, nem dobálják szét a holminkat. Semmi „letartóztatom”. Semmi. Csak annyit mondanak:

– Mutassák a családi fényképeket!

Nézik a képeket: nagypapa, nagymama, nagynénik, nagybácsik – a lipcseiek, a moszkvaiak…

Biztosan azt gondolták, hogy valamelyik barátunk fényképére bukkannak. Csakhogy a szüleim már régen eltüntették az olyan képeket.

Itt semmi más nincs, csak a családi képek. Azok pedig nem érdeklik őket. Csak egyet tartanak maguknál: Marie fényképét. Azt magukkal viszik.

Miért? Nem felelnek. Gonoszul vigyorognak. Milyen szerencse! – gondoltuk. Marie biztonságban van, nagyon messze. Addig nem ér el a Gestapo keze…

Miért száműznek kommunisták kommunistákat Moszkvából Szibériába? Egymagam nem találok rá feleletet. De meg fogom tudni a szüleimtől.

És az, hogy hazudtam, nem egyszerű butaság volt, hanem veszélyes butaság. A szüleim kétségbeestek miatta. Megrendült bennem a bizalmuk. De nem egyedül az a hazugság volt az oka, hogy papa megvert.

– Eredj a pokolba! – szólok oda a holdnak, és még bólintok is hozzá.

Eredj a pokolba – gondolom még egyszer, és utána: – elvégre papának is vannak idegei!

Fázom. Fáradt vagyok. Aludni akarok.

Ha nagyon erősen azt gondolom: aludni akarok, akkor eltűnnek a képek. Hangokat se hallok már. Eltűnnek az arcok, az árnyak. Csak az éjszaka marad itt, a fénylő csillagok, a távolodó felhők, a hold, amelynek fénye bevilágít a szobámba, és megcsillan benne a pont-pont-vesszőcske emberkém, a török basám, akit a véremmel festettem a padlóra. Már csak néhány gondolat motoszkál a fejemben. Altató gondolatok.

Holnap vasárnap. Holnap megmondják, amit ma még nem tudok. Biztosan megmondják!

Papának igaza van. Műalkotásnak nem nevezhető a török basám, inkább a konokság és harag műve.

– Ez nem méltó hozzád – mondja, aztán hozzáteszi: – Ne haragudj. Sajnálom, hogy megütöttelek.

Ott áll az ágyam mellett.

– Vigyél a hátadon – mondom.

– Jó. Gyere!

– Mégiscsak te vagy a legjobb – dünnyögöm magamban vagy százszor is ezen a vasárnap reggelen. Érzem a pirított kenyér illatát. Az asztalon hasas kannában gőzölög a kávé. És ha odakint cigánygyerekek potyognak is az égből, itt nálunk akkor is süt a nap.

De ma nem esik. Néhány napsugár átkínlódja ma gát az ablak rácsain, átkúszik az ablakpárkányon, megtalálja az íróasztalon lévő dáliacsokrot. A napfényben felragyognak a virágok – mint megannyi alkonyi napocska, izzanak fel a lilák és vörösek, lobogó lángnyelvekként a sárga árnyalatúak.

Az asztal körül azonban nem valami fényes a hangulat. Illetve *még* nem az. Tudom: mindjárt itt is kiderül. Vasárnap reggel fütyülünk rá, hogy nincs pénzünk. Egyet csavarunk a kapcsolón, és az állólámpa mindent fénybe borít.

Milyen hosszú egy ilyen vasárnap reggel. Senki nem sürget, hogy igyam már meg a kávémat, vagy hogy szedjem le végre az asztalt.

Üldögélhetek, lustálkodhatok, beszélhetek, ha éppen arra van kedvem, hallgathatok, ha nincs kedvem beszélni, hallgathatom, ha papa felolvas valamit.

Szeretnék teljesen belefeledkezni ebbe a kellemes semmittevésbe – elfelejteni, hogy csak néhány óra, ami egészen a miénk, amikor minden egyéb kívül marad.

Ilyenkor ráérünk ábrándozni a mi időnkről, ami eljön majd egyszer. Most még csak légvárként építjük fel itt, a pincelakásban, mindig ezekkel a szavakkal kezdve: „Ha egyszer miénk lesz a hatalom…”

Ma egyikünk se mondja ki ezeket a szavakat. Papa nem mondja nekem, mint máskor: „Még el sem készült a ház, és te már be akarod rendezni a szobákat. Az igazi építész előbb az alapot készíti el.”

Szerintem az alapozás szörnyen unalmas.

Amit mama és papa alapozáson értenek, az olyan természetes, hogy nem is értem, miért csinálnak olyan nagy ügyet belőle. A burzsujoktól elvenni a gyárakat, mindenkinek munkát adni – ez igazán értelmes dolog. Ha a burzsujok nem akarnak dolgozni, felőlem akár éhen is halhatnak. Nélkülük különben is könnyebb volna az élet. Például nem lenne háború. Világos, mint a nap. De izgalmasnak igazán nem mondható. Szerintem legalábbis nem. Talán azért

nem, mert nem is tudom igazán elképzelni, hogyan szerezzük meg a gyárakat. Forradalmat kell csinálnunk! Ennyit én is tudok. De hogyan? És mikor? Erről fogalmam sincs.

Ezért inkább a ház berendezésével szeretek foglalkozni: új törvényeket hozok, megszüntetem a határokat és a pénzt, és a Fehér Szarvas villáit óvodának rendezem be meg szanatóriumnak a munkások számára.

Ez örökös vita köztünk. Papa azt mondja: utópista vagyok. De mama az én pártomon van.

– Ne vedd el tőle az álmait – mondja. – Tudnia kell, mi az, amiért élünk. Talán egyszer…

– De ahhoz, hogy egyszer megvalósulhasson – mondja papa –, fontos, hogy mindig azt tegyük, amire éppen szükség van. Márpedig elsősorban forradalomra van szükség, utána meg arra, hogy lerakjuk az alapokat.

Én is azt akarom, hogy forradalom legyen. Hogy elvegyük, ami a mienk. De azért…

– A forradalmat és az alapokat föltételezem – mondom. Igen, így: föltételezem. Nagyon hatásos mondat. A felnőttektől hallottam. Ők mindig mindent föltételeznek. Többet aztán nem is beszéltünk a dologról.

A forradalomról beszélni nagyon szép. Izgalmas. Menetelni – ezer meg ezer emberrel, és közben énekelni: „Munkaruhában vonulunk a gyárba…”, bemenni az üzemekbe, és kijelenteni: miénk a gyár! Nevetni, hogy a burzsujok elszaladnak. De azt is tudom: nem olyan egyszerű. Nekem is lőnöm kell majd. Oroszországban is így volt. Ezért inkább föltételezem, hogy már megvolt a forradalom.

Ma elmarad a vita. Senki nem mondja: ha egyszer miénk lesz a hatalom. Senki nem figyelmeztet: meg kell értened…

A világtérkép előtt állunk. A térkép a szobánk falán függ. Ugyanolyan, mint amilyen az osztályban van. És mégis különböznek egymástól. Az iskolai térképen rajzszögek, pontok és dátumok, az egyes pontok színes fonalakkal vannak összekötve. Valóságos pókháló az a térkép. A háló szövedéke Berlintől Párizsig terjed, befödi Hollandiát, Belgiumot és Luxemburgot, befogja Ausztriát és Csehszlovákiát, megragadja Lengyelországot, Lettországot és Litvániát. A pontok pedig a csaták helyét jelölik, a dátumok a győzelmek napját.

A mi térképünk tiszta, érintetlen.

Papa végighúzza a kezét a Lengyelországtól a Csendes-óceánig terjedő rózsaszínű folton.

– Ilyen nagy a Szovjetunió – mondja. – Itt erdők vannak – folytatja, és kört rajzol a kezével, itt meg jég. Ez itt a tajga, és az ott a sztyepp. Hegyek, tundrák, sivatag…

Aztán az emberekről beszél. Azokról, akik a jéggel borított vidéken élnek, rénszarvasok között, jurtákban, meg azokról, akik a hegyekben laknak. Azokat én is ismerem, hiszen Nico, az a fiú az első illegális könyvemben, akivel együtt harcoltam a vérbosszú ellen, szóval Nico is egy hegyi legelőn élt. Vajon van-e már rendes iskolájuk? – jut eszembe.

Papa tovább mesél. Azokról a népekről, amelyek mind más nyelven beszélnek, és mégis egy családba tartoznak; arról a húsz évről, ami még nagyon kevés ahhoz, hogy egy annyira elgyötört ország felépüljön, és egy olyan szegény nép meggazdagodjon.

Papa keze keresztül-kasul bejárja velem azt a hatalmas országot, megmutatja azokat a helyeket, ahol városok alakulnak ki, ahol vízi erőműveket és új gyárakat építenek. Szibériából visszavezet a Donhoz, onnan az Urálba. Lassan megelevenedik előttem a térkép.

Magam előtt látom Cseljabinszkot. Felásott föld, építkezések ott, egészen balra még állnak a régi házak. Alacsony faházak, a földhöz lapulva. De mögöttük hatalmas kőépületek törnek a magasba.

– A régi város mögött új város épül. – Mint azon a fényképen, amit nagyi küldött Moszkvából. Nemsokára a kenyeret is jegy nélkül adják.

Akkor mégse utópia, ha új törvényeket akarok hozni. A legszívesebben vitatkozni kezdenék papával. De nem lehet, mert papa folytatja. A rózsaszínű foltról a sárga, zöld és kék foltokra siklik a keze.

Most ökölbe szorítja, és lesújt vele a térképre.

– És ezek a környező országok – mondja. – Mannerheim Finnországától Horthy Magyarországáig fasiszta csapatok állnak a szovjet határon!

Most újra megelevenedik előttem a térkép, látom, ahogy ugrásra készen áll körös-körül az ellenség. Eszembe jut Hans Grundig képe: a farkasok, ahogy megtámadják a medvéket, rájuk vetik magukat, sebesre marják őket, húscafatokat tépnek ki a testükből.

Micsoda vasárnap reggel! Megkaptam a választ a kérdésemre. A választ, amire olyan sokáig kellett várnom. Ezek a környező országokban ólálkodó farkasok – ezekről nem szabad elfeledkeznem! Ők azok, akik a szovjetországban élő patkányokat is előcsalogatják a búvóhelyükről!

Be kell látnom: a Szovjetunióban is van még ellenség. Igazi, veszedelmes ellenség. Meg olyanok is, akik merő butaságból tolják a fasiszták szekerének rúdját. Meg kell fontolnom: hol a butaság határa? Végtére is az ellenség az ellenség. Azok erőszakot alkalmaztak velünk szemben – mi pedig velük szemben. Ez a harc életre-halálra szól. Éppen ezért döntsem el, kinek kívánom az életet…

Ez már világos felelet. Egyszerű és érthető – de a szomorúság nem múlik el bennem.

És mindjárt nem is olyan egyszerű az egész, amint nagyira, Marie-ra, Berndre és Kurtra gondolok. Ők nem tartoznak az ellenséghez. Se butaságból, se másképp! Akkor meg miért bántják őket?

Miért? Szinte éget ott legbelül ez a kérdés, nem tudok megszabadulni tőle.

Nem! Én ezt nem értem! Pedig meg kell értenem. Újra meg újra végig kell gondolnom: az emberek tévedhetnek… a kommunisták is emberek… nem istenek. És az ellenséget nehéz felismerni, mert sokszor barátnak álcázza magát. A tévedés még nem tragédia. De ha az ellenség, az igazi ellenség nem ad rá időt, hogy felismerjük a tévedésünket – könnyen megtörténhet a tragédia.

Ez hát a felelet, amit annyira kívántam, és most, hogy megkaptam, nem tudok mit kezdeni vele.

Ha legközelebb újra megkérdezik tőlem az iskolában, hogy mi a véleményem arról, ami Oroszországban történik, csak azt tudom felelni: „Elég sokat tudtok ti nélkülem is!”

Pedig én többet tudok, mint ők, de hallgatni fogok. Mert amit felelhetnék, csak azok számára felelet, akik már eldöntötték, hogy odatartoznak.

Olyan ez, mint egy vihar, egy kiáltás – örömkiáltás –, mint a sírás, nevetés, ének – minden együtt. Már ég a tenyerem a sok tapsolástól.

Szeretném hangosan kiáltani: „Dore!”

Papa a fülembe súgja:

– Csak tapsolni, nyugodtan állni és tapsolni.

Ránézek, azután mamára – mellettem állnak.

És elöl, a színpadon Dore! Mosolyog, meghajol. A függöny összecsapódik. Azután szétnyílik, megint összecsapódik. A tapsolás nem akar megszűnni.

Megáll az eszem. Két órával ezelőtt még azt gondoltam: micsoda bukás lesz!

– Te előremész egyedül – mondta mama –, bemész az öltözőjébe, és elkéred a jegyeket. Dore vár.

Aztán ott álltam a színház előtt, a hatalmas tölgyfa ajtónál.

A jobb lábaddal lépj először – mondtam magamnak. – Úgy mozogj, mintha semmi különös nem volna abban, hogy színházba mész, mintha azt gondolnád magadban: bámuljatok csak nyugodtan, nekem ez mindennapos dolog!

A tölgyfa ajtó be volt csukva. Alig bírtam kinyitni. Mikor aztán nagy keservesen átnyomakodtam rajta, és elindultam az előcsarnokban, minden lépésemtől visszhangzott,

olyan üres volt. Csak a pénztárablak mögött láttam egy nikkelkeretes szemüveget, amögött egy gyűrött arcot. És már meg is szólalt egy rikácsoló hang:

– Hova megy, kérem?

– Dore Hoyerhez, az öltözőjébe.

Milyen ideges volt Dore!

A zongorakísérőjével a tempón vitatkoztak.

– Így – mondta – nem, így! Öklével verte az asztalon az ütemet és a tempót, és közben énekelt: „La-la-la…” Közben ide-oda szaladgált az öltözőben, félig pucéran, egyik székről a másikra dobálta a ruháit.

Először arra gondoltam, hogy ez nevetséges, azután meg arra, hogy inkább szomorú. Eszembe jutott a néptelen előcsarnok, a lépteim visszhangja. Szerettem volna azt mondani neki: „Fölösleges ennyire izgulnod. Mi hárman itt vagyunk, majd nekünk táncolsz.”

De nem mondtam.

Dore ideadta a jegyeket.

Kint, az Albert téren megálltam a hirdetőoszlop előtt. Dore plakátja is rajta volt. Kis fényes, sárga-fekete négyzet a Sarrasani-cirkusz nagy tarka plakátja és a „Hármat Harmadpfennigért” cigarettareklám között, a „Pszt! Ellenség fülel” feliratú árnyalak és az „Egy Nép - Egy Birodalom - Egy Vezér” plakátok között: *Dore Hoyer táncol.*

Hirtelen nem éreztem már vigasztalónak, amit az előbb gondoltam, hogy legfeljebb majd nekünk, hármunknak táncol, inkább félelmetes volt ez a gondolat. A színház emberek nélkül nem színház…

Ezért álltam a hirdetőoszlop elé, ezért meredtem arra a kis fényes, sárga-fekete négyzetre. Azt kívántam, bár mágnes volna a hátamon, hogy mindenkit odavonzana, megállítana, és mindenki megfordulna, és bemenne a színházba.

De senki nem állt meg, senki nem fordult meg.

És mégsem csak mi hárman voltunk odabenn.

Először azt számoltam meg, hogy hány széken ülnek, később a még szabad helyeket. Minden félelmem megszűnt. Most aztán olyasmit fogtok látni, amit még soha életetekben nem láttatok, gondoltam, és kimondhatatlan öröm töltött el. Remélem, meg is fogjátok érteni, folytattam gondolatban, mivel én már ismertem Dore táncait. És valami kárörömféle fogott el, valami egyre csak azt hajtogatta bennem: és mégis *csak* nekünk fog táncolni!

„Kenyérsütés – Potifárné – Boleró” – ez állt a műsorban.

Kissé messze van a színpad, gondoltam. Hát persze, a színház nem műterem, nem Hans és Lea műterme, ahol olyan sokszor ültünk, a falhoz tolva asztalokat és székeket, ahol Dore olyan közel volt hozzánk, hogy a verejtékcseppeket is láttam az arcán, és hallottam a lélegzését, szinte még a szíve dobogását is, mikor egy-egy tánc után ott kuporgott a padlón, két karját keresztbe téve, kezével a vállát érintve, ahogy kerekre tágult szemmel ránk nézett, és azt mondta: „Na, mi van?”

A színházban egy kicsit minden messze van. Mintha nem volna egészen valóságos. Fent ülünk az erkélyen, az első sorban, a középtől kissé jobbra. Kezemmel végigsimítom a mellvéd peremét. Bársonnyal van behúzva.

Nyugtalanít, idegessé tesz minden. A hangok, a fény, amelyet a hatalmas csillár áraszt, amely megcsillan az üveggömbökön, az üvegcseppeken, – virágokon és – leveleken, nyugtalanít az emberek mozgása, ahogy leülnek, fészkelődnek, idegesít a szüleim némasága, a várakozás…

Azután fokozatosan kialszik a fény, elnémulnak a hangok. Sötét van és csend. Minden megszűnik körülöttem, csak én vagyok – és ott, elöl a színpad. Nagyon világos van a színpadon és ott áll Dore.

Olyan ez, mint valami varázslat. És Dórét is mintha elvarázsolták volna. A műteremben mindig ő maga volt. Dore, a hosszú, sima hajával, a nagy orrával. És mindig megmaradt Dórának, tánc közben is, akár a Kenyérsütést, akár Potifárnét táncolta…

De most ott elöl, a fényszórók fényében, mintha nem ő volna. Egy lány fejkendővel, blúzban, szoknyában. Egy lány, aki kenyeret süt. Bedagasztja a tésztát. Látni, hogy milyen nehéz munka, mennyi erő kell hozzá.

Vajon értik-e? Azok, akik itt ülnek körülöttem. Látják-e, érzik-e, mit fejez ki Dore ezzel a tánccal?

Mindjárt kiformálja a kenyereket. Kétkilósak lesznek. Igen, kétkilós kenyerek…

Vigyáznom kell, hogy fegyelmezetten viselkedjek, mert a karom és a lábam minden mozdulatot utánozni szeretne.

Dore arra gondolt, mikor ezt a táncot kitalálta: „Ebben az embertelen világban a legemberibbet akarom eltáncolni.” így mondta ott, a műteremben, és a barátai rábeszélték: „Helyes! A kenyérsütés jó, emberi tevékenység.”

Most megégette magát. A kemencénél. Látom. Egész testén végigcikázik a fájdalom. Fölemeli a bal lábát, a jobb lábán ugrál, azután fordítva. Fájdalmában forog, elkínzott arccal, egyre gyorsabban…

És most a Potifárné tánca!

Ez ma elmaradhatott volna. Ki nem állhatom azt a nőt. És most a kárörömömet is megzavarja. Azt akartam, hogy akik itt vannak, a mi táncainkat lássák: a Kenyérsütést, a Bolerót. Potifárné nem tartozik ezekhez. Hiába mondták el százszor is a barátaink, hogy ez a tánc „különösen kifejező”, meg hogy „ez árul el a legtöbbet Dore érzékenységéről, nagy tánctudásáról” – felőlem akár „erotika” is lehet benne akármennyi!

Én nem látok benne semmit, főleg semmi olyat, ami nekünk hasznunkra lehetne, s azoknak ártana. Az én szememben ez az egész átkozott tánc csak arra jó, hogy Dore kínlódjon. Most megint látom: pokolian gyötrődik, tekereg, akár a kígyó, lesben áll, mint egy ragadozó állat – és mindez József miatt!

Milyen sokáig tapsolnak…

Ezek megbolondultak! Most sokkal tovább tapsolnak, mint azelőtt. És ez sehogy se tetszik nekem. Hagyják már abba! Aki most ennyire tapsol, az nem fogja megérteni a Bolerót…

A terem újra elsötétül. A színpad is. Csak egyetlen fénysugár suhan át rajta, megtalálja Dórét, körülfogja. Hosszú, piros, testhezálló ruhában áll ott. Aztán megszólal a zene. Lassú, halk hangok, mintha cseppek hullanának le: Ram-ta-ta-ta-ta-ta – és még egyszer…

Dore lábai tapogatózva mozdulnak, egy helyben. A hangok összekapcsolódnak, egybeolvadva forognak, forognak, mint az örvény. Dore is forog, hajladozik, a magasba lendül a zenével, visszahull, és újra fölmagasodik, mint valami lobogó láng – és a zene, a dobok és a fuvolák, akár *a* szél, egyre erősödő forgatag…

Már csak egy gondolat van bennem: *Spanyolországért!* Dore Spanyolországért táncol – és értünk… az ilyen láng senkit nem tud megölni. Hallom a saját lélegzésemet és a többiekét körülöttem.

Dore nem ad időt, hogy magamhoz térjek, hogy tapsoljak. A színpad megvilágosodik. Dore ott áll szürke ruhában, és így szól:

– Egy lány a népből.

Ez új tánc. Nem ismerem. Mintha álomban járna, úgy mozog… átmegy egy kerten… fülel…

Megrémül.

Hiszen ez… ráismerek… hiszen ez Jeanne d'Arc… Dore a Jeanne d'Arcot táncolja! Hívja az embereket… dobol… hogy kergessék ki az ellenséget. Franciaországot megszállták a nácik… és itt, a mi városunkban, ebben az átkozott, szép városban Dore Franciaországért táncol…

Dobol, menetel, megragadja a szoknyája szélét, lengeti a kendőjét, mint valami zászlót, és az a zászló kék-fehér-piros… a trikolór…

Ez a tánc sírás, nevetés, ének, menetelés… minden benne van… kiáltás… öröm…

Fis ez a taps, még tánc közben, ez a véget nem érő, egyre erősödő taps – ez a vihar!

És most elnézem az arcokat… Ott! Azt az arcot ott ismerem… és azt is, a többit is. Megfogom mama kezét, megszorítom. Nagyon erősen.

A hangom nem akar engedelmeskedni. Túl erős. Tudom. Visszafojtom. Úgy hangzik, mint egy sikerületlen trombitaszó.

– Látod? – kérdezem. *elvtársaink!*

Pszt! Ne nézz oda. Itt nem ismerünk senkit!

9.

Első győzelmem!
Jobb precedensnek lenni,
mint a karmuk közé kerülni.
És esküszöm: majd ha mérleget csinálunk,
nem lesz hely rajta a könyvelőpofáknak.

– Ez az eset precedens lehet – jelentette ki az az ősz hajú alak. – Hogy úgy mondjam, ilyenre még nem volt példa a szászországi iskolák történetében. – Aztán hozzátette: – Nem volna szabad megtennem, de tekintettel a…

Ez a „tekintettel” rám vonatkozik, rám és a lelkiállapotomra, no meg arra a tévedésre, amit az igazgatóm elkövetett. Szóval: tekintettel a… egy papírt kapok az ősz hajútól, amin a következő olvasható: „… visszavonásig elbocsáttatik a népiskolából, a célból, hogy a kereskedelmi iskolába járhasson. Amennyiben nem felelne meg a követelményeknek, iskolakötelezettségének a nyolcadik osztály befejezéséig pótlólag eleget kell tennie…”

Nagyon nagy kutya ez az ősz hajú. Miniszteri tanácsos, arany pártjelvénnyel. És micsoda lelke van! Azt ugyan nem láttam, de folyton arról beszélt. Csak előttem tárta fel, így mondta. Ha mindenki előtt feltárná, meginogna az egész rend.

Inogjon meg! – mondtam volna neki a legszívesebben, de hallgattam. Mama beszélt. Megköszönte, hogy ilyen jóindulatúan döntött. A hangja egészen vékony volt… olyan kis egérhang. Hogy csinálja ezt a mamám?!

Nem csoda, hogy az ősz hajúnak megesik rajtunk a szíve… olyan kicsik, olyan szerények vagyunk itt, ezen a szent helyen, ami nem más, mint Szászország kultuszminisztériuma.

Amikor arra gondoltam, hogy csak inogjon meg az egész rend, egyszerre szétfoszlott a fátyol, amely ezen a szentséges helyen rám borult, és körülöttem is elborított mindent, s amitől mindent olyan homályosnak, nagynak, hatalmasnak és tiszteletet parancsolónak láttam: a szőnyegeket, amelyeken végig kellett mennem, és amelyek elnyelték lépteim zaját, a karosszéket, amelybe belesüllyedtem, az íróasztal oroszlánmancsait, amelyekhez közelebb voltam, mint az ősz hajúhoz. És köztük meg köztem ott lebegett az a fátyol, amely egyszeriben szétfoszlott a tanácsos úr szavaitól: „Hiszen akkor az egész rend meginogna!”

Inogjon meg! Mennyire szerettem volna visszadobni saját gondolatát a tanácsos úrnak, odahajítani neki az íróasztal fölött, sőt a feje fölé, hozzávágni ahhoz a díszes keretben függő képhez.

Olyan az a kép a szememnek, mint valami csapda. Amióta itt ülök ebben a karosszékben, erőszakkal magára vonja a tekintetemet – főleg amikor hallgatnom kell…

Hallgatnom kell… és néznem kell a képet: csáb-tincs, kefebajusz és derékszíj… nevetséges és mégis félelmetes.

Inogjon meg! – szeretném odakiáltani ennek a torzképnek. Azt akarom, hogy inogjon meg és dőljön össze! Azért vagyunk itt! Szerencse, hogy nem láttok a lelkünkbe, különben észrevennétek, hogy az örömöm a győzelmemnek szól. Nem hála tölt el, még ha mosolygok is, és azt mondom: köszönöm.

Ez volt az első eset, hogy úgy éreztem, most csatába indulok, és azt kiáltottam gondolatban: „Nem fogtok legyőzni!" És végül én győztem! „Visszavonásig elbocsátva!"

Csakugyan harc volt a legelején még nem. Akkor még csak attól féltem: most elkapnak! A háborús törvényeikkel ragadnak meg.

A törvény ugyanis így szól: „Rendelet állampolitikai jelentőségű feladatok teljesítéséhez szükséges munkaerő biztosítása céljából. Kelt 1938. június 22. Minden német állampolgár köteles bárhol és bármikor szolgálatra megjelenni a számára kijelölt munkahelyen."

Olyan ez a törvény, mint valami bilincs, megakadályozza minden mozdulatomat. Erőszak, amely arra kényszerít, hogy vétséget kövessek el.

És a szüleim? Ott állnak majd velem szemben… tehetetlenül, és a tekintetükkel azt mondják: mi nem tehetünk semmit…

És a barátaink? Tanácstalanok lesznek.

Engem pedig elítélnek!

Azt is tudom, milyen lesz ez a büntetés: munkaszolgálat a mezőgazdaságban, a cselédasztalnál fogok ülni, másodosztályú ember leszek, akik fölöttem lesznek, belém rúgnak, és megkövetelik tőlem, hogy továbbadjam a rúgást, lefelé; vagy hadiüzemben kell dolgoznom, „minden lövés egy orosz, minden döfés egy francos". Nem szabad emberségesen bánnom a kényszermunkásokkal és hadifoglyokkal… lengyelekkel, franciákkal…

Igen, ezt is tudom.

Pellengérre állítanak majd, mint azt a lányt, aki néhány héttel ezelőtt ott állt a pellengéren a Régi Piactéren. És a csőcselék ott üvölt majd körülöttem, gúnyolni fognak, leköpdösnek… és nem segít senki… mint ahogy én se segítettem annak a lánynak, nem segíthettem neki, mert közte és köztem ott álltak az eszüket vesztettek, a megszállottak, akik nem parancsra jöttek; mellettem és mögöttem pedig a gyávák, akik velem együtt lesütötték a szemüket, akik, mint én magam is, parancsra vettek részt ebben a szörnyűségben. Igen, pellengérre állítanak majd, mint azt a lányt, belenyírnak a hajamba, a homlokomtól a tarkómig széles sávot nyírnak bele, és kétoldalt lehull majd a hajam – és táblát akasztanak a nyakamba: „Népáruló!" – ez lesz ráírva, vagy „fajgyalázó" – mint annak a lánynak.

Hiába félek, nem tudom megakadályozni, hogy elkapjanak. Még egy év, és tizennégy éves leszek – és akkor lecsapnak rám. Akkor már neve lesz a szorítóbilincsnek: kötelező munkaszolgálat – háborús segédszolgálat – légvédelmi vagy egyéb kisegítő szolgálat.

Túl korán születtem! Bármire, amit akarok, vagy nem akarok: *túl korán születtem.*

Színpadon akarok állni, mint Dore. El akarom játszani a „Lány a vörös Weddingből"-t, ahogy ő eltáncolta Jeanne d'Arcot…

Dore azt mondta nekem:

– Tehetséges vagy.

– És honnan szerezzünk pénzt a taníttatásához? – kérdezte mama.

– Nem engedem, hogy prostituálják a lányomat! – szólt közbe az apám. – Nem engedem, hogy végigjárja azt az utat, amely a színigazgatók és rendezők ágyán keresztül vezet… ma pedig nincs más lehetőség.

Álmodozhatok róla. Ez nem kerül pénzbe.

Betűszedő is szívesen lennék, mint papa. Tudom, hogy most lányok is lehetnek betűszedők. Egészen fölvidultam ettől a gondolattól. De kiderült, hogy ez is csak illúzió.

– Persze – mondta papa –, dolgozhatsz, mint segédmunkás. De nem tanulhatod ki a mesterséget. A lányok betanított segédmunkások maradnak, s ha vége lesz a háborúnak, a férfiak elfoglalják a helyüket.

– Akkor férjhez megyek – mondtam.

De a szüleim azt akarják, hogy tanuljak ki valami mesterséget.

– Erre feltétlenül szükség van – mondják –, hogy eltarthasd magadat, sőt esetleg a családodat is.

Magam is belátom, hogy ki kell tanulnom valami mesterséget, és azt is, hogy a családomat is el kell tartanom… bár ez egyáltalán nem természetes. Ha az volna, nem nevetnének ki a lányok. Még a barátnőim, Annelies, Jutta és Ursel is csak nevetnek, ha beszélek róla.

Nekik mindegy, hogy mit tanulnak, hogy fodrász lesz-e belőlük vagy eladónő, hogy gyárban dolgoznak-e vagy munkaszolgálatban. – Hiszen csak néhány évről van szó – mondják –, azután úgyis férjhez megyünk. Az asszonynak otthon a helye! Majd meglátod, ha férjed lesz., mit szól a gügye elképzeléseidhez.

Szerintük ez gügye elképzelés.

– A szerelmet is tönkreteheti, ha az asszony ki van szolgáltatva a férjének – magyarázom nekik. De mintha a falnak beszélnék. Egy szót se értenek az egészből. – Mit csináltok például, ha a férjetek üt-ver benneteket? – kérdeztem tőlük.

Kidobjuk! – hangzott a felelet.

– És miből akartok megélni, miből tartjátok el a gyereketeket?

De ezzel se tudtam őket meggyőzni. Eszükben sincs, mondták, hogy férjes asszonyként is dolgozzanak. Ők szerelemből mennek férjhez, de csakis olyan emberhez, aki el tudja tartani a családját. Minden normális lány így gondolkozik, higgyem el.

Bennem viszont összegabalyodik a két dolog: egyrészt belátom, hogy szakmát kell tanulnom, másrészt én is szeretnék ilyen „normális” lenni… De ha látom őket, ezeket a normális lányokat, és hallom azt a sok butaságot, amit összebeszélnek, úgy érzem, mégse szeretnék olyan lenni, mint ők. Inkább olyan akarok lenni, mint az anyám!

Nálunk különben is minden másképp van, mint másoknál. Az is, hogy törjük a fejünket, hogyan bújhatnék ki ez alól a háborús törvény alól. Mert még mindig nem jutott eszünkbe semmi megoldás.

Igaz, már csak néhány évig kell kitartanunk – talán kettőig vagy háromig, aztán vége lesz a háborúnak.

Hitler halálra győzi magát – mondogatjuk. – Nemsokára vége lesz! – De hogy mikor, azt nem tudjuk. A legfontosabb tehát, hogy időt nyerjünk… nekem!

Időt kell nyerni ez a gondolat lett a tervünk alapja. És ennek a tervnek alapján került sor az én nagy csatámra.

Azt a csatát csakugyan nekem kellett megvívnom. Papa és mama nem kelthetett feltűnést, nekik fontosabb dolguk van. Ők folyton jönnek-mennek, különböző emberekkel találkoznak.

Bochmannéknál voltak. Ottó művész, énekes az operettszínházban. És Ottó azt mondta, náluk akad még két-három olyan ember, akiben meg lehet bízni.

Radebergben is voltak. Kurt Fábiánnál. Kurt művezető a drezdai Zeiss-Ikon gyárban. Ő az egyik támaszpont.

Papa Alfred Althushoz is el szokott menni. Alfrednak rádióüzlete van. Mi is tőle vettük a rádiónkat. Nem olyan kis vacak néprádió, amilyent az összes pincelakásban látni, és amivel csak a náci adókat lehet fogni. Olyan, mint a Grundmanné, Stassfurt Imperial, szép, nagy készülék. Világvevő. Ilyen drága rádiót csak Alfredtől vehet az ember.

– Várj néhány napig – mondta akkor Alfred a papámnak –, eladtam egy ilyen készüléket részletre egy SA pofának. Ha legközelebb megint nem fizeti ki az esedékes részletet, visszaveszem tőle, és megkapod néhány száz márkával olcsóbban.

Most aztán ott áll a szobánkban. A napokban Kínát is hallgattuk. Hogy micsoda nyávogás azoknak a zenéjük – mondhatom, mulatságos!

De mikor papa azt mondja: „Függönyözd el az ablakot” már tudom, hogy most Moszkvát fogjuk hallgatni.

Összehúzom a függönyöket, még egy takarót is akasztok az ablak alsó részére, s a kettő közé párnákat tömök. Még hallom: Gavarity Moszkva… aztán kimegyek. Ellenőrzésre. – Járd körül a házat… csinálj valamit a konyhában… menj ki újra a kertbe… vidd ki a szemetet… hozz be valamit a kertből… énekelj a konyhában…

Ha énekelek, az nem tűnik fel senkinek. Mi sokszor énekelünk, jobb énekelni, mint hallgatni.

Eközben papa és mama odabent ül a szobában, borzasztóan figyelnek, hogy megértsék… ugyanis nemcsak a német nyelvű adásokat hallgatják. Az ellenséges adók hallgatásáért börtön jár. És a szüleimnek ez halálbüntetést jelent.

Ha a szüleim nem mennek el, hozzánk jönnek az elvtársak, sötétedés után – arról beszélnek, hogy össze kell gyűjteni minden használható erőt, meg hogy ebben vagy abban az emberben meg lehet-e bízni; vitatkoznak, hogy tulajdonképpen mit is jelent, ha a párt azt kívánja tőlük, hogy a tömegek közt dolgozzanak…

De hát hol vannak ezek a tömegek? Az üzemekben… ez nyilvánvaló. De nemcsak ott, a hadseregnél is. A férfiak tömege most ott van.

Igen, de hogy lehet ott dolgozni?

És fölteszik egymásnak a kérdést, helyes-e, hogy az a kommunista, akit katonai szolgálatra méltatlannak nyilvánítanak, kérvényt nyújt be, hogy fogadják el katonai szolgálatra. Van, akinél helyes, mondja papa, van, akinél nem. Hans Weitfeldnél például „igen”-t mondott. Azt mondta neki: „Tedd meg… a mi érdekünkben!”

– És ha a pártnak más a véleménye? Akkor mi lesz? – kérdezte Hans.

Akkor majd vállaljuk a felelősséget mondta papa, és hozzátette: Ne feledd el, Hans, itt és most mi vagyunk a párt… és mi csak a magunk lelkiismerete szerint dönthetünk.

Az én dolgomban is papa és mama lelkiismerete döntött. Nem „igen”-t mondtak, mint Hans esetében, hanem „nem”-et.

Nem akarják, hogy a karmuk közé kerüljek, bár ott, a mezőgazdasági munkaszolgálaton, ugyancsak vannak tömegek.

Ha odakerülsz, nem tudsz nekünk segíteni – mondják –, még túl fiatal vagy, túlságosan tapasztalatlan, még sokat kell tanulnod.

A szavaik mögött persze mindig megbújik egy kis aggodalom is végtére a gyerekük vagyok.

– Vágj bele a harcba – mondják –, de a magad eszközeivel harcolj, ahogy egy gyerek harcolni tud. Mi segítünk neked, de nem szabad magunkra terelnünk a nácik figyelmét. Nem sodorhatjuk veszélybe az elvtársainkat.

Ez volt az első, ami történt. A másodikat én magam találtam ki. Rájöttem, hogyan nyerhetek időt. Rájöttem, hogy felnőttnek kell lennem, még ma – egy évet előre kell ugranom, hogy három évet nyerjek. Ilyen gondolata csak az ilyen kétszeresen is vegyes osztályú nyomorúságos iskolában támadhat az embernek. Egész idő alatt bosszantott, hogy éppen nekem kelljen egy évvel tovább iskolába járnom, mikor a legtöbb nyolcadikos sokkal butább, mint én, aki a hetedikbe járok. Ez rettenetes igazságtalanság.

– Még egy év – sóhajtottam –, és még egyszer ugyanaz a lelki fröccs!

És ekkor a szavamba vágott Ursel: Te Sonja, mért nem mész te is egy másik suliba? – Ursel ugyanis egy magán „háziasszonyképzőbe” megy.

Nem is rossz ötlet. Urselnek igaza van – csakhogy ő könnyen beszél. De ki fogja megfizetni a tandíjamat? Az egyetlen, amiről esetleg szó lehetne, a kereskedelmi iskola. Az nem olyan drága. Kereskedelmi iskola! Ez volt a terv kezdete.

Még ebben az évben meg kell szabadulnom ettől az iskolától. Ha sikerül, minden rendben van: két év kereskedelmi, két év tanoncidő – ez összesen négy év. Levonva azt az évet, amit át kell ugranom: három év nyereség!

A kereskedelmi iskola jó ötlet – mondja mama.

– Szakmát tanulni a szülők költségére, mindig kellemes a tőkéseknek. Az ilyen fiatalokat könnyebben felveszik.

Felkészültem. Teljes fegyverzetben indulok a csatába…

A kereskedelmi iskola a lándzsám, azzal fogok hadonászni az igazgató orra előtt. És kérdésekkel, rimánkodással, ha kell, sírással fogom döntésre kényszeríteni.

De miféle csata az, amiben szó sincs igazi harcról? Olyan ez, mint amikor egy masinából leeresztik a gőzt, és közben nem fütyül.

Az igazgató nem vett részt a harcban. Szép kis igazgató az ilyen!

Belépek a szobájába. Azonnal fogad.

Azt mondom:

– Nagyon szeretnék…

Mire ő:

– Megértem.

– Tessék nekem segíteni kérem.

– Persze hogy segítek… hiszen igazán jók az eredményeid! Nagyon jó, hogy a szüleid meg tudják fizetni a tandíjat. Kérd el a papírokat, amelyeket ki kell tölteni, és tedd le a felvételi vizsgát! Közben még hízeleg is a mézesmázos beszédével: Kár, jó tanítónő lett volna belőled. No de te tudod… Persze a kereskedelmi pályán is megállód majd a helyed.

– Köszönöm mondom, és nem győzök csodálkozni, és azt gondolom: most aztán mit kezdjek a harciasságommal? Ezek szerint hiába fegyverkeztem fel.

– Azért még nem kell sutba dobnod a fegyvereidet – mondja otthon a mamám, miután mindent elmeséltem, még szükséged lesz rájuk.

Attól fogva teljes fegyverzetben járok heteken át. És úgy vonulok el a felvételi vizsgára meg az utána következő beszélgetésre a lánykereskedelmi igazgatónőjével.

– Hogyan? – kérdezi csodálkozva. – Csak hét év népiskola? De hiszen ez lehetetlen.

Már elő akarom rántani valamelyik fegyveremet, de előtte még azt mondom:

– Engedélyt kaptam az igazgatótól.

Erre vállat von, hümmög, bólogat, és így szól:

– Az más… akkor rendben van… végeredményben sikerült a felvételije.

Magáz, szörnyen udvarias! Semmi szükség a fegyverekre. Egyetlen ugrással – egyik pillanatról a másikra felnőtt lettem. Senki sem kérdi már: hány éves is vagy? Tizenhárom?

Annyi vagyok, de az igazgatónő magáz! Micsoda év! Az első igazi győzelmem éve!

Be fogom írni a naplómba, méghozzá csupa nagybetűvel: *1940 – felnőtt lettem!*

– Túl simán ment – mondja papa –, ilyen könnyen nem lehet kijátszani a törvényeiket.

És igaza volt: másnap hívatott az igazgató. Most is ott ült az íróasztalánál, mint akkor, amikor arra kértem, hogy segítsen.

Most is füzetek tornyosultak jobbról-balról az asztalán, szinte bekeretezték az arcát, s a kékesszürke légóparancsnoki egyenruhájából csak a gallérja és az ezüstzsinóros vállrésze látszott.

– Hívatni tetszett – mondom.

Nem kell erőszakolnom, hogy udvarias legyek vele. Tulajdonképpen kedvelem ezt az embert. Mindent tud rólam – legalábbis úgy gondolom –, no, mármint azt, amit a rendőrség is tud. És mégis… van benne valami tiszteletféle az emberek iránt.

– Sonja – mondja –, beszélnem kell veled.

Teljesen éber vagyok, minden porcikámmal figyelek. Minden gondolatom azt súgja: „Vigyázz! Légy résen!”

– Figyelj ide, Sonja – kezdi –, a múltkor tévedtem. Megfeledkeztem róla, hogy a kereskedelmi iskola szakiskola. Összetévesztettem egy igazi középiskolával. Ha bármilyen középiskoláról volna szó, nem volna semmi akadálya. Oda már az ötödiktől fogva járhattál volna, de szakiskolába csak az iskolakötelezettség letelte után, tehát nyolc év után lehet beiratkozni. A tanügyi osztály nem adta meg az engedélyt.

Nem adta meg? – gondolom szinte megdermedve. Ez az ember téved. Az lehetetlen! Ha összetévesztette a középiskolával, az az ő dolga, ahhoz nekem semmi közöm. Csak nem képzeli, hogy azt csinálhatnak velem, amit akarnak!

És már érzem a lábamon a csizmát, hallom a sarkantyúk csengését, előreszegezem a lándzsámat, és azt mondom:

– Akkor elmegyek a tanügyi osztályra.

Elmegyek az iskolából, a táskámat, a holmimat mindent otthagyok. Csak most ne kelljen bemennem az osztályba! Elmegyek valahova, bárhova – minél messzebbre.

Jól kinevetnek majd a többiek. Megint heccelni fognak. „Nálad úgyis másképp van minden” – fogják mondani, és hogy hóbortos vagyok meg bogaras. És hogy ez is csak afféle hóbortos ötlet volt…

Igen, minden fordítva fog elsülni. Ahelyett hogy azt mondanák: „Gratulálunk, ezt ügyesen csináltad!”, azt fogják mondani: „Ezt jól megcsináltad!”

Soha többé nem megyek be az osztályba. Különben is olyan messze vagyok már tőlük… már nem is léteznek számomra. Olyan gyerekesek.

Ahogy hazaérek, megpillantom a ruhámat, amelyet annak örömére kaptam, hogy elengednek az iskolából. Fekete ruha – fekete bársonyból készült.

A tanügyi osztályon azt mondják:

– Nem! Erről csak a kultuszminisztérium dönthet!

Nem adom fel a harcot. Újra elmegyek az igazgatóhoz. Tévedett! Csakugyan mindent megpróbál. Telefonál – tárgyal – de hasztalan.

Rettenetes ez a huzavona, ez a sok kérdés, kérés, mosolygás, sírás – és minden hiába.

Mamának kell segítenie! Írjon levelet a minisztériumnak!

Meg is írja. És milyen okosan, milyen ravaszul kifundálta azt a levelet. Azt írta benne, hogy egész életemre „károsan hat ki” ez a dolog… meg hogy „egy hivatalnok tévedése” miatt… hiszen az iskolaigazgató is hivatalnok… „nem szenvedhet egy ártatlan fiatal teremtés”. Utána pedig: „Mindezek alapján, mint aggódó anya kérem az ügy kedvező elintézését. Tisztelettel hivatkozom a Führer 1939. augusztus 28-i rendelkezésére, amely szerint kivételes esetekben paragrafusok nélkül, merőben emberi szempontok alapján is lehet dönteni…”

Mama pompásan tud ilyen leveleket fogalmazni!

– De most aztán szedd össze magad – mondja.

Az élet megy tovább.

Az utolsó tanítási nap! Holnap kezdődik a vakáció. A húsvéti! És azután? Még most se tudom, mi lesz.

Utolsó nap… utolsó órák…

Mondhatom, ez is jól kezdődik! Helyettesítés.

A helyettes ott áll az ajtóban, kopott szürke öltönyében, kefefrizurájával, csíptetővel a borvirágos orrán… kezében hegedűtok. Éppen ő hiányzott a mai szent napon!

Tudom, most az egész osztály ezt gondolja, nem is titkoljuk különösebben. Főleg a fiúk nem. Ma valahogy nem sikerül a fölállás, sem a vigyázzállás, sem a jobbra nézz, de még a jelentés sem…

Mert mindnyájan azt akarjuk, hogy ne sikerüljön. Már alig várjuk, hogy dühös legyen. Hogy tomboljon. Ma semmi félelem nincs a levegőben, pedig a fiúk tudják, hogy a fejükhöz röpül a hegedűtok, a lányok meg fölkészülhetnek a vonóval való találkozásra. És én magam is

tudom, hogy ha rám akar lesújtani, akkor teli torokból azt ordítja: „Ti rohadt kommunisták! Ti bolsevik disznók!” Ez pedig kizárólag nekem szól. Senki más nincs az osztályban, akit érinthet.

Egy szörnyszülött ez az ember! És a szörnyszülött most azt mondja: Hittanóra!

Még ez is! Az utolsó napon hittanóra! Bánom is én, gondolom, semmi közöm hozzá! De már hallom a hangját:

– Frölich, olvasd fel…

Illedelmesen fölállok, és azt mondom:

– Tessék, tanár úr?

– Süket vagy? Énekeskönyv, tizennyolcadik oldal…

– Nincs énekeskönyvem – mondom, és még hozzáteszem: – Én felekezeten kívüli vagyok…

– Szemtelenség! – förmed rám dühösen. – Azonnal olvasd!

Annelies elém csúsztatja a könyvét, megmutatja, mit kell olvasnom.

Már kél a nap az égre fel,
Krisztus világa ím közel.

Tudom, jól tudok felolvasni. Látom a szóképeket, azt hangsúlyozom, ami kell.

A végső nap elérkezik,
majd minden tett megméretik,
kígyó fejére rátipor,
már nincs halál, már nincs pokol.
Hallelulja!

– Még egyszer! – üvölti a szörnyszülött.

Elkezdem még egyszer. Érzem, hogy ott áll mögöttem. Még mielőtt másodszor is kimondhatnám a „halleluljá”-t, pofon csattan az arcomon.

Megütött ez az állat! Mögöttem állt, úgy ütött meg, orvul támadott rám. De miért? Nem értem.

És most még hangosabban üvölti:

– Még egyszer!

Nézem a szöveget… és most hirtelen észreveszem. „Halleluja”, így van, így helyes. Most már értem.

De mikor újra elolvasom, megint csak úgy mondom, most már szándékosan: „Hallelulja.” Most már csak azért is. Akkor sincs joga, hogy megüssön! Majd én megmutatom ennek a szörnyszülöttnek, gondolom, és közben olyan düh fog el, hogy már nem tudok uralkodni magamon, és kirohanok az osztályból.

Érzem, ahogy megfeszülnek az idegeim, csak most jusson eszembe valami okos gondolat, valami, amit ellene fordíthatok. És már meg is van: felnőtteket megütni – szigorúan tilos! Nem mintha gyerekeket verni helyes volna, de azért azt nem tiltja olyan szigorúan a törvény, vagy ha tiltja is, sokan nem veszik komolyan.

Akárhogy is… én már felnőtt vagyok! Már elengedtek az iskolából! Ennek a szörnyszülöttnek tudnia kell, hogy én is részt vettem a ballagáson. Azt akarom, hogy bocsánatot kérjen tőlem… Igen… az egész osztály előtt. Azt akarom, hogy egészen kicsi legyen. Kisebb, mint bárki közülünk. Követelni fogom, hogy bocsánatot kérjen. Igen ám, de ha én mondom neki, csak röhög egyet, vagy újra megüt.

Valakinek segítenie kell. Egyvalaki segíthet csak: az igazgató! Csak ő, senki más. De tulajdonképpen miért? Miért gondolom, hogy segíteni fog?

Mert ki nem állhatják egymást. Egyébként ezt mindenki tudja. Ezért akarok az igazgatóhoz fordulni – csak az a kérdés, hogyan kérjem a segítségét. Minden azon múlik, hogy mit mondok neki. Ha csak egyszerűen azt mondom: „Grosse tanár úr megütött”, akkor kijelenti, hogy nem volt szép tőle, de hát… és az egész kútba esik. Nem, úgy kell intéznem a dolgot, hogy az igazgató diadalmaskodhasson a szörnyszülött felett.

Az ellenségeskedésük ugyanis vallási okból származik. Azért utálják egymást, mert Max Grosse, a szörnyszülött kántor lett, az igazgató nem, pedig nagyon szeretett volna ő is kántor lenni.

Azt kell tehát mondanom: „Én ugyan felekezeten kívüli vagyok, ezt az igazgató úr is tudja, de hogy valaki hittanórán a hegedűtokot vagdossa a gyerekek fejéhez, azután meg korálokat játsszon a hegedűjén, és ahelyett hogy segítene annak, aki nem ismeri a Bibliát meg a katekizmust, megüsse! Egy felnőttet!”

Igen, az élet megy tovább, folytatódnak a hétköznapok. Ott ülök megint a padomban. Most már ez sem olyan nehéz, hiszen nem adtuk föl a harcot…

Döntést még nem hoztak – ki tudja, győzelem lesz-e vagy vereség?

Maga az igazgató se tudja.

– Az lesz a legjobb – mondja –, ha részt veszel a ballagáson. A bizonyítványodat azonban csak az utolsó tanítási napon kapod meg.

Nem volt valami sok kedvem ahhoz az egész ünnepélyes ceremóniához. Nem érdekeltek a beszédek, amiket elmondtak, tele mindenféle hangzatos frázisokkal: „Most kiléptek az életbe” meg hasonlók. De még ennél is több szó esett a „népi közösség” ről, „az ellenség felett aratott győzelem”-ről – ezekhez aztán végképp semmi közöm!

Csak amikor azt hallottam, hogy „és Sonjának is sok szerencsét és boldogságot kívánunk” ahhoz már volt valami közöm. Azért is, mert egy olyan tanár mondta, akit tulajdonképpen gyűlölnöm kellene, aki SA-egyenruhában állt az emelvényen a díszteremben, és mégis tudtam, hogy amit mond, őszintén mondja, hogy igazán minden jót kíván nekem. Dr. Prater! Tanügyi tanácsos doktor, az SA tagja. Hogy kerül ez az ember ebbe az iskolába?

Mikor idejöttem, képtelen voltam megérteni. De aztán a fülembe jutottak mindenféle híresztelések. Hát nem tudod? A családja… szóval… nem egészen fajtiszta… nem tökéletesen árja…

És most sok szerencsét meg boldogságot kíván nekem? Biztos, hogy őszintén kívánja.

– Azt akarod, hogy Grosse tanár úr bocsánatot kérjen tőled?

Az igazgató rám néz a szemüvege fölött. Kissé összehúzza a szemét. Fogadni mernék, hogy csillogna a szeme – ha nem vetődnének a szemüvegére azok az ugráló kis fénypontok.

– Tehát bocsánatot kell kérnie… még ma – jelenti ki határozott hangon.

– Ez az utolsó napom ebben az iskolában – mondom. De a hangom kérést fejez ki. Mintha azt mondanám: ne hagyjon cserben!

Nem hagyott cserben. Együtt léptünk be az osztályba. Fagyos csend… Elöl, a katedránál áll a szürke ruhás, rezes orrú, cvikkeres kántortanító.

Én pedig – visszamegyek a helyemre, a lányok padsorában az utolsó padba.

Nem hallom, mit mond az igazgató. A szörnyszülött szemét fürkészem. Tőle akarom hallani: „Bocsánatot kérek!”

Már mondja is. A hangja majdnem alázatos, de éreztem, hogy majd szétrobban a dühtől és a gyűlölettől.

Az utolsó napom ebben az iskolában?

Mennyire ki vannak taposva ezek a lépcsők, egészen bemélyed a széle némelyiknek. És a falban, az ablakok körül, lyukak tátonganak. De a nap besüt az ablakon, a lépcsőházba is… ebben a nyomorúságos iskolában.

Becsukódik mögöttem a kapu. Szünet! Húsvéti szünet! A pihenés… a várakozás ideje.

„Sok szerencsét!” – mondta Prater tanár úr.

Azóta csak néhány nap telt el. És ma… a mai nap a győzelmem napja. Sikerült!

– Tekintettel a kérelmező lelkiállapotára… – kezdte az ősz hajú férfi, a miniszteri tanácsos. Tekintettel a lelkiállapotomra és az igazgató tévedésére: visszavonásig elbocsátva!

– A győzelmedre – mondja mama.

Fölemeljük a poharunkat – aranybarnán csillog a jó erős tea. Koccintunk. A poharak összecsendülnek, szép, tiszta hangon.

Jóleső hang ez – nincs benne semmi békétlenkedés, se papa sóhajtása: „Nem tudom, mit kezdjek ezzel a lánnyal… az egyikhez túl fiatal, a másikhoz túl öreg.”

Érzem, tudom: már nem vagyok félreállítva, egyik pillanatról a másikra felnőtt lettem.

Papa azt mondja:

– De most már ideje volna, hogy a kommunizmusnak legalább az ábécéjét megtanuld.

– A munkája nem kielégítő. Tíz számla közül csak hattal készült el, de három azok közül is rossz. Tud erre valami magyarázatot?

– Nem.

– Nem értette meg a könyvelés menetét?

– Nem.

– Pedig maga nem buta, ugye?

– Nem.

A tanárnő kétségbeesik. Nagy léptekkel ide-oda jár a katedra előtt. Jobb kezén szétfeszülnek az ujjai, beletúr velük a hajába. A haja rövid, mint a férfiaké, minden lépesnél meglebben, akár a függöny a szélben.

Ha most kihív a táblához…

Ekkor megfogja a kezemet, és azt kérdezi:

– És az összeg… hova kerül? és ujjaimat a tartozik és követel rovathoz vezeti.

A keze hűvös, kissé nyirkos tapintású. Az ujjak hegye barna. A ruhájából dohányszag, hideg, állott szivarfüst szaga árad.

– Gondolkozzon csak – biztat.

– Nem tudom!

Nem mondhatok mást. Nem értem, mit kell rávezetni és hova. Tízezer márkát az egyik számlára, és ugyanazt a tízezret egy másikra ezt hívják kettős könyvelésnek. Így soha nem lesz rendben a mérlege – mondja.

Hát nem tudom. Az agyamban be vannak zárva az erre illetékes rekeszek és fiókok. Mintha teljesen meghülyültem volna. De ha meg is próbálom kinyitni őket, hogy legalább valamit megértsek az egészből, tüstént megszólal bennem egy hang: neked erre soha nem lesz szükséged minek ilyesmire időt pazarolni? Talán a tied az a tízezer márka? Ugyan, csupa lopott pénz és az a mérleg is csalás lesz! És miért számoljam át az angol pénzt birodalmi markára? Egyáltalán miért tanuljak angolul? Miért kell rövidítenem a cégek neveit? A Schuster és Társa, Berlinből Schutábet csinálni? Miért kell tudnom, miért hívják Jacquard-t Jacquard-nak?

Miért? Miért kell ilyen dolgokat tanulnom?

Miért kell segítenem nekik – éppen nekem, mikor jól tudom, hogy egy napon, talán mar nem is sokára, úgyis benyújtjuk nekik a számlát, sőt mérleget is készítünk. Mondjam meg talán a tanárnőnek? Vagy talán azt, hogy miért van zárlat a fejemben? Mondjam meg neki: nem akarom! Mert ahhoz a számlához, amit majd benyújtunk, semmiféle könyvelőre nincs szükség – az ránk tartozik, az a mi dolgunk. És mi gondoskodni fogunk arról, hogy kiegyenlítsék a számlát. *Kisajátítjuk a kisajátítókat!*

Ez egy mondat: „A kisajátítók kisajátítása!”

Tegnap óta ismerem. És azóta folyton ismételgetem magamban.

– De kötelessége, hogy megértse – hallom a tanárnő hangját. – Óra után beszélni akarok magával!

Ez is valami. Legalább az óra végéig nyugtom lesz.

A kisajátítók kisajátítása!

Milyen erőt, milyen biztonságot ad ez a mondat. Egyszerűen nem megy ki a fejemből. Szinte megváltoztam tőle. Néha úgy érzem, mintha repülnek, nagyon messzire, nagyon magasra és onnan fentről lelátok a mélybe, látom a dolgok alapját. És engem ezek a dolgok most teljesen kitöltenek, hogyan is érnék rá könyvelést problémákkal foglalkozni!

Eszembe jut, amit egyszer régebben mondott a papám: „Megismerni az élet legfontosabb útjait", meg hogy: „…Marx hiányzik neki meg Lenin." És néhány nappal ezelőtt: „…ideje volna, hogy a kommunizmusnak legalább az ábécéjét megtanuld."

Marx miatt mentem el hozzá, Munkhöz.

– Menj el hozzá – mondta papa –, neki még vannak könyvei. A mi könyveink az Elba fenekén pihennek.

És most itt vagyok Munk kis kertes házában, a város másik végén, az Elba partján. Az utolsó kis ház ez a közül a nyolc közül, amelyek gyümölcsfák között megbújva, a parti rét és a földek között sorakoznak.

Háznak tulajdonképpen nem is lehet nevezni – egyetlen helyiség az egész, benne asztal, egy ócska konyhakredenc, egy vasállvány mosdótállal – ami fehér, de tele van fekete pettyekkel, mert lepattogzott róla a zománc néhány szék, egy fapad az ablak alatt, ahonnan messzire el lehet látni.

Munk a padon ül, én is, szorosan mellette. Előttünk az asztalon egy újságpapírba kötött kis könyv. Régi könyv lehet. Egészen sárgák a lapjai, a széleken majdnem barnák – és látszik, hogy nagyon sokat forgatták. „Kísértet járja be Európát – a kommunizmus kísértete." Munk felolvas. Magyaráz. Én kérdezek – ő felel rá.

Ő aztán tud tanítani! Nála nem úgy van, mint az iskolában, hogy a tanár beszél valamiről, és az egy dolog, az én életem pedig egy másik dolog. Munk mindenre tud feleletet, még azokra a kérdésekre is, amiket föl se teszek. És mindig abból a könyvecskéből meg saját magából meg belőlem hozza ki a választ. És csak akkor kezd új magyarázatba, ha a többit már megértettem.

– Az ember a természet csodálatos alkotása – mondja. – Van értelme, és vannak izmai, s a kettő együtt az az erő, amely őt magát is alkotóvá teszi. Városokat épít meg gyárakat, vasutat és repülőgépeket, és mindezt azért, mert az emberi erő többet tud alkotni, mint amennyire szüksége van ahhoz, hogy élni tudjon. Arról a kis többleterőről van szó, érted? Az az, amit a burzsoázia elvesz a munkásoktól, elveszi tőlünk, ami a miénk, kisajátít bennünket…

Széles kézmozdulatokkal, mintha aláhúzná ezeket a mondatokat, mintha ezer meg ezer emberhez beszélne. És a pontokat öklével veri az asztalra. Így magyarázza el, mit jelent az: munkásosztály, burzsoázia, aztán kimondja azt a furcsa mondatot, azt a három szót: „A kisajátítók kisajátítása."

És mivel most már ezt is megértettem, valahogy meg is könnyebbültem tőle. Megkönnyebbült a lelkiismeretem is, azóta nem furdal már, ha nem vagyok biztos benne, hogy lehet-e azt mondani: az ember jó. Végtére a tőkés is ember, de egyszer talán majd belátja, hogy igazságtalanságot művel, ha másokat kiszipolyoz…

Vagy azon töprengtem: milyen jogon mondjuk azt, hogy nekünk van igazunk? Most már tudom, hogy igazunk van, hiszen a mi erőnket, a mi munkaerőnket ellopja tőlünk a burzsoázia. Ellopja, és egyre gazdagabb lesz tőle, mi pedig…

Mi pedig visszavesszük majd, ami a miénk. Ki fogjuk sajátítani őket, a kisajátítókat!

Nem rekedek már meg az erkölcsi kérdésekben, ahogy papa mondta egyszer. Tisztán látom az igazságot, ami meg van írva abban a régi kis könyvben. Mert az a kommunizmus ábécéje, a *Kommunista Kiáltvány.*

És Munk vezetett el hozzá. Nos, hová kalandoztak el a gondolatai? hallom a tanárnő gúnyos hangját. Most mit feleljek neki? És mit mondjak néhány perc múlva, mikor ott állok majd előtte, és ő kijelenti:

A magatartása egyáltalán nem megfelelő.

Hát elmagyarázhatom neki: nem akarom megtanulni, hogyan kell becsapnom saját magamat. Vagy: értse hát meg, nekem fontosabb, hogy megtanuljam az igazságot… és a maguk számlái meg mérlegei oda valók, ahol most a mi könyveink vannak: az Elba fenekére!

Nem, erről szó se lehet. Bocsánatot fogok kérni. Igen, egész egyszerűen azt mondom:

– Ne tessék haragudni, majd igyekezni fogok…

Vakáció!

Felnőtt vagyok, és egyedül megyek nyaralni! Sokszor elmondom magamban, szinte kóstolgatom ezt a szót: „felnőtt”.

Persze csak úgy magamnak mondom. Ha mások céloznak rá, mindjárt zavarba jövök. Például ha Strobel, a gyarmatáru-kereskedő mosolyogva néz rám, és ugyanolyan mézédes hangon, ahogy azt mondja: „Csókolom a kezét, nagyságos asszonyom”, azt kérdi tőlem: „Na, most már téged is kisasszonynak kell szólítani, ugye?”

Érzem a gúnyt a kétszínű kérdés mögött, de nem tudom, melyik a felnőttesebb válasz, ha azt mondom: „Legyen szíves, szólítson kisasszonynak”, vagy inkább: „Ne tessék fáradni. Hiszen régi ismerősök vagyunk.”

Nekem, magamnak kell bebizonyítanom, hogy felnőtt vagyok. Ezért olyan fontos most, hogy egyedül utazzak. Nem arról van szó, hogy szabad egyedül utaznom. Hiszen már régóta szabad.

Már régóta elutazom minden szombat este, hátizsákkal a hátamon, ami degeszre van tömve takaróval, hálózsákkal, spirituszfőzővel, leveskockával és krumplival. Szász Svájcba szoktam urazni a barátaimmal. Találkozás: Központi pályaudvar, kupolacsarnok. Már ott énekelni kezdtünk, és mindig nagyon vidámak voltunk. Csak vasárnap este mentünk haza.

Most hátizsák nélkül utazom, hálózsákot és gyorsfőzőt se viszek magammal. Most bőrönddel utazom. Felszállok a vonatra, és valamelyik városban le fogok szállni.

Erről a városról nem tudnak a szüleim. Az majd csak az utazás végén következik. Először Rechenberg-Bienenmühlébe utazom. Ott várnak.

Az öreg Wetzelék azt válaszolták: „Sonja jöhet.”

– Aztán írjál! – mondta mama.

– Persze!

– Ha nem érzed jól magad, gyere haza.

– Akkor elutazom Richterékhez Csehországba mondtam.

Kapóra jött, hogy ezt mondhattam, így legalább nem kellett a városról beszélnem. Titok maradhat, mint az a kis doboz a bőröndömben, amelybe egy maradék szájrúzst rejtettem el, meg mama körömcipőjét, amit sose vesz fel. Fekete selyemripsz körömcipő, magas sarkú. Mamának nem fog hiányozni, gondoltam, nekem meg szükségem lesz rá, felnőtt hölgy nem utazhat magas sarkú cipő nélkül!

Rechenberg-Bienenmühle!

Macskaköves főutca, tőle jobbra egy kis patak, balra a vasút. Első pillantásra olyan ez a falu, mintha csak ebből az egy utcából állna, de hamarosan kiderül, hogy a lejtős réteken, amelyek egészen az erdőig nyúlnak fel, elszórtan kunyhók, házak, kis tanyák vannak.

Most akkor mi ez tulajdonképpen – út menti falu vagy szórványtelepülés? Körfalu ezt könnyű felismerni. Egy tér a falu közepén, és körös-körül a házak, az országút, amely a faluba visz, és többnyire keskeny utak, amelyek a másik oldalon kivezetnek. Rengeteg olyan falu van Németországban, ahol valamikor nagyon régen körkörösen építkeztek. Csak a falu nevét kell tudnom. Ha itzre vagy witzre végződik, akkor az szláv eredetű és körfalu. Az iskolában

tanultuk. Nagyon mulatságos. Valahányszor a „német rög”-ről hallok, eszembe jutnak ezek a nevek: Lockwitz, Hosterwitz, Rochwitz meg a többi.

De hogy ez itt milyen település – meg kellene kérdezni. Alapjában véve persze mindegy. Más úgysincs itt, csak erdő, mező, rétek. Jegenyefenyő, lucfenyő, madárberkenye. Legalább már termés volna rajtuk, hogy világítanának azok a vörösessárga bogyók. Akkor leülhetnék az erdei tisztásra, még egyszer eljátszhatnám a szegény hercegnőt, s gyöngyszemek hullanának a szememből. Egy kicsit kívánom is, hogy még egyszer elhiggyem játék közben: a madárberkenye megváltozik a könnyeimtől, és aranygyöngyként pottyan az ölembe.

„Ha nem érzed jól magad, gyere haza” – mama azt gondolta, ez ilyen egyszerű.

Pedig nem így van. Itt nagyon szép minden, gyönyörű vidék. És az öreg Wetzel házaspár nagyon kedves, meg Hanna is, a lányuk, Rudi húga. És hogy milyen szépen beszélnek Rudiról. Nagyon büszkék rá. Az anyja mindig hallani akarja tőlem, hogy milyen volt az a nap, amikor a fia kijött a börtönből. Mesélnem kell neki az árnyjátékunkról, és hogy hirtelen azt gondoltam: az az ember, aki ott áll Inke mellett, idegen, még veszélyt hozhat ránk. Wetzel mama újra meg újra azt kérdezi: „És a viharkabátja, rajta volt?” De Hannának, neki még azt is megmondhatom: „Azt hiszem, kicsit beleszerettem Rudiba.”

Nem, unalmasnak igazán nem mondható, sőt tulajdonképpen izgalmas itt az élet.

Egy reggel Wetzel papával kimentünk az erdőbe. Gombát szedtünk, és rőzsét gyűjtöttünk. Nem mentünk messzire, talán félórányira. Wetzel papa magával hozta a göcsörtös botját, s minden lépésnél rátámaszkodott. A keze, amellyel a bot kampós végét fogta, éppen olyan bütykös, mint maga a bot. És mindenféle történeteket mesélt. Az erdei manókról, akik segítenek a szegényeken, meg ilyesmit. És közben ő is olyan, mint valami erdei manó. Mesélés közben hirtelen megállt, kiegyenesedett, és azt mondta:

– Ez itt a határ. Itt *volt.*

A határ!

Nem jöttem volna rá, ha nem mondja. Se határkő, se másféle jelzés – csak erdő körös-körül. Tűlevelű erdő. Fenyőfák törnek nyílegyenesen a magasba. A koronák tömege mintha tetőt alkotna – csak itt-ott süt keresztül rajta a napfény, világos foltokat és csíkokat vetve a földre. És ez a meleg erdei levegő, érződik benne a moha és a gomba, a fenyőfák és a föld csodálatos illata. És ez a nyugalom…

A határ – itt egészen más, mint az, amelyet ismertem. Amelyik csak néhány kilométerre innen, közvetlenül az Elba partján húzódik, Schönánál. Würfeln és Gonda tanár úr elvittek bennünket oda, amikor odaát még Csehszlovákia volt, föl kellett sorakoznunk, az egész osztálynak, és azt kellett kiáltanunk: „Gyertek haza, a birodalomba!” Ott más volt a határ. Fegyveres határőrök járkáltak, és sorompók is voltak.

Szótlanul állunk egymás mellett. Wetzel papa tekintetével követi a szurdokot, amely néhány méternyire tőlünk jobbra kanyarodik, és onnan kezdve láthatatlanul – a völgybe torkollik.

– Azon az úton – szólal meg végre – többen is elindultak, köztük Werner Wietepsky is.

Werner? – gondolom. Hiszen erről nem volna szabad beszélnie nekem. A mi Wernerünk! Aki nem maradhatott az Yramosban, abban a gyárban, amelyet én „vörös gyár”-nak neveztem, mert zsidó volt és kommunista. Szóval itt állt, ahol most én, és két-három lépés után – odaát volt!

– Werner Angliában van – mondom. Tudom, ezt meg nekem nem volna szabad elmondanom. Magam sem értem, miért mondtam meg.

Wetzel papa csak bólint. A tekintetünk találkozik. Sokáig nézzük egymást. Érzem, hogy látszik az ijedtség a szememen. De az ő szeme nyugodt, tiszta. És a szeme sarkából – amely körül félkörben apró ráncok húzódnak mintha mosolyogna.

Nem lett volna szabad erről beszélnem – dünnyögi maga elé –, nem bizony… De már annak is vége… ma már senkinek sem tudunk itt segíteni.

Este együtt ülünk a konyhában, a két öreg, Hanna meg én. Túrót eszünk lenolajjal meg krumplit. Az olaj egészen friss, aranysárga és habos. Az ablakon keresztül látom, ahogy a nap eltűnik az erdő mögött, és esti árnyak borulnak a rétek fölé. Wernerre gondolok és a többiekre, a határkövekre, sorompókra, határőrökre – és Gusti mamára. Ő vonattal utazott el. Eddig azt hittem, mindnyájan valamelyik pályaudvarról indultak.

Nem, csöppet se unatkozom itt. És mégis úgy érzem, nem bírom már tovább!

Valami különöset, valami újat vártam ettől a vakációtól, valamit, amiben még sohasem volt részem. Itt ugyan hiába húzom fel a mamám körömcipőjét, kirúzsozhatom a számat ki fog megcsodálni? Talán a tehenek a mezőn? Különben is hasra esnék a macskaköveken.

A városban másképp lesz. Holnap elutazom innen!

Amióta csak itt vagyok, erről álmodozom, szinte látom magamat, ahogy járok az ismeretlen utcákon. Mintha hirtelen megnőttem volna – ez a magas sarkú cipőtől van, amiben a lábam is vékonyabbnak lát szik kicsit riszálom magam, magasra kinyújtom a nyakamat…

Holnap már ismerni fogom a felnőttség titkát!

Teplitz-Schönau! A busz nem megy tovább. Célhoz értem. Hz az a város, amelyet kiválasztottam.

Már este van, de nappali fény áraszt el mindent. A busz még itt áll. Én is itt állok. Egy téren. Köröskörül fák és padok, néhány ház, egy templom. Semmi más.

Úgy érzem, én magam is üres vagyok, akár ez a tér. Mindenesetre másnak képzeltem. Egy városban, úgy gondoltam, zajlik az élet, emberek járnak az utcákon és autók és… szóval úgy, mint Drezdában… villamosok, mozik, kávéházak… eleven élet, amibe belevethetem magam.

De itt… úgyszólván nincsenek is emberek. Akik a buszból kiszálltak, már elmentek magamra hagytak. Odaát, a tér túlsó oldalán egy lovas kocsi döcög az aszfalton. Egy-egy gyalogos férfi vagy nő is felbukkan nagy ritkán.

Lesz ez még másképp is, biztatom magam, figyelj csak! Először is meg kell tudnom, hol szállhatok meg éjszakára. Elindulok valamerre. Nem kérdezek semmit. A felnőttek nem kérdezősködnek annyit.

Átmegyek a téren, abba az utcába, amelybe a lovas kocsi befordult. Keskeny utca, éppen hogy elfér benne a kocsi.

Lassan lépkedek. Alaposan megnézek minden házat. A kis földszintes csúcstetősek fehérre vannak meszelve, a nagyobbak, az emeletesek homokkőből épültek. Némelyiknek a földszintjén üzletek, éppen zárják őket. Este van. Figyelem az ablakokat, hátha látok valamelyikben „Kiadó szoba” feliratú táblát. Ismerem az ilyen táblákat. A Fehér Szarvason is ilyeneket függesztettek ki a panziókra.

Jobb lenne, ha szállodába mennék, gondolom.

Már ott is állok előtte, toporgok egy ideig, aztán lenyomom a kilincset – egy vasból készült kutyamancsot és egy kocsmában találom magam. Söntéspult, sörcsap, asztalok, körülöttük néhány férfi. A sörcsap előtt megállok, megvárom, míg odajön a kocsmáros, mintha izzó parázson állnék.

Nem szeretném itt tölteni az éjszakát, de azért megkérdezem:

– Kaphatnék szobát éjszakára?

– Ez nem szálloda – feleli a tulajdonos. – Jóval lejjebb ebben az utcában… a másik oldalon.

Tekintetem a cipőmre tapad. Nem tudok ránézni erre az emberre. Érzem magamon a tekintetét meg az asztaloknál ülő férfiakét is – és mielőtt becsukódna mögöttem az ajtó, hallom a nevetésüket. Ezek kinevetnek engem! Gúnyos nevetésük végigkerget az utcán, üldözőbe vesz, belém kúszik, végül én is gúnyosan fordulok saját magam ellen: na, te aztán jól megjátszod a felnőtt hölgyet! Jobb, ha abbahagyod, nem értesz hozzá! De mindjárt vitába is szállok magammal: azért nem kell azonnal feladni. Sikerülni fog! Csak okosabban kell

csinálni. Csak semmi félénkség, semmi alázatoskodás! Beszélj határozott hangon, egyenesen a szemébe nézve annak, akivel beszélsz!

Hotel de Saxe!

Lépcsőn kell felmenni… aztán mély lélegzetet veszek.

Lengőajtó jégvirágtáblákkal még egy ajtó – azután szőnyegek – és a másik oldalon megint egy söntéspult. Sörcsap nélkül. Fölötte két aranyláncon üvegtábla hintázik. Az van ráírva: „Recepció.” A pult mögött egy férfi. De ennek most a szemébe nézek.

– Egy szobát kérek – mondom határozott hangon.

Ezt jól csináltam, gondolom örömmel. A férfi a személyazonossági igazolványomat kéri.

– Tessék!

Mi a csudát bámul rajta olyan sokáig… igazán minden rendben van. Forgatja a kezében a kis kartonlapot, amely igazolja, hogy kereskedelmi iskolai tanuló vagyok. Aztán vállat von, és így szól:

– Sajnálom, de nem adhatok szobát… maga még kiskorú. – Aztán még azt kérdezi: – Melyik munkatáborból szökött meg?

– Nem szöktem meg sehonnan sem. A szabadságomat akarom itt tölteni…

– Igazán sajnálom. Utazzon haza. Különben meggyűlik a baja a rendőrséggel.

Nem szeretném, ha így történne, de ma már vonatom sincs.

– Föltétlenül szükségem van a szobára – mondom, és közben rámosolygok a recepciós bácsira. De ő nem tárgyal tovább, egyszerűen kidob. – Jól van – mondom –, megyek már. De odakint leülök a szálloda lépcsőjére, és megvárom, míg jön a rendőrség, és azt fogom mondani nekik, hogy maga az oka, mert nem adott szobát.

Ezzel sarkon fordulok és kimegyek. A lépcsőre azért nem ülök le. A szegélykő szélére ülök, lábamat kinyújtva, mellettem a koffer. Ott ülök a koszban. Várok. Valaminek csak történnie kell. Közben már sötétedik. Az utcán semmi világítás. Elsötétítés!

Velem szemben a mozi. Ha semmi nem történik, bemegyek. Ekkor észreveszem, hogy a recepciós ember ott áll mellettem.

– Itt nem maradhat… tűnjön el innen! – förmed rám.

Megint rámosolygok, és azt mondom:

– Nem mehetek el. Várom a rendőrséget – Nem hatják meg a szavaim. Eltűnik a lengőajtó mögött.

Akkor hát mégis be kell mennem a moziba. És ha tizennyolc éven felülieknek való filmet adnak? Akkor megint csődöt mondott a tudományom… és már nincs busz, amivel visszamehetnék Wetzelékhez, se vonat Drezdába.

Bőgni tudnék, olyan elhagyatottnak érzem magam. Szép kis felnőttség ez! Itt ülök a koszban. És fázom.

A kabátomat nem hoztam magammal. Gyerekkabát, gondoltam. Rövid ujjú fehér blúz van rajtam, meg sötétkék szoknya, ami már biztosan csupa piszok – és mama körömcipője ott lapul a bőröndben.

– Gyere be – szólal meg mellettem egy hang. Ki lehet az, aki egyszerűen letegez, gondolom fölháborodva, s ahogy megfordulok, egy copfos lányt látok magam előtt. Fölemeli a bőröndömet. Ahogy lehajol, hosszú copfja a földet érinti. Aztán rám villantja a szemét, és azt kéredzi: Biztos, hogy nem lógtál meg valahonnan?

– Nem – mondom –, becsületszavamra. – És boldog vagyok, hogy végre emberi hangon beszél velem valaki ebben az átkozott városban.

– Kettes szoba – mondja a recepciós ember. – De előre kell fizetni. Négy márka ötven!

Ez megbolondult? Kinek van annyi pénze? – gondolom, de tovább nem tudok gondolkodni, mert a recepciós ember azt kérdezi:

– Ezek szerint pénze sincs?

– De van. Tessék! – És már veszem is ki a pénztárcámat a kézitáskámból. Nyolc márka van még benne meg valami apró.

Leszámolok négy márkát az asztalra és még ötven pfenniget, átveszem a kulcsot, és hallom, ahogy utánam szól édeskés hangon:

– Ha étkezni akar, fáradjon az étterembe.

Étkezni! Mit képzel!

Elindulok a süppedő szőnyegen, egyenesen az első szobához, igen, az a kettes…

A legdrágább szobát adta ez az állat… Szóval mégiscsak igazi hölgy vagyok! De mit csinál egy igazi hölgy egy szállodai szobában? Fölkattintja a villanykapcsolót! És arra gondol: ez minden? Négy márka ötven, csak azért, hogy egy szép szobában aludjon az ember? Szépnek szép azt meg kell adni: két hatalmas ágy, karosszék és asztal, mosdókagyló, hideg-meleg víz, aranykeretes tükör és egy cédula a falon: 4,50 birodalmi márka, cipőtisztítás benne foglaltatik.

És azt gondolom: még nem akarok aludni talán mégis moziba megyek, vagy inkább: emberekkel beszélgetnék… legalább eggyel…

Még egy pillantás a tükörbe. Nem túl piros a szám? Ugyan, odakint úgyis sötét van. Kár, hogy nincs belladonnám a szememhez. A belladonnától olyan szép nagy és fényes lesz az ember szeme. Még nagyobb legyen? A tükörben már úgyse látok mást, csak a szememet. Ez a szempillafesték tulajdonképpen olyan, mint a cipőpaszta. Ha lehunyom a szemem, apró fekete pontokat fest a szemhéjamra. Szétkenődik, de nem jön le, nagyon tartós. Így legalább árnyékos a szemem alja. Ez nagyon előkelő…

– Már elkezdődött a nagyfilm. Nem lehet bemenni – mondja száját csücsörítve a pénztároskisasszony.

Teremtett lélek sincs a mozi előcsarnokában… de mégis, egy férfi áll a reklámképek előtt. Rámeresztem a szemem. Legalább köszönhetne. De meg se mukkan!

Az utca kihalt, még itt, a mozi előtt is. Otthon, Drezdában? Most ott állnak, és nézik a parkban a fényjátékot a fiúk és lányok, nevetnek, beszélgetnek. És az a mamlasz meg annyit se mond, „jó estét”.

Még szerencse, hogy egy vaskorlát húzódik a mozi előtt, olyan, amelyik a járdát az úttesttől elválasztja – legalább leülhetek rá, és lóbálhatom a lábamat.

Az az ember becsukja maga mögött a mozi ajtaját, odajön hozzám, megáll előttem, kicsit hátratolja a homlokából a kalapját, kezét a kabátja zsebébe süllyeszti, és így szól:

– Meghívhatom, kisasszony? – és közben a lábamra mereszti a tekintetét.

Egész mulatságos. Kicsit öreg, de jóképű, divatosan van öltözve – és egy kicsit pimasz is.

Na, gondolom, amíg csak meresztgeti a szemét, nem bánom. Tovább lóbálom a lábam, és így szólok:

– Az a kérdés, hova.

Feje mozdulatával jelzi, hogy tovább ezen az utcán, s a kezével az egyik sarokházra mutat, ahonnan zeneszó hallatszik ki.

– A bárba – mondja.

– És mivel kell fizetnem?

Egyszerűen kicsúszott a számon ez a kérdés, mintha hirtelen valami jelzést kaptam volna, szinte hallottam a mamám hangját: „Ne felejtsd el… mindenért fizetni kell!”

De ez az ember csak nevet.

– Egy puszival, becsszavamra – mondja.

Te barom, te vén marha! – gondolom, megfeledkezve arról, hogy finom hölgy szeretnék lenni – de különben is: lehet így beszélni egy finom hölggyel? Fityiszt mutatok neki.

Erre fogja magát és elmegy. Az egyetlen ember, akivel ebben a városban találkozom, és az is ilyen!

Ha csak ennyi a felnőttség titka! Hát azért adtam ki négy márka ötvenet, hogy egy szállodában alhassak? És ilyen rettenetesen egyedül legyek…

Legalább pucolják ki a cipőmet! Kiteszem az ajtó elé. Nem a körömcipőt, nem, a rendes fűzős félcipőmet.

És holnap – holnap elutazom oda, ahol mindenki ismer, hátizsákkal és gyorsfőzővel, Richterékhez Johnsdorfba, a Cseh Svájcba. Ott lesznek a fiúk, Fritz, Fried és Paul, és beülünk a Grünzner-féle vendéglőbe, és limonádét iszunk. A fiúk versenyezni fognak a kegyeimért. Mind a három azt szeretné, ha ő tetszene nekem. De én mosolyogni fogok, nevetni, nagy szemeket meresztek, és lóbálom a lábamat, és közben ugratom őket, amíg újra vitatkozni nem kezdünk azon a sok butaságon, amit a németségről beszélnek. Be fogják adni a derekukat, azt mondják majd: ma már mi is tudjuk – vissza akarunk menni, elég volt.

De nekem ez most nem lesz elég. Beszélni fogok nekik arról a kis „többleterőről”, persze nem mondom meg, hogy Marxtól tudom, a kisajátításról se szólok. Nem, csak úgy hétköznapiasan fogok beszélni. Majd előveszem Pault, ő erdőmunkás, robotol, mint egy állat, és szegény, akár a templom egere. Azt kérdezem majd tőle: most, hogy német vagy, talán jobb dolgod van? Gazdagabb lettél? Vagy csak annyi történt, hogy most valaki más vágja zsebre azt a kis többletet, ami a tied? Nahát, válaszolja majd csodálkozva. Csak csodálkozzanak mindnyájan!

Később pedig, mikor az erdőben sétálunk egymásba karolva, azt énekeljük: „Van-e már kegyednek Hitler képe, egész, falat betöltő – ó, dehogyis van, nem kérek belőle, Sztálinét veszem elő…”

Hanem a körömcipőt meg a szájrúzst ott hagyom a bőröndömben. Azt akarom, hogy semmi se emlékeztessen erre a szerencsétlen városi kirándulásra.

Az lesz az igazi vakáció, Richteréknél. Akkor leszek csak igazán felnőtt!

Hagyjanak békén – mindenki! Senkit nem akarok látni! Egyedül akarok lenni a fájdalmammal, a gyűlöletemmel, a kétségbeesésemmel… Szeretnék megnyugodni. Hogy ne erezzek se fájdalmat, se gyűlöletet… Hogy elnémuljon bennem az a kiáltás, amely újra meg újra kitör belőlem hangtalanul: *megölték apámat!* Aki a legjobb ember volt a világon! Aki a legjobb barátom volt! Megölték!

Iszonyatos ez a fájdalom. Egy pillanatra se szűnik meg – nem, nem bírom elviselni, nem tudom elhinni, nem akarom elhinni!

Hagyjanak békén. A barátok is. „Légy jó gyereke anyádnak” – folyton csak ezt hajtogatják. Mindig csak követelni tudnak valamit tőlem. Még mama is. „Menj el az iskolába. Légy pontos. Tanulj. Ne lássák, hogy milyen szörnyűség ért bennünket. Csak a gyengeségünket látnák benne.”

És ő? Ő mindennap elmegy dolgozni. Úgy jár az utcán, mint valami élő árnyék. Elmegy, hazajön, hallgat és követel.

– Egyél! Ennünk kell! Nincs rá jogunk, hogy elhagyjuk magunkat.

Csak néha, mikor mázsányi súllyal nehezedik ránk a hallgatás, lesz könnyes a szeme. A könnyek leperegnek keskeny arcán, meggyűlnek a mély ráncokban, amelyek azelőtt nem voltak, s a kezére hullanak. Később egymás mellett fekszünk – ő papa ágyában, én az övében. Csöndesen beszél, saját magának, és nekem is.

– Nem halt meg hiába… az ilyen halál nem értelmetlen…

De az! Az én számomra minden értelmetlen… Meghalni egy eszméért, ami semmi más, csak gondolatok, vágyak, hogy minden jó legyen, igazságos… És ezért meghalni? Eltűrni, hogy kinevessék, kigúnyolják? *Őt, aki semmit nem akart csak saját magának! Semmit!*

Mindig azt mondta, hogy a munkásosztályra kell gondolnom. Bízzak benne, mint saját magamban.

Eszmék… gondolatok…

Bízzak benne, mint saját magamban…

Most még saját magamban sem bízom. Melyik Sonja Frölichhez legyen bizalmam? Ahhoz, aki néhány nappal ezelőtt voltam, amikor papa még élt, és tudtam, hogy szerethetem az embereket, azokat is, akiket vakká és süketté tett a fasizmus? Vagy ahhoz, aki most vagyok, aki csak megvetést, csak gyűlöletet érez, aki azt kívánja, hogy dögöljenek meg, fulladjanak meg mind a gonosz butaságukban?

A villamoson, iskolába menet – mindenhonnan rám mereszti szemét a butaságuk. Ha az arcukat nézem, besúgókat és gyilkosokat látok. A gyerekekben is. Nézem őket, és azt gondolom: talán a te anyád jelentette fel a Gestapónál, vagy a te apád verte össze – és te, te mit csinálsz majd néhány év múlva?

Az a szürke puhakalapos férfi is, akinek egy termosz áll ki a barna aktatáskájából, aki minden reggel barátságosan néz rám, ha mellette kapok helyet, akivel köszönünk egymásnak, hónapok óta minden reggel – ki tudja, ő is mi mindent követett el! Lehet, hogy ő árulta el Karl Steint vagy Szását, Nerát, Fritz Schulzét és Evát. Mit tudom én, hol dolgozik ez az ember, kiket ismer, mit tud! *Mert valaki volt, az biztos!*

Azzal kezdődött, hogy Karl Stein és a többiek lebuktak.

– Számolnunk kell vele – mondta papa, és valami láncról beszélt, meg arról, hogy nem tudja, hol fog elszakadni, ki lesz az utolsó, akit letartóztatnak.

Mindig láncban megy. Mindig. Annak idején papánál szakadt meg a lánc, 1934-ben. Olvastam az ítéletben: „Nem tudjuk bizonyítani, hogy Frölich…” Ezzel megszakadt a lánc. Vajon most is így lesz?

Azután a várakozás, hogy jön-e a Gestapo a rémület, ha léptek hallatszottak a kertből, mindig az a lázas kutatás, hogy nincs-e valami, ami elárulhatna bennünket, nevek egy levélben vagy könyvek – aztán a kioktatás: te nem tudsz semmiről! Nem ismersz senkit, és ha igen, az már nagyon régen volt – nem láttál senkit. Régebben – ezt nyugodtan mondhatod, mikor még Leubenben laktunk, vidám volt az élet, akkor jártak hozzánk emberek. Nevek? Nem tudod, te néninek és bácsinak szólítottad őket.

Reggelenként – a puhakalapossal a villamoson, az iskolában – mindig a félelem, mindig az a gondolat: mikor hazaérek, ki vár rám, papa vagy a Gestapo?

Milyen értelmetlen volt ez a várakozás. A Gestapo nem jött. Csak Munk. Az éjszaka kellős közepén!

– Kurt – mondta – a perben említették a nevedet.

Mást nem is mondott. Nem mondta meg, honnan tudja.

Figyelmeztette papát!

Úgy látszott, fölösleges volt. Elmúlt a veszély, gondoltam aznap reggel. Papa újra nevet! Még lesz egy nehéz útja… de utána…

– Lányok – mondta, mielőtt elindult –, vegyetek valami jót. Azt akarom, hogy ma este jól érezzük magunkat.

Úgy terveztük, hogy olyan lesz az a szombat este, mint amilyenek a vasárnap délelőttök. De még előttünk volt a szombat délelőtt.

És az osztályban kinyílt az ajtó, és ott állt az igazgatónő. Azt mondta, hogy a rendőrségről telefonáltak, hogy menjek haza, apám nem érzi jól magát.

Hazudott. Értelmetlen, aljas hazugság volt. Nem érzi jól magát! Az ilyen szavak úgy hatnak az emberre, mint az ökölcsapás meg a simogatás; az ember tudja, hogy baj van, de reménykedik.

Nem érzi jól magát, tehát él.

De a rendőrség – miért a rendőrség telefonált?

Még nehéz útja lesz

Miért nem vettem komolyan ezeket a szavakat? Miért csak az járt a fejemben, hogy ma este jól akarjuk érezni magunkat?

Nehéz útja lesz… Tudtam, hova visz ez az út. A Gestapóhoz. Beidézték!

Érzem, hogy nagy baj történt, de bizonytalan vagyok. Ez a telefon csak csapda. Mamát is le akarják tartóztatni!

De ha él az apám? Ha szüksége van rám? Igen, él. És szüksége van rám.

Rohanok a villamosmegállóba, fölszállok, szeretnék leugrani, úgy érzem, futva hamarabb hazaérnék. Könyörgök az időnek, hogy álljon meg.

Az utolsó lépések még tíz – a kertkapu olyan nehéz a lábam…

Újra meg újra meg kell tennem azt a néhány utolsó lépést. A kertkapu – a keskeny út a ház előtt – emberek, csak foltok. Köd borít mindent. Csak azt a nagy fekete lyukat látom – a garázsajtót, a nyitott garázsajtót – és benn, a garázsban, a földön…

És az a kiáltás: „Megölték azok az aljas gazemberek!”

És papa ott fekszik a csupasz kövön – a szeme csukva – és mozdulatlan…

Ott állok a garázsajtónak támaszkodva, mintha megdermedtem volna. Nem bírom elviselni az anyám tekintetét, nem akarom látni a szemét, amely az egyetlen élő azon a falfehér arcon. Könyörögve és parancsolóan néz rám, mintha azt mondaná: „Ne hagyjuk el magunkat. Legyünk méltók hozzá.”

Egyike volt a legjobbaknak...

Ezt olvashatták az újságban, akiket érdekelt. Feketével bekeretezve. Nem írtuk oda, hogy „a legjobb férj és apa” – arról sem szólt a gyászjelentés, hogy mi történt azon a napon, 1941. június 7-én. Hogy nehéz út várt rá, és hogy négy óra múlva megjelent nálunk egy rendőr a legközelebbi őrszobáról, és azt mondta: egy taxisofőr hozta az őrszobához, mert még mielőtt megmondhatta volna, hova akar menni, meghalt…

Egy taxisofőr! Honnan jött? Ki rendelte? Ki fizetett neki? Minderről semmit sem lehetett olvasni az újságban. Csak ennyit: „Egyike volt a legjobbaknak.”

És elolvasták, akiket érdekelt, mind. A barátok, az elvtársak, a szomszédok, de elolvasta a Gestapo is.

És eljöttek mind – ezek is, azok is – a temetésére. Itt ülnek a krematórium előcsarnokában, vagy állnak a széksorok között a falak mentén, és akik már nem fértek be, odakint. És az első, aki kezet szorít velünk, odasúgja:

– Kint vannak… fényképeznek…

Ez a néhány szó egyszeriben kiragad abból a tompultságból, és számat összeszorítva én is továbbadom a következőnek:

– Vigyázat! Gestapo! Odakint fényképeznek…

Számtalan kéz, tekintet… barátok… elvtársak. Közéjük vegyülve a gestapósok. Ők is kezet fognak velünk, fürkésző tekintettel, de mi fölismerjük s igyekszünk kikerülni őket, ahogy megyünk a fasorban és utána a kijárat felé, a sok hallgatag ember között.

Mindenki külön megy. És mégis egymáshoz tartozunk. Nem hagytak magunkra bennünket. Bátorság kellett hozzá, hogy eljöjjenek… hiszen tudják, milyen veszély fenyegeti őket.

Nem, nem igaz, hogy minden értelmetlen!

Meg kell mondanom mamának, hogy megváltozott a véleményem, még most, utazás közben

meg kell mondanom. Még mielőtt megérkezünk. Nem szabad őt tovább gyötörnöm azzal, hogy teljesen magamba zárkózom.

Pihennünk kell, ezért utazunk Johnsdorfba – ott barátaink vannak, ott nyugodtan alhatunk. Erőt kell gyűjtenünk ott, Johnsdorfban majd megerősödünk, különben nem tudunk értelmesen viselkedni…

Mama nem vette észre. Pedig a temetés napja óta érzem, hogy egyre erősebb leszek. Először csak olyan volt ez, mint egy felvillanó szikra, egy félig elgondolt gondolat, amely mindig visszatért, és kiragadott égő fájdalmamból: el kell pusztítani őket – egytől egyig! Meg kell mérgezni, agyon kell verni őket. Egy szikra volt felvillant, de csak egy pillanatra, és már el is lobbant, mert nem volt semmi, ami tüzet fogott volna tőle. De aztán találtam egy darab barna kartonpapírt, akkorára körülvágva, hogy beleférjen egy borítékba. A sok levél és levelezőlap között találtam, és rajta a következő szavakat:

Hordjuk a gyűlölet lángját,
hadd izzon egyre tovább.
Élve elégő fáklyák,
járjuk a sok palotát.

Ezektől a ceruzával odafirkált soroktól mindjárt erősebbnek éreztem magam. Mintha megszűnt volna bennem az a tompaság, az az üresség. Tudtam: mamának igaza van. Semmi sem értelmetlen. Semmi sem hiábavaló.

De azt is tudtam, hogy a gyűlöletet mindig ébren kell tartanunk magunkban. Meg kell mondanom mamának. Most mindjárt. Felolvasom neki ezt a négy sort. Mindig magamnál hordom azt a papírt. Mindenhova elkísér, mint annak az embernek az arca, akitől kaptuk, aki a kezünkbe nyomta. Sovány, keskeny kis arc volt – két részből állt. A felső része a szeme volt, amely kissé homályos tekintettel, komolyan és jóságosan nézett rám. Az alsó rész – a mosolygó száj és felette az orra, mint egy veréb, amely most bújt ki a tojásból, és reszket a hidegtől.

Ez az arc és ezek a szavak – olyan ez nekem, mint valami tükör, magamat látom benne, és tudom: nemcsak én érzek és gondolkozom így – az az ember, Kurt Magritz is éppen így érez… és ez a tudat biztonságot ad.

Fel fogom olvasni mamának ezeket a verssorokat. Hadd tudja meg: tele vagyok gyűlölettel! Halkan olvasom, egészen közel hajolva mama arcához.

– Ez nem jófajta gyűlölet – mondja. – Az ilyen gyűlölet elvakítja az embert. És ha már felolvasod, azt is olvasd el, ami utána következik.

Nem kell felolvasnom, tudom, mi következik utána:

Erre azt felelte nekem a férjed: Nem, kedves barátom, gyermekotthonokat csinálunk belőlük!”

Mama ráteszi kezét a kezemre. Meleg és erős a keze. Szeretném magam kiszabadítani a szorításából, hogy ne múljon el bennem a gyűlölet. De mama nem engedi el a kezem.

– Az ember valamiért él – mondja. – Csak valami ellen élni, az elpusztítja az erőnket, az élni akarásunkat. Ne felejtsd el: gyermekotthonokat csinálunk belőlük.

Gyermekotthonokat! Nem akartam befogadni őket a gondolataim közé. Kurt Magritz, igen, ő éppen úgy érez és gondolkozik, mint én – és közben tudtam, hogy nem így van. Ő csak leírta papa gondolatait, aki saját magának mondta: „Nem, kedves barátom…”

És most úgy éreztem, mintha nekem mondta volna: „Nem, kislányom…” És mama, mintha csak az ő gondolatat folytatta volna:

– Az elvakult gyűlölet rossz dolog, az embernek *valamiért* kell élnie.

Hagyjanak békén! Ne papoljanak nekem, hogy meg kell nyugodnom – ez mind csak frázis! Nem tudok megnyugodni. Ha néha, egy-két pillanatra úgy érzem is, hogy kicsit

nyugodtabb vagyok – már el is múlt, vége. Valami magával ragadja, eliramlik, mint az Elba vize.

Állok a fülke nyitott ablakában, hajamat lobogtatja a szél. A nap melegen süt az ég közepéről. A folyót nézem, versenyt fut a vonattal. Hullámai megtörnek a parti köveken, de a közepén, ott, ahol a legmélyebb, csupa sebesen forgó örvény…”

10.

Szép legyen és hasznos is –
az én elméletem. Mama megjátssza
a gyászba borult özvegyet.
Találok magamnak egy barátot,
és Munknak zsebében van a kötél.

Sok idő eltelt azóta.

Úgy éltem át ezt az időt, mint aki esőben jár, de nem lesz nedves tőle, nem érzi, meleg-e vagy hideg eső, zivatar-e vagy országos eső, nem érez semmit, csak megy…

Órákra és percekre oszlott az az idő, napokra, hetekre és hónapokra. Iskola, alvás, ébrenlét. És egy napon egy kis nevetésre is sor került.

– Idővel el fognak korcsosodni, aztán eltűnnek hallom mama hangját a szobájából.

– Kik? – kérdezem.

– Hát ezek az ujjak.

Micsoda értelmetlenségeket beszél, gondolom. Miért tűnne el az, ami új? De közben megint hallom a mamám hangját:

– Minden, amit nem használnak, idővel elhal. Nézd csak meg, már most is olyan korcs a formájuk.

– Miért éppen az új korcsosodna el? – kérdezem.

– Mert az embereknek lassan nem lesz rá szükségük.

– Mama, te bolondot csinálsz belőlem? Hogy mondhatod, hogy éppen az új dolgokra nem lesz szükség?

Mama erre nevetésben tör ki, egy ideig szólni se tud, csak nevet, azután azt mondja:

– De hiszen én nem új dolgokról, hanem az ujjakról, a lábujjakról beszélek. Arra nem lesz szükség, mert mindenki autón meg repülőgépen fog járni. – És közben az ágyában ül, és a lábát nézi.

Most aztán együtt nevetünk mind a ketten.

– Szóval lábakra nem lesz szüksége az embernek, de a fejére annál inkább – mondja mama. A feje hatalmasra fog nőni a sok gondolkodástól, akkora lesz, mint egy sütőtök. A hasunk is el fog tűnni. Evésre semmi szükség. Elég lesz néhány tabletta. Így szaladunk előre az időben, és ez nagyon mulatságos, és nevetünk. Aztán hirtelen elkiáltjuk magunkat:

Reggeli! és örülünk a jó falatoknak, és azt gondoljuk: néha mégiscsak szép az élet…

Hanem az ilyen percek hamar elmúlnak. Sokkal tovább tartanak a szomorúság órái.

Felrúgták, a szerződést! Megtámadták a Szovjetuniót!

– Ez a vég kezdete – mondta mama.

Igen, így lesz, gondoltam. Minden úgy történik, ahogy mi mondjuk. A mi igazságunk győz – de a többiek, ők menetelnek. Dobpergésre, ütemesen. Harsonák fújják az indulókat: „Ma Németország a miénk, holnap az egész világ!” A dobok és harsonák hangosabbak, mint az értelem szava.

Halálra ítélve – Karl Stein!

Halálra ítélve – Fritz Schulze!
Életfogytiglan: Eva Schulze-Knabe, Szasa és Nera Neroslow!
Halálra kínozva – per nélkül – Kurt Frölich, az apám…

Kalap vagy sapka? A kabátgombok így döntenek: kalap! A tükör azt mondja: sapka!

Nehéz a választás. A fekete karimás kalapban öregebbnek látszom – a sapkában egyszerűen saját magam vagyok. Ami a kabátomra gallérnak már túl kicsi volt, abból lett a sapka. Szép fehér szőrmesapka.

Te magad gondoltad ki? Így nem mehetsz ki az utcára. Ilyet nem visel senki. Sapka fedő nélkül? Rém hülyén néz ki!

Szigorú vélemény, de nem megingathatatlan. Érzem a lányok hangján: túl hangosan mondják.

Na várjatok csak, gondolom. És közlöm velük, hogy egy francia filmszínésznőn láttam éppen ilyet. Erre aztán mindjárt más szemmel néznek rá. Egyszerre körülöttem állnak a lányok, és azt kérdezik:

– Komolyan, egy filmszínésznőn láttad? Egy francia filmben? Na igen, tulajdonképpen nem is olyan hülye ötlet – tulajdonképpen egész sikkes – hát hogyne, nagyon sikkes. Én is csinálok magamnak.

Kalap vagy sapka – választanom kell, hogy öregebbnek akarok-e látszani, vagy sikkesnek, de nem tudok dönteni.

Nem tudom, milyennek akarok látszani annak az embernek a szemében, aki néhány perc múlva itt áll majd az ajtónk előtt. Nem tudom, mert nem tudom, milyen ember. Csak annyit tudok: egy férfi. Ugyanis utcai ismeretségről van szó.

Az ilyen utcai ismerkedésekről nincs valami jó véleményünk, se mamának, se nekem. Olyan ez, mint a zsákbamacska. Mindenféle meglepetés érheti az embert. Ebben teljesen egyetértünk. Általában. Csak ebben az egy esetben nem.

– Szerencsénk lesz – mondja mama. – Nem jön el.

– De én tudom, hogy eljön.

– És te… csakugyan megmondtad neki, hány eves vagy?

– Meg.

– Ha ennek az embernek egy csöpp esze van, nem jön el. Biztosan idősebbnek nézett.

– Ő nem olyan jellemtelen. Tudom, hogy eljön.

A villamosmegállóban először kissé nevetséges volt, ezt be kell vallanom. Nevetséges volt, ahogy gyámoltalanul, mintha darabokban jönnének ki a száján a szavak, azt mondta: „Melyik tábori postaszámra vár?” Ez a butácska kérdés nem illett ahhoz a magas, karcsú férfihoz, aki sötétbarna velúrkalapot, drapp teveszőr kabátot és világos disznóbőr cipőt viselt.

Ha valami jelentéktelen alak lett volna, hátravetem a fejem, azt mondom: „ne molesztáljon”, és éreztetem vele, hogy mennyire megvetem azokat, akik az utcán leszólítják az embert.

De ő nem olyan, hogy így viselkedhettem volna. Ő túlságosan felnőtt és előkelő, és ahogy beszélt, inkább bizonytalan volt, mint szemtelen. Arra gondoltam: tehát ennek megfelelően kell vele beszélnem. És azt feleltem:

– A villamosok még nem vonultak be.

– Nem ér rá egy kicsit? – kérdezte ekkor.

– Nem – feleltem. És arra a kérdésére, hogy találkozhatunk-e, se igennel, se nemmel nem feleltem. Gondolni meg azt gondoltam: majd meglátjuk, milyen szemeket mereszt ez az előkelő úriember. Rámosolyogtam, és kijátszottam az adumat:

– Ha magának kedve van egy tizenöt éves lánnyal barátkozni, jöjjön el értem szombaton a lakásunkra. Meg kell kerülnie a házat, mert mi a pincében lakunk.

Miért akarom, hogy eljöjjön?

Én tudom. De hogy mamával beszéljek róla, arra képtelen vagyok. Talán mondjam azt neki: nekem ő a királyfi a Csipkerózsika meséből, aki utat vágott a tüskebokorsövénybe, és ha nem is ébresztett fel csókjával, de valamiképpen felrázott. Azért várok rá, mert ki akarok törni abból a bűvös körből, amely körém zárul, amely fogva tart ebben a magányban.

Mama azt mondja, ez a magányos élet várakozás, ki kell várnunk, meg kell figyelnünk, van-e árnyékunk vagy sem. Az én számomra azonban egyszerűen magány, unalom ez az örökös gubbasztás a pincében, ahonnan reggelenként csak azért mászok ki, hogy dolgozni menjek.

Mondhatom, szép kis munka, amit csinálnom kell! Tanuló vagyok. Kereskedelmi tanuló. Most már a gyakorlatban. Postakönyv – lerakás – szoros ábécében– ha négyszer csöngetnek, azt jelenti: tanuló diktálásra – gyorsírás – gépelés…

És a főnököt „papának” hívják, a főnöknét „mamának”. A főnökné gyötri a direktriszt, mert viszonya van a papával – a direktrisz minket, lányokat gyötör, mert a papa szívesebben legelteti a szemét a mi lábunkon, mint az övén.

Négy csöngetés! Reszketek, ha meghallom a főnök langymeleg hangját. „Hivatkozással f. év… kelt nagybecsű levelére… legnagyobb sajnálatomra közölnöm kell Önnel… Szíves tudomásulvétel végett… hadifontosságú megbízások… sérvkötők… mindazonáltal ajánlani bátorkodom különleges minőségű… csipke, tüll és atlaszselyem melltartóinkat…”

Feketézés! A különleges minőség feketézésből származik… nem jegyre adják, és pokolian drága.

De mit érek vele, hogy tudom: ezek feketéznek? Úgyse tudom rájuk bizonyítani. A sérvkötőkkel a háborút szolgálja, a feketézéssel a gazdagokat. Én meg ülhetek reggeltől estig a fenekemen, verhetem az írógépet, vagy cipelhetem a vég kelméket, csomagolhatom a ládákat – és befoghatom a számat! Mert ha egy pillanatra megállok valamelyik gépnél a varrodában, és kinyitom a számat, hogy beszélgessek egy kicsit valamelyik varrólánnyal, már végigzúg a termen: „Frölich kisasszony, az irodába!”

Az irodában rám förmed a direktrisz: „Munkaidőben nincs helye magánbeszélgetéseknek. Különben is nem szégyelli magát, tisztviselő létére varrólányokkal társalog! Kérem, tartsa be a kellő távolságot!”

Vagyis: fogjam be a számat.

És esténként? Vissza a pincelyukba.

Várni kell! Várni az anyámra, aki későn jár haza, de nem mondja meg, mit csinál munkaidő után, amíg haza nem jön, nem avat be a dolgaiba, magamra hagy, és folyton azt mondja: „Várj!”

De én már nem akarok várni! Elegem van abból, hogy egyedül gubbasszak a pincében! Ezért hajtogatom olyan konokul:

– Azt akarom, hogy eljöjjön!

Kalapot vegyek föl vagy sapkát? Szombat van. Az óra mutatója egyre halad előre, és én még mindig a tükör előtt állok, és nem tudom, milyen legyek: öregebb-e vagy inkább sikkes?

Kint áll az ajtó előtt. Kalapban, kabátban és virágcsokorral.

– Az édesanyjának – mondja és bemutatkozik: – Hans-Peter Kahl hadnagy… szabadságon.

Milyen idegen mindez – virág az édesanyjának hadnagy – szabadságon… és egy kicsit fagyos..

Én magam hoztam be ide ezt az idegen környezetet – de miért?

Mama maga a tartózkodó udvariasság.

– Kérem, foglaljon helyet! Egy csésze teát?

– Igen, köszönöm.

– Kérem.

Én pedig ott állok az egymást méregető tekintetek között.

– Mondja, kérem, tudja, hány éves a lányom?

Igazán csak tizenöt? Szinte hihetetlen!

Milyen kínos! Hozzám jött és mama tárgyal vele, mintha még gyerek volnék, aki nem tudja, mit szabad és mit nem. Kislányt csinál belőlem. Megkérdezi tőle, tudatában van-e, milyen felelősséggel jár ez.

Mire jó ez az egész? Szeretnék egy kicsit sétálni vele a városban, kíváncsi vagyok, milyen az, mikor egy idegen férfival beszélget az ember és kész.

Mama négy órát adott! Négy órát!

– Akkor megyünk?

– Menjünk!

A novemberi ködből – amely már kora reggel rátelepedett a városra – eső lett. Legalább sütne a nap!

Járunk az utcákon. A hajamról az orromra csöpög a víz. Egy igen, egy nem és hallgatás.

De miről is beszélgethetnék egy ilyen emberrel? Hogy látom az utcákon a háborút? Mutassam meg neki a fekete ruhás asszonyokat? Mondjam neki: nézd meg az arcukat! Nem mind büszkék. Vannak köztük elkeseredettek és szomorúak is. Vagy arról beszéljek, hogy maguk az utcák is megváltoztak, az épületek itt, a Fehér Szarvason is, katonai kórházzá alakították át a Lahmann-szanatóriumokat, fehérre meszelték a tetejüket, és vörös keresztet festettek rájuk?

Mondjam el neki, hogyan meredtem föl a tiszta kék égre, mikor elkezdődött a háború, és vártam, hogy majd történik valami? Mondjam el neki, hogy visszatért a háború a városba, az utcákba, és visszahozta a katonákat – kar nélkül, láb nélkül, vakon, sebesülten?

Mesélhetnék neki a Wachendorf kávéházról. A bárókról és bárónőkről, az amerikaiakról és a franciákról, akik oda jártak, éppúgy, mint Zarah Leander és hogy laposra nyomtuk az orrunkat az ablaküvegen, csak hogy láthassuk a vörös hajú filmszínésznőt…

A vajjal és csokoládéval készült krémes tortákról?

Ma már nyoma sincs mindennek. Sebesültek és nyomorékok ülnek az asztaloknál. Szerda délután és vasárnap, mikor kimenőjük van. És előttük az asztalon vizes pudingos lepény.

Nem tudok beszélni ezekről a dolgokról. Semmiről a világon nem tudok vele beszélni. Még azokról a dalokról sem, amelyek néha kihallatszanak a kórházvillák ablakán át az utcára. Ezeket most új szöveggel énekelik, mint például azt, amelyikben arról van szó, hogy a katonák ott fekszenek a hó alatt, és számukra „…nincs már visszatérés a birodalomba”…

Egymás mellett megyünk, és mégis külön. Még mindig csak igen vagy nem, és az is ritkán.

– Menjünk be a városba?

– Menjünk!

Beszélhetnék neki Moszkváról kiszedhetném belőle, mit szól azokhoz a rádióadásokhoz, amelyekben még egészen rejtve győzelmi mámorról, frontkiegyenesítésről és stratégiai visszavonulásról beszélnek. Hiszen nem kell mindjárt hozzátennem, hogy én magam olyankor azt gondolom: na végre! Már nemcsak előrevonulnak a fasiszták, és nem fognak győzelmi ünnepet tartani a Vörös téren – sem az idén novemberben, se máskor.

De mindez csak gondolat marad. Fal van közöttünk. Nincs mit mondanunk egymásnak.

Céltalanul kószálunk. Már bánja, hogy eljött. Biztosan bánja. Látom rajta. Nem tudja, mit kezdjen velem. Mint valami fabábu, úgy lépked mellettem. Mire jó ez? – gondolom. Ha nem történik végre valami, itt hagyom:

És most végre kimondja az első szavakat, amelyekkel tudok valamit kezdeni. Hogy meghívhat-e egy jó kávéra nem, nem kávéházba, a szüleihez.

Hogyne! Szívesen – a szüleihez. Miért ne?

És már ott is állunk a ház előtt. Hát ez gyorsan ment. Egy kicsit túlságosan is gyorsan. Ezt nagyon ravaszul kitervelte. Nem tetszik a dolog, de az utcán esik…

Hiába csönget egyszer, kétszer, háromszor is, nem nyitnak ajtót. Én pedig minden csöngetésnél jobban, szabadabban érzem magam. Mikor beleegyeztem, hogy felmenjünk a szüleihez, valami görcsös érzés fogott el. Ez az érzés most megszűnt. Szerencse, hogy nincsenek itthon, gondolom, és azt kérdezem: – És most?

Ettől egyszerre megváltozik. Már nem az a fabábu, aki merev léptekkel jött mellettem az utcán – megint olyan, amilyen először, a villamosmegállóban volt. Kissé gyámoltalan, bizonytalan, fejét behúzza a válla közé, oldalra hajtja, mosolyog, előveszi zsebéből a kulcsot.

– Menjünk hozzám? Egy grogra?

A fejemben, mint valami automatában követik egymást a gondolatok: ez tudta, hogy nincsenek itthon a szülei. Ennek első perctől fogva ez volt a terve. Ez le akar itatni…

Mitől félek? Ha nemet mondok, azt hiszi, rossz embernek tartom. Ha igent mondok, mi történhet? Semmi! Semmi olyasmi, amit nem akarok. Tehát: „igen”, és ha esetleg színészkedni kezd, nos hát… ahhoz én magam is értek. Így változott át a lakása ajtaja, amely közvetlenül a szülei lakásának az ajtaja mellett van – színházi függönnyé, amely szétnyílt előttünk, azután az előszoba, az úriszoba – színpaddá.

A kabátomat nem egyszerűen levetem – leengedem. Legalább száz filmben láttam már, én is úgy akarom csinálni, mint Olga Csehova vagy Brigitte Horney. Állni a tükör előtt, kigombolni a kabátot, kissé lecsúsztatni a vállon, és várni, míg ő odalép és lesegíti. Azután a tükörhöz hajolni, arcomról letörölni egy porszemet, azután a hajat… a mindenit, nincs nálam fésű! És egy törülközőre is szükségem volna, csuromvíz a hajam.

Ez volt az első jelenet. Minden simán ment.

Most hát itt állok a szobájában, az „úriszobában”. Se meglepetést, se ijedtséget nem érzek. Mély, öblös bőr karosszékek állnak a faragott lábú dohányzóasztal körül. A padlót süppedős szőnyegek borítják. Díszletek a színpadon, amelyen meg kell találnom a szerepemet. Mégpedig minél hamarabb. Csak annyi időm van rá, amíg ő kimegy a konyhába, hogy elkészítse a grogot. Azon töprengek: mit csinál egy művelt hölgy, aki fölmegy egy férfi lakására? Hogyan viselkedett Gerda, mikor eljött hozzánk, vagy Nera, vagy Gusti?

Oda kell mennem a könyvszekrényhez – megállni előtte, nézegetni a könyveket, kivenni egyet, lapozgatni benne…

Szent Habakuk, gondolom. Csupa náci könyv! Hitler: *Mein Kampf, Hitler és az ifjúság,* Rosenberg *Mítosz*a, Dwinger könyvei, Knittel: *Via Mala.* No, azért van itt Goethe is meg Schiller, meg mindenféle lexikon csupa bőrkötéses, aranyfeliratú kötet.

És köztük egy apró piros folt. Szinte mágnesként vonzza a tekintetemet: Dosztojevszkij!

Leveszem a polcról. Ezt akarom! Semmi mást! Hirtelen lendülettel leülök az egyik bőrrel kárpitozott karosszék karfájára. Úgy ülök rajta, mint a hölgyek a lovon, jól van, gondolom, ez hatásos lesz. Eltaláltam.

A hadnagy bejön, le se teszi kezéből a barnás színű gőzölgő folyadékkal teli poharakat, csak áll előttem, csak néz, hol rám, hol a könyvre, azután így szól:

– Miért éppen ezt?

Nincs időm, hogy sokáig fontolgassam a választ:

– Mert ez az egyetlen értelmes könyv az összes között.

Leteszi a poharakat az asztalra, és újra rám mereszti a szemét.

– Ez egy orosz író könyve! – mondja, és közben keményen cseng a hangja. És a szeme? Hogy összeszűkült a pupillája.

Nem szabad kitérnem a tekintete elől. Most nem. Kedvesen, félelem nélkül kell ránéznem. Az előbb, mikor az a megjegyzés kicsúszott a számon, tudtam, hogy sok volt, hogy nem kellett volna. Résen kell lennem, okosan kell felelnem a kérdéseire.

– Maga ismeri ezt a könyvet?

– Nem.

– És Dosztojevszkijt?

– Őt ismerem.

– Honnan?

– Nálunk is ott van a könyvespolcon… mint… nálad…

Most először tegezem, tudatosan csinálom, azt akarom, hogy bizalmas legyen hozzám ez a szabadságos hadnagy.

– De hiszen ő…

A szavába vágok:

– Igen, orosz… hát aztán? Én sok oroszt ismerek. Moszkvában is voltam, ott is csak olyanok az emberek, mint te meg én.

Ez megint sok volt – és mégis érzem, visszakozni veszélyes lenne.

Kimegy a szobából. Az előszobában van a telefon. Ha most telefonál… Megáll az egyik szekrény előtt, kinyitja, kivesz egy tőrt. Úgy hozza be, mint valami kincset. Megint az a kemény hang:

– Ez az én dísztőröm.

Igen, ismerem a Hitlerjugendben adnak ilyeneket, kitüntetésképpen.

Nincs visszakozás! – kalapálja egy hang a fejemben, nem szabad elgyengülni előtte! Nem szabad elárulnom azt a szörnyű félelmet, amely most feltör bennem. Felül kell kerekednem ezen az emberen.

– Kérlek, itt a telefon – mondom látszólag egész nyugodt hangon. – Vitess el, engem is, az anyámat is… hadd öljenek meg bennünket, mint ahogy pár hónappal ezelőtt megölték az apámat.

Miközben beszélek, farkasszemet nézünk egymással. De most nem arra megy ki a játék, ki bírja tovább itt most életre-halálra szóló harc folyik.

Abban a pillanatban, amikor üvölteni kezd:

– Hazudsz! Ez hazugság! Mi nem ölünk meg ártatlan embereket! – abban a pillanatban tudom: ez volt a legveszélyesebb harc életemben, és azt is tudom, hogy győztem.

A grog még meleg, de nem iszunk belőle, csak ülünk egymással szemben. Újra meg újra végigmustrál, azután elfordul, és azt kérdezi, mintha nem is tőlem kérdezné, csak úgy bele a levegőbe:

– De hát miféle lány vagy te?

Valami erős, büszke érzés árad szét bennem és az a gondolat: nem fogsz ki rajtam! A barátom akarsz lenni? Enyhíteni akarod a fájdalmam? Meg akarsz téríteni? Közben már elismerted, hogy a franciáknak nagy kultúrájuk van, te kultúrteremtő, meg azt is, hogy bár szent dolognak tartod a háborút, néha már szégyelled magad…

– Letelt az idő. Mennem kell.

Nem félek. Tudom: nem fog elárulni. Holnap újra találkozunk, sétálni fogunk, beszélgetni. De előtte nem állok majd megint a tükör előtt, töprengve, hogy mit vegyek fel, kalapot-e vagy sapkát. Most már tudom, mi akarok lenni az ő számára: az eleven, nyugtalanító lelkiismeret.

Furcsa pár leszünk mi ketten. Egy tanult férfi, mérnök, huszonhét éves – és én, az ő tizenöt éves lelkiismerete! Csak néhány napra. Aztán visszamegy a frontra.

Vidám vagyok. Vannak köztük is olyanok, akik hajlandók sok mindent végiggondolni, és aztán másképp látják az egészet. Boldog vagyok, mert ez az én győzelmem, az én művem.

Kellemeset a hasznossal ez az én elméletem. Kellemes az, ha egy férfi csodálja az embert, és hasznos, ha az ember fölébreszti az illető férfi lelkiismeretét.

– Helyes – mondja elismerő hangon mama. – Helyes az elméleted.

Látom, most büszke rám. Csak túlzásba ne vigyem a dolgot, figyelmeztet, mert a legjobb elméletből is baj lehet, ha könnyelműen valósítják meg. Akkor aztán mindennek vége, vádat emelnek ellenem „bomlasztásért”, és elítélnek, mint „népellenes bűnöst” – és nemcsak

engem. Gondoljak rá, az anyámra és a barátainkra, a felelősségre, amellyel egymásnak tartozunk.

Istenem, micsoda nap volt!

Nem úgy beszéltünk egymással, mint anya és lánya, hanem mint két felnőtt, két ember, akinek ugyanaz a meggyőződése. És ez több mindennél!

És amikor arról beszélt, hogy hol volt apám helye, és hogy annak a helynek nem szabad üresen maradnia, hogy nekünk, kettőnknek kell kitöltenünk – akkor szólítottam először Elsének. És ő ezen a napon szabad utat adott nekem, elindulhattam a magam választotta úton, amely ott kezdődött a kertkapu előtt.

A kórházvillákban laknak azok, akik kezdik utólag átgondolni, ami történt, a sebesültek, akik lelkileg is megsérültek. Velük fogok beszélni. Minél többen vannak, annál nagyobb szükség lesz rám.

Az első Hans volt, a repülő.

– A repülés? Ó, hát az csodálatos érzés – mondta.

– Bevetésen voltál?

– Igen. Franciaországban… Angliában…

– Bombákat dobtál le?

– Persze.

– Gondolkoztál már rajta?

– Nem. Min? Ellenségre dobtam.

– Hiszel Istenben? – kérdeztem.

– Igen – mondta. Hisz Istenben, és abban is, hogy Isten az embert saját képmására teremtette.

– Akkor az ellenség is Isten teremtménye? Isten őket is saját képmására teremtette, ugye? De hiszen akkor az Isten is ellenséged?

– Nem! – mondja, de látom, hogy azért elgondolkodik. Igen, sikerült megmozdítanom a lelkiismeretét. Most még folytatom egy kicsit, hogy el ne felejtse.

– Mondd meg nekem, miért nem bünteti meg Isten azokat, akik elpusztítják a teremtményeit. Miért nézi tétlenül? És mit fog csinálni akkor, ha majd ők dobnak bombákat a mi városainkra, és elpusztítják az anyádat?

Most Hitler az istene.

– A sors minket választott ki…

Mi mást tehettem volna, a szemébe mondtam:

– Persze, a kiválasztott nép; egy része a fronton fordul fel, a többi meg koncentrációs táborokban, és mind németek. És fölöttük ott trónol a te istened…

Hallgat. Nem vadul meg, nem ordít… Olyan, akár egy vasdarab. De én meg akarom olvasztani.

– Ha mi kiválasztottak volnánk, mármint a német nép, akkor az Úristen is beavatkozna a harcba minden seregeivel, mennydörgés és villámlás közepette. Valami nincs rendjén azzal a te isteneddel: vagy nem a saját képmására teremtette az embereket, vagy nem vagyunk kiválasztott nép…

– Kételkedsz? – szólal meg végre.

– Miben?

– Istenben.

– Nem – mondom. – Hogyan kételkednék, ha egyszer nem hiszek benne.

– De hát kell hogy…

– Persze, hiszek az emberben. – Így folytatódott még sokáig. Mondtam valamit, megijedtem, örültem, ömlöttek belőlem a szavak, amelyeket papától, mamától, Műnktől hallottam, vagy még Fannytól és Jochentől ezek a szavak régóta bennem voltak, s a gondolataimat apró nyilakká, kalapácsokká formálták.

Most meg kell győznöm ezt az embert, most nem tágítok, gondoltam. Az ő lelkiismerete a jóisten. Ha kérdéseket tesz föl neki, önmagának is fölteszi őket. Néhány nap múlva, amikor azt mondta, hogy hamarosan indul vissza a frontra, először azt gondoltam: nem volt érdemes. Az utolsó szavai azonban másképp hangzottak.

– Ne beszélj mindenkivel úgy, mint ahogy velem beszéltél, nehéz órákat szereztél nekem.

A másodikat Walternak hívták, a harmadikat Bubinak.

Walter rossz választás volt. Nem értett semmit, az égadta világon semmit. Azt hiszem, még saját magi' sem. Minden második szava ez volt: „A mamám mondta."

Bubi meg gyerekes volt, ráadásul szoknyavadász. Nem érdekelt.

A negyedik Fritz, volt, Fritz, az őrvezető. Azzal vádolt, hogy idealista vagyok. Igen, idealista vagyok, mert minden nép számára helyet akarok biztosítani a nap alatt.

A mindenségit! Ezzel jó lesz vigyáznom. Ha ez szónokolni kezd, azzal a sok „kétségtelen „-nel és „mindazonáltal"-lal, az én érveim ugyancsak furán hatnak ebből csak úgy áradnak a szavak, mindent elborítva, még engem is. akár a liánok a fákat az őserdőben.

Kétségtelen, mondja, minden népnek joga van az élethez. De ne felejtsem el, hogy az olyan népnek, amelyiknek nincs kultúrája, előbb meg kell érnie, végig kell járnia a felnőtté válás lépcsőfokait. Igazán nem akar nagyzási mániába esni, mindazonáltal nem ismer még egy olyan népet, amelyik éppen olyan joggal tarthatna igényt arra, hogy nagynak és hatalmasnak tekintsék…

Hogy csillognak a szavai. Milyen simák. Szeretném megragadni őket, de kicsúsznak a kezemből. Nem találok fogódzót, amiben meg tudnék kapaszkodni.

A felnőtté válás lépcsőfokai. Igen, ez valóságos dolog, gondolom. Azt kérdezem hát tőle:

– És ez feljogosít bennünket, németeket…

Nem. Ez nem jó. Ezzel nem megyek semmire.

Fritz szavainak áradatát nem lehet feltartóztatni.

– Az olyan rendszer – mondja –, amelyik elszabadította az emberek legalantasabb ösztöneit, és rászabadította őket a kultúrát képviselő kisebbségre, azért, hogy hatalomra kerüljön – az ilyen rendszernek nincs létjogosultsága. És te még helyteleníted, hogy bevonultunk Oroszországba?

Itt a fogódzó! Ebben lehet megkapaszkodni! De nagyon óvatosnak kell lennem. Nem szabad megbántanom ezt a Fritzet, főleg az önmaga iránti elragadtatásában. Ismerem én jól az olyanokat, mint ő, tudom, hogyan lehet megfogni az ilyen tapasztalt nagyokost, aki úgy szeret csillogni. Tőle kérdezni kell, tanulni kell tőle. Hát jó, legyen úgy, gondolom. És fölteszek neki kérdéseket:

– Aminek nincs létjogosultsága, azt meg kell semmisíteni?

– Hát persze! – mondja, és már folytatni akarja. De most nem engedhetem, hogy szóhoz jusson.

– Magyarázd meg, honnan veszed, hogy az oroszoknak nincs kultúrájuk.

– Nos hát, nézd meg a házaikat…

– Ezt meg hogy érted?

– Úgy, hogy azokon pontosan lemérheted. Mit látsz az orosz falvakban, de akár a városokban is? Faházakat! Fából építik őket, nemcsak a régieket, az újakat is.

Most eszembe kell hogy jusson valami, de ahhoz időre van szükségem. Fölteszek hát egy újabb kérdést:

– Te láttad azokat a faházakat?

– Láttam.

– És ott, ahol láttad őket, vannak homokkősziklák is, mint nálunk Szász Svájcban? Meg kőbányák?

– Nincsenek.

– Hát erdők? Hatalmas erdőségek? Talán előnyösebb, ha fából építkeznek – fontolgatom hangosan. – Szerintem mindenesetre okosan teszik, ha fából építik a házakat. Ha ez azt jelenti, hogy nincs kultúrájuk, akkor mért építünk mi is faházakat? Még itt, Drezdában is. Én is laktam faházban.

Nem volt túlságosan nagy bölcsesség, de azért hatott. Folytatni kell, gondoltam, nem tágítani. Most kerülnek sorra az „alantas ösztönök”. Egy szót se szólok a forradalomról, a munkásosztályról.

Ide-oda járkált a lakásunkban, velünk teázott, nézegette a falakon lévő képeket. Hans Grundig lovai nagyon tetszettek neki. A kéz is, Lea metszete, amelyet Christl Beham kezéről készített. Azt mondta rá, Dürerre emlékezteti. Igazi művészet egy pincelakásban – nem gondolta volna. Ez az igazi kultúra! Lám, a német nép…

Most aztán ellene fordítom a fegyverét.

– Mi a véleményed az olyan rendszerről – kérdezem tőle –, amelyik koncentrációs táborba hurcol olyan embereket, akik ilyen lovakat és ilyen „majdnem düreri kezeket” festenek, és meggyilkol olyanokat, akik ilyen képekkel díszítik a lakásukat?

Nem félek tőle. Biztos vagyok magamban. Tudom: elég, ha fölvetem a fejemet, és icipicit kinyitom a számat, mindjárt megcsókol, és sóhajtva így szól: „Csak ne így gondolkoznál!”

De már megrendült benne valami. Már kételkedik.

Amióta visszament a frontra, leveleket ír. Ecetes gombáról meg uborkáról, amit Ukrajnában evett. Együtt a parasztokkal, egy fából épült házban – és közben rám kellett gondolnia meg a szavaimra.

Hasznos vagyok! Bárhonnan nézem is, amit teszek – az elméletem igazán jó. Még ha mama kételkedik is benne.

Mindig ezek a kérdőjelek, felkiáltójelek… Feltartanak, megállítanak, elzárják előlem az utat.

– Mama – mondom –, neked nincs határozott véleményed. Egyszer igent mondasz, máskor nemet. Nem… Így nem megy. – Vagy: – Igazságtalan vagy! Miért mondod, hogy csak úgy élek bele a világba? Meg hogy csavargok? Ez kicsit túl erős, mama!

Azt kérdezem tőle: Mi hasznosabb? Ha egy emberrel beszélek, vagy ha többel? És egyáltalán: mit kívánsz tőlem? Hogy még becsületesebb legyek? Minden szavamat mérlegre teszed, minden gondolatomat. Örökösen faggatsz: Mit mondott? És te? És ő mit felelt? Nem titkolok előtted semmit. De te folyton kérdezel, folyton sopánkodsz…

Dühös vagyok, rettenetesen dühös. Miért nem tudják megérteni az anyák a lányaikat? És különösen az én anyám! Miért kell örökké azt hallanom, hogy ne csavarogjak, és legyek őszinte? Ez így egyikünknek se jó.

Mama érzi, mennyire tiltakozom az örökös figyelmeztetései, a szüntelen aggodalmaskodása, az állandó kérdései ellen. Érzi, milyen nyugtalanság van bennem. Azt mondja, próbáljak megnyugodni, gondoljak át józanul mindent.

Igazán nem tudom, mit kellene átgondolnom. A csavargást? Jól van. Az igazán egyszerű. Igazságtalanok a szemrehányásai, hogy folyton a sebesültekkel mászkálok. Ha akarja, még egyszer felolvasom neki a leveleiket, amiket a frontról írtak, Fritzét vagy Williét, azét a furcsa

öregemberét. Ő például azt írja az egyik levelében: „De te csak komoly, bonyolult témákról akartál beszélgetni… „ Vagy ezt: „… Túlságosan fiatal és vonzó vagy, s az égő férfiszemek csak a nőt keresték benned. Te azonban nem akartál a férfiak játékszere lenni…”

Persze hogy nem. Én nem azért ismerkedtem meg, barátkoztam össze velük. Hangosan, talán túlságosan is hangosan kiáltom oda mamának:

Mennyire szerették volna, hogy a játékszerük legyek! De én nem leszek az, mert tudom, mit akarok…

– Amit akarsz, az egy dolog. A másik a látszat. Az emberek… – mondja mama, de én nem bírok magammal, és a szavába vágok:

– Az emberek? Mondjanak, amit akarnak. Fütyülök rájuk!

Idegesek vagyunk. Kiabálunk. Így nem lehet megbeszélni valamit. Mintha egy széles folyó két partján állnánk – mama a szobájában, én a pincefolyosón, kettőnk közt a konyha – a folyó. És a levegő, amely a víz fölött lebeg, elnyeli a gondolatokat, s a szavak csak homályosan hallatszanak át a túlsó partra.

Én arról beszélek, hogy az emberek rosszindulatúak, ő meg arról, hogy a látszat ellenem szól, és egyáltalán nem mindegy, hogy mit gondolnak rólam.

– Ki akarod szögezni a kertkapura azokat a leveleket, hogy mindenki elolvashassa? – kérdezi. – El akarod mondani az embereknek, hogy milyen hasznos dolgot művelsz? Gondold meg, megéri-e, hogy a „politikailag megbízhatatlan” mellett még a „társadalomellenesség” bélyegét is ránk süssék!

Mintha hideg vízzel öntöttek volna le, úgy hatnak rám ezek az utolsó szavak. Még csak az kellene, hogy társadalomellenesnek bélyegezzenek!

De hát mama nem tudta, hogy ez lehet az elméletemből?

Nem. Nem tudta. De vajon tudta-e igazán, mi is az én elméletem? Talán éppen ettől vagyok olyan nyugtalan mostanában. Hogy mindig azt mondom neki, és magamban is úgy gondolom: hiszen én őszinte vagyok hozzá, soha nem hazudok neki. Ez igaz is. Amit elmondok anyámnak, abban soha nincs hazugság. De abban, amit elhallgatok… Nem mondtam el neki mindent. Arra gondoltam: ez nem tartozik senkire. Ha az, amit tenni akarok, helyes, akkor mindegy, hogy hol teszem…

Arról, hogy hasznos akarok lenni, beszéltem mamának. De az elméletem másik felét, azt, hogy a dolognak jónak is kell lennie, és hogy az a jó, ha a férfiak csodálják az embert – ezt elhallgattam.

Most aztán benne vagyok a pácban.

Ha csak a látszatról lenne szó, egyszerű volna. Vonalat húzhatnék az egész história alá, összeadhatnám, s az eredmény: több mint tíz beszélgetést folytattam a kórházvillák kerítésén át, négy katonát megcéloztam, kettőnél elhibáztam – mindent összevéve nem sok, de a semminél több. Kereshetnék valami megfelelőbb helyet és az „erkölcsi kép” helyreállna.

De a négy katonához ma egy *ötödik* csatlakozott. Ettől most különösen erős bennem a nyugtalanság. Néhány óra óta megint elhallgatok valamit.

Szívesen elmondanám, de elválaszt bennünket az a folyó. Szombat délután van, a nagytakarítás ideje. Söprünk, port törülgetünk, fényesre keféljük a padlót – és közben röpködnek a kérdések és a válaszok.

– Hol tartasz?

– Megkaphatom a vödröt?

– Még föl kell súrolnom az előteret meg a lépcsőt.

Ez nem alkalmas idő komoly dolgok megbeszélésére. Igen ám, de hamarosan itt lesz. Az ötödik! A legdrágább! A legkedvesebb!

Milyen boldog voltam aznap, amikor a kerítésnél beszélgettünk – azzal a kissé cingár katonával, akinek rövidre vágott haján is látszik, hogy milyen szép hullámos, a szeme nagy és kék, mint az ibolya, és Gert-nek hívják. Amint hazaértem, máris újságoltam az anyámnak:

– Képzeld, mama! Kommunista az apja!

Mama megint olyan töprengő képet vágott, és így szólt:

– Ne hadarj így! Csak szép sorjában és lassan.

– Megkérdeztem tőle, hogy mi az apja. Erre azt felelte, betűszedő.

– És te mit mondtál erre?

– Hogy az enyém is az.

– És ő?

– Nem mondott semmit. Erre én azt kérdeztem tőle, hol dolgozik az apja meg ilyesmi.

– Pontosabban!

Jól van, gondoltam, akkor pontosabban mondom.

– Na szóval… mivel a nyomdászok különösen öntudatosak, kíváncsi voltam, hogy az ő apja is régóta munkanélküli-e.

– És ő mit felelt?

– Hogy az. Az ő apja is munkanélküli. Képzeld, 1933-tól 1938-ig nem volt munkája…

– Tovább! Mi volt aztán?

– Na szóval, aztán csak úgy mellékesen megjegyeztem, hogy az a lap, amelyiknél az apám dolgozott, 1933-ban tönkrement, és képzeld, erre azt mondta az a Gert, hogy az a cég, amelyiknél az ő apja dolgozott, szintén tönkrement. Hol volt az a nyomda, kérdeztem. A teherpályaudvar közelében, mondta. A legszívesebben megöleltem volna, annyira örültem. És örömömben kicsúszott a számon: akkor az csak a Munkások Hangja lehetett. Láttad volna, milyen szemeket meresztett rám! Hirtelen nyugtalan lett, mint akit rajtakaptak. Akkor már tudtam: az apja kommunista. Meghívtam Gertet. Szombat délután eljöhetsz hozzánk, mondtam neki.

Ez a legjobb, amit eddig találtam. Örömömben nem is nagyon figyeltem mama figyelmeztetésére:

– Meggondolatlan voltál! Kiszolgáltatod magad nekik! Veszélybe sodorsz mindkettőnket… Minden szombaton egy másik… Nézd, Sonja, ez így nem megy…

Ennek már két órája. Akkor még nem vettem komolyan ezt a figyelmeztetést, de most egyre jobban rám nehezedik. Valami döntésre kell jutnom. Valahogy pontot kell tennem a végére!

– Egyszerűen el fogom küldeni! – kiáltok át mamához.

– Addig még elkészülhetsz a munkával – mondja. Nem érti. Hiszen ő nem tudja, amit én tudok.

Két órával ezelőtt, amikor hazajöttem a munkából, láttam Gertet. Egyenruhában. Nem a kék-fehér csíkos kórházi ruha volt rajta. Most láttam először egyenruhában! Fekete gallérhajtóka és rajta az SS-jelzés…

Még egyszer megpróbálom:

– Egyszerűen elküldöm!

– Nem! – mondja mama. – Most már csak jöjjön ide. Túl sokat tud már.

Nem ismerek az anyámra. Megterít, süteményt tesz az asztalra, rám szól, hogy vegyem elő a szalvétákat. De különben úgy viselkedik, mintha ott se lennék. Sürög-forog, mintha valami előkelő vendéget várna.

Aztán, mindennek betetőzéseképpen, előveszi a szekrényből a fekete ruháját.

Én meg csak állok, nem értek semmit. Nem értem, mire jó a sütemény, a szalvéta, miért vesz fel mama fekete ruhát és harisnyát. Néhány hónappal ezelőtt még azt mondta, hogy papa nem helyeselné a külsőséges gyászt, hogy senkire nem tartozik a szomorúságunk. Most meg hirtelen…

– Hogy megértsd – szólal meg végre –, meg fogom játszani a gyászba borult özvegyet, te pedig hallgatsz, és rám bízol mindent.

Így is történt. Mikor már ott volt Gert, szóhoz se jutottam. Mama folyton csak kínálta, negédeskedett vele.

– Kérem, Gert, lásson hozzá! Ízlik a sütemény? Persze, egyszerű kis házitészta. Még édesanyámtól tanultam a receptjét. – Azután rólam beszélt: – Meg kell értenie, hiszen Sonja még gyerek… az édesapja elvesztése… egészen magánkívül van… nem szabad olyan komolyan venni… – Csak beszélt és beszélt, szüntelenül szóval tartotta.

Meg kell adni, mama nagyszerűen játszotta a szerepét. Semmi nem zavarta meg. Sem az SS-egyenruha, sem a fénykép, amit Gert magával hozott. Az apja adta neki – még annak idején, a Munkások Hangja nyomdájában készült –, és a képről papa nevetett ránk.

– Vigye csak vissza – mondta mama Gertnek –, az az idő már elmúlt. Ha élne a férjem, biztosan nagyon örülne neki. De én tudni sem akarok róla. Csak szomorúságot és bajt hoztak ránk azok a dolgok…

Ezt is le kell nyelnem! Megtagadja papát, saját magát, engem, mindnyájunkat!

Gert azonban csak bámulja mamát, le nem veszi tekintetét az arcáról, a szájáról. fis minden második szava: „Köszönöm.” Vagy: „Szép itt maguknál.”

Mama megbódította.

– Hát igen – mondja Gert, és nagyot sóhajt –, ilyen anya mellett… Ilyen családi élet mellett…

Mama azonnal lecsap rá.

– Hogy érti ezt? Hiszen magának élnek a szülei!

Mama ravasz, ravaszabb, mint én. Mindent kiszed belőle.

Gert elmondja, hogy a szülei elváltak, ő ide-oda hányódott köztük, minden falatot számon tartottak, amit megevett, folyton felhánytorgatták, hogy milyen sok kenyér-, hús- és szappanjegyet használ el. Egyszerűen nem bírta tovább, valami kiutat keresett, és mivel semmi más nem jutott eszébe – önként jelentkezett az SS-nél.

Szép kis szülők, gondolom. És egy ilyen apa kommunistának nevezi magát? Egyszerűen cserbenhagyja a gyerekét? A szülei az oka mindennek, igen, de hát ennek a Gertnek nem azért van feje, hogy gondolkozzon? Hát nem, ennek talán csak azon jár az esze, hogy mikor kap legközelebb enni. Semmi máson. Ezt ugyan jól kiválasztottam!

Mérhetetlen nagy kő esett le a szívemről. Szerettem volna megölelni az anyámat. Milyen nagy bajt okozhattam volna a könnyelműségemmel!

Ezentúl komolyan veszem a figyelmeztetéseit, a kéréseit. Most már tudom: sokszor nem is olyan egyszerű, hogy hasznossá tegye magát az ember. Ezentúl okosabban, ügyesebben kell csinálnom.

– Wolf – mondom – hozzál le nekem egy napsugarat!

– Ha fönt leszünk a gerincen, egész kévét kapsz.

– Nekem nem kell annyi! Csak egyet akarok!

– Minek?

– Hogy lecsússzak rajta!

– Csak ne hagyd el magad!

– Vigyél, légy szíves!

– Csak könnyű lányokat szoktam a karomba venni. Elvből.

– Könnyű vagyok, Wolf, csak vigyél egy kicsit, csak néhány percig.

Wolfban nincs semmi belátás. Azt mondja, lélegezzek egyenletesen, rakjam egymás elé a lábaimat. Könnyű neki!

– Wolf, te előnyben vagy! Ez nem igazságos.

Végre megáll.

– Minden lépésnél legalább tizenhat számmal – mondom nyűgös hangon, és irigykedve nézek a cipőjére: legalább negyvennégyes; és az enyém?

– Mi az, hogy tizenhat számmal?

– Mind a két cipőd nyolccal nagyobb, mint az enyém.

Végre felfogta! Igen, most megfordul, lehajol hozzám, és így szól:

– Hm. És akkor mi van? – Aztán belefog ünnepélyes hangon, mintha színpadon állna: – És amikor a minap fölhágtam a sziklameredélyre, s alattam félelmetesen zúgott a folyó…

– Nem! – kiáltottam. – Hagyd abba! Pihenni akarok. Töri a vállamat a hátizsák szíja…

– És akkor megpillantottam a helytartót, aki felém közeledett…

– Wolf, maradj már nyugton. Fölébreszted a baglyokat. Különben sincs alattunk semmiféle folyó, csak a fák koronáját látni. És vedd tudomásul, hogy nem bírok továbbmenni! Pihenni akarok!

Teljesen megkergült ez a fiú. Már három órája loholunk fák gyökerein, sziklahasadékokon, törmelékhalmokon át, homokkal borított süppedős utakon, föl és le – a verőfényes napsütésből mohás szakadékokba, ahol olyan nyirkos hideg van, hogy lúdbőrös lesz tőle az ember. És mindez a hátizsákom miatt!

Csak néhány szót kellene mondanom: Belátom, konok voltam. Vagy: Igazad volt. Vagy: Át kell pakolnom a hátizsákomat.

De nem mondom ki! Ha legalább hallgatna. De nem – most énekel:

„Erdőn-mezőn szép az élet…”

Pedig tudja, hogy beleszakadok a cipelésbe. Ha most azt kérdezném tőle: „Miféle ember vagy te, Wolfgang? Hagyod, hogy ennyire szenvedjek?” – megállna előttem, csodálkozva nézne rám, megtapogatná a szemét és a lábát és újra rázendítene: „Van két lábam – járok, van két szemem – sírok, óóó…”

Csak azt szeretném tudni, honnan ismer ilyen jól. Ha most azt mondaná: én mindjárt figyelmeztettelek, hogy rendesen pakolj be a hátizsákodba – csak felbosszantana. Ha azt mondaná: Add ide a hátizsákod, majd én átpakolom, akkor azt mondanám: Nem!

Wolf ismer engem.

De amint fölérünk a gerincre, kibékülök vele. Azt mondom neki: „Kérni fogok tőled valamit. Megteszed?” Erre ő azt mondja: „Meg.” Már ismeri ezt nálam. „Szóval vinni akarod a hátizsákomat!” – közlöm vele boldogan. És ez azt jelenti, mintha azt mondanám neki: „Wolf, ne haragudj. Tudom, megint ostoba liba voltam.” És ő erre fogja az ügyetlenül bepakolt hátizsákomat, a mellére szíjazza, és cipeli az utolsó szakaszon.

Már látszik is az a hely, ahol meg akarunk pihenni. Ott, ahol az út enyhe kanyart ír le egy sziklafal körül, és a sziklafal már csak az egyik oldalon szegélyezi az utat, a másik felét szabadon éri a nap és a szél. Ahol a vasból készült védőkorlát mögött fennsíkká terebélyesedik – ott tartunk pihenőt. És már el is felejtettem minden fáradtságot. Előttünk terül el majdnem az egész világ.

Azért nem kell túlozni, mondja Wolf. Hiszen néhány méter csupán az egész, szélességben, mélységben, magasságban…

– Te nem érted az én stílusomat – mondom. – Én a levegőre, a színekre, erre a végtelen nyugalomra gondoltam… hogy olyan jól lehet itt álmodozni… Mit gondolsz, ha tudnánk repülni, hány lépésnyit kellene fölfelé szállnunk, hogy elérjük odaát azokat az összefüggő sziklákat?

– Nekem a negyven négyes lábammal egyet, neked másfelet.

Köztünk és a fenyőfák mély zöldjéből szürkésfeketén kiemelkedő sziklák között aranyoszöld párnáknak látszanak a lombos fák s a mögöttük lévők sötétzöldek. De azok alatt már a rétek gyepszőnyege terül el.

Itt csakugyan jól lehet álmodozni.

Hanyatt fekszem a sziklán, nézem az eget, szabadjára engedem a gondolataimat, s ki is mondom, amit gondolok. Ha éppen eszembe jut, azt is kimondhatom: „Wolfgang, a barátom vagy.” De azt is: „Tudod, Wolfgang, ha te *te* vagy, akkor én is egy rész vagyok belőled – és

ha én *én* vagyok, egy kicsit te is én vagy.” Itt mindenről tudok beszélni Wolfganggal, félelem nélkül, őszintén, nem óvatoskodva. Itt nem félek, hogy kiszolgáltatom neki magam – azt mondom, ami eszembe jut, egész egyszerűen.

– Emlékszel még… tavaly ilyenkor, odalenn, a königsteini erdőben? – kérdezem tőle.

– Minden parányi neszre megálltál.

– Te is.

– Csak mert te…

– Komolyan azt gondoltad, hogy találkozhatunk vele?

– Na hallod! Az akkor nem tréfa volt. Mindenesetre tudtuk, hogy még nem kapták el.

Azóta se kapták el.

– De akkor még nem tudtuk, hogy nem fogják elkapni.

– És mit csináltunk volna, ha találkozunk vele? – kérdezem.

– Nem tudom.

– Én sem.

Wolfgang egyszerre nem fér a bőrébe. Felugrik, összeüti a bokáját, meghajol elegánsan, könnyedén. A két hosszú karját közben maga előtt lóbálja.

– Pardon! Möszjö Zseneral! Kérem, ne zavartassa magát, menjen az útjára!

Nem tudom, nevessek-e vagy csodálkozzam.

– Csakugyan ezt mondtad volna?

Wolfgang bólint.

Egyszerűen nem megy ki a fejünkből az a Giraud, az a francia tábornok, akit a fasiszták elfogtak, és aki 1942 áprilisában megszökött a königsteini erődből. Döbbenten álltunk ott egy évvel ezelőtt, bámultuk azt a hatalmas sziklatömböt, azt a meredek, sima sziklafalat – és nem győztük csodálni Giraud tábornokot, hogy volt bátorsága azon át elmenekülni.

De most igazából nem ez foglalkoztat bennünket.

Ha akkor hirtelen előttünk állt volna, vagy mögöttünk, nem is sejtve, kik vagyunk…

– Simán kupán vágott volna bennünket – mondja

Wolfgang. Közben a fejéhez kap, megtapogatja, nem maradt-e rajta egy-két dudor.

– És mi azt helyeseltük volna?

– Lényegében – szólal meg Wolfgang töprengő arckifejezéssel – helyes lett volna.

Elgondolkodom: mindegy, hogy az a tábornok a burzsoáziához tartozott – hiszen Hitler ellen harcolt. Ha találkozunk, joggal hiszi, hogy eláruljuk. Milyen különös néha az igazság.

Kinyújtózom. Szörnyen jólesik így a pihenés. Nézem a látóhatárt – egy kékesfekete sáv tartja az égboltot, amelyen még fönt van a nap, az aranyló tűzgömb.

Esteledik. Mindjárt indulunk lefelé, a völgybe, a Grünzner-féle kisvendéglőbe, amely ott áll az Elba partján, Schmilka és Herrnskretschen között. Mindig oda térünk be, a hosszú gyaloglástól fáradtan, de az alváshoz még túl elevenen.

A bokrok között kapaszkodunk felfelé a lejtőn, kertek mellett, réteken át az erdő felé. Érzem, hogy lüktet a vérem. A fejem majd szétpattan. Lépni sem bírok már. Négykézláb mászom.

Wolfgang maga után vonszol még mindig egyre feljebb. Nem akarok továbbmenni, de Wolfgang kényszerít rá, el kell érnünk az erdőt.

Végre leülhetek! Úgy lihegek, alig kapok levegőt. De közben Wolfganggal együtt figyelem a távoli hangokat.

Lentről, az Elba partján húzódó út felől valami lárma hallatszik: hangok, kiabálás, mintha verekedés folyna biztosan összeverekedtek a Napsugár előtt.

És lehetséges, hogy mi vagyunk az oka.

A Grünzner-féle vendéglőben ettünk. Csak mi voltunk ott – meg ők. Mi ketten a sarokasztalnál ültünk, mindjárt az ajtó mellett – ők beljebb, egy hosszú asztalnál. Zöld meg

piros üdítőt ittak. Nekünk levest hozott a vendéglős. Erős volt és híg, de mégiscsak leves, és jegy nélkül lehetett kapni.

A vendéglős mosolyogva nézett ránk.

– No, megint eljöttek? – kérdezte barátságosan.

Miután kikanalaztuk a levest, Wolfgang halkan énekelni kezdett. Nemsokára én is vele énekeltem: „Tavasszal a hegyekben…” Egészen jól hangzott.

Azok, akik a hosszú asztalnál ültek, nevetve néztek ránk.

– Énekeljetek velünk – szóltunk át nekik.

De ők nem énekeltek. Odamentünk az asztalukhoz. Illetve: először csak én.

Nem sokkal voltak idősebbek nálunk azok a lányok és fiúk. Egyikük sem szólt hozzánk jó ideig. De azután mégiscsak megszólalt az egyik lány. Akadozva mondta ki a szavakat:

– Mi nem ismerjük ezeket a dalokat… mi csehek vagyunk.

Ugyan, gondoltam, mit számít az! Rajtunk kívül nincs itt senki, csak a tulajdonos.

– Átülhetünk hozzátok? – kérdeztem.

Az a lány tolmácsolta a többieknek a kérdésemet. Közelebb húzódtak egymáshoz, helyet adtak. Kiderült, hogy prágai diákok.

– Csak voltunk – jegyezte meg a lány, és egyszerre eltűnt arcáról a nevetés. Merev, hideg tekintettel nézett rám.

Rettenetesen szégyelltem magam. Mindig ilyen szégyenkezést éreztem, valahányszor ilyen tekintetekkel találkoztam. Azoknak a lányoknak, asszonyoknak és férfiaknak a szemében láttam néhányszor felvillanni ezt a hideg fényt, akik a kabátjukon vagy a ruhájukon a „Kelet” feliratot viselik, s akik csoportosan, felügyelet mellett vonulnak ki munkára. Milyen félelmetesen merednek rám azok a szemek, mikor a Telek utcán elmegyek a ház előtt, amelyen még mindig ki van függesztve a régi vendéglő cégére: A Bagolyhoz, de az ablakait sűrű szögesdrót borítja – onnan, a szögesdrót mögül kísérnek azok a pillantások. Mintha csak azt kiáltanák: „Ti nácik! Ti fasiszták!”

Szerettem volna azt mondani annak a lánynak: „Mi ketten, Wolfgang meg én, nem tartozunk közéjük. Nem mi zártuk be az egyetemet, ahol tanultatok. Nem mi kényszerítettünk benneteket arra, hogy építsetek utat az Elba mentén – hogy napi tizenkét órán át törjétek a sziklás talajt…”

De éreztem, hogy amennyit mondhatnék, nevetségesen kevés volna, nem melegítené föl a tekintetüket. Nem, a szó nem elég… Talán ha énekelnének… Igen, biztosan jó lenne, ha énekelnének. A népdalaikat!

– Kérlek – fordultam a lányhoz, aki tolmácsolt – énekeljetek nekünk egypár népdalt… nagyon szeretnénk hallani…

A lány mondott valamit az asztal másik végén ülő fiúnak. Csak hozzá beszélt. De csak annyit értettem belőle, hogy „Pavel”. Pavelnek hívták azt a fiút, ő volt a legidősebb közöttük. Széles vállú, magas, szemüveges fiú volt. A szemüveg eltakarta tekintetét. Töprengett egy-két pillanatig, azután a fejét csóválta, és azt mondta:

– Nem!

Az asztal körül ülők valamennyien őt nézték, amíg ezt a nemet ki nem mondta. Utána elfordították róla a tekintetüket, maguk elé meredtek, némelyikük a pohárért nyúlt. Nem akarnak énekelni, gondoltam. Nekünk nem. De közben megszólalt a lány:

– Megtiltották!

– Mit?

– Hogy az otthoni dalainkat énekeljük.

– Nem értem… népdalokat… gyerekdalokat?

– Azokat is!

Éreztem, hogy elvörösödik az arcom. Uralkodnom kellett volna magamon, de képtelen voltam rá. Öklömmel az asztalra vágtam, és azt kiáltottam: A kutyaistenit!

A görcsös feszültség feloldódott bennem. Feloldotta a körülöttem kitörő nevetés. És a nevetésből halkan előhullámzottak egy dallam kezdő hangjai. Lassan, egyenletes ritmusban, hömpölygő hullámokban áradtak a hangok. Egy távoli folyóról szólt a dal… nem fájdalmasan, inkább erőteljesen hangzott, pedig egészen halkan énekelték, inkább csak dúdolták.

És akkor hirtelen, az a hang a hátunk mögött, éles volt, akár az acélpenge:

– Rohadt cseh banda!

Ami ezután történt, pillanatok alatt játszódott le: megpillantottuk azt az embert, aki ott állt mögöttünk, csak nem vettük észre, a kabátja hajtókáján a horogkeresztet – aztán becsapódott mögötte az ajtó…

Eltűnt, olyan hirtelen, ahogy jött.

A tulajdonos sietve odalépett az asztalunkhoz.

– Menjetek! Gyorsan! Ez idehozza őket a Napsugárból! – mondta.

Pavel meg a lány azt mondták, ne menjünk velük – mindnyájunknak jobb lesz így.

Most aztán itt ülünk, eltakarnak bennünket a fák és a bokrok. A lármát figyeljük, idehallatszik az Elba menti útról. Tudjuk, Grützner fogadójától mindössze háromszáz méter a Napsugár, az az előkelő szálloda, ahol ma mindnyájan összegyűltek – a Hitlerjugend és a nemzetiszocialista párt helybeli tagjai, és azt is tudjuk, hogy a diákoknak nem sikerülhetett egérutat nyerniük.

Mi sodortuk bajba őket?

Gondolataim hidat vernek a hegyek és a város között… Fenn, a hegygerincen láttam a napot a látóhatár szélén. És a látóhatár mögött a város, ahonnan jöttünk.

Itt, a hegyek között szinte senkivel sem találkoztunk, kivéve a hegymászókat, akik a sziklafalhoz erősített kötélbe kapaszkodva másztak fel a szirtekre.

Mi ketten, Wolfgang meg én csak műkedvelők vagyunk itt, a sziklás hegyek között. De odabenn, a városban, az utcák szakadékaiban, az ellenségeskedés sziklatömbjei közt, ott mi is egy közösség tagjai vagyunk, mint idekint a hegymászók – igaz, a legfiatalabbak. Az idősebbek befogadtak bennünket, közrefogtak, akár a gyakorlott hegymászók a kezdőket. Egyik részük előttünk halad, a többi hátulról biztosít minket.

Pavelnak igaza volt. Ott kellett hagynunk őket, mi nem eshetünk a Napsugár-beliek csapdájába. Nem sodorhatjuk veszélybe a drezdai elvtársakat!

Az olyan közösség, mint a mienk, nem csak úgy egyszerűen ott terem valahol. Lassan alakul ki, növekedik, egyre nagyobb lesz, egyre népesebb. A láthatatlan kötél, amely összetartja őket, már az egész városon áthúzódik, az elvtársak, a jóbarátok fogják, tartják, belekapaszkodnak, s egyre följebb jutnak, egyre több rést vágnak az ellenséges sziklafalba. Ki fürkészik, hol van kapaszkodásra, fogódzkodásra alkalmas szöglet, perem, félretolják az útjukban álló törmelékhalmokat. Helyet csinálnak a *gondolataink* számára. Keresik a megfelelő embereket. Azokat, akik közeledni akarnak hozzánk, akik várnak ránk. De azokat is, akiknek éppen ökölbe szorul a kezük, és azt mondják: „Én nem ezt akartam!”

Megtalálni azokat, akikből barátaink vagy elvtársaink lesznek – nehéz munka, nagy türelem kell hozzá. És veszélyes. Elég egy rossz mozdulat, egy elhibázott lépés, és lezuhansz a mélységbe, magaddal rántva másokat is. Egy elhibázott csapás a sziklafalra, és rád zúdul a kőgörgeteg.

És milyen fárasztó munka. Mintha aranyrögökre akarnál bukkanni a kövek között. Csakhogy az értéktelen kő sokkal több, mint az aranyrög! De te már ott függeszkedsz a sziklafalon, már nem válhatsz el tőle. Az életedhez tartozik. Meg kell változtatnunk, mondják az elvtársak, ellenségből baráttá kell formálnunk – elhordanunk a törmeléket, előkészíteni a talajt… először azonban meg kell találnunk azokat az embereket, akik velünk tartanak. Magunkban nem boldogulhatunk.

Úgy szeretnék mindenben részt venni. És mindent tudni. Hogy mi történik a gyárakban, a házakban, hogy ki mivel foglalkozik, hogy szándékosan lassabban dolgoznak-e, hogy kevesebb ágyú legyen? Segítenek-e a kényszermunkásoknak? Vannak-e üzemi csoportok? Mondják-e egymásnak: „Sztálin nyakát töri Hitlernek!” Vagy: „A háborút *mi* nyerjük meg, nem a fasiszták.”

Szeretném látni, ahogy egyre lassabban forognak, egyre inkább akadoznak a háborús gépezet kerekei. Ha mindent láthatnék és mindent hallhatnék, akkor tudnám, hogy hasznosak vagyunk-e.

De az elvtársak azt mondják: mindent látni, mindent hallani, mindenről tudni – lehetetlen! Mindenkinek csak egy feladata van, és mindenki csak a maga feladatát ismeri.

De mi az én feladatom? Egyszer cégtábla vagyok, máskor ernyő, megint máskor drót, amelyen át a híreket továbbítják. Mindig mások számára vagyok valami – anyámnak vagy Hermann Eckhardtnak.

„Nincs több önálló kezdeményezés!” mondták. Most hát azt csinálom, amivel megbíznak, oda megyek, ahova küldenek, megkapaszkodom a kötélben, ha úgy akarják, közvetlenül mögöttük vagy mellettük lépkedek.

– Gyere velem – mondja Hermann –, ha velem jössz, nem olyan feltűnő.

És mama:

– Ha anya és lánya megy valahova, az olyan, mint valami családi látogatás.

Minden este, munkaidő után keresztül-kasul bejárom a várost hol anyámmal, hol Hermann-nal, hol meg egyedül Weissigtől Bannewitzig, Löbtautól Micktenig, az Újvárosba, az Óvárosba, Striesenbe ismerek minden házat, ahol elvtársak laknak, ismerem az arcukat, a nevüket; tudom, melyiknek mit kell mondanom – de aztán el kell felejtenem őket, ki kell törölnöm őket az emlékezetemből.

Mindent megteszek, hogy elfelejtsem őket, de hiába. Átkozott dolog az emlékezet. Megőrzi az arcokat. És a szavakat.

Furcsa beszélgetések ezek. Először csak kerülgetik a dolgot, mint macska a forró kását. Nemcsak Alfred Mätzoldnál van ez így, szinte mindenütt, ahová csak megyünk.

– Te vagy az, Else?!

– Hát csak úgy idefújt hozzád a szél.

– Szóval a szél?

– Igen, az.

És most a szélről beszélnek – hogy hamarosan megfordul, keleti szél várható, méghozzá nagyon erős keled szél. A kása kihűlt – most már megkóstolják.

– Úgy látom, nem változtál semmit – mondja anyám.

– Én nem. És te?

– Én sem!

– Érzem.

– Egyedül vagy?

– Igen is meg nem is; van még néhány kapcsolatom.

– Nem akarom tudni, Alfred. De…

Ezzel a „de”-vel kezdődik a kérdezősködés egy asszony felől, aki egy közeli villában lakik. Egy polgárasszony!

– Ismered? Szimpatizál velünk – mondja anyám. – Nem volna okos dolog, ha *én* tartanék vele kapcsolatot.

– Egy polgári szemléletű nővel?

– Igen – mondja anyám –, nagy szükség van az ilyen kapcsolatokra. Értsd meg, Alfred, tágítanunk kell a kört.

– És mi a biztosíték, hogy nem árul el bennünket?

– Segített nekem, mikor kijöttem a börtönből. A munkaközvetítőben dolgozott, ő szerzett nekem kisegítő munkát. El is bocsátották érte. Nemrégiben találkoztam vele. Ha lehet, nézd meg…

– Majd megpróbálom – mondta Alfred. Utána még megtudtuk, hogy orosz hadifoglyokkal van kapcsolata.

– Az elég – jelentette ki anyám. – Ha van valami, elküldhetem hozzád Sonját?

– Hát persze… világos.

Nem volt ilyen világos a dolog Hans Neuhausnál.

– Miért jöttél ide? Nem akarom, hogy bárkihez közöm legyen. A feleségem…

Nyugalmat akar. Hát most megvan a nyugalma. Fél! Egy percig se maradtunk nála.

Ahogy járkálunk a városban, megtanulom, mi a különbség az óvatosság és a félelem, a megbízhatóak és a megbízhatatlanok között; megtanulom, hogyan kell kapcsolatot teremteni, befogadni valakit az ellenállók csoportjába.

Az arcokat el kell felejtenem. De én nem tudom elfelejteni őket. Megmaradnak az emlékezetemben, mindenhova elkísérnek. Ők győztek meg arról, amit annak idején Kurt és Jochen szüleinek kertes villájában nem tudtam elhinni: hogy az egységfront, a népfront igenis lehetséges! Itt, nálunk, Drezdában lehetséges. Szociáldemokraták, kommunisták, munkások és polgárok egy célért küzdenek.

Amikor Hermann Eckhardt először jött el hozzánk, anyám így mutatta be: „Egy régi ismerős.”

Tudtam: a régi ismerős – régi elvtárs. Ezért kellett hát az utóbbi időben olyan sok estén át várni anyámra.

Kicsit idegen volt nekem eleinte az a kalábriai kalapos férfi, a nyakkendőjével és a gondosan vasalt öltönyével. „Ő más tanfolyamra járt” – mondta róla később anyám.

Más tanfolyamra? Szóval szociáldemokrata?

Szent Habakuk! – gondoltam, és heteken át árgus szemmel figyeltem Hermannt, de a legnagyobb igyekezettel se tudtam rajta fölfedezni semmit, ami elárulta volna, hogy más tanfolyamra járt, talán csak az a kalábriai kalap, a széles karimájú August Bebel-kalap. Esküdni mertem volna, hogy éppen úgy gondolkozik, mint mi.

De hiszen hallottam is, mindig ott voltam velük, valahányszor a forradalomról vagy a proletárdiktatúráról vitatkoztak.

– Demokratikus rendszert kell létrehoznunk!

– Igaz. De nem olyant, mint a weimari demokrácia volt!

Végül mindig megegyeztek – ha anyámnak szikrázott is a szeme, miközben az ujjain sorolta el Hermann-nak, hányszor ajánlották fel az együttműködést a kommunisták a szociáldemokratáknak.

– És a sorozatos elutasítások? Az árulás volt, Hermann!

Közben kihűlt a tea – röpültek az órák.

Hermann elismerte, hogy csakugyan árulás volt, csak arra figyelmeztette mamát, hogy azért ki ne öntse a csecsemőt is a fürdővízzel. Csak a vezetők követtek el árulást. Azokról az „egyetemekről” beszélt, amelyeket a párt legjobbjai megjártak: börtönökről, fogházakról, koncentrációs táborokról.

Sokat vitatkoztak, de végül mindig megegyeztek. Azt mondták: ilyenkor tisztázták az „álláspontjukat”, s a végén közös „plattformot” alkotnak. Ebben az időben sokszor hallottam olyan szavakat, amelyek papa halála óta nem hangzottak el nálunk. „A párt elvárja a párt úgy döntött a párt lehetségesnek tartja – a párt azt akarja…”

És amit a párt akar, az eljut hozzánk, bizonyos utakon, amelyeket mi „csatornák”-nak nevezünk. Az egyik csatorna a rádió: „Itt Moszkva! Itt a moszkvai rádió!” A másik számunkra Munknál kezdődik, és Munknál végződik.

Milyen boldog vagyok! Vége a magányosságnak, a pincében kuporgásnak! És az elméletem is megvalósult: *hasznos vagyok!*

Ráadásul még barátot is szereztem magamnak. Igazi jóbarátot. Így történt.

– Menj el Weberékhez – mondta egy szép napon Hermann. – Beszélnem kell Freddel. Együtt voltunk a fogházban.

Mikor becsöngettem Weberékhez, Wolfgang nyitott ajtót. És aznap este már együtt mentünk a Művészházba.

– Velem jössz? – kérdezte Wolfgang. – Erna Sack énekel, és van két jegyem.

Azon az estén barátságot kötöttünk egymással. Nincs nap, hogy ne találkoznánk.

– Istenem, milyen szép pár! – mondják az emberek, illetve csak egy részük. A többiek azt mondják: tízeknek biztosan viszonyuk van egymással.

Ha Wolfgang értem jön munka után, a direktrisz csípős hangon megjegyzi:

Frölich kisasszony, már megint várja a fiúja. Mondja meg neki, hogy ne ácsorogjon itt, az ajtó előtt.

Mindenki azt hiszi, hogy szerelmesek vagyunk egymásba. Pedig nem. Szó sincs szerelemről. Segítünk egymásnak, mindig számíthatunk egymásra, sok mindent megteszünk egymás kedvéért. Együtt nevetünk, együtt szomorkodunk, együtt kapaszkodunk fel a hegyre a kötélbe fogódzva – ennyi az egész, ez a mi „viszonyunk”.

Wolfganggal még arról is tudok beszélni, mennyire szeretnék már megismerni egy férfit, egy bizonyos férfit, akit úgy elképzelek magamnak, és annyit gondolok rá, hogy tulajdonképpen már szerelmes is vagyok bele. De hogy ez Munkkal függ össze, azt nem mondhatom el neki, mert Wolfgangnak nem szabad tudnia Munkról.

Tulajdonképpen még az is összeköt bennünket, amit nem mondunk el egymásnak, az a tudat, hogy nem szabad mindent elmondanunk. – A konspirációt mondják az idősebb elvtársak – mindketten az anyatejjel szívták magukba.

Ma rettenetes dolog történt!

Árulás!

Ha nem a saját fülemmel hallom, nem hinném el senkinek a világon. Se anyámnak, se Hermann-nak. Azt mondanám: Munk? Nem! Ő nem lehet áruló! Munk nagyon erős!

De saját fülemmel hallottam tőle, magától. Csak néhány órával ezelőtt. Egyszer csak ott állt az ajtónk előtt.

– Beszélnem kell veled, Else – mondta.

– Menj előre, a ligetbe – szólalt meg mama –, majd utánad megyünk.

– Jobb lenne, ha csak te jönnél!

De mama nem tágított.

– Nincsenek titkaim a lányom előtt – mondta.

Szóval megint „ernyő”-nek kell lennem, gondoltam. Persze ez se volt új számomra.

Amióta papa meghalt, mama Munk előtt is a gyászba borult özvegyet játszotta, akinek már semmihez nincs ereje, akinek már élni sincs kedve, „jobb, ha nem tud semmiről mondta. – Téged úgy szeret, mintha a saját lánya volnál. El ne felejtsd, Sonja: ha kérdez, nincsenek kapcsolataim. Mama gyászol. De közben éreztesd vele, mennyire becsülöd, mennyire hiszel benne. Ez majd erőt ad neki. Rólunk viszont egy szót se!”

Kivillamosoztam hát hozzá, a kis kerti házába. Oda, ahol először hallottam a kisajátítók kisajátításáról.

Végigsétáltunk az erdőn. Nem is egyszer. Csodaszép órák voltak. De bennem egész idő alatt volt valami bizonytalanság, egy kérdés, ami szörnyen nyugtalanított. Vajon erős marad-e Munk? Erősebb-e, mint Weser, a gestapós? „Erős vagyok” – mondta még annak idején apámnak. Mire papa azt mondta: „Túlbecsülöd magad. Ezekkel nem lehet játszani.”

De hát ez már régen volt. Talán nem is fenyegeti Munkot ez a veszély. A Gestapo talán már feladta a harcot, megértette, hogy Munkkal nincs mit kezdeni. Akkor meg ostobaság, hogy ennyire óvatoskodunk, ennyire félünk. De ha mégis igaza van anyámnak és Hermannnak? Ha Munk nem lesz elég erős?

Igen, egész idő alatt bennem volt ez a bizonytalanság, és közben vigyáznom kellett, hogy Munk még csak ne is sejtse. Én hiszek benned… igen… én hiszek benned… valahányszor kimentem hozzá, útközben mindig ezt hajtogattam.

Azután következett az a találkozó…

– Egy elvtárs jön Berlinből – mondta Munk. – Ha egy darabon velünk jössz, nem lesz olyan feltűnő. Várj majd néhány percig, figyeld, nem követ-e valaki bennünket.

Az egyik hídon volt a találkozó. Vártam. Senki nem követte őket.

Ez a „csatorna” a központtal köt össze bennünket, tudtam. A párt akaratát juttatja el hozzánk. Valami kiáltványról beszélt Munk, valami Nemzeti Bizottságról – nekem meg mamának.

Igen, Munk mindig közénk tartozott. Mindig jó és igaz dolgokat mondott nekem. Sokat beszélt az öccséről, Herbertről. Hogy már nyolc éve koncentrációs táborban van. Amikor elvitték, nem sokkal volt idősebb, mint amennyi én most vagyok. Tizenhét éves volt akkor – tagja a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek…

Ha túléli, nem talál olyan nőt, aki megérti. Nem is vár rá már senki. Az a lány, akire Herbert még ma is gondol, férjhez ment, gyerekei vannak… Meg kellett ígérnem Munknak, hogy várni fogok Herbertre.

Megígértem neki. Büszke voltam rá, hogy menyasszony vagyok, egy koncentrációs táborban sínylődő fogoly menyasszonya. És Herbertet éppen olyannak képzeltem el, mint amilyen Munk, szőke hajjal, amely fejének minden mozdulatára kettéválik, és kétoldalt a homlokába hull, élénk barna szemmel, vidám pisze orral, izmos karokkal, erős kézzel, és olyannak, aki frissen, vidáman nevet…

„Nem!” – szeretném kiáltani. Ami most történt, itt a ligetben, az nem igaz, nem lehet igaz! Csak valami rossz álom volt az egész!

De hallgatok. Mert igaz. Munk maga mondta:

– Neveket kell mondanom! Hallod, Else! A Gestapo neveket kíván hallani tőlem!

Ez nem Munk, aki itt beszél. Ez egy elgyötört, agyonkínzott ember. Anyám arca fehér, mint a fal. Alig jön ki hang a száján. Majdnem suttogva kérdezi:

– És te… mit fogsz csinálni?

Semmi válasz. Munknak tehetetlenül megrándul a válla.

– Van egy kis pénzünk, Munk – hallom újra az anyám hangját. – Háromszáz márka. A gyereknek szántuk…

Nem igaz, gondolom. Azt a pénzt nem nekem szánták. Azt a pénzt mindig is Munk számára tartogatták – szükség esetére. Az elvtársak gyűjtötték össze. Sokan. De nem mindegyikük tudta, mire kell. A pártnak adták – tudni csak mi tudtuk, mama, Hermann, Erna meg én, hogy Munk számára gyűjtötték össze.

– Menj el Németországból, Munk. Menj Svájcba. Ott talán akad valami megoldás…

Igen, gondolom, ha elmegy, minden jó lesz. Papa mindig azt mondta: „Aki itt már nem tud használni, annak kötelessége, hogy elmenjen.”

De Munk a fejét rázza.

– Nem mehetek el. Tudod, hány éve kívántuk, hogy gyerekünk legyen, a feleségem meg én. Most megvan. Háromhónapos. A feleségem még szoptatja. Ha eltűnök, megint letartóztatják a feleségemet, kínozni fogják. Mi lesz akkor a gyerekkel?

Ekkor úgy éreztem, megnyílik alattam a föld, s egy mély fekete üreg tárul föl előttem. Gyerekük van!

Ott állt előttem az anyám, sovány volt, kicsi, kisebb, mint én, abban a fekete ruhában. És Munk beszélt tovább, de a szavai leperegtek rólam, akár az elsárgult levelek a fákról…

– Ne aggódjatok. A kötél a zsebemben van.

Aztán elment… egyedül… kézfogás, köszönés nélkül.

De bennem itt maradtak ezek az elviselhetetlen érzések és gondolatok. Két lehetősége van: a kötél vagy az árulás!

A gondolataim azt mondják: válaszd a kötelet! És az érzéseim? Ne! Maradj velünk… Pedig tudom, hogy Hermann-nak igaza van, mikor azt mondja: Munk Damoklész kardjaként csüng a fejünk felett. És anyám csöndesen így szól:

– Senki nem tud már rajta segíteni…

És rajtam? Rajtam ki segít? Ki szabadít meg ettől az égető fájdalomtól? Én hittem Munkban. Vakon hittem benne. Ő mindig az maradt számomra – még akkor is, amikor már tudtam, hogy nem így van –, aki akkor volt, sok-sok évvel ezelőtt, amikor még papa vállán ültem, a nagy tüntetés napján, és Munk fönn állt a Gomba tetején: számomra ő maga volt a párt…

Milyen sokszor próbálták megértetni velem a szüleim, hogy egy ember sose lehet maga a párt. De csak most értem meg igazán.

11.

Már ismerem az élet legszebb útját –
Ali „csigalépcső”-jét sohasem felejtem el.
– Hajolj csak le, kislányom – mondja mama.
– Martin azt tanácsolja,
hogy ne énekeljek többé.

„Bábáskodni” fogunk. Egy új kort segítünk a világra. Nem olyanok leszünk, mint a vak tyúk, amely itt-ott véletlenül talál szemet. Ha Hermann ilyen stílusban kezdi, ha túl sok időt pazarol ránk, csak két eset van: vagy rosszul csináltunk valamit, vagy valami feladat vár ránk.

Hermann-nak egyáltalán rendkívüli tehetsége van az ilyesmihez – már megint remegést érzek a gyomrom tájékán.

Pillanatok alatt el tudja hitetni velünk, hogy szörnyen fontosak vagyunk, hogy valami rendkívüli dolgot kell végrehajtanunk: egy új kor babái leszünk.

Hanem utána hirtelen a földre pottyant bennünket…

Wolfgang nem szívja mellre az ilyen dolgokat. Nyugodtan ül a székén, bólogat. Még az a vak tyúk hasonlat se zavarja. Azt mondja:

– Világos! – és már ontja is magából a jobbnál jobb ötleteket, azután csak bólint: – Meglesz!

De én, én belekapaszkodom a vak tyúkba, és várom, mikor pottyanunk le. Anélkül sose megy, gondolom. Megvannak már a tapasztalataim Hermann-nal.

Ha példának okáért azt mondja: „Téged irigylésre méltó intelligenciával ajándékozott meg a természet” akkor úgy érzem, mintha nagyon magasra emelkednék. Hanem mikor „de”-vel folytatja, már tudom: most mindjárt lepottyanok a földre. A folytatás ugyanis így hangzik: „… de a természeted gyakran mintha elhomályosítaná az értelmedet.”

Vagy amikor így szól hozzám: „Kislány, meg kell próbálnod összhangot teremteni a vágyaid és a lehetőségeid, az akaratod és a képességeid, az eszményeid és a valóság között” – olyankor a fennkölt lebegés pillanatok alatt hasraeséssel végződik.

Most tehát: bábáskodni fogunk!

És a földre pottyanás?

A tudásotok nincs eléggé megalapozva. Tanulnotok kell! – mondja Hermann, kivesz egy könyvet az aktatáskájából, és leteszi elénk az asztalra.

Jobb, mint a semmi! Ez a Müller-Lyer nem marxista ugyan, de a kép, amelyet a világról alkot, mindenesetre valóságosabb, mint a fasiszták világképe. – Megint hangsúlyozza a fontosságunkat: – Tudnotok kell, hogy milyen korban éltek, milyen helyet foglaltok el az emberiség történetében.

„A kultúra szakaszai” – olvasom. Aranybetűk a vörös vászonkötésen. Biztosan nagyon érdekes, gondolom, de közben egyre csak az jár a fejemben: miért mondta Hermann, hogy olyanok vagyunk, mint a vak tyúk? A legszívesebben megbökném Wolfgan-got, és azt mondanám neki: „Hermann megint megsértett bennünket.” De ő megint csak leintene.

Ebben a kérdésben sohasem tudunk megegyezni, és az ilyen beszélgetések mindig azzal végződnek, hogy megállapítjuk: nem vagyunk egyformák. Akárhogy is van, be tudnám bizonyítani Hermann-nak, hogy Wolfgang meg én nemcsak úgy vak tyúk módjára csináltuk, amit csináltunk. Hiszen mindig azt tesszük, amivel az elvtársak megbíznak bennünket.

Felsorolhatnánk azoknak a fiúknak és lányoknak a nevét, akikkel kapcsolatot teremtettünk, akik csatlakoztak hozzánk. Nagyon is nyitott szemmel kerestük és találtuk meg őket! És ez nem is volt valami könnyű – megkeresni és megtalálni például egy fiatal germán

Siegfriednek a sebezhető pontját, vagy kieszelni valamit, amivel megnyerhetjük a magunk ügyének Kriemhild mai utódait.

Hogy eleget tudunk-e már vagy sem, arról lehetne vitatkozni. De hogy nem vagyunk vakok, sem ostobák, azt hiszem, ezt el kell ismernie.

De Hermann most egyre csak azt hajtogatja, hogy tanuljunk.

– Tanuljatok! – mondja. – Ezt kívánja tőletek a párt.

És hogy hamarosan eljön hozzánk Ali ő fog nekünk segíteni abban, hogy eligazodjunk Müller-Lyer gondolatainak sűrűjében.

Alit tulajdonképpen Alfrednak hívják, mint ahogy Frednek, Wolfgang apjának is Alfred a neve. Vagy Alfred Mätzoldnak. Ha alaposan utánagondolok, találok még az ismerősök között jó néhányat, akit Alfrednak hívnak. És már mindegyik benne jár a korban. Úgy látszik, mindig az apákat hívják Alfrednak. Akkor ez az Ali se lehet éppen fiatal, gondoltam, és belelapoztam abba a könyvbe.

Bevallom, fogalmam sem volt, mit kezdjek azokkal a bonyolult, tekervényes mondatokkal. Egy szót se értettem az egészből. Én ezt képtelen leszek megtanulni, gondoltam. Azután megjött Ali és hirtelen minden olyan egyszerűnek látszott. Először is megállapítottam, hogy nem olyan öreg, mint azok az Alfredok, akiket addig ismertem. Igaz, nem is olyan fiatal, mint mi vagyunk. Annak az Alfred Althusnak a fia, aki azt a jó rádiót szerezte nekünk, amellyel Moszkvát is tudjuk fogni.

Ami pedig a legjobb az egészben: esze ágába sincs, hogy magolásra kényszerítsen bennünket. Szépen, világosan elmagyaráz mindent; azzal kezdi, hogy amit ebben a könyvben olvashatunk, azt nem kell elfogadnunk, nem kell egyetértenünk vele. Majd közösen megvitatjuk, szétszedjük darabjaira.

Gyorsan telt az idő, Ali olyan érdekesen magyarázott, hogy észre se vettük. És Müller-Lyertől egykettőre eljutottunk Karl Marxhoz. Hogy mit mondott ő a termelési viszonyokról.

No, mára elég – jelentette ki ezután. Jövő héten megint találkozunk.

Hát ez nem rossz, gondoltam. A pincelakókhoz magántanár jár! És ez a gondolat elég volt ahhoz, hogy jó fejjel magasabbnak érezzem magam.

Egy biztos: azt a dolgot a csigalépcsővel soha nem fogom elfelejteni. Ahogy Ali a kezét mozgatta! Először letette az asztalra, aztán spirális mozgással egyre följebb emelte.

Őskommunizmus, rabszolga-társadalom, feudalizmus, kapitalizmus, kommunizmus…

Gondolatban én magam is egyre följebb emelkedtem, és megtaláltam az emberiség történetének azt a lépcsőfokát, amelyen most állunk. Igen, olyan ez, mint a csigalépcső – ez a legfontosabb és legszebb út, amelyen az emberiség végigmegy.

Ha a mai napot nem számítjuk, még három napunk van. Szinte semmi. Miért nem érzek fájdalmat? Miért van bennem az a tompaság, ha arra gondolok, hogy *Wolfgang elmegy?*

Megmutatta azt a papírt, a behívóját. A Nagy Parkban ültünk, egy padon, a tó partján, és a hattyúkat néztük. Wolfgang belém fojtotta a rémületemet.

– Ez a helyzet… és többet nem beszélünk róla.

– De…

– Nem! Hallgass! – mondta szigorú hangon. – Nem tesszük meg nekik azt a szívességet, hogy siránkozzunk. Egyszerűen elfelejtjük, hogy már csak néhány napunk van, hacsak nem akarjuk magunknak még ezt is elrontani.

Wolfgangnak ebben is igaza van. Ez a pár nap a miénk! A mai napot már úgyis elvesztettük, önként lemondtunk róla.

– Hölgyeim és uraim – mondtuk a Siegfriedjeink-nek és Kriemhildjeinknek –, a búcsút együtt ünnepeljük meg.

Ez a nap elveszett. Egyszerűen odadobtuk. Mintha egy inga járna bennem szüntelenül ide-oda. Azok a fiúk és lányok indították el bennem ezt a nyugtalan mozgást, akik most Wolfgang szülei lakásán várnak rám.

Nem ők akartak jönni, mi hívtuk őket, gondolom. És mindjárt utána: ez igaz, de elvesztegetjük az időt. – De hiszen ez az utolsó alkalom, hogy beszélgethetünk egymással. Már mindegyik fiúnak a zsebében van a behívó. Akkor is lemondanék erről a találkozásról. Úgyse értenek meg semmit, a csigalépcsőt se, egyszerűen behunyják a szemüket… csak menjenek…

Egész úton folytatom ezt a vitát saját magammal. Mit tegyek? Menjek tovább, vagy forduljak vissza?

És ekkor hirtelen eszembe jutnak nagyapám bölcs mondásai – és ő maga is, Max, a legjobb barátom. „A tudás hatalom. Nyúlj a csillagokért, de közben nézz le a földre."

Mennyire bosszantottak annak idején a bölcselkedései. És most? Hallani akarom őket, mert ezek a bölcs mondások a másik énemet igazolják. Ugyan mit izgatod úgy fel magad – súgják hízelgő hangon, elég, ha te magad tudsz sok mindent. Hiszen a tudás hatalom! Ha képes vagy felmérni, mi az, amit mások nem tudnak, felháborodhatsz a tudatlanságukon. Besorolhatod őket a buták, butábbak és legbutábbak csoportjába. Hiszen te fönn állsz a csúcson! Csaknem fogod még egyszer megtenni azt a fáradságos utat, azokkal együtt, akik még meg se tanultak hegyet mászni! Nézd csak a csillagokat, minek visszanézni! Minek lenézni a mélységbe – úgyis tudod: a város van odalenn, az utcák, az emberek. Nézd csak a csillagokat, és gondolj magadra, gondold csak mindig: *én, én, én!*

Eközben a másik, a valóságos énem odalenn lohol az utcákon, hallja a léptei visszhangját, a kanyarodó villamos csikorgását, ügyelnie kell, hogy neki ne menjen az embereknek, hogy kitérjen a keskeny járdán; rá kell pillantania az órára, hogy el ne késsen. Hogy találkozhasson a többiekkel.

És minél közelebb van a célhoz ez a valóságos *én,* annál jobban távolodik tőle a másik, aki a csillagokat nézi. *Megünnepelni a búcsút?* – kérdezi fanyalogva.

Igen, hangosan, vidáman – igazi ünnep legyen! Az asztalon fogok táncolni – és senki nem veszi észre, micsoda kétségbeesett szomorúság rejlik mögötte. Nekünk, kettőnknek, Wolfgangnak meg nekem olyan lesz ez a mulatság, mint valami kényszerzubbony, amit önként vettünk magunkra. Közös búcsú? Búcsú a közös dolgoktól? Tulajdonképpen mi az, ami közös mindnyájunk számára? A születési évünk: 1926! A fiúknak a katonásan rövidre nyírott haj? A jobb vagy bal oldali választék? Nem, még ez sem. Wolfgangnak nincs is elválasztva a haja, és az övé különben is hosszabb, mint a többieké.

És mégis – valami közös azért van! Az együtt töltött órák az Elba partján a Ki lesz a hunyó? Kétszer oda-vissza – aztán: lehunyni a szemet. Be a vízbe – nemzetesdi a sportpályán – azután a titokban elszívott cigaretták a Kaszinóban – az az este Willi Glahé-val és zenekarával – a zene, amely felpezsdítette a vérünket, amelytől egészen megmámorosodtunk, és már azt sem tudtuk, mit csinálunk, és a székeken lovagoltunk…

De utána – míg a többiek tovább lebegtek a boldog kábulatban Wolfgang meg én gyorsan kijózanodtunk, és szégyelltük, hogy ennyire hatott ránk az a muzsika.

Nem volt igazán szoros közösség, amitől ma búcsút veszünk. A rést, amely elválasztott bennünket, sem betömni nem tudtuk, sem hidat verni nem tudtunk fölötte. Valamicskével azért mégiscsak közelebb kerültünk egymáshoz, egy kicsit azért sikerült megváltoztatnunk a gondolkodásukat. Ha nem is mindegyikét.

Otfried például továbbra is ragaszkodik hozzá, hogy mi, németek uralkodó faj vagyunk, és ezt az elméletet összezagyválja a régi görögökkel. Tőlük veszi át az erkölcsi értékeket: a szép emberi test – a tiszta gondolat – a férfibarátság és a férfiak szellemi fölényének gondolatát.

Hiába mondjuk neki:

– No persze, csak el ne feledkezz a rabszolgákról… hiszen ma is akadnak szép számmal nálunk. – Mindjárt rávágja:

– Ez nem német gondolkodás!

– A te gondolkodásod viszont nem felel meg a Siegfried-mondából eredő német lényednek.

A kétely magját akarjuk elhinteni bennük, Otfried-ben és a többiekben is. De a szavaink csak ritkán hatolnak el a tudatukig. Leperegnek róluk, akár a falra hányt borsó.

Túlságosan beléjük sulykolták a „német vér és rögvalóság” halandzsáját. Érzéketlenek lettek. Nincs már bennük semmi, amivel védekezhetnének ellene – kitölti őket a „Führer parancsol, és mi engedelmeskedünk” gondolata. Szinte dagadoznak az ostoba büszkeségtől, miközben kijelentik: „A gondolkozást átengedjük a lovaknak. Azoknak sokkal nagyobb a fejük.”

Ez mind igaz, és mégis érzem, milyen igazságtalan vagyok, amikor ennyire elragad az indulat. Mert azért vannak kivételek. Azért mégiscsak történt valami. Éppen Rolf példája bizonyítja ezt, pedig már kezdtünk lemondani róla.

– Ezek teljesen kikészítenek engem – mondta nemrégiben Wolfgangnak és nekem. – Az örökös gyakorlatozásokkal. Feküdj – föl – feküdj – föl! Jobbra át balra át! Csapat, vi-gyázz, indulj! És mikor hason fekszünk a sárban, és megpillantok egy bogarat, és szeretném jobban megnézni, mert olyan szép, ahogy ezüstöskéken csillog a napfényben, és ezért nem pattanok föl elég gyorsan – ez elég ahhoz, hogy kipécézzenek maguknak, és még jobban kínozzanak, mint a többieket.

– Öregem, el kell döntened, hogy mit választasz – mondta Wolfgang –, a bogarakat vagy a Hitlerjugendet.

Rolf a bogarakat választotta. Azóta minden szombaton velünk jött Szász Svájcba…

Igen, de ezek apró dolgok, jelentéktelenek. Mama biztosan igazat ad nekem. Ezért nem érdemes annyit veszkődni, kár a fáradságért. Tudom, ha nagyapám mai beszélhetnék róla, ő azt mondaná: „Ki a kicsit nem becsüli, az a nagyot nem érdemli.” Tulajdonképpen mama is ezt mondja, csak más szavakkal.

– Nincs igazad, Sonja. Éppen hogy az ilyen apróságokkal tudjuk magunkhoz kapcsolni őket. Nagyon is fontos dolgok ezek. Hidd el: az embernek még a legapróbb magokért is érdemes lehajolni. Hajolj csak le, kislányom.

A ház falának támaszkodunk. Előttünk az utcai lámpa. De a gázharisnya nem izzik, nem ad világosságot. Gázszag van. Itt mindig gázszag van.

Meleg tavaszi éjszaka, fölöttünk a telihold. Fénye tejfehér fátyolként ereszkedik a háztetőkre, az utcákra, a homokkőből épült házakra. Az utcák egyenesek, mintha vonalzóval húzták volna őket – és csöndesek, néptelenek. Olyan ez az utca itt, mintha halott volna. Még az ablakok sem árulják el, hogy mögöttük lélegzenek, élnek – olyanok, akár egy-egy fekete szemüreg, az elsötétítő rolettáktól még az éjszakánál is sötétebbek. Csak a mellettem lévő nyitott ablakon keresztül hallatszik nevetés, halk énekszó: „Nincs szebb a katonaéletnél” és „Isten veled, szerelmem…”

Wolfgang hallgat. Én is. Gondolatainkba merülve állunk.

Elég volt, gondolom. Hadd menjenek.

Hangos mulatozás volt, táncoltunk is – kár, hogy senki se tud keringőzni, mindig csak a foxtrott, a tangó –, és holnap visszajönnek Wolfgang szülei. Mielőtt elmentek, azt mondták: „Ne felejtsétek el, ez lakás, nem szórakozóhely.”

Holnap! Ha a mai napot nem számítjuk, még há rom napunk van. De mi lesz azután?

„Wolf, gyere vissza!” Szívem szerint ezt mondanám neki.

Sztálingrád, gondolom, és magam előtt látom az újságokat, a fekete keretes gyászjelentésekkel: elesett – elesett – elesett, és érzem, mennyire féltem Wolf gangot. És még egy félelem van bennem: nem szabad lőnie! Wolfgang nem lőhet kommunistákra!

És közben hallom a hangját, amint csöndesen megszólal:

– Nem tart már sokáig ez a cirkusz. Az olaszok már befejezték.

– De ha a keleti frontra kerülsz… – mondom, és egész félelmem benne van ebben a néhány szóban.

– Akkor levetem magam a földre, és ott maradok, amíg az oroszok meg nem találnak.

És már ott hasal előttem a járdán, szeme sarkából rám hunyorít, és azt suttogja:

– Tovaris! Én: tovaris! Hitler: bandita!

Nem tudom, sírjak-e vagy nevessek. Wolfgang azt akarja, hogy nevessek…

Odabenn már nem énekelnek.

– Vissza kell mennünk – mondja Wolfgang. Igaza van. Vissza kell mennünk hozzájuk.

Vágni lehet a füstöt. Az asztalon poharak – állott sörmaradék – üres csészék – tányérok.

A díványon Otfried ül, szorosan hozzábújva Marga, a barátnője. Rolf az ablaknál áll. Ő az egyetlen a fiúk között, akinek már viselnie kell az egyenruhát.

Olyan csendes volt egész este. Csak egyszer nevetett. Ahogy belépett a szobába, a fiúk azt kiáltozták:

– Na mi van, Rolf?! Az utászoknál kötöttél ki? Pedig röpülni akartál…

– Nem feleltek meg a méreteim – válaszolta nevetve.

Most csöndesen bóklásznak valamennyien. A csöndet csak Use csuklása töri meg időnként – nem bírja ezt a sűrű füstöt. Csuklik, és közben a sarokba tekinget, ahol a gramofon áll; a két elválaszthatatlan barátot nézi, akiket csakugyan Siegfriednek hívnak.

Még jó, gondolom, hogy nem tudják, én mindegyiküket Siegfriednek hívom. A név olyasmi, mint az arc, megkülönbözteti egyik embert a másiktól. De számomra mindegyiküknek egy arca van és egy neve.

No persze vannak kivételek. Akadnak kivételes órák. Egy ilyen kivételes órát töltöttem Siegfried Schadéval egy padon a Polgár utcában. Wolfgang azt mondta Sigginek: „Ma vedd föl a Hitlerjugend-egyenruhádat!” Aztán ott ültünk a padon kettesben, biztosítottuk Wolfgangot. Minden zsebe tele volt röpcédulákkal. Minden házban, minden kapualjban ott hagyott néhányat. „Vesszen Hitler! Pusztuljanak a fasiszták!” – ez volt a röpcédulákra írva. Mi magunk nyomtattuk, a papírt Wolfgang szerezte a nyomdában, ahol dolgozott, s a betűket ő vágta ki krumpliból…

– Fejezzük be – szólal meg a csöndben Wolfgang. De senki sem akar indulni. Mindenki belekapaszkodik valamibe, ami tulajdonképpen rég elmúlt már.

– Micsoda? Fejezzük be? – szólal meg élesen tiszta hangján Otfried. – Hát nem iszunk a bajtársi szellemre, ami összekötött bennünket?

– Bajtársi szellem? – kérdezi Wolf, és én érzem: ez a gúnyos hang most túl erős volt.

Jól éreztem, mert Otfried már fel is fortyan: Neked volt rá szükséged! Ha nem lett volna köztünk bajtársiasság, ha Siggi nem állt volna ki érted, a büntetőalakulatnál kötöttél volna ki. Valld csak be őszintén: sose jöttél szolgálatra. És az ilyen gúnyolódik a bajtársiasságunkon…

Egyszerre valami nagy nyugalom árad szét bennem. Most még az hiányzik, hogy Otfried elordítsa magát: „Háromszoros Siegheil! A bajtársiasságunkra!” – akkor még az a kevés se marad meg az emlékezetünkben, ami csakugyan összekötött bennünket.

Nem tudom, csak én érzem-e ilyen erősen, hogy valamiképpen szétesik az egész. Biztos, hogy Wolfgang is érzi – és a többiek?

Mindenki hallgat. Valami elviselhetetlen feszültség van ebben a nagy csendben. És ekkor, mintha át akarná hidalni a hirtelen támadt szakadékot, megszólal Rolf, halk, majdnem rekedt hangon:

– Hagyd a bajtársakat. Ők már földet értek!

Keserű, ízetlen, tréfás megjegyzés – sokan használják, szinte már szállóige lett. Pár nappal ezelőtt még mi is nevettünk rajta. De itt most iszonyatos képeket idéznek fel ezek a szavak. Látom az arcokon.

A két Siegfried a gramofonnal kezd bíbelődni. Az egyik felhúzza, a másik rátesz egy lemezt. Már hallani az első hangokat.

Ismerem ezt a dallamot – csak gyorsabban, erőteljesebben kellene játszani, nem ilyen lassan, vontatottan. Hiszen ez induló. A mi dalunk. Dúdolni kezdem a dallamot, Wolfgang halkan énekli a szöveget: „Fel vörösök, proletárok, csillagosok, katonák…”

Zavart vagyok és meghatott.

És ekkor, ahogy ránézek a két elválaszthatatlan barátra, a két Siegfriedre, látom, hogy olyan furcsán néznek ránk, olyan nyugodtan, kerekre tágult szemmel, várakozóan.

Rémület és öröm tölt el egyszerre: hiszen ezek tudják, kik vagyunk – vajon mióta? És csak ma, csak ma árulták el.

A dal véget ért. Az egyik Siegfried, az, akivel a padon ültem, kezembe nyomja a lemezt. „Orosz népdal – olvasom –, előadja a Doni Kozákok Balalajka-zenekara.”

Doni kozákok? Hiszen azok „fehérek”. Mindegy. Akkor is a mi dalunk.

Otfried mellettem áll.

– Orosz népdal? – mondja, és gyűlölködve néz rám.

És én mégis azt gondolom: valami mégiscsak történt. Mégsem volt egészen hiába…

A kapu mellett, az udvart, a villát és a gyár épületét övező léckerítés előtt fürdőkádak állnak. Horganyzott fürdőkádak. Már messziről megpillantom őket, ahogy leérek a hegyről, és megindulok a kapuhoz vezető egyenes úton. Elég szokatlan kép fogad.

A kádak előtt lányok és asszonyok állnak. Varrónők. Valamit beleöntenek a kádakba. Valami sötétkéket öntenek ki a kosarakból és zacskókból.

Mielőtt belépnék a kapun, jobban megnézem, mi az. Áfonya! A kádak tele vannak áfonyával.

Most már emlékszem. Szombaton, nem sokkal a munkaidő vége előtt, a főnök végigment a varrodán, mindnyájunknak kellemes hétvégét kívánt, és mintegy mellékesen megjegyezte:

Ha kimentek az erdőbe, ne feledkezzetek el a főnökötökről! Ő nem ér rá az erdőben sétálgatni.

Nem feledkeztek el róla. Kilométereken át szállították kerékpáron a kosarakat – Ottendorfból, Medingenből, még Radebergből is hoztak áfonyát a főnöküknek…

Ez az áfonyaszüret ideje! Most látok ilyesmit először. Még csak fél éve dolgozom itt, ebben a gyárban. A vizsga utáni napon munkahelyet változtattam. Eljöttem a „konkurenciához”.

– Maga nem állta meg a vizsgát – közölte velem annak idején a vizsgabizottság elnöke.

Nem volt meglepetés számomra. Tudtam, hogy így lesz. A gyorsírásba belezavarodtam. Egyszerűen nem tudtam leírni percenként százhúsz szótagot, amit megköveteltek. Már az első mondatok után úgy elnehezült a kezem. A sebesség miatt már a kereskedelmi iskolában is gondja volt velem a gyorsírás-tanárnőnek. – Amit ír – hajtogatta szüntelen –, az nagyon jó. Csak a mennyiséggel van baj. – Ennek megfelelő volt aztán a gépírásba áttett szöveg is. Két szó helyesen, aztán valami általam kitalált szöveg – és közben feltűnő fehér hézagok. Ráadásul azt se tudtam, hogy hívják a birodalmi postaügyi minisztert – ez bőven elég volt a bukáshoz.

– Keressen fel – mondta a bizottság elnöke. – Legkésőbb két hónap múlva el is felejti az egészet.

Ez nagy pofon volt annak az üzemnek a cégvezetője számára, ahol a tanulóidőmet töltöttem – ő is tagja volt ugyanis a bizottságnak.

Már úgyis elegem volt belőlük. Igent mondtam hát a bizottság elnökének, és az egyik fűzőgyárból átmentem a másikba.

Ott legalább nem kellett hallanom azt az édeskés selypegést, hogy „apuka” ezt óhajtja, „anyuka” azt kívánja… És két hónap múlva csakugyan a zsebemben volt a segédlevelem.

De ilyen áfonyaszüretet itt láttam először. És miközben itt állok az öltözőben a szekrénynél, és fölveszem a szürke munkaköpenyt, és miközben végigmegyek a varrodán ahhoz a hosszú asztalhoz, amelynél tizenketten ülünk, egyre csak azon töröm a fejem: miféle emberek ezek? Miféle csúszómászók? Azok is, akikkel a városban dolgoztam, és ezek is itt, a város szélén – azok szavakkal alázatoskodtak, ezek meg áfonyával. Hétrét görnyednek a főnök előtt, ő meg remekül érti a módját, hogy megjátssza a meglepettet, hogy mennyire örül, és közben valósággal dróton rángatja őket, mintha bábuk volnának.

És én még azt gondoltam, hogy itt, a város peremén mások az emberek. Hiszen itt nem kellett „Heil Hitler!”-rel köszönnöm senkinek, még a főnöknek sem.

– A főnök a Német Nemzeti Párt híve – súgták a fülembe. – Nem jól áll a náciknál.

Csakhogy ez még nem jelenti azt, hogy nem zsákmányolja ki a munkásait.

– Úgy látszik, ma nincs valami jókedved – mondják, mikor leülök az asztalhoz. – Ma nem énekelsz, mielőtt elkezdjük?

Nem énekelek többé. Nem szabad. Egy héttel ezelőtt még énekeltem.

Amióta ennél az asztalnál ülünk, amióta kirámolták innen a szalagsorokat, és letakarták a varrógépeket, amióta a főnök kihirdette, hogy az ő gyárát is hadiüzemmé nyilvánították, és ezentúl nekünk is a hadsereg számára kell dolgoznunk, azóta minden reggel elénekeltem azt a nótát, amely így kezdődik:

A munkaközvetítő
munkára kényszerít ő…
Halleri, halleri… hó!

Mindnyájan hallani akarták, akik az asztalnál ültek. Egyikük sem a maga jószántából ült itt, sem a varrónők, sem az alkalmazottak. Hadiszolgálatra köteleztek bennünket!

Szép kis csapat, mondhatom! Ahogy végignézek rajtuk, megint azt gondolom: miféle emberek ezek?

Velem szemben egy varrónő ül, aki néhány perccel ezelőtt még az áfonyáját öntötte a kádba, és mellette az a cingár lány, ő is. De itt, az asztalnál egyáltalán nem csúszómászókként viselkednek. Szinte azt hihetném, hogy mind a tizenketten egyformán gondolkodunk. Csak senki se mondja ki, amit gondol. Az arcokról se lehet leolvasni. A kezek viszont engedelmeskednek annak a közös gondolatnak. A kezek igen sokszor pihennek. Nem nyúlnak serényen a milliméteres pontossággal készült acél csapszegek után, amelyek megtöltik a körülöttünk álló kartondobozokat, előttünk tornyosulnak az asztalon. Hányszor hever érintetlenül a kaliber – nem használja senki. Pedig mérni kellene az átmérőket. A kaliber dönti el, jó-e a csapszeg vagy selejt. Minden idegszálammal a kezeket figyelem.

Elnézem, ahogy csigalassúsággal belemélyesztik ujjaikat a csapszegek halmába. Egyetlen kézzel húszharminc, sőt negyven csapszeget is föl lehet markolni. Talán még többet is. És a kezek most lassan átcsúsznak a dobozok fölé, amelyekben a már ellenőrzött csapszegek vannak, és kinyílnak…

A szemek nem látnak semmit. Egyetlen szó el nem árulja, mi történt. Kecskékről és kisgidákról folyik a beszélgetés, hogy melyikből mennyi van odahaza az ólban, hogy a gidák miatt persze nem jut tej a gyerekeknek, vagy csak nagyon kevés, de az a kevés is sokkal többet ér, mint a lefölözött bolti tej. Azon bizony nem lehetne fölnevelni őket… micsoda keserves élet ez így…

Az asztalnál ülő asszonyok a keresztnevükön szólítják egymást: Irene, Hella, Irmgard, Luise. És Luisénél vannak most kisgidák.

– Bizony, bizony – mondja Hella Luisének –, megvan az embernek a gondja. – Azután azt kérdezi: – Emlékszel még Waltraudra… tudod, aki az öcsémhez ment feleségül? Most nálunk van a gyerekekkel. Berlinben kő kövön nem maradt.

– Manapság mindenkinek megvan a maga keresztje – dünnyögi Theres. Ő már öreg. Ősz haját hamis fonat tartja össze a tarkóján. Parányi fénypettyek táncolnak a pápaszemén. Talán ettől olyan kópés a tekintete. Ha Theres dolgozik, szürke szemét elfödi a szemhéja – csak nagy ritkán pillant föl ránk munka közben a szemüvege fölött, komoly és kissé ábrándos tekintetével.

Ha Theres beszél, a többiek hallgatnak. Még ha csak annyit dünnyög is maga elé: „Mindenkinek megvan a maga keresztje." A szavaival, a tekintetével vagy fejének egyetlen mozdulatával irányítja a többiek beszélgetését – valami különös erő árad ebből az idős asszonyból, valami különös hatalom.

Érzem, hogy én magam kívül maradok azon a bűvös körön, amit Theres önmaga és a többiek köré von – még ha akarnám, se tudnám átlépni. Idegen nekem ez az alázatos, vallási közösség, amely összetartja őket; ez a reménység, hogy egyszer valamikor eljön majd a Megváltó, és minden földi nyomorúságtól megszabadítja őket.

– Egy szekta tagjai – súgta meg nekem a könyvelő, aki mellettem ül az asztalnál. A kis vézna Irmgard vőlegénye koncentrációs táborban van. Theres fia is…

Theres hatalma elválaszt bennünket egymástól, minket, négyünket a többi nyolctól.

Négyünk közé tartozik a cickányképű könyvelő is, akinek mindig remeg az orrcimpája. Ha kinyitja a száját, érezni lehet a rossz fogak és a valériáncseppek szagát. Nyugtalan, zilált ember, nem éppen bizalomgerjesztő – és mégis: miért beszélt nekem az asszonyokról, a szektáról, a koncentrációs táborról? Nem értem.

Elhatároztam, hogy megpróbálom kiszedni belőle. Egyik nap, ahogy együtt jöttünk a villamostól a gyárba, rázendítettem:

– Halljad ember az Úr szavát: Imádkozzál és dolgozzál…

– Az idő pénz, meg nem áll, fogd rövidre az imát… – folytatta a könyvelő, de hirtelen rémülten abba is hagyta. Önmagától, saját szavaitól rémült meg. És félénk, alázatos cickányszemmel nézett rám.

Aznap este odajött hozzám Martin, a kocsis. Még most is így hívja mindenki, pedig már nincsenek lovak, az istállóból műhelyt csináltak.

– Ne állj szóba a könyvelővel – mondta – És ne énekelj!

Már hetek óta énekeltem, s ők hetek óta hallgatták. Martin is, aki szintén ott ül az asztalunknál. Hetek óta faggattak, ha nem énekeltem: „Hé, talán rosszkedved van, hogy ma nem énekelsz?" És Martin azon az estén mégis azt mondta:

– Ezentúl ne énekelj! Ne kérdezd, hogy miért éppen ma mondom ezt, és mért nem tegnap… Ha komolyan veszed a dolgot, hallgass!

Persze hogy komolyan veszem. Elsősorban azt, amit látok, amit a kezükkel elmondanak. Martin is. Belemarkolnak a csapszegek halmába, és a még nem ellenőrzötteket belekeverik a már ellenőrzöttek dobozába…

Egymásra néztünk. Martin mosolygott, aztán csettintett a nyelvével, mintha a lovait akarná ügetésre biztatni, és így szólt:

– Az emberben van valami, amit ösztönnek hívnak. És ez a valami azt súgja bennem, hogy nekünk kettőnknek valami közünk van egymáshoz

Majdnem felkiáltottam örömömben. De uralkodtam magamon, és csak annyit mondtam:

– Hozzánk tartozol?

Martin kurtán bólintott, és komolyan nézett rám ez volt a felelet. Kis ideig hallgatott, aztán ezt mondta:

– Az a Fritz is megbízhatónak látszik.

Fritz „méltatlan a katonai szolgálatra” – ugyanis negyedzsidó. Az üzletét bezárták – és most az ő keze is a csapszögekbe markol! Vajon ő is hozott áfonyát a főnöknek? – töprengek. Ránézek Fritzre, látom, szinte lapátolja a csapszegeket. Úgy jár a két karja, mintha egy zsákból cukrot vagy sót lapátolna mérlegre. Szép kis társaság, gondolom. Áfonyát hoznak a főnöknek, de a kezük nyugodtan dobálja a meg nem vizsgált csapszegeket a már ellenőrzöttek közé.

Pedig nagyon jól tudják, mit csinálnak. Mindegyikünk tudja!

Ezeken a peckeken múlik, robban-e a páncélököl. Ezek oldják ki a robbanótöltetet. Ha száz pecek közül csak kettőnek vagy háromnak nem pontos a mérete, ez már két vagy három döglött páncélöklöt jelent.

Ezt mindnyájan tudjuk. Mindegyikünk naponta többször is belemarkol a csapszeghalomba. A mi kezünk, gondolom, erősebb, mint Theres hatalma. És ez az, ami összeköt bennünket.

Csak ez az áfonyahistória ne volna…

– Ha nem akarsz együtt üvölteni a farkasokkal – mondja Martin –, mássz be az öreg róka barlangjába. Igaz ugyan, hogy meg fog tépázni, de ahhoz már nem elég élesek a fogai, hogy fölfaljon.

Szerencse, hogy Martin ezt még az ebédszünet előtt mondta. Mert most benn vagyok az öreg róka barlangjában.

– Frölich kisasszony, a főnökhöz! – hallatszik az ajtó felől.

– Ez nekem szól? – kérdezem, és közben ránézek a körülöttem ülőkre. Tudom: ostoba kérdés. Persze hogy nekem szól, és mégis csodálkozom rajta.

Mit akar tőlem? Vajon észrevett valamit? Ha igen, tudom, mit fogok felelni: a német munkások minőségi munkát végeznek. Órákon, napokon át ellenőrizzük, és mindig megfelelő méretűek a peckek. Arra gondoltam, így gyorsabban megy, és hamarabb készülnek el a páncélöklök.

De ha nem ezért hívat?

Pillanatok alatt átgondolom az utóbbi napokat és heteket, mi lehet az, amiért hívat. Hogy énekeltem? De hiszen már nem énekelek. Magam előtt látom a blokkolólapokat, a munka kezdésének és befejezésének csalhatatlan bizonyítékait, és megállapítom: mindig pontos voltam.

Az áfonya? Én nem hoztam áfonyát. De hát azt csak nem róhatja fel? Mérlegre teszek minden szót, amit az asztalnál mondtam. Mindenre jól emlékszem. Igaz, néhány szó erősebb volt a kelleténél. De mostanában ilyesmi se fordult elő, már régóta lenyelem az erősebb szavakat. Azóta, hogy Martin figyelmeztetett, de kivált, amióta az a jelentés elhangzott a rádióban, 1944. július 20-án: merénylet a Führer ellen – lelkiismeretlen elemek – a sors megőrizte őt a nép és a birodalom számára.

– Most különösen óvatosaknak kell lennünk figyelmeztetett anyám. – Ha nem is a mi kezünk van a dologban, ürügynek elég lesz számukra, hogy újabb hadjáratot indítsanak ellenünk.

De hiszen én meg is fogadtam anyám tanácsát. Óvatos voltam.

A főnökhöz!

Még egy pillantást vetek Martinra. De ő csak vállat von lassú mozdulattal, és közben kinyitja a kezét. Üres a tenyere mintha azt mondaná: „Fogalmam sincs róla, én se tudok semmiről.” És közben bátorítóan néz rám.

A titkárnő azt mondja, menjek fel a villába, a főnök ott vár rám.

Még ez is! Miért a lakásán, miért nem itt? Itt még egy váratlan kérdésre is jobban tudnék felelni. Érzem, mennyire feszültek az idegeim. Vigyáznom kell, nehogy valami ostobaságot csináljak.

– A főnök úr az úriszobában várja – mondja a görbe hátú Anna, miután ajtót nyitott. És csuromvizes kezével mutatja, hogy merre menjek.

Vagy öt lépés lehet az ajtóig, latolgatom, és miközben megteszem azt az öt lépést, azt gondolom: ez nem villa, csak egy közönséges ház! Sehol egy délszaki növény vagy egzotikus állat, se kerek vagy félhold alakú ablak, se szőnyeggel borított, széles lépcső, amely az urak szobáihoz vezet, se fehér kötényes, bóbitás szobalány, aki a vendégeket fogadja. Semmi. Egyszerű lépcsőház. Az ajtó mögött az ötlépésnyi előszoba és Anna, a tótumfaktum.

A főnök így hívja Annát – előttünk, akik az irodában vagy a varrodában dolgozunk. „A tótumfaktumnak több sütnivalója van, mint maguknak együttvéve!” Hányszor hallottam tőle ezt a szellemességet, mikor a könyvelőt vagy a titkárnőjét lehordta.

Az előszoba igen keskeny. Rozsdaszínű kókuszfutón lépkedek az úriszoba felé, képekkel teleaggatott falak között. Tollrajzok és fényképek. Mindegyik kép alá oda van írva, hogy mit ábrázol. „A cég első varrógépe.” „Varroda első, második, harmadik terem” mindegyik nagyobb az előzőnél. Felvételek a dolgozókról. Mint a futballcsapatokról készült képek. Középen, egy széken ül a főnök. Mellette jobbról-balról a könyvelő és a titkárnő. Mögöttük félkörben a nők, öregek és fiatalok. „Szeretett főnökünknek a cég fennállásának ennyi meg ennyiedik évfordulójára.” A másik falon az „új épületről” készült rajzok. „Az első kapavágás”… és így tovább.

Undor fog el ettől a nevetséges képgyűjteménytől, ami az „úriszobában” is folytatódik. Csak a képek változnak. „A főnök az első varrógép mellett.” „A főnök az irodájában.” „A főnök Rosalie nevű hátaslován.” A főnök… a főnök…

A főnök most teljes életnagyságban fölemelkedik karosszékéből, amely az íróasztal mögött áll, elém jön, nyájas kézmozdulattal mutatja, hogy foglaljak helyet a dohányzóasztalnál egy nem túlságosan pompázatos karosszékben.

– Nagyon sajnálom – kezdi hasonlóképpen nyájas hangon –, igazán nagyon sajnálom…

Ha sajnálod, akkor hagyj békén, gondolom.

– Mindkettőnk érdekében – folytatja – arra kell kérnem, keressen magának más munkahelyet…

Tehát erről van szó. De miért? Uralkodom magamon, nem veszítem el a nyugalmamat. Határozott tekintettel nézem a főnököt, várom, mikor kezdődik már az a rendszeresen visszatérő rángatózás a szája körül, mikor kezd el ugrálni a bajusza duzzadt, puha felső ajka fölött. Milyen ferde az orra, gondolom, de aztán mindjárt újra eszembe jut, amit mondott. Hogy keressek magamnak más munkahelyet.

Aztán újra megszólal. Hogy az embernek el kell kerülnie a kellemetlenségeket. És különben is: nekem nincs családom, amelyet el kellene tartanom… és egyáltalán, kár erről olyan sokat beszélni. Nem maradhatok itt tovább – már készen van a bizonyítványom kitűnő vélemény, amellyel bárhol – igen, igazán nagylelkű velem szemben. Csak keressek nyugodtan valami más munkát – vegyem ki a szabadságomat – a mai naptól!

Úgy állok előtte, mint egy hipnotizált nyúl, nem értem az egészet. És már ki is tuszkol, szinte atyaian gyengéd mozdulatokkal, a szobából, a házból.

– Sok szerencsét! – hallom még a hangját, aztán becsapja mögöttem az ajtót.

Ez a „sok szerencsét!” meg a friss levegő kiragad abból a bénult állapotból. Az első lépéseket még gépiesen teszem meg, csak megyek előre a száraz, poros, homokos talajon, el a némi árnyat adó két lucfenyő mellett.

Hova menjek először – az irodába vagy a varrodába? Kérdezősködni fognak: hogyhogy? És miért? De én nem tudok nekik válaszolni. Az okot nem mondta meg. Nem akarta megmondani? Nem tudta? Ravasz róka ez. Nem sértett meg, nem mondta, hogy nincs szüksége a munkámra, sem azt, hogy a magatartásom nem tetszik neki, csak valamiféle kellemetlenségeket emlegetett.

Rá kell jönnöm, miről van itt szó tulajdonképpen.

A varroda bejárata előtt álló pad üres. Még egyedül lehetek, összeszedhetem a gondolataimat. Mire megszólal az ebédidőt jelző gong, tudnom kell, mit mondjak a többieknek.

Ez az ember fél! Igen, mindenkitől fél: a Gestapótól, tőlünk és attól is, ha másképp fordulnak a dolgok.

Megtaláltam a feleletet. „Kérdezzétek meg tőle” – ezt fogom mondani nekik mosolygó képpel. Titokzatos mosolyt fogok az arcomra varázsolni. Hadd higgyék, hogy tudom, miről van szó, csak nem akarom nekik elmondani. Mintha azt mondanám: „Ó, istenem, meg kell tennem ezt a szívességet ennek a szegény fickónak!”

„Menjen szabadságra! – mondta. – Keressen magának nyugodtan valami más munkát!”

Könnyen beszél! Mit tud ő az én számításaimról, arról, hogy időt kell nyernem, hogy a kezük közé ne kerüljek! A nyájas jókívánságaival egyenesen a prédájukul dobott. Még nyolc nap, és a kezükben vagyok.

Újra meg újra elővesszem azt az írást: „Jelenjen meg vizsgálatra a bizottság előtt.”

Munkaszolgálat! Nem megyek! Nem megyek munkaszolgálatra!

És ha megint azt csinálom, amit fél évvel ezelőtt? Ha megint ráülök a jégre? Még jár a jegeskocsi. Ma is, mindennap. A jegesember fent ül a bakon, és rázza a csengőt – már messziről hallani, hogy közeledik.

Húsz pfennigért, mondom majd, és erre ő azt fogja kérdezni: „Egy darabban?” És én megint azt mondom majd: „Lehet törmelék is.”

És a jégdarabokkal teli mosófazekat beviszem a lakásba.

Félek. Most félek tőle. Fél évvel ezelőtt még azt gondoltam: hideg lesz… de ma már tudom, hogy a hideg úgy tud fájni, mintha izzó vassal égetnék az embert. Meredt szemmel nézem majd az órát, és azt gondolom: még csak öt perce. Azután: már csak tíz perc… és el fogom viselni a fájdalmat, mert az még mindig elviselhetőbb, mint az a tudat, hogy ha nem találok kiutat, kényszeríteni fognak.

Megint rám förmed majd egy katonaorvos: „Egészséges?” Mire én azt felelem: „Hólyaghurutom van.” „Heveny?” „Heveny.” „Idült?” „Az is.”

Előre hallom minden egyes szavát, hangosan kimondom őket. Magam előtt látom újra a „bizottságot” – a hosszú asztalokat, az írnokokat, amint ott ülnek azok a germán „leányok” és férfiak, zöldesbarna egyenruhájukban a papírhalmok mögött – és fönt, az asztal végén a kis savanyú képű, szúrós szemű orvos, ahogy recsegő bádoghangján rám förmed:

– Hát most heveny vagy idült?!

Gondolkodásra nem volt időm, ki kellett mondanom, ami eszembe jutott.

– Mind a kettő! – válaszoltam. Elvégre attól, hogy idült, még heveny is lehet.

Még ekkor is csupaszon álltam ott, az asztalnál ülők meredt szemmel néztek, s az orvos kiadta a parancsot:

– Vizeletvizsgálat!

Mikor végre az is megvolt, az orvos gúnyos hangon kijelentette:

– Ágybavizelőkre nincs szükségünk. Félévi halasztás. Hozzon orvosi igazolást!

Még most is érzem a hátamban azt a gúnyos nevetést. De akkor nem bántott a dolog. A hülyék, gondoltam. Fél év hosszú idő. Addigra talán vége is lesz.

Az a fél év már elmúlt, és nincs vége. Még nem jött el a mi időnk. Most honnan szerezzek orvosi igazolást? Néhány nap múlva be kell vinnem. Ugyanazt nem játszom végig még egyszer. Úgyse tudnám őket másodszor is az orruknál fogva vezetni.

Újra meg újra eszembe jut egy ötlet. Egy lehetőség. Igen, mi lenne, ha megpróbálnám?

Orvosra van szükségem… olyan orvosra, aki úgy gondolkozik, mint mi… Mi lenne, ha elmennék a profhoz… így nevezzük, profnak, a teljes neve Rainer Fetscher professzor. Mi

lenne, ha elmennék hozzá, akinek két városzobája van: az egyik a mi számunkra, hogy az elvtársak ott találkozhassanak és beszélhessenek egymással, a másik a többieknek.

– Nem! – jelenti ki anyám. – Nem, őt nem terhelhetjük ilyesmivel.

Nagyon rosszul esik nekem ez a *nem,* az a közöny, ahogy anyám erről az egész dologról beszél. És mi az, hogy „ilyesmivel”? Neki egyszerűen „ilyesmi” az én életem? Nem tartja elég fontosnak?

Egyáltalán – mi az, ami fontos? Jó, tudom, vannak fontos dolgok, és vannak még fontosabbak. Fontos, fontosabb, legfontosabb…

Most még vissza tudom fojtani az érzéseimet. Halkan kimondom a fokozást. De azután mégiscsak kitör belőlem:

– És hol vagyok én? A létra melyik fokán? Mikor leszek már neked én a legfontosabb?

Érzem, hogy a kérdésem keményen csapódik le anyámra. Pedig nem akartam őt bántani. Szeretném visszaszívni az egészet… de már késő.

Látom, anyám összegörnyed, keze a kelmét markolja, ami ott van előtte a varrógépen. Szép, mintás anyag. Mikor hazahozta, azt mondta: „Azt akarom, hogy szép legyél. Nagyon szép!”

Most felém fordítja az arcát. Vörös foltok húzódnak a nyakától fel, az arcára. Nagy szeme fájdalmas tekintettel néz rám. Kikapcsolja a varrógépen álló kis lámpát. Teljes sötétség van a szobában, csak az ablakon át vetődik egy kis kékes esti fény a heverőre, ahova most átült. Lekuporodom a lábához, ölébe hajtom a fejemet. De jó volna, ha megint kicsi lehet nék, ha elférnék az ölében. Meleg kezével simogatja a homlokomat. Lassan megnyugszom ettől a simogatástól.

– Majd csak találunk valami megoldást – mondja. – De a profhoz nem fordulhatunk.

– Menjek ki Martinhoz a barlangjába?

Valósággal megváltásnak tűnik most az a barlang. Martina Drezda közelében lévő erdőben, nem messze Weixdorftól, mély gödröt ásott, s a tetejét gondosan befödte gallyakkal meg aljnövényzettel. Martinon kívül csak mi ketten tudunk róla. Martin azoknak szánta, akik veszélyben vannak. Mindjárt a Hitler elleni merénylet után kimentünk mamával Martinhoz.

Letartóztatási hullám mondta mama. Valami rejtekhelyre van szükségünk… néhány órára… de inkább néhány napra…

Akkor Janra is gondoltunk, Jan Olbrichtra. Az egyik nagybátyja tábornok volt, és részt vett az összeesküvésben. A nácik megölték. Jan veszélyben volt. Lottétól tudtuk, a feleségétől. Már kereste a Gestapo.

Martin, a kocsis, aki az elvtársunk, csak bólintott. Azután kimentünk együtt az erdőbe…

De most, hogy a barlangot említem, azt mondja anyám:

– Az se jó. A csapatok még túl messze vannak. Hónapokig is eltarthat.

Két lehetőség jutott eszembe, de egyik út se járható. Megértem, mert meg kell értenem: a prof az „ilyesmire” tabu!

A prof polgári gondolkodású, humanista, aki tisztel bennünket, mert azt akarjuk, hogy jó legyen az emberek élete, és ezért segít nekünk. De hogyan tisztelhetne bennünket, ha azt kellene gondolnia: ugyan, ezek is csak az irhájukat akarják menteni, mint a többiek, akik könyörögnek, hogy adjak nekik igazolást; mint azok, akik odakinn „Heil Hitler!”-t üvöltenek, és másokat küldenek az ágyútűzbe. Különben még veszélybe is sodornánk a profot, ha egy hivatalos íráson együtt látnák a nevét a miénkkel. Ehhez pedig nincs jogunk, mert a segítség, amit nekünk nyújt, nagyobb, mint amit egy ilyen igazolás jelentene.

Anyám már sokszor volt nála… és Hermann is…

Sokat beszélgettek a háború utáni időkről, hogy milyen lesz itt az élet fasiszták nélkül…

– Ő akkor is velünk lesz – mondja anyám. És figyelmeztet, hogy gondoljak a holnapra, a holnap-utánra, mert akkor nagy szükségünk lesz az olyan emberekre, mint a prof. – Egyedül

nem tudunk megbirkózni a fasizmussal… Majd beszélek az elvtársakkal – teszi hozzá –, ne félj, találunk valami megoldást.

– Még ma? – kérdezem.

– Most mindjárt.

Kimegyünk Oberloschwitzba, a cipészhez. Nem hosszú az út. Le kell menni a hegyoldalon, át a Telek utcán, aztán újra fel, a másik oldalon. Az égboltot csillagok borítják, tükörképük villog a folyóban, csodaszépen. Miközben gyönyörködöm az elém táruló képben, arra gondolok, hogy ez a cipész más, mint a többiek. Akkor vettem észre először, amikor kitört a háború. Csak ült a főutcán lévő műhelyében az ablak mögött, föl se pillantott a munkájából, mikor a többiek odakinn éljenezték a katonákat. Később pedig, mikor cipőt vittem hozzá javításra, elkaptam egy-egy szót abból, amit a vevőkkel beszélt. Rájöttem, hogy éppen úgy beszélnek, mint mi, hogy szavai mindig valami mást is jelentenek.

– Az a suszter hozzánk tartozik – mondtam akkor anyámnak.

Néhány nap múlva már pontosan tudtuk.

– Jó szimatod van – mondta mama. – Igazad volt. Ellenőriztem.

Azóta gyakran megtettük az Oberloschwitzba vezető utat, Max Hettwerhez, a cipészhez és a feleségé hez, Lisához.

– Orvos kellene? – töprengenek, és nem kérdik, miért. Lisa ismer egyet.

– Bergmann doktor? Hozzá nem megyek – mondom. Az burzsuj orvos. Ki van írva a rendelője ajtajára, hogy nem betegsegélyező orvos. – Hányszor olvastam már azt a táblát! Mindennap elmegyek az előtt a ház előtt.

– Éppen erről van szó – mondja Lisa – hogy most újra megengedték neki. Mivel kevés az orvos. Ha igaz, amit az emberek beszélnek, valami nincs rendben az ősei körül, szóval nem egészen tiszta árja. Nyugodtan elmehetsz hozzá.

Rohanok le a lépcsőn. Kettesével-hármasával ugrom át a lépcsőfokokat. Nagyon boldog vagyok. Megvan az igazolás. És még egy okos tanácsot is adott ez az orvos.

– Nincsenek rokonai vagy ismerősei, akiknél ledolgozhatná azt a kötelező évet? Az egészsége szempontjából jobb volna valami könnyebb munka, esetleg háztartási alkalmazottként dolgozhatna. Az biztosan könnyebb, mint ha valamelyik hadiüzembe kerül…

Olyan boldog voltam, hogy legszívesebben megöleltem volna azt a nem egészen fajtiszta orvost. De ő zárkózott arccal, idegenül, megközelíthetetlenül állt előttem. Egy mosoly nem volt az arcán, semmi megértés, semmi melegség.

Igen, így szokás ez: a hideg tekintet megfagyasztja a közösen vállak hazugságot.

– Járt már nálam? – kérdezte azután.

Most mit feleljek? Hiszen nagyon jól tudom, hogy nem. Megkerülöm az egyenes választ.

– Ha jártam is, nagyon rég lehetett…

Nem tett rá semmi megjegyzést. Behívta az asszisztensnőjét, és azt mondta neki:

– Írja, kérem… – és lediktálta az igazolást anélkül, hogy egyetlen pillantásra is méltatott volna. Csak úgy maga elé mondta a szöveget. Azután megint hozzám fordult. – Kérdezze meg az édesanyját, hogy mennyit fizetett nekem annak idején, tíz márkát-e vagy húszat. Ezt mindenesetre tudnia kell, ha megkérdezik.

12.

Vége! Most már igazán mindjárt vége lesz! –
gondolom boldogan. De előtte még
Haupt építőmester pokoli terve várt ránk
és a tűzeső, s aztán mamával együtt
elkezdjük az életet egy új korszakban.

Valóságos haditábor lett a kertünk. Az utcák is. Mindenütt sátrakat vertek fel. A sátrak körül katonák heverésznek és kuporognak a földein. Schörner emberei – a tábornokukról nevezték el magukat.

– Mi vagyunk az utolsó csodafegyver! – kurjongatják.

Napközben alig látni őket, kint dolgoznak az erdőben. Páncélos tüzelőállásokat ásnak, aknákat raknak le.

A hegyes orrú kis hadnagy figyelmeztetett:

– Ki ne menjen az erdőbe! – Megmutatta az aknákat, olyanok, mint egy egy vasból készült nagy tányér, középen a gyutacs. – A Fehér Szarvastól egészen Weissigig az egész terület alá van aknázva. Elég egy lépés, egy mozdulat, és a levegőbe röpülhet.

A hadnagy józan volt – csak esténként itták le magukat –, bejött hozzánk, vizet kért, s azt mondta, szeretne leülni egy székre, egy igazi székre, csak néhány percre…

„Ha valami lesz, elküldöm hozzád Sonját” mondta mama hónapokkal ezelőtt Alfred Mätzold-nak, aki Weissigben lakik. Most így szólt hozzám: Menj ki hozzá!

A falon függő térképet nézzük. Már régóta nem az a nagy világtérkép, amelyen a hatalmas Szovjetunió látható. Ezen a térképen Drezdát és környékét látni.

Radebergen át jönnek majd – egyenesen rá az aknamezőre. Minden gondolatunk Radeberg körül forog. Vajon ott vannak-e már? Ha még nincsenek ott, mikor érnek oda? Megpróbáljuk kiszámítani a lövedékek hangjából.

Még nem érhette el a front Radeberget.

A napok nyugalomban telnek el. Az utcák csöndesek. A gyerekek nem játszanak már kint a kertekben. Minden csupa feszültség, csupa várakozás.

– Majd kitalálunk valamit – mondta Alfred Mätzold. – Figyelmeztető táblákat íratok az oroszaimmal.

Láttam az „oroszait” – abban a kis sarokházban, a főtéren. Az ablakokat még mindig szögesdrót borította, de az a néhány hadifogoly, aki a gazdáknál dolgozott, már kint ült a ház előtt.

Csöndesek a nappalok. De esténként ugyancsak nagy a lárma. A katonák kint ülnek vagy fekszenek szürke egyenruhájukban a sátrak előtt, és ordítoznak. Kurjongatnak, és kézről kézre adják a pálinkásüveget.

– Igyál velünk! – kiáltanak oda hozzám. – Akár iszol, akár nem, egy a vége! Élvezd ki a háborút, kislány, a béke kibírhatatlan lesz!

Akár a zsoldosok Wallenstein táborában, gondolom, csak még rosszabbak. És rólam, úgy látszik, azt gondolják, hogy mindenre kapható vagyok. De én a képükbe vágok. Ők persze ezt is eltűrik. Csak nevetnek, és meredten néznek rám azzal a részeg tekintetükkel.

Milyen egyszerű volna, ha most bemehetnék a lakásba, beriglizhetném az ajtót. De most nem lehet. Kint kell maradnom a kertben, hogy néhány órára távol tartsam a katonákat. Mert anyám odabent van és ír. Egymás után írja tele a papírlapokat. Lassan ír, minden betűt külön kirajzolva, nehezen megy neki az orosz írás.

„Janyemecki kommunyiszt… Német kommunista vagyok, fogházban és koncentrációs táborban voltam. Segíteni akarok az antifasiszta demokrácia felépítésében. Kérem a szovjet megszálló hatalom támogatását.”

Húsz lapot teleír ugyanazzal a szöveggel. Még az éjszaka beállta előtt el kell indulnom velük. Egy részét még ma el kell juttatnom Hermáimhoz. Holnap aztán jön majd egy elvtárs, és azt mondja: „A biztosítótól jöttem.”

Erich az, Erich Schäfer. Ő viszi el a többit.

Biciklivel megyek, de előbb biztosítanom kell magamat. Találnom kell egyet a katonák között, aki nem tökrészeg, aki megvéd a többiektől, hogy ne akadályozzanak meg az indulásban. Szükségem lesz a védelemre. Nem a magam számára. Magamat meg tudom védeni. De a papíroknak. Azok nem kerülhetnek a katonák kezére. Ha megtalálják őket, itt, helyben azonnal lepuffanthatnak. Mi lenne akkor anyámmal? És az elvtársakkal, akikhez el kell juttatnom a papírokat?

A ház falának támaszkodva, lábait előrenyújtva ül az egyik, egy őrvezető. Egyedül van, távol a többiektől, csak bámul maga elé, mint aki álmodozik.

Ez nem részeg, gondolom. Meg kell játszanom a gyámoltalant.

– Adj egy kis helyet – mondom. A többiektől félek.

– Egy nagy szar – mondja.

– Micsoda?

– Az egész, kicsikém.

– No, az egész azért nem… azt nem mondhatod, de ez az örökös ivás, amit csináltok, ez undorító.

– Holnap elhúzzuk a csíkot.

Mint aki a megtestesült ártatlanságot látja maga előtt, szomorú, könyörgő hangon folytatja:

– Gyere velünk. Az oroszok megölnek!

– Engem? Miért? Mit vétettem én nekik?

– Te semmit. De… – Egy pillanatra elakad a hangja, aztán folytatja: – Ha csak azt adják vissza, amit mi csináltunk velük, akkor ebben az országban minden és mindenki elpusztul.

Most mit tegyek? Mondjam meg neki, hogy nem hiszem el. Vagy mondjam azt: „Ugyan honnan ismernéd te a kommunistákat?” Nem, nem mondok semmit. Csak féljen, csak siránkozzon! Nekem csak az a fontos, hogy segítsen.

– Mondd, segítenél nekem? – kérdezem tőle. – Még ma el akarok menni a barátomhoz, csak néhány órára. Ő is katona, és lehet, hogy holnap már nem láthatom. Elkísérnél az utca végéig?

Megtette, amire kértem, és azt mondta, várni fog, mikor visszajövök.

– Éjféltájban itt leszek – mondom. Tehát négy órám van.

Szinte repülök lefelé a meredeken lejtő utcákon, nagy lendülettel veszem a kanyarokat, és már lent is vagyok a völgykatlanban, a városban. Loschwitz – még messzebb a „Kék Csoda”, az acélhíd, amelyen át lehet menni Blasewitzba…

Ég a szemem. Maró füst csípi az orromat. Még most is füstfelhők gomolyognak a város felett.

Város? Igen, idekint mintha még város lenne. Itt vannak még házak – de benn, a központban… Központ? Lehetséges, hogy az ott a városháztorony a kiégett kupolával és az egy helyben álló órával… az Aranyemberrel a torony csúcsán, a város védelmezőjével, aki még most is áldó mozdulattal nyújtja ki kezét a romok fölött a füsttel borított égre?

Milyen egyszerűen hangzik, ha az ember azt mondja: itt még vannak házak. Figyelem az utcát, leszállok, tolom a biciklit, átemelem a faltörmelékek fölött, megint karikázok egy darabon. Közben a park falánál megpillantok egy embert. Mozdulatlanul ül, ahogy

elhajtok előtte, látom: öregember. Hadd üldögéljen, mondom magamnak.

Ha így beszélgetek önmagammal, nem érzem magam olyan elhagyatottnak a romok között, az itt-ott megmaradt házak között, amelyeknek sem ajtaja, sem ablaka, az ijesztően égbe meredő fák között, amelyek könyörgő, rimánkodó kezekként nyújtják a magasba elszenesedett ágaikat.

Szállj le, mondom magamnak. Nézd meg azt az embert!

Az az ember halott, felelem magamnak. Annak már nincs szüksége senkire. Se rám, se másra.

És ha még életben van? Ha még életben van, akkor meghal, most vagy néhány perc múlva.

Milyen szívtelen vagy! Egy emberről van szó! Szívtelen vagyok? Kegyetlen? Hányszor mondta anyám: „Ne csak az eszed legyen a helyén, a szíved is!" A barátaink meg azt szokták mondani: „Csupa szív ez a lány."

Megdermedt a szívem. Megfojtotta a füst – egyetlen éjszakán. Azon a húshagyókedd utáni szörnyű éjszakán – két hónappal ezelőtt. Azt a lovat, amelyik ott feküdt előttem, és elzárta az utamat, amelyikből még melegen ömlött a vér, és nekem át kellett másznom rajta, rá kellett lépnem meleg, vérző, meg-meg-ránduló testére – azt a lovat még megsirattam. Azután megdermedtem. Az emberek, akik eleven fáklyákként rohantak el mellettem, már csak lángok voltak számomra, vagy olyanok, mint az előttem és mögöttem nagy robajjal lezuhanó gerendák, és az a recsegés-ropogás olyan volt, mint az emberek kiáltása idegen hang, már nem jutott el hozzám. Egy halott ember! Talán még csak haldoklik, és odafönn, a villanegyed utcáin és kertjeiben az ordítozó, kurjongató csodafegyverhősök ez a vég!

Vagy a bombatámadás volt az? Az az értelmetlen, iszonyatos tűzeső, amely elpusztította a várost néhány óra alatt…

Vége? Mi az, hogy vége? Lehet, hogy minden elmúlt? Nincs tovább?!

De hiszen élek, lélegzem, taposom a pedált, ruhám alatt érzem a bőrömön a papírt. El kell juttatnom az elvtársakhoz ezeket az írásokat! Papír, élettelen tárgy – és mégsem halott. Ezek a papírok az életet jelentik nem a végét, hanem a kezdetét valaminek. Dorénak is adhatnék egyet, tűnődöm. Befordulok a következő utcába, ott lakik a bal oldalon, a második házban. Jól ismerem azt a házat.

– Ó, hát te vagy? – mondja, miközben ott kuporog a kis bádogkályha előtt, és faforgácsot gyömöszöl be a nyíláson. Két keze fekete a koromtól, arcán meglátszik az ujjai nyoma. „Ó, hát te vagy?" – mondta, és ez úgy hangzott, mintha azt mondta volna: „Hagyj békén. Engem már semmi nem érdekel." – Dore! – mondom, és megszorítom a karját. Hát már elfelejtetted, milyen Jeanne d'Arc voltál? Nem akarlak ilyennek látni!

Sírni volna kedvem. Úristen, mi lett belőle!

Kihúzza a karját, azután így szól: Mit akarsz? Itt akarsz maradni?

– Nem.

Még odakint, az ajtó előtt kivettem a borítékból az egyik papírt. Arra gondoltam, hogy Hermann is helyesli majd, hogy így döntöttem. Hiszen Dore hozzánk tartozik.

Elébe tartom a papírt.

– Neked hoztam – mondom. Rajta van, hogy ki vagy, mit csináltál, orosz nyelven.

Olvassam fel, ami rá van írva. Felolvasom, aztán rámutatok az üresen hagyott részre.

– Ide írd majd be a nevedet. De csak akkor, ha itt lesznek.

Dore most feláll, kiegyenesedik. Mezítláb van. Odamegy az ablakhoz, kinéz, aztán csendesen megszólal:

– Mondd meg anyádnak, már azt hittem, hogy egyedül vagyok…

Gyötrelmes ez az éjszakai kerékpározás. A halott öregember Dore – figyelni az utat és közben taposni a pedált – izgulni, hogy mindenre legyen idő. Most be kell kanyarodnom balra, végigmenni a Hamburgi úton – azután jobbra – megint balra – most egyenesen előre…

És közben újra meg újra fölmerül bennem a kérdés: mi a vég? És mi a kezdet? Nemrégiben még azt gondoltam, számomra már vége mindennek. Ez a bombázások éjszakájára virradó nap reggelén történt.

Közben ugyanis cselédlány lettem egy tüdőbajos építőmesternél. Undorító alak, ő is meg a felesége is. Nem volt elég, hogy reggel hatkor már be kellett fűtenem a kályhákba, utána ellátnom a négy gyereket, és estig veszkődnöm velük, de este, mikor már majd leragadt a szemem a fáradtságtól, még azt mondta az építőmesterné asszony: „Stoppoljon meg néhány harisnyát, ahhoz igazán nem lehet fáradt."

De a legnagyobb aljasságot a férfi agyalta ki ellenem. Finoman, észrevétlenül szőtte körém a hálóját, aztán egyszerre csak megfogott, akár a pók a legyet.

– Mondja csak, vannak magának rokonai Hamburgban? – kérdezte.

Ha most azt mondom, hogy nincsenek, hamar rájön, hogy hazudtam – de miért is tagadnám le?

– Vannak – feleltem.

– Az egyik rokonát ismerem – mondta erre. – Együtt voltam vele Davosban, a tüdőszanatóriumban. – Az építőmester úr hirtelen elterpeszkedik a széken, és pöffeszkedve, a foga között szűrve a szavakat, így folytatja: – Akkor maguk azok a drezdai kommunista rokonok!

Már éppen tiltakozni akarok, de ő egy kézmozdulattal belém fojtja a szót. Jobb lesz, ha befogom a számat, mondja. Ismeri ő jól az ilyen alakokat. Régebben is részt vett a kommunista gyűlések felrobbantásában, és nekem most két választásom van: vagy följelent bennünket a Gestapónál, mint javíthatatlan árulókat – vagy aláírom neki, hogy megmentett bennünket, anyámat és engem a Gestapótól.

Benne voltam a hálóban. Most vége, gondoltam. De elhatároztam, hogy azért még megpróbálom eltéríteni a szándékától. Tudtam: nem szabad elárulnom, hogy megijedtem, nyugodtnak kell látszanom.

– Mi nem vagyunk kommunisták. Hiszen tagja vagyok a Német Lányok Szövetségének. És önként jelentkeztem a kötelező szolgálatra… – mondtam.

Előtte ültem egy széken. Csak ketten voltunk a szobában. Az íróasztalán egy ív papír. Fölállt, odament az íróasztalhoz. Lépteinek neszét elnyelte a puha plüss-szőnyeg. Macskaléptekkel ment el mellettem, ravaszul méregetett a tekintetével.

– Mondja meg az anyjának, hogy jöjjön ide aláírni.

Ez reggel történt. Aznap délután szabadnapos voltam. Mamával csak ilyenkor találkozhattam.

– Az az ember fél, tőlünk meg az oroszoktól – mondta. – Meg akarja venni a biztonságát. Gyenge ember az ilyen. Mondd meg neki, hogy majd odamegyek.

Ezután még elmentünk Doréhoz. Mama azt kérdezte tőle:

– Ha szükség lesz rá, elrejtesz bennünket rövid időre?

– Persze – felelte Dore. – Nem félek.

Dore olyan bizakodó volt azon az estén, hogy még engem is felvidított.

– Tudják, hogy végük van – mondta. – Persze hogy idegesek. De nekünk nincs rá okunk.

Amikor Dore így beszélt, Drezda még nem volt romhalmaz. Csak néhány óra múlva lett az.

Mama még elkísért a villamoshoz. Integettem neki az ablakból. A tekintetemmel azt mondtam neki: ne aggódj miattam, most már nem félek. Majd megpróbálok túljárni az eszén, húzni az időt, amíg csak lehet, és ha már nem megy tovább, valamilyen ürüggyel eltűnök.

– Értesíts majd valahogyan – mondta mama, mielőtt elindult a villamos –, hogy otthon maradhassak a munkából. Dórénál találkozhatunk.

Nem is rossz terv, gondoltam. Elképzeltem, milyen képet vág majd az építőmester és a felesége, ha észreveszik, hogy eltűntünk.

A villamos zötyögve haladt egyik megállótól a másikig.

– Központi pályaudvar! – kiáltotta a kalauznő.

– Ne tülekedjenek annyira, még lesz egy járat.

A pályaudvar zsúfolva volt az otthonukból elűzött emberekkel meg azokkal, akiknek már nem volt maradásuk a városban, s elindultak, hogy valahol a környéken szállást keressenek maguknak. Nyöszörögve vonszolódott tovább a vonat…

Akkor csapott a szemembe az az éles, vakító világosság… nem is értettem, mi az…

Az a kiáltás:„Ezek karácsonyfákat dobálnak!” – és még el se hallgatott, aki kiáltott, már hallatszott is az az iszonyatos dübörgés az égből, már feltűntek az amerikai repülőgépek, egész rajokban. Azután az a dermedtség, a rémület… már tudtuk: légaknák – foszfor tűzeső…

Az a ló – és az emberek – elevenen lobogó fáklyák…

Mintha csak motor hajtott volna, úgy rohantam. Rohantam, és közben egyre csak azt ismételgettem magamban: amíg mozogni tudok, nincs vége!

Magam se tudom, hogyan kerültem haza. A ruhám, a kabátom szakadt, mocskos, tele égésfoltokkal, az arcom csupa korom…

Amit még most is magam előtt látok – mindig is látni fogok: anyám félelemtől kerekre tágult nagy szeme.

Percekig tartottuk átölelve egymást, szótlanul.

Később – a távolból még hallatszott az a szörnyű recsegés-ropogás – azt mondta anyám:

Hát miféle emberek azok, akik arra vállalkoznak, hogy bombákat dobjanak le városokra, elpusztítsák a házakat, megöljék az embereket? Hogy lehet most újrakezdeni az életet? – Egy ideig hallgatott, azután újra megszólalt: – Meg kell keresnünk az elvtársakat, a barátainkat… már aki egyáltalán életben maradt közülük. Ott kell hagynod azt az építőmestert.. szükségem van rád…

Sikerült! Megszabadultam tőle!

Bizony nem volt könnyű megszabadulnom rettenetesen megátalkodott alak volt az a fasiszta gazember. Semmiképp se akart kiengedni a hálójából. Végül aztán mégiscsak támadt egy mentő ötletem. A tej! A tej vetett véget a cselédkorszakomnak.

Alighogy eloltották a tüzeket, és keskeny sávokat szabadítottak fel az utcákon, hogy egyáltalán járni lehessen, újra munkába kellett állnom. Tejet kellett vinnem a gyerekeknek. A nácik még kaptak tejet. Hanem a romok között folyton megbotlottam, és közben kiömlött egy csomó tej.

Kár volna a jó tejért, gondoltam, hogy mind kiömöljön, akkor már okosabb, ha megiszom – és megittam az egész korsóval.

Ahogy ott ültem a romok között, eszembe jutott, hogy mikor megbotlottam, el is törhettem volna a lábamat. Két kezemmel megfogtam a lábfejemet, előbb jobbra csavartam, aztán balra – semmi! Utána még egyszer, kicsit erőteljesebben valami megroppant a bokámban, s az éles fájdalom teljesen megbénított. Néhány perc múlva dagadni kezdett a bokám, de akkor már nem fájt annyira, és nagy keservesen hazasántikáltam. Mire beléptem a házba, hatalmasra dagadt.

– Orvoshoz kell mennem. Elestem. Közben kifolyt a tej.

Hiába tiltakozott, dühöngött az építőmester, nem tágítottam.

– Keresek valahol egy orvost – jelentettem ki.

Erre fenyegetőzni kezdett. De hiába. Az orvos írásba adta: bokaficam.

Sokáig fájt még a lábam, ma is gyakran érzem minden lépésnél. De kerékpározni azért tudtam… Hány kilométert tettem meg jóformán naponta – mamával és egyedül hogy újra felvegyük a kapcsolatokat.

A város izzott, parázslott, a füst marta a tüdőnket, fojtogatott bennünket az oszlásnak induló hullák édeskés szaga.

– Nem ülhetünk itt ölbe tett kézzel – mondta anyám –, föl kell kutatnunk az elvtársakat. Csak mi ismerjük valamennyiüket; ülj fel a kerékpárodra!

Szerencsénk volt! Azokat, akik a külvárosokban laktak, egytől egyig megtaláltuk. Azok, akiknek elpusztult az otthonuk, a külvárosokban kerestek menedéket. De néhányat közülük nem találtunk meg… soha többé.

Akkoriban még nem tudtuk, ki fogja megszállni a romvárost – az orosz csapatok, az angolok vagy az amerikaiak. Elmondtuk hát mindenkinek:

Ha az amerikaiak jönnek vagy az angolok, akkor antifasiszták vagyunk. Jegyezzétek meg: antifasiszták, akik felajánlják segítségüket az újjáépítéshez. Csak a barátainknak mondjuk majd: „Elvtársak – itt vagyunk!” És azon a napon, amikor bevonulnak, mindenki keresse meg a városparancsnokságot.

De most – most már tudjuk, kik jönnek. El kell vinnem ezeket a papírokat az elvtársaknak, és mégis egyre csak azon töprengek, hogy mit jelent a vég, és mit jelent a kezdet. Fölidézem az emlékeimet – pedig még nem is igazi emlékek. Hiszen mindaz, ami történt, nemrég történt, csak néhány hete…

Na tessék! Addig töprengtem, míg eltévesztettem az utat. Le kellett volna térnem az országútról. Most itt állok a földek szélén. Odaát, a földeken túl állnak a házak. Az egyikben lakik Hermann…

Most mit csináljak? Menjek át a szántóföldön? A vetés már biztosan a földben van. A vetés? De hiszen itt mindenütt kövek borítják a földet. Visszafordulok, magam mellett tolom a kerékpárt. A föld száraz, repedezett – sehol egy kisarjadt gabonaszár, mintha sivatagban járnék!

Miféle gazda lehet ennek a földnek a tulajdonosa? Mindjárt itt a május, elmúlt már a vetés ideje! Az a kezdet.

No persze, csakhogy elő is kell készíteni a talajt – még a vetés előtt. Mindig van valami *azelőtt.* Valami véget ér, és valami kezdődik szüntelen. Csak annak a halott öregembernek, aki ott ül a park falánál, csöndesen és békésen, csak az ő számára nincs már semmi. A halál mindennek véget vet.

Nagyon fölizgatnak ezek a gondolatok.

„Halál a fasizmusra!” Milyen másképp hangzik most ez is. Nem az erőszakot, nem a pusztítást érzem ki belőle. A fasizmusnak meg kell halnia, hogy újra lehessen kezdeni az életet.

És ki veti el a magokat? Azok, akiknek a papírokat viszem, azok biztosan. Azt is tudom, ki fogja majd beírni a nevét az üresen hagyott részbe. Az egyiken az áll majd az idegen, cirillbetűs sorok között: „Rudolf Friedrichs.”

– Azt szeretnénk, ha te lennél a város polgármestere. Téged fogunk javasolni – mondta neki már hetekkel ezelőtt Hermann. És Rudolf Friedrich beleegyezett.

Egy másik papíron, azt hiszem, Kurt Junghans neve áll majd.

Kurt kiszabadult a koncentrációs táborból. Most otthon fekszik a szép kertes házukban, a kertben már virágzanak a tulipánfák. Kurt beteg, nagyon beteg, de mama azt mondta neki, hogy újságra lesz szükségünk, és hogy írni ágyban fekve is lehet. Utána még órák hosszat tárgyalták, hogy miről is írjanak majd abban az újságban.

Mind a húsz „igazolványnak” ismerem a leendő tulajdonosát – valamennyien hozzánk, a mi közösségünkhöz tartoznak. Mérhetetlen öröm tölt el arra a gondolatra, hogy ezt a közösséget még az amerikai bombák se tudták szétrombolni.

Ahogy mamával megbeszéltük, átadom Hermann-nak a papírokat.

– Maradj itt éjszakára – mondja Klárchen, a felesége. Aggódik miattam. – Késő van – folytatja –, nem mehetsz egyedül ezeken az utakon.

Nem maradhatok itt. Haza kell mennem. Mama egyedül van – és odafönn, a Fehér Szarvason elszabadult a pokol…

Most már csak föl kell kapaszkodnom a hegyoldalon, azon a kanyargós úton, amelyen néhány órával ezelőtt lefelé száguldottam. Ahogy felérek, látom, hogy a sarkon, ahogy megbeszéltük, ott áll az őrvezető – rám vár.

Biztosan megkérdezi majd: „Na, jó volt?”

És én azt fogom felelni: „ Jó volt”, azután hallgatok, és egy kicsit szomorú leszek, mert nem mondhatok el neki semmit abból, amit a dolgok végéről és kezdetéről gondolok.

Mély álomból ébredek, tapogatózom magam körül. Ez nem az én ágyam! Le se vetkőztem. Alig bírom kinyitni a szemem, olyan nehéz a szemhéjam.

Látom az első napsugarakat, ahogy az ablakpárkányon át a padlóra vetődnek. Hallom magam mellett anyám nyugodt, egyenletes lélegzését. Visszatartom a levegőt – szeretnék egy ütemre lélegezni anyámmal, de nem sikerül. Az én lélegzetvételem sokkal gyorsabb.

– Mama – suttogom –, már világos van.

Anyám felül, nyújtózkodik, nevet. Hogy tud nevetni, gondolom. Minden nevet az arcán – a szája, a szeme, még az apró ráncok is a szeme körül. Úgy érzem, sose láttam még ilyennek ezt a jól ismert, kedves arcot. Az órára pillant, és így szól:

Öt óra. Azt hiszem, átaludtuk.

Átaludtuk azt a csodálatos pillanatot, amit olyan régóta vártunk. Évek, hónapok, hetek, napok óta – és végül már az órákat számláltuk. És átaludtuk! A szovjet csapatok bevonulását! Azt mondtuk, csak pihenünk egy kicsit, leheveredtünk az ágyra.

Kinyitom a kertre nyíló ajtót. Milyen csendes minden!

Tegnap este még, a késő éjszakai órákig dübörgés, éles becsapódások, robbanások hangja töltötte meg a levegőt. Hol nagyon messziről, hol egészen közelről hallatszottak azok a hangok – minden irányból.

Odakint álltunk a főutcán, el akartunk menni Hermannhoz, hogy vele együtt megkeressük a városparancsnokságot. De akkor felhangzott az az ágyúdörgés – és nem tudtuk, merről hallatszik.

– Merő türelmetlenségből nem rohanunk az ágyúk tüzébe mondta mama, és igaza volt, mert képtelenség volt megállapítani, melyik irányból lőnek.

Visszamentünk a lakásba.

Odakint, a ház falának támasztva áll a kerékpárom – készenlétben, egy párnával a csomagtartóján, mama számára.

De miért nem hiszi el nekem, hogy a harangszabású piros szoknyám meg a fehér selyemblúzom megfelelő öltözék erre az útra? Azt mondja, vegyem fel a szürke hosszúnadrágomat meg egy pulóvert. A hajamat pedig jobb lenne, ha simán hátrafésülném, és hullámcsatokkal megtűzném.

De miért? Miért kell elcsúfítanom magam? A férfiak miatt? Hát persze hogy a katonák férfiak. Igazán nem szép mamától, hogy ilyeneket beszél, gondolom, és fölveszem a piros harangszabású szoknyát.

Még egy pillantás a szobába, minden a helyén van. Azután bezárjuk az ajtót. Tudjuk: napok telnek majd el, mire visszajövünk. Sietnünk kell, hogy otthon találjuk Hermannt.

Különös búcsú ez. Szörnyen izgatott vagyok. Ez a pincelakás az otthonunk volt. És most mi lesz? Talán most mindjárt, ahogy kilépünk az utcára – vagy néhány utcával odább…

Táncolni fogok örömömben? Úgy, mint tegnap, amikor egy ismeretlen hang bemondta a rádióban:

– A fasiszták letették a fegyvert.

Táncolni fogok az utcán?

Az utcák néptelenek, a kapuk zárva, az ablakok elfüggönyözve. Nem hallunk mást, csak a saját lépteink zaját.

– Induljunk?

– Induljunk!

Befordulok a Hermann Prell utcába, amely meredeken ereszkedik lefelé, s a Schiller utcába torkollik, az meg mély szakadékként fordul a völgynek. A házak és a fák sora mindkét oldalon elzárja a kilátást. Még egy kanyar balra…

Nem mehetünk tovább, le kell szállnunk. El van zárva az út.

Itt vannak, gondolom, de nyoma sincs bennem kitörő örömnek. Milyen más ez az egész, mint ahogy elképzeltem. Ez a kép, amely elém tárul teherautók, lovak, kis orosz lovak a kocsik elé fogva, köztük katonák. Csoportosan vagy magányosan hevernek a csupasz földön, a hepehupás, kemény aszfalton és alszanak. Mintha rengeteg szürke földkupacot látnék magam előtt. És azok, akik nem alszanak, fáradtan, keserűen, gyűlölettel néznek rám.

Szeretném odakiáltani nekik: „Elvtársak! Hiszen mi kommunisták vagyunk!” De a tekintetük elnémít.

Német vagy – német! Szégyellem, hogy német vagyok. Tekintetem a sapkájukon lévő kis vörös csillagra mered. Ez a csillag az enyém is, gondolom.

Most feláll az egyik katona. Magas, széles vállú. Csupa szakáll az arca. Odajön hozzánk. Mond valamit. Nem értem. Most hangosabban beszél, végül már ordít, megragadja a kerékpárt. De mama meg én szorosan fogjuk, miközben mama megszólal halk, megfontolt hangon:

– Figyelj ide! Meg kell értened, amit mondok: nekünk szükségünk van a kerékpárra. Mi német kommunisták vagyunk.

Anyám nyugodt, határozott hangon beszél, félelem nélkül. Nem fél a katona gúnyos hangjától, gúnyos tekintetétől sem.

– Á! Kommunyiszt! Fasiszt! – löki ki magából a szavakat a széles vállú, és megint a kerékpár után nyúl. De mama nem adja ki a kezéből.

Látom az arcán, hogy feszülten gondolkozik, szája nehezen formálja az orosz szavakat, mintha valahonnan nagyon mélyről kellene felhoznia őket, de végül mégiscsak sikerül – és ekkor a nyakában függő vászonzacskóból elővesz egy kis könyvecskét.

De hiszen ez… Mikor is láttam utoljára? Igen, ez papa tagsági könyve. „Kurt Frölich, az Orosz Kommunista (bolsevik) Párt tagja.” *Ez* van beleírva. A katona ránéz a könyvecskére – először hitetlenkedve – azután még egyszer – ránk néz – megragadja anyám kezét, gyengéden tartja nagy, esetlen kezében – aztán nevetésre húzódik az arca – és kitör belőle a jóízű, harsány nevetés.

Utána már csak a kiáltását hallom, visszhangzik tőle az egész utca:

– Tovariscsi! Elvtársak!

A többit nem értem. Csak látom, ahogy a katonák mozdulnak, az út szélére húzódnak, megfogják a lovak kötőfékjét, sorfalat alkotnak nekünk, kettőnknek, és mi ott lépkedünk köztük, miközben ők egyre továbbadják társaiknak a hírt: „Elvtársak!” és hangjuk végigkísér bennünket az utcán keresztül a téren és még azon is túl.

Hónapok teltek el azóta. A tavaszból nyár lett, de jóformán észre se vettem.

Most beszédet kell tartanom. Miről beszéljek?

Arról, hogyan kerestük annak idején a parancsnokságot? Hogy végül meg is találtuk – igaz, nem a bevonulás napján, csak másnap.

Mondjam el, hogy milyen izgalmas volt mindez, hogy milyen boldogok voltunk? Vagy beszéljek a profról, aki már nem él, aki Hermann-nal együtt elindult a bevonulás napján, kezében a fehér zászlóval? Ők is a parancsnokságot akarták megkeresni, amikor hirtelen előkerült még valahonnan néhány SS-katonákkal megrakott teherautó, elszáguldottak mellettük, tüzet nyitottak rájuk, és eltalálták a professzort.

Vagy beszéljek arról az öregemberről, aki naphosszat ott ült az új városháza kapuja előtt, mert mindenáron beszélni akart a polgármesterrel, hogy pecsétes papírt kérjen tőle, amely napnál világosabban igazolja, hogy ő most már nyugodt lélekkel leveheti ruhájáról a Dávid-csillagot – és én hiába magyaráz tam neki, sehogy sem akarta elhinni, hogy ilyen papír nincs, viszont a náci törvények sincsenek már érvényben.

Miről beszéljek még? Hiába rágom a ceruzám végét, a gondolataim nem formálódnak mondatokká. Egyetlen szót se írtam még le az előttem heverő fehér papírlapra.

Az első beszédem!

„Elvtársak! – így kezdem majd. Hoztam magammal…”

Ez így nem jó. Kihúzni!

Hoztam magammal valamit. Itt van mellettem az asztalon, egyszerű barna csomagolópapírba burkolva. A mi zászlónk! A mi csillagos, sarlós-kalapácsos zászlónk, és ezek a szavak vannak belehímezve: „Németország Kommunista Pártja – leubeni körzet.”

Ma át fogom adni ezt a zászlót azoknak, akik egykor a kezükben vitték, mindaddig, amíg el kellett rejteni – ezt a zászlót, amelyen évekig aludtam.

Ugyan, dehogy, egyszerűen odaállok majd az elvtársak elé, és azt mondom: „A zászlónak a magasban kell lobognia akkor is, ha az, aki megőrizte, elesett.” Talán kicsit színpadiasan hangzik, de nekem könnybe borul a szemem, miközben kimondom ezeket a szavakat.

A zászló nemcsak egy darab kelme a zászló minden barátok, elvtársak, fájdalom, öröm, reménység, tudás – vereség és győzelem az élet, igen, nekem egyszerűen az életem ez a zászló. És az az ember, aki elesett – az én apám és vele együtt még sokan a többiek…

Ülök a villamoson. Drezdában már újra járnak a villamosok. Az ablakokon vastag, szürke porréteg. Kezem tapogatózva eléri az ablakot, lassan kinyújtom a mutatóujjam, és kört rajzolok vele a poros üvegre: pont, pont, vesszőcske…

Megrajzolom a török basát, de mindjárt utána szégyenkezve gondolom: hol van már az az idő…

Csak azt tudnám, mit mondok majd, mikor átadom a zászlót!

Mondjam el, hogy valamikor azt hittem: Drezda – az két város, egy nagy meg egy kicsi, és én abból a kis városból emlékeket hoztam magammal, emlékeket, amelyek hozzám tartoznak, és mindig is hozzám fognak tartozni…

Egy, kettő, trallala,
a kövér mind ostoba…

Eszembe jutnak a gyerekkori mondókák, megelevenednek bennem.

Most már tudom: Nem tartok beszédet. Csak annyit fogok mondani: „Elvtársak! Tudjátok: apám kommunista volt…”